

**T.C.
OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANA BİLİM DALI**

**ZORUNLU DENETİM FİRMASI ROTASYONUNUN
BAĞIMSIZ DENETİM KALİTESİNE ETKİSİ: BORSA
İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA**

DOKTORA TEZİ

Neriman YALÇIN

OSMANIYE / 2018

T.C.
OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANA BİLİM DALI

**ZORUNLU DENETİM FİRMASI ROTASYONUNUN BAĞIMSIZ DENETİM
KALİTESİNE ETKİSİ: BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA**

DOKTORA TEZİ

Neriman YALÇIN

Danışman: Doç. Dr. Alpaslan YAŞAR

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Turgut ÇÜRÜK

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Zeynep TÜRK

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Servet ÖNAL

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Emre YAKUT

OSMANİYE / 2018

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından İşletme Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İMZA

Başkan: Doç. Dr. Alpaslan YAŞAR
(Danışman)

Üye : Prof. Dr. Turgut ÇÜRÜK

Üye : Prof.Dr. Zeynep TÜRK

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Servet ÖNAL

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Emre YAKUT

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../20..

.....
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 05/11/2018

Neriman YALÇIN

ÖZET

ZORUNLU DENETİM FİRMASI ROTASYONUNUN BAĞIMSIZ DENETİM KALİTESİNE ETKİSİ: BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA

Neriman YALÇIN

Doktora Tezi, İşletme Ana Bilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Alpaslan YAŞAR
Kasım 2018, 210 sayfa

Bağımsız denetimde *zorunlu rotasyon*, 2000'li yılların başlarından itibaren ortaya çıkmaya başlayan finansal skandalların zedelediği bağımsız denetim kalitesine duyulan güvenin yeniden sağlanması amacıyla, SOX Yasası ile önerilen bir çözüm yoludur. Ancak, zorunlu rotasyonun uygulanma şeklinin bağımsız denetim kalitesini etkileyip etkilemediği ile ilgili tartışmalar ABD başta olmak üzere, AB ülkeleri ve gelişmekte olan ülkelerde halen devam etmektedir. Bu nedenle, zorunlu rotasyonun denetim firması rotasyonu ve/veya sorumlu ortak başdenetçi rotasyonu şeklinde uygulanmasının denetim kalitesi üzerindeki etkisinin araştırılması önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, zorunlu bağımsız denetim firması rotasyonunun bağımsız denetim kalitesi üzerinde etkisinin olup olmadığını araştırmaktır. Borsa İstanbul'da 2010-2016 yılları arasında işlem gören imalat sanayii şirketleri örnekleminde gerçekleştirilen çalışmada, en küçük kareler regresyon yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmanın bulguları; zorunlu denetim firması rotasyonunun, gönüllü denetim firması rotasyonu gerçekleştiren şirketler ve herhangi bir denetim firması değişikliği gerçekleştirmeyen şirketlerle karşılaştırıldığında, ihtiyari tahakkuklar ile temsil edilen denetim kalitesi üzerinde olumlu etkisi olduğunu göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Zorunlu Denetim Firması Rotasyonu, Bağımsız Denetim Kalitesi, İhtiyari Tahakkuklar.

ABSTRACT**EFFECT OF MANDATORY AUDIT FIRM ROTATION ON QUALITY OF
INDEPENDENT AUDIT: AN APPLICATION IN ISTANBUL STOCK
EXCHANGE****Neriman YALÇIN****Doctoral Thesis, Department of Business****Thesis Advisor: Assistant Professor Alpaslan YAŞAR****November 2018, 210 pages**

Mandatory rotation in the mandatory audit is a solution that is offered with SOX Law to restore the trust for the quality of independent audit that is damaged by financial scandals which have emerged as from in the early days of 2000's. However, the discussions about whether the manner of application of mandatory rotation affects the quality of independent audit still continue in developing countries and EU countries, notably the USA. Therefore, it is important to research the effect of applying mandatory rotation in the shape of audit firm rotation and/or auditor on the quality of the audit.

The aim of this study is to survey whether mandatory audit firm rotation has an effect on the quality of the independent audit. Least squares regression method was used in this study was actualized in the sample of manufacturing industry companies which was traded at the exchange between 2010-2016 years in BIST.

Mandatory audit firm's rotation was compared with companies which perform voluntary audit firm rotation and also the companies which do not perform an audit firm change. It is seen with reference to the research findings that mandatory audit firm rotation has a positive effect on the quality of audit represented by discretionary accruals.

Keywords: Mandatory Audit Firm Rotation, Quality of Independent Audit, Discretionary Accruals.

ÖN SÖZ

On yıllar süren denetçi- müşteri ilişkilerinden kaynaklanan finansal skandallar bağımsız denetim kalitesine duyulan güvenin zedelenmesine neden olmuştur. Bu kapsamda, bağımsız denetim faaliyetlerine ve bağımsız denetçilere duyulan güvenin korunması amacıyla alternatif bir çözüm yolu olarak önerilen *zorunlu denetim firması rotasyonu* hakkında tartışmalar devam etmektedir. Bu tez çalışması; zorunlu denetim firması rotasyonun bağımsız denetim kalitesi üzerine etkisini, denetim firması rotasyonunun fiilen uygulanmakta olduğu Türkiye örneğinde, 2010-2016 yılları arasında Borsa İstanbul'da işlem gören imalat sanayii şirketleri üzerinde incelemiştir.

Doktora eğitimim süresince akademik her konuda engin bilgisi ile çalışmalarımı yönlendiren, tez çalışmasının her aşamasında karşılaştığım tüm zorluklarda özveri ile yol gösteren tez danışmanım *Sayın Doç. Dr. Alpaslan YAŞAR*'a; muhasebe alanına yönelmemde rehber olan yüksek lisans tez danışmanım *Sayın Prof.Dr. Ahmet AĞCA*'ya; doktora eğitimim süresince değerli katkıları bulunan *Sayın Prof. Dr. Zeynep TÜRK*'e; *Sayın Prof. Dr. Turgut ÇÜRÜK*'e, *Sayın Dr.Öğr.Üyesi Servet ÖNAL*'a ve *Sayın Dr.Öğr.Üyesi Emre YAKUT*'a; sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Doktora eğitimine başlamak konusunda beni bütün içtenliği ile yüreklendiren, mesleğinin zorluklarına ve uzun çalışma saatlerine rağmen, sorumluluklarımızı özveri ile paylaşarak, yükümü hafifleten, dört yıllık bu maraton boyunca hiçbir konuda benden desteğini ve anlayışını esirgemeyen *Sevgili Eşim Ahmet YALÇIN*'a; onlarla geçireceğim zamandan fedakarlık ederek, anlayış ve sabırla bekleyen sevgili ikizlerim *Tahsin Ömer* ve *Burhan Eren*'e; bugüne gelmemde büyük emekleri olan *Sevgili Annem Emine ÇETİN* ve *Saygıdeğer Babam Tahsin ÇETİN*'e en içten sevgi ve sonsuz şükranlarımı sunarım.

Osmaniye, 2018

Neriman YALÇIN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
KISALTMALAR	xiii
TABLolar LİSTESİ	xv

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problemin Tespiti	3
1.2. Araştırmanın Amacı	5
1.3. Araştırmanın Metodolojisi	5
1.4. Araştırmanın Literatüre Katkısı.....	6
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	8
1.6. Araştırmanın Bölümleri	9

BÖLÜM II

BAĞIMSIZ DENETİM, BAĞIMSIZ DENETİMDE KALİTE VE KALİTE GÖSTERGELERİ: TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Giriş	10
2.2. Bağımsız Denetim Kavramı	10
2.3. Bağımsız Denetçi ve Bağımsız Denetim Kuruluşu Kavramları	13
2.4. Bağımsız Denetim İhtiyacı ve Bağımsız Denetimin Amacı	15
2.5. Bağımsız Denetimin İlkeleri	18
2.6. Bağımsız Denetim Süreci	19
2.7. Bağımsız Denetimde Kalite Kavramı	20
2.8. Bağımsız Denetim Kalitesiyle İlgili Yasal Düzenlemeler	22

2.8.1.	Uluslararası Düzenlemeler	22
2.8.1.1.	Sarbanes Oxley (SOX) Yasası ve ABD Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu (PCAOB)	23
2.8.1.2	Avrupa Birliği Tarafından Yapılan Yasal Düzenlemeler	25
2.8.1.3.	İngiltere Finansal Raporlama Konseyi - Denetim Kalitesi Çerçevesi	28
2.8.1.4.	Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu Denetim Kalite Çerçevesi	29
2.8.2.	Ulusal Düzenlemeler	30
2.9.	Bağımsız Denetim Kalitesi Göstergeleri	32
2.9.1.	Bağımsız Denetim Kalitesinin Yasal Düzenlemelerden Kaynaklı Göstergeleri	32
2.9.1.1.	Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları.....	33
2.9.1.2.	Uluslararası Denetim Standartları	34
2.9.1.3.	Meslek Etiği İlke ve Kuralları	35
2.9.1.4.	Kalite Kontrol Standartları	36
2.9.2.	Bağımsız Denetim Kalitesinin Diğer Göstergeler	37
2.9.2.1.	Denetçi Bağımsızlığı	38
2.9.2.2.	Bağımsız Denetçinin Mesleki Aidiyet Algısı	39
2.9.2.3.	Bağımsız Denetçinin Sektörel Uzmanlığı	40
2.9.2.4.	Bağımsız Denetim Firması Büyüklüğü	40
2.9.2.5.	Bağımsız Denetim Ücretleri ve Denetim Dışı Hizmetler.....	41
2.9.2.6	Denetim Komitesi ve İç Kontrol Sistemi	42
2.9.2.7.	Finansal Raporlama Kalitesi	44
2.9.2.8.	Denetim Kuruluşlarına Karşı Açılan Davalar	44
2.9.2.9.	Yaratıcı Muhasebe Teknikleri ve Kâr Yönetimi Uygulamaları	45
2.9.2.10.	İşletmenin Sürekliliği İle İlgili Belirsizlik İçeren Denetim Raporları	47
2.9.2.11.	Bağımsız Denetimde Rotasyon	49

BÖLÜM III

ZORUNLU ROTASYON VE BAĞIMSIZ DENETİM KALİTESİ İLİŞKİSİ

3.1.	Giriş	52
3.2.	Bağımsız Denetimde Rotasyon Kavramı	53
3.2.1.	Bağımsız Denetimde Gönüllü Rotasyon	53
3.2.2.	Bağımsız Denetimde Zorunlu Rotasyon	56
3.2.2.1.	Bağımsız Denetimde Zorunlu Sorumlu Ortak Başdenetçi Rotasyonu	58
3.2.2.2.	Bağımsız Denetimde Zorunlu Denetim Firması Rotasyonu	61
3.3.	Zorunlu Rotasyon Uygulamasının Lehindeki ve Aleyhindeki Görüşler...	63
3.3.1.	Zorunlu Rotasyon Uygulamasının Lehindeki Görüşler	64
3.3.2.	Zorunlu Rotasyon Uygulamasının Aleyhindeki Görüşler	66
3.4.	Zorunlu Denetim Firması Rotasyonu ve Bağımsız Denetim Kalitesi İlişkisi	69

BÖLÜM IV

BAĞIMSIZ DENETİMDE ZORUNLU ROTASYON ÜLKE UYGULAMALARI

4.1.	Giriş	74
4.2.	Amerika Birleşik Devletleri'nde Zorunlu Rotasyon Uygulamaları	75
4.3.	Avrupa Birliği'nde Zorunlu Rotasyon Uygulamaları	76
4.4.	Türkiye'de Zorunlu Rotasyon Uygulamaları	78
4.4.1.	Sermaye Piyasası Kurulu Tarafından Zorunlu Rotasyon Hakkında Yapılan Düzenlemeler	79
4.4.2.	Türk Ticaret Kanunu ile Zorunlu Rotasyon Hakkında Yapılan Düzenlemeler	85
4.4.3.	Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu Tarafından Zorunlu Rotasyon Hakkında Yapılan Düzenlemeler...	85

4.4.4.	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Tarafından Zorunlu Rotasyon Hakkında Yapılan Düzenlemeler	91
4.4.5.	Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Tarafından Zorunlu Rotasyon Hakkında Yapılan Düzenlemeler	93
4.4.6.	Hazine Müsteşarlığı Tarafından Zorunlu Rotasyon Hakkında Yapılan Düzenlemeler	94

BÖLÜM V

ZORUNLU ROTASYONUN BAĞIMSIZ DENETİM KALİTESİ ÜZERİNE ETKİLERİNİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR: LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

5.1.	Giriş.....	97
5.2.	Bağımsız Denetimde Zorunlu Rotasyonu İnceleyen Uluslararası Literatür.....	99
5.2.1	Uluslararası Literatürde Zorunlu Denetim Firması Rotasyonunu İnceleyen Çalışmalar	99
5.2.2.	Uluslararası Literatürde Zorunlu Sorumlu Ortak Baş Denetçi Rotasyonunu İnceleyen Çalışmalar	119
5.2.3	Uluslararası Literatürde Zorunlu Denetim Firması ve Sorumlu Ortak Baş Denetçi Rotasyonunu Birlikte İnceleyen Çalışmalar ...	127
5.3	Zorunlu Rotasyonu İnceleyen Ulusal Literatür	133

BÖLÜM VI

ZORUNLU BAĞIMSIZ DENETİM FİRMASI ROTASYONUNUN DENETİM KALİTESİ ÜZERİNE ETKİSİ: BORSA İSTANBUL'DA KAYITLI ŞİRKETLER ÜZERİNDE UYGULAMA

6.1.	Giriş	139
6.2.	Zorunlu Denetim Firması Rotasyonu ile Bağımsız Denetim Kalitesi Arasındaki İlişki	140
6.3	Araştırmanın Hipotezi	141
6.4.	Araştırmanın Yöntemi	144
6.4.1.	Örnekleme Seçimi	145

6.4.2.	Araştırmanın Modeli.....	148
6.4.2.1.	İhtiyari Tahakkukların Tahmin Edilmesi	151
6.4.2.2.	Çok Değişkenli Test ve Kontrol Değişkenleri	157
6.5.	Araştırma Bulguları	160
6.5.1.	Tanımlayıcı İstatistikler	160
6.5.2.	Çok Değişkenli Analiz Bulguları	165
6.5.2.1.	İhtiyari Tahakkukların Normal (İşaretili) Değeri ile Elde Edilen Regresyon Bulguları	167
6.5.2.2.	İhtiyari Tahakkukların Mutlak Değeri ile Elde Edilen Regresyon Bulguları	171
6.5.2.3.	İhtiyari Tahakkukların Pozitif Değeri ile Elde Edilen Regresyon Bulguları	174
6.5.2.4.	İhtiyari Tahakkukların Negatif Değeri ile Elde Edilen Regresyon Bulguları	176

BÖLÜM VII

SONUÇ VE ÖNERİLER

KAYNAKÇA.....	183
EKLER.....	204
ÖZ GEÇMİŞ	210

KISALTMALAR

AA	: Arthur Andersen Denetim Şirketi
AICPA	: American Institute of Certified Public Accountants
AUI	: Audit Inspection Unit (Bağımsız Denetim Teftiş Birimi)
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BDK	: Bağımsız Denetim Kuruluşu
BDS	: Bağımsız Denetim Standardı
BDY	: Bağımsız Denetim Yönetmeliği
BIST	: Borsa İstanbul
CEO	: Chief Executive Officer
CPA	: Certified Public Accounting (Sertifikalı Kamu Muhasebecisi)
CPAFOB	: Certified Public Accountants and Auditing Oversight Board (Kamu Muhasebecileri ve Bağımsız Denetim Gözetim Kurulu- Japonya)
CPAB	: Canadian Public Accountability Board (Kanada Kamu Gözetimi Kurulu)
COSO	: Committee of Sponsoring Organizations of Treadway Commission
EPDK	: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
FRC	: Financial Report Committee (Finansal Raporlama Komitesi)
GAAS	: Generally Accepted Auditing Standards (Genel Kabul Görmüş Muhasebe Standartları)
GAO	: General Accounting Office (Genel Muhasebe Ofisi- Amerika)
GCO	: Going Concern Opinion (İşletmenin Sürekliliği Hakkında Belirsizlik İçeren Görüş)
GKGDS	: Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları
IAS	: International Auditing Standards (Uluslararası Denetim Standartları)
IASB	: International Auditing Standards Board (Uluslararası Muhasebe Standartları Kurumu)
IAASB	: International Auditing and Assurance Standards Board (Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu)
IFAC	: International Federation Accounting Committee (Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu)

IFIAR	: The International Forum of Independent Audit Regulators (Uluslararası Bağımsız Denetim Düzenleyicileri Forumu)
IFRS	: International Financial Reporting Standards (Uluslararası Finansal Raporlama Standartları)
IMA	: Institute of Management Accountants (Yönetim Muhasebecileri Enstitüsü)
IMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
ISQC	: International Standart on Quality Control (Uluslararası Kalite Kontrol Standardı)
KGK	: Kamu Gözetimi Kurumu
KGMSK	: Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KKS	: Kalite Kontrol Standardı
NYSE	: The New York Stock Exchange (New York Menkul Kıymetler Borsası)
PCOAB	: Protecting Investors Through Audit Oversight (Profesyonel Gözetim Kurulu- ABD)
PIOB	: Public Interest Oversight Board (Kamu Gözetimi Kurulu- AB)
POB	: Professional Oversight Board (Profesyonel Gözetim Kurulu- İngiltere)
SAG	: Standing Advisory Group (PCOAB Daimî Danışma Grubu)
SEC	: Securities and Exchange Commission (ABD Sermaye Piyasası Kurulu)
SMMM	: Serbest Muhasebeci Mali Müşavir
SOX	: Sarbanes Oxley Yasası
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
TDS	: Türkiye Denetim Standartları
TMS	: Türkiye Muhasebe Standartları
TMSK	: Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu
TMUD	: Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği
TMUDESK	: Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu

TTK	: Türk Ticaret Kanunu
TÜDESK	: Türkiye Denetim Standartları Kurulu
TÜRMOB	: Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği
UDS	: Uluslararası Denetim Standartları
UMS	: Uluslararası Muhasebe Standartları
VUK	: Vergi Usul Kanunu
YMM	: Yeminli Mali Müşavir
ZDFR	: Zorunlu Denetim Firması Rotasyonu

TABLOLAR LİSTESİ

		Sayfa
Tablo 1	Çeşitli Ülkelerin Zorunlu Rotasyon Uygulamaları Tablosu.....	77
Tablo 2	Uluslararası Literatürde Zorunlu Denetim Firması Rotasyonunu İnceleyen Çalışmaların Özet Tablosu.....	113
Tablo 3	Uluslararası Literatürde Zorunlu Sorumlu Ortak Baş Denetçi Rotasyonunu İnceleyen Çalışmaların Özet Tablosu.....	125
Tablo 4	Uluslararası Literatürde Zorunlu Sorumlu Ortak Baş Denetçi ve Denetim Firması Rotasyonunu Birlikte İnceleyen Çalışmaların Özet Tablosu	131
Tablo 5	Ulusal Literatürde Zorunlu Rotasyonu İnceleyen Çalışmaların Özet Tablosu.....	137
Tablo 6	BIST’de Yer Alan İmalat Sanayii Şirketlerinin Yıllara Göre Dağılımı	146
Tablo 7	Örneklem Dağılım Tablosu.....	148
Tablo 8	Model 2’de Kullanılan Değişkenler	158
Tablo 9	Modellerde Yer Alan Değişkenlerin Beklenen Katsayı Değerleri Tablosu.....	160
Tablo 10	Tanımlayıcı İstatistikler.....	161
Tablo 11	Normal İhtiyari Tahakkuklar ile Elde Edilmiş Regresyon Sonuçları.....	167
Tablo 12	Mutlak İhtiyari Tahakkuklar ile Elde Edilmiş Regresyon Sonuçları.....	171
Tablo 13	Pozitif İhtiyari Tahakkuklar ile Elde Edilmiş Regresyon Sonuçları.....	175
Tablo 14	Negatif İhtiyari Tahakkuklar ile Elde Edilmiş Regresyon Sonuçları.....	176

EKLER LİSTESİ

	Sayfa
Ek 1 Örneklem İşletmeler Listesi.....	204
Ek 2 2010-2016 Yılları Arasında Zorunlu Denetim Firması Rotasyonu Gerçekleştiren İşletmeler Listesi	207

BÖLÜM I

GİRİŞ

Finansal bilgi kullanıcılarının doğru karar verebilmeleri için ihtiyaç duydukları finansal bilgilerin doğru ve güvenilir olması gerekmektedir. Kullanıcıların söz konusu güvenilir finansal bilgi ihtiyaçlarının karşılanması ise, finansal bilginin bağımsız denetimden geçmesi suretiyle sağlanmaktadır. Güvenilir finansal bilgiye olan ihtiyaç, uluslararası ve ulusal kapsamda yapılan yasal düzenlemeler ile birlikte, bağımsız denetim müessesesini şekillendirmiştir. Söz konusu bağımsız denetim kavramı, kaliteli ve güvenilir mali bilginin teminatı olarak görülmektedir. *Bağımsız denetimde kalite* kavramı ise, soyut ve çok tartışılan bir kavram olup; gerçekleştirilen bağımsız denetim faaliyetleri sonucunda ulaşılan görüşün güvenilirliği ile ifade edilebilmektedir. Denetçiler, gerçekleştirdikleri denetim faaliyetinin her aşamasında bağımsız, objektif, dürüst, gerekli özen ve titizlikle hareket ettiklerinde denetimin kalitesi gerçekleşmiş kabul edilmektedir.

2000'li yılların başlarından itibaren ortaya çıkmaya başlayan, küresel çapta ekonomik piyasaları etkileyen finansal skandalların sebeplerinin on yıldan daha uzun sürelerde geçmişteki hatalı/ hileli muhasebe ve denetim uygulamalarına dayandığı görülmüştür. Diğer yandan söz konusu hatalı/hileli uygulamalarda; denetçilerin denetim faaliyetleri esnasında bağımsızlıklarını koruyamamalarının önemli etkisinin olduğu ve bu durumun denetçi güvenilirliğini zedelediği yönünde yaygın bir görüş oluşmuştur. 21. yüzyılda, kaliteli bir denetimin teminatı olan denetçi bağımsızlığının sorgulanmaya başlanmasının ardından, denetçilerin zedelenen itibarının tekrar sağlanması, yatırımcıların ve denetimin ilgili taraflarının denetime duydukları güvenin artırılması amacıyla bağımsız denetimde rotasyon uygulamasının zorunlu hale getirilmesi önerilmiştir. Yaşanan finansal skandalların denetçi bağımsızlığı ve denetim kalitesi konularındaki endişeleri artırması, denetim firmalarının periyodik bir rotasyonunu gerekli ve zorunlu kılmıştır. DeAngelo (1981) tarafından bağımsız denetimin kalitesini denetçinin bağımsızlığı ile ilişkili bir kavram olarak nitelendirilmiştir. Zorunlu rotasyon düzenlemesi getirilmeden önce aynı işletmelerin uzun yıllar boyunca aynı denetim firmaları ve hatta aynı denetçi tarafından denetlenmesinden kaynaklanan çıkara dayalı

müşteri- denetçi ilişkileri, Enron gibi finansal skandallara neden olurken aynı zamanda bağımsız denetim işini yürüten firmaların ve denetçilerin bağımsızlıklarının sorgulanmasına ve itibarlarının zedelenmesine neden olmuştur. Denetim kalitesinin sağlanmasında zorunlu rotasyon önlemi genel anlamda tam olarak kabul göremediği gibi; rotasyonun hangi düzeyde gerçekleşmesi gerektiği (denetçi/ denetim firması); hangi sektörlere uygulanması gerektiği (tüm sektörlere/ sadece finansa ve bankacılık sektörüne); kaç yıl süreyle gerçekleştirilmesi gerektiği (5 yıl/ 7 yıl/ 9 yıl) gibi çeşitli tartışmalara yol açarak, birçok farklı ülkede farklı uygulamalar ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ülkemizde de bu tartışmalar doğrultusunda çalışmalar yapılarak, hem denetim firması düzeyinde (7 yıl süreyle) hem de denetçi düzeyinde (5 yıl süreyle) zorunlu rotasyon uygulanmaktadır.

Diğer yandan, denetim kalitesi soyut bir kavram olduğundan, doğrudan ölçülmesi veya kalite düzeyinin belirlenmesi mümkün olmamaktadır. Bu nedenle dolaylı olarak denetimin kalitesinin düzeyine işaret edecek bazı göstergeler kullanılmak suretiyle denetim kalitesi hakkında araştırmalar yapılmaktadır. Bu tez çalışmasında, denetim kalitesi; literatürde sıklıkla denetim kalitesi ölçütü olarak yaygın şekilde kabul gören ve kâr yönetimi uygulamalarından biri olan ihtiyari tahakkuklar aracılığıyla ölçülmüştür. İhtiyari tahakkuklar çok uzun yıllardır hesaplanma yöntemleri açısından tartışılmış ve günümüze kadar ondan fazla ihtiyari tahakkuk hesaplama yöntemi ulaşımıştır. Bu tez çalışmasında, söz konusu yöntemlerden sonuncusu olan ve güvenilirliği literatürde yaygın olarak kabul gören Kothari, Leona ve Wasley (2005) Modeli tercih edilmiştir.

Türkiye’de rotasyon konusunda geçerli olan uygulama, bir işletmenin aynı denetim firması tarafından geriye dönük olarak on hesap dönemi içinde en fazla yedi kez ve yedi hesap dönemi içinde aynı denetçi tarafından en fazla beş kez denetlenebilmesine izin verecek şekilde kurala bağlanmıştır. Bu kapsamda, bu tez çalışması yukarıda kısaca bahsedilen zorunlu denetim firması rotasyonu ile ihtiyari tahakkukların temsil ettiği kalite düzeyi arasında istatistiki açıdan bir ilişki olup olmadığını, Türkiye örneğinde, 2009-2016 yılları BIST İmalat Sanayii’nde listelenen 124 şirket üzerinde araştırarak, zorunlu denetim firması rotasyonunun uygulanıp uygulanmaması hakkındaki tartışmalara katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçlarının, zorunlu rotasyon hakkında literatürde yer alan karşıt görüşlerin Türkiye örneğinde yorumlanmasını sağlayarak, finansal

kesimlere, düzenleyici kuruluşlara ve bağımsız denetim mesleği kuruluşlarına yol gösterici olması beklenmektedir.

1.1. Problemin Tespiti

Finansal tablolar, işletme dışı bilgi kullanıcılarının ve yatırımcıların, işletmelerin içinde buldukları mali durum hakkında bilgi alabildikleri araçlar olup, söz konusu tabloların güvenilirliği bağımsız denetim tabi olmaları ile sağlanmaktadır. Finansal bilgi kullanıcılarının güvence ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gerçekleştirilen bağımsız denetim faaliyetleri; bilgi kaynağına erişim zorluğu, çıkar çatışması, işlem hacimlerinin büyüklüğü ve işlemlerin karmaşık olması, bilgi kullanıcılarının işletmeden uzak olması, asimetrik bilgi sorunu, temsil teorisi ve iç kontrol sisteminin yetersizliği gibi nedenlerle gerçekleştirilmektedir (Usul, 2013, s. 5-11; Güredin, 2014, s. 11). Finansal bilgi kullanıcılarının, finansal tabloların yanıltıcı olmasından kaynaklanan risklerden kaçınabilmesi için, söz konusu finansal bilgileri doğrudan edinmesi mümkün olmayacağından, tüm taraflar için en ekonomik yol, bağımsız denetim görüşüne başvurmaktır (Selimoğlu vd. 2014, s. 2).

Akademik birçok araştırmaya konu olan *bağımsız denetim kalitesi*; bağımsız denetimi gerçekleştiren denetçi tarafından, önceden belirlenmiş standart ve yasal düzenlemelere uygun bir şekilde bağımsız dış denetim faaliyeti yürütülmesi, yürütülen bu denetim faaliyeti sonucunda önemli nitelikteki hata ve/veya kâr yönetiminin ortaya çıkarılması ve bulunan bu hata ve/veya kâr yönetiminin kamuya açıklanması olarak ifade edilebilir. Bağımsız denetim esnasında uyulması gereken genel kabul görmüş denetim standartları, kalite kontrol standartları, etik ilkeler gibi düzenlemeler, gerçekleşen denetimlerin kaliteli olduğu konusunda yeterli olmayabilir. Denetlenen işletmenin finansal yapısının içinde yer alan yaratıcı muhasebe uygulamaları veya kâr yönetimi gibi eğilimlerin, denetçi tarafından fark edilerek, denetlenen finansal tabloların doğruluğunu etkilemiş olabilecek uygulamaların rapor edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, bu sayılan sorumlulukları yerine getirecek olan bağımsız denetçi ve ekibinin, denetlediği işletmeden tam bağımsız olarak hareket edebiliyor olması gerekmektedir. ABD’de Enron – Arthur Anderson finansal skandalında olduğu gibi on yıllar süren denetçi- müşteri ilişkisi zamanla denetçilerin bağımsızlığına gölge düşürmektedir.

ABD ve AB ülkelerinde yaşanan finansal skandallar nedeni ile işletmelerin yayınladığı mali tablolara duyulan güvenin sarsılması üzerine dünya genelindeki bağımsız denetim firmaları üzerindeki baskı da artmıştır. 2000 yılında Enron finansal skandalının ardından, “zorunlu rotasyon” kavramı, 2002 yılında Amerikan Kongresi tarafından kabul edilerek ilan edilen Sarbanes Oxley Yasası (SOX) ile tartışılmaya başlanmış olup, anılan yasanın 207. maddesinde şöyle ifade edilmektedir: “*Bağımsız denetçinin denetim yaptığı şirkete belirli bir sürenin üzerinde denetim yapmasına sınırlama getirilmesidir.*” Bağımsız denetimde zorunlu rotasyon ile temelde amaçlanan, uzun yıllar süren denetçi-müşteri ilişkisinden etkilenerek aralarında bir bağ kurulmasının önlenmesi, kurulabilecek bu ilişkiden doğacak müşteri baskısının engellenmesi ve denetçi bağımsızlığını sağlayarak denetim kalitesinin artırılmasıdır. Denetimin vereceği güvence, denetçinin denetim sürecindeki bağımsızlığı ile ilişkilendirilmektedir.

Denetçi bağımsızlığının korunması amacıyla zorunlu rotasyon uygulanması hakkında önceki literatür incelendiğinde, bugüne kadar yapılmış olan birçok çalışmanın zorunlu rotasyon uygulamasının fiilen uygulanmadığı ülkelerin denetim piyasalarında araştırma yaptıkları, rotasyon yerine, denetçi/ denetim firması görev süresi üzerinden elde edilen bulguların zorunlu rotasyon hakkında genelleyerek yorumlandığı görülmüştür. Dolayısıyla elde edilen bulgular ve sonuçları çelişkili bir tablo ortaya çıkarmıştır. Zorunlu denetim firması rotasyonu, Türkiye’de 2002 yılında çıkartılan bir düzenleme ile (SPK, Seri X, No:19) ile yürürlüğe girmiş ve 2010 yılından itibaren fiilen rotasyonların gerçekleştiği görülmüştür. Zorunlu rotasyon hakkında çeşitli ülkelerde gerçekleştirilmiş akademik çalışmalar; zorunlu rotasyonun denetim kalitesi üzerinde herhangi bir etkisi bulunmadığını ifade eden, zorunlu rotasyonun denetim kalitesini artırdığını öne süren ve zorunlu rotasyonun denetim kalitesini azaltacağını öne süren bulgular olmak üzere çelişkili sonuçlar içermektedir. Bu tez çalışması ile Türkiye örneğinde 2010 yılından beri gerçekleşen zorunlu denetim firması rotasyonlarının bağımsız denetim kalitesi üzerinde nasıl bir etkisi olduğu incelenmiştir. Bu kapsamda, literatürde yer alan çelişkili durumun Türkiye örneğinde nasıl bir karşılık bulduğu ve fiilen uygulandığı bir ülkede zorunlu rotasyonun bağımsız denetim kalitesi üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu gözlenmek istenmiştir.

1.2.Araştırmanın Amacı

Bu tez çalışmasının amacı, zorunlu denetim firması rotasyonunun bağımsız denetim kalitesi üzerindeki etkisinin, zorunlu denetim firması rotasyonun fiilen uygulandığı Türkiye örnekleminde araştırılmasıdır.

1.3.Araştırmanın Metodolojisi

Zorunlu denetim firması rotasyonunun bağımsız denetim kalitesiyle ilişkisinin araştırıldığı bu tez çalışmasının hipotezi; “H0: Zorunlu denetim firması rotasyonunun bağımsız denetim kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.” şeklinde oluşturulmuştur. Oluşturulan hipotez, bağımsız denetim kalitesini temsilen ihtiyari tahakkuklar kullanılarak, 2009-2016 yılları arasında Borsa İstanbul’da işlem gören 124 işletme üzerinde test edilmiştir. Örnekleme oluşturan 124 işletme, zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler, rotasyon gerçekleştirilmeyen işletmeler, gönüllü denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Rotasyon gerçekleştiren işletmelerin, rotasyondan önceki yıl gerçekleştirilmiş denetimlerinin kalitesinin ölçülmesi amacıyla; analizlerde kullanılmak üzere, rotasyon gerçekleştiren işletmelerin, her rotasyondan bir önceki yıla ait verilerinden dördüncü bir örneklem grubu oluşturulmuştur. Bu örneklem sınıflandırması ile modelde kullanılacak olan ZDFR (zorunlu denetim firması rotasyonu) bağımsız değişkeni elde edilmiştir.

Bağımsız denetim kalitesini temsilen sıklıkla kullanılan ihtiyari tahakkukların hesaplanması için, önce örnekleme yer alan işletmelerin toplam tahakkukları, Nakit Akım Tablosu yaklaşımı ile hesaplanmıştır. Daha sonra, ihtiyari tahakkukları (DA) belirleyebilmek amacıyla, toplam tahakkuklar (TA); ihtiyari olmayan tahakkuklar (NDA) ve ihtiyari tahakkuklar (DA) olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. İhtiyari tahakkuklar doğrudan hesaplanmadığından, öncelikle ihtiyari olmayan tahakkukların hesaplanabilmesi için, Kothari, Leona ve Wasley (2005) Modeli kullanılmıştır. Söz konusu model ile En Küçük Kareler Yönteminin (OLS) uygulanması suretiyle ihtiyari olmayan tahakkuklara ulaşılması sağlanmış olup, gözlenen gerçek toplam tahakkuklardan, ihtiyari olmayan tahakkukların çıkartılması suretiyle, ihtiyari tahakkuklar hesaplanmıştır. Literatürde yer alan, araştırmalar doğrultusunda, ihtiyari

tahakkukların her değer türündeki etkilerinin gözlemlenebilmesi amacıyla, hesaplanan ihtiyari tahakkuklar, normal değerleri, mutlak değerleri, pozitif ve negatif değerleri açısından sınıflandırılmıştır.

Araştırma hipotezinin test edilmesi için, ihtiyari tahakkukları ve dolayısıyla denetim kalitesini etkilediği literatürde yapılan araştırmalar doğrultusunda saptanmış altı kontrol değişkeni tespit edilmiş olup, bunlar; işletme büyüklüğü, finansal kaldıraç, faaliyetlerden kaynaklı nakit akışları, denetim firması türü, piyasa değeri/ defter değeri, büyüme hızı ve işletmenin önceki yıl finansal durumudur (zarar). İhtiyari tahakkuklar ve söz konusu kontrol değişkenleri ile çok değişkenli regresyon modeli oluşturulmuştur. Hem ihtiyari tahakkukların hesaplanmasında hem de sayılan kontrol değişkenlerine ait verilerin elde edilmesinde; 2009 yılına kadar ki veriler için İMKB, 2009 yılından sonraki veriler için BIST, KAP ve örnekleme dâhil edilen işletmelerin resmî web sitelerinden kamuoyuna açıklanan finansal tablo ve bilgi beyanlarından faydalanılmıştır.

Elde edilen veri seti ile yukarıda sunulan hipotezin test edilmesi amacıyla, tüm değişkenler için tanımlayıcı istatistikler ve tek değişkenli analizlerin yansıra, bağımsız denetim kalitesinin temsilen ihtiyari tahakkuklar üzerinde etkili olabilecek diğer faktörlerin etkisini kontrol edebilmek için çok değişkenli analiz yapılmıştır. Bu kapsamda, tahmin edilen ihtiyari tahakkukların her bir değer türü (bağımlı değişken); zorunlu denetim firması rotasyonu, toplam aktiflerin doğal logaritması, finansal kaldıraç, faaliyetten kaynaklanan nakit akışı, denetim firması türü, toplam, piyasa değeri/defter değeri, büyüme hızı ve zarar değişkenleri (bağımsız değişkenler) ile regresyona tabi tutulmuştur. Oluşturulan regresyon modeli, zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler ile; rotasyon gerçekleştirmeyen işletmeleri, rotasyon öncesi yılı ve gönüllü denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeleri karşılaştırmak suretiyle her bir ihtiyari tahakkuk değer türü açısından ayrı ayrı çalıştırılmıştır.

1.4.Araştırmanın Literatüre Katkısı

Zorunlu rotasyon, dünyada 1970'li yıllardan itibaren (yaygın olmamakla birlikte) uygulanmakta ise de dünya literatüründe 2000'li yılların başından itibaren tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Bu çerçevede konunun, 1970'lere dayanan uluslararası literatürü mevcuttur. Ancak yapılan incelemede, literatürde yer alan

çalışmaların, zorunlu rotasyonun fiilen uygulanmadığı ülkelerde gerçekleştirildiği; zorunlu rotasyon faktörü yerine, denetçi/ denetim firması görev süresinin (Tenure) kullanıldığı; elde edilen bulguların zorunlu rotasyon şartlarına genelleyerek yorumlandığı görülmüştür. Söz konusu kısıtlar literatürde yer alan birçok çalışmanın ortak kısıtları olup, literatürde özellikle bu kısıtları ele alarak söz konusu araştırmaları eleştiren çalışmalarda bulunmaktadır. Bu çerçevede, bu tez çalışması, zorunlu denetim firması rotasyonunun fiilen uygulandığı Türkiye örneğinde ve uygulamanın başladığı ilk yıldan itibaren gerçekleştirilen zorunlu denetim firması rotasyonlarını kapsamı ve istatistiki analizlerin doğrudan zorunlu denetim firması rotasyonu faktörü ile gerçekleştirilmesi yönünden yabancı literatüre katkı sağlamaktadır.

Türkiye’de ise 2002 ve 2006 yıllarında SPK, 2011 yılında TTK ve KGK tarafından yapılan düzenlemeler ile yürürlüğe giren zorunlu rotasyon, 2010 yılından itibaren uygulanmaya başlamıştır. Tarafımızdan ulaşılabilen zorunlu denetim firması rotasyonunun hakkındaki ulusal literatür 2014 yılından başlamaktadır. Ulusal literatürde yer alan çalışmaların ortak özelliği literatür araştırması ve yasal düzenlemelerin karşılaştırması şeklinde olup ampirik araştırma örneği bulunmamaktadır.

Uluslararası ve ulusal literatürün yukarıda sayılan kısıtları nedeniyle, bu araştırma zorunlu denetim firması rotasyonu ile ilgili literatürdeki ampirik araştırmaların kısıtlarını göz önünde bulundurması ve Türkiye’de bu anlamda ilk çalışma olması itibarıyla özgün bir çalışma niteliğindedir. Bu araştırma ile Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için bağımsız denetim firması rotasyonu zorunluluğu getirilmesinin, denetçi bağımsızlığını sağlamada ve denetim kalitesini artırmada doğru bir tercih olup olmadığını ortaya koymak suretiyle, düzenleyici otoritelere ve benzer ülkelere karar vermede ve karşılaştırma yapmada katkı sağlaması beklenmektedir. Diğer yandan, denetimin kalitesinin dolaylı olarak ölçülmesinde bir kriter olarak literatürde oldukça yaygın kullanılan ihtiyari tahakkukların hesaplanmasında Düzeltmiş Jones Modelin yerine geliştirilmiş şekli olan Kothari, Leone ve Wasley (2005) Modelinin kullanılması, ihtiyari tahakkukların dört ayrı değer türü ile analiz gerçekleştirilmesi ve zorunlu denetim firması rotasyonunun, diğer tüm durumlarla (rotasyon olmayan, rotasyon önceki yıl ve gönüllü rotasyon) karşılaştırılarak, zorunlu rotasyon dışındaki tüm alternatiflerin zorunlu rotasyona karşı sonuçlarının test edilmesi bakımından Türkiye örneğinde bu kapsamda gerçekleştirilen öncü bir çalışma olması beklenmektedir.

1.5.Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu tez çalışmasının araştırma konusu olan zorunlu denetim firması rotasyonu, yukarıda açıklandığı üzere kendi içinde birtakım kısıtlar barındırmakta olup, bu araştırma zorunlu denetim firması rotasyonunun fiilen uygulandığı bir denetim ortamında gerçekleştirilmiş olup, literatürün kendi kısıtlarından en önemlisi aşılmıştır. Ancak her çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da birtakım kısıtları bulunmaktadır. Bu kısıtlardan ilki, Türkiye’de hâlihazırda denetim firması ve sorumlu ortak başdenetçi rotasyonu birlikte uygulanabilmesine karşın, araştırma konusu olarak denetim firması rotasyonu seçildiğinden, sorumlu ortak başdenetçi düzeyindeki değişikliklerin incelenememiş olmasıdır. Zorunlu denetim firması rotasyonunun bağımsız denetim kalitesine etkisinin test edilebilmesi için araştırmanın örnekleme; deney grubu olarak zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler, kontrol grubu olarak denetim firması rotasyonu gerçekleştirilmeyen işletmeler, rotasyon gerçekleştiren işletmelerin bir önceki yıla ait verileri ve gönüllü denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler olmak üzere dört gruba sınıflandırılmış olup, söz konusu sınıflandırma 2010-2012 yılları için SPK’nın zorunlu denetim firması rotasyonu hakkındaki düzenlemelerine göre, 2013-2016 yılları için ise KGK’nın ilgili düzenlemelerine göre gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, çalışmanın ikinci kısıtı, ilgili iki düzenleme dışında (örneğin, mahkeme kararları gibi) mücbir nedenlerle gerçekleştirilen denetim firması değişikliklerinin kapsam dışında bırakılmış olmasıdır.

Bir diğer araştırma sınırlılığı, denetim kalitesi göstergesi olarak sadece ihtiyari tahakkukların kullanılmış olmasıdır. Uluslararası literatürde de sıklıkla en iyi alternatif olarak kullanılmakla birlikte ihtiyari tahakkukların denetim kalitesini temsil güvenilirliği tartışmaya açıktır. İşletmenin sürekliliği hakkında belirsizlik içeren görüş bildirilmesi, denetim ücretleri, denetime ayrılan saatler gibi başka değişkenler ile ölçülecek denetim kalitesi düzeylerinin zorunlu rotasyona verecekleri tepki farklı olabilir. Özellikle zorunlu rotasyon karşıtlarının, zorunlu rotasyonun denetim maliyetlerini artıracacağı iddiası açısından gelecek araştırmaların denetim ücret ve saatleri ile yeni analizler gerçekleştirmeleri farklı sonuçlar ortaya koyabilir. Türkiye’de denetim ücretleri hakkında sağlıklı ve güvenilir bilgiye ulaşılamıyor olması ücretler açısından araştırma yapılmasına engel teşkil ettiği için bu kısıtın aşılması mümkün gözükmemektedir. Diğer taraftan kullanılan yöntemler açısından, toplam tahakkukların ölçülmesinde yalnızca Nakit Akım

Tablosu Yaklaşımı ve ihtiyari tahakkukların tahmininde ise yalnızca Kothari (2005) Modeli kullanılması da çalışmanın bir diğer kısıtı olarak sayılabilir. Bu çalışmanın ampirik uygulamasının yer aldığı altıncı bölümde her iki yöntemin seçilme nedenleri ayrıntılı olarak anlatıldığı üzere, bu iki yöntem; ilgili alanda en güvenilir alternatifler olarak kabul gördükleri dikkate alınarak kullanılmıştır. Örneklem açısından ise, BIST’de yer alan işletmelerden sadece İmalat sanayi işletmelerinin yer alması çalışmanın bir başka kısıtını oluşturmaktadır. İmalat sanayi dışında yer alan diğer sektörlerde yapılacak araştırmaların farklı sonuçlar ortaya koyması muhtemeldir.

Gelecek çalışmalar; ülkemiz denetim piyasasında henüz veri ulaşılabilirliği sınırlılığı bulunan denetim ücretleri ve yetersiz sayıda veri toplanabilen finansal sıkıntılı işletmelerin sürekliliği konusunda belirsizlik içeren görüş bildirilmesi gibi değişkenler ile imalat sanayi dışında diğer sektörleri de içine alacak bir örneklem üzerinde ölçülecek denetim kalitesi düzeyleri ile zorunlu rotasyon arasındaki ilişki hakkında farklı sonuçlara ulaşabilirler.

1.6.Araştırmanın Bölümleri

Bu tez çalışması 7 ana bölümden oluşmakta olup; ilk bölümde araştırma konusu, araştırmanın problemi, çalışmanın amacı, çalışmanın yöntem ve sınırlılıkları; ikinci bölümde, tez araştırma konusunun ana çatısı olan bağımsız denetimin tanımı, bağımsız denetim kalitesinin tanımı, denetimde kalite göstergeleri; üçüncü bölümde, zorunlu rotasyon, rotasyon çeşitleri, rotasyon hakkında ileri sürülen savlar; dördüncü bölümde dünya ülkelerinde zorunlu rotasyon uygulamaları; beşinci bölümde, tez konusu hakkında gerçekleştirilmiş literatür araştırması ve altıncı bölümde ise çalışmanın hipotezi, söz konusu hipotezin test edilmesi amacıyla izlenen yöntem, seçilen metot ve modeller ifade edilmiş olup, tez çalışmasının istatistiki analizlerinin sonuçlarına yer verilmiştir. Son olarak yedinci bölümde, sonuç ve önerilere yer verilerek tez çalışması tamamlanmıştır.

BÖLÜM II

BAĞIMSIZ DENETİM, BAĞIMSIZ DENETİMDE KALİTE VE KALİTE GÖSTERGELERİ: TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Giriş

Yatırımcılar, kredi verenler, düzenleyici ve denetleyici kamu kuruluşları gibi finansal bilgi kullanıcılarının doğru karar verebilmeleri için, kamuoyuna sunulan finansal bilgilerin doğru ve güvenilir olması gerekmektedir. Finansal bilgi kullanıcılarının güvenilir finansal bilgi ihtiyaçlarının karşılanması ise, finansal bilginin bağımsız denetimden geçmesi suretiyle sağlanmaktadır. Güvenilir finansal bilgiye olan ihtiyaç, uluslararası ve ulusal kapsamda yapılan yasal düzenlemeler ile birlikte, bağımsız denetim müessesesini şekillendirmiştir. Bağımsız denetim kurumunun geçirmiş olduğu tarihsel gelişim süreci, güvenilirliğin sağlanması noktasında; bağımsız denetçi ve/veya bağımsız denetim kuruluşlarının denetim süreçlerinde yol gösterici denetim kılavuz ve standartlarını gerekli kılmıştır. Günümüzde geliştirilerek devam eden denetim standartları, güvenilir finansal bilginin sağlanmasına yönelik olarak, tarihsel aşamalardaki bağımsız denetçilere yüklenen görev ve sorumlulukların da geliştirilmesini gerektirmiştir. Bu kapsamda, bu bölümde öncelikle bağımsız denetime ilişkin kavramsal çerçeve ve bağımsız denetime ilişkin süreçlerin genel çerçevesi daha sonra bu tez çalışmasının araştırma konusu olan denetim kalitesinin tanımı, denetimde kalite ölçütleri hakkında açıklamalara yer verilmiştir.

2.2. Bağımsız Denetim Kavramı

Bağımsız denetim kavramı, uluslararası ve ulusal literatürde ve yasal düzenlemelerde, içinde bulunulan ekonomik şartlara, denetim ortamının gelişmişliğine ve araştırmacıların denetime bakış açısına göre, çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Tanımların çeşitliliğinin yanı sıra, kavram olarak; denetim, bağımsız denetim, bağımsız

dış denetim, dış denetim, muhasebe denetimi gibi farklı ifadelerle de kullanılmaktadır.¹ İşletmeler tarafından sunulan finansal tabloların güvenilirliklerinin sağlanması açısından önem taşıyan bağımsız denetimin, günümüze kadar yapılmış tanımlarından bazılarında aşağıda yer verilmiştir:

Holmes ve Overmyer (1975), **muhasebe denetimini** geleneksel olarak, “yönetim tarafından hazırlanan mali tabloların objektif incelemesi anlamına gelen bir tür onay fonksiyonu” olarak tanımlamıştır.

Sarbanes Oxley Yasası (2002), **bağımsız dış denetimi**, “Halka açık şirketlerin finansal tablolarının, bağımsız dış denetim konusunda düzenleme ve denetleme yetkisi olan Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu (PCOAB) ve ABD Menkul Kıymetler Komisyonu (SEC) tarafından kabul edilen standart ve normlar çerçevesinde, görüş oluşturmak amacıyla incelenmesi” olarak tanımlamıştır.

Gücenme (2004), **denetimi**, “Denetlenecek unsurların, bu unsurlara ilişkin olarak önceden belirlenmiş kriterlere uygunluk derecesini belirlemek için denetlenecek unsurlar hakkında tarafsız bir şekilde kanıt toplanması, bu kanıtların değerlendirilmesi ve elde edilen sonuçların raporlanması faaliyetlerinden oluşan sistematik bir süreçtir.” şeklinde tanımlamıştır.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) 2006 mevzuatında **bağımsız denetim**, “işletmelerin yıllık finansal tablo ve diğer finansal bilgilerinin, bu tablo ve bilgiler için belirlenen kriterlere (örneğin, halka açık şirket finansal tabloları için Kurulca belirlenmiş veya kabul edilmiş finansal raporlama standartlarına) uygunluğu ve doğruluğu hususunda, makul güvence sağlayacak yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtlarının elde edilmesi amacıyla, genel kabul görmüş bağımsız denetim standartlarında öngörülen gerekli tüm bağımsız denetim tekniklerinin uygulanarak, defter, kayıt ve belgeler üzerinden denetlenmesi ve değerlendirilerek rapora bağlanması” olarak ifade edilmiştir.

Tokaç (2006), **muhasebe denetimini**, “bir ekonomik birimin belli bir döneme ait sayısal bilgilerin önceden belirlenmiş kıstaslara uygunluğunu belirlemek ve bu konuda ilgi duyanlara rapor etmek üzere uzman ve bağımsız kişilerce kanıt toplama ve bunları değerlendirerek bir görüşe ulaşma süreci” olarak tanımlamıştır.

Yaşar (2011), **bağımsız dış denetimi**, “Bağımsız dış denetime tabi şirketlerin kamuya açıklanacak finansal tablo ve raporlardaki bilgilerin, finansal raporlama

¹ Bu çalışmada *bağımsız denetim* ifadesi kullanılmıştır.

standartlarına uygun olup olmadığı ve gerçek finansal durum ve faaliyet sonuçlarını yansıtmayı yansıtmadığının, bağımsız dış denetçi/denetim kuruluşları tarafından bağımsız denetim standartları çerçevesinde denetime tabi tutulması sonucunda tespit edilen hususların rapora bağlanmak suretiyle kamuya açıklandığı sistematik bir süreç” olarak ifade etmiştir.

Usul (2013), **bağımsız (dış) denetimi**, “Bir işletmenin finansal tablolarının ve diğer finansal bilgilerinin; finansal raporlama standartlarına uygunluğu ve doğruluğu hususunda, makul güvence sağlayacak yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtlarının elde edilmesi amacıyla, denetim standartlarında öngörülen gerekli bağımsız denetim tekniklerinin uygulanarak, defter, kayıt ve belgeler üzerinden denetlenmesi ve değerlendirilerek rapora bağlanması sürecidir.” olarak tanımlamıştır.

Güredin (2014), Denetim Kavramları Komitesi tarafından 1969-1971 raporunda² yer verilen tanıma dayalı olarak, **denetimi**, “İktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili iddiaların önceden saptanmış ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçları ilgi duyanlara bildirmek amacıyla tarafsızca kanıt toplayan ve bu kanıtları değerleyen sistematik bir süreçtir.” şeklinde tanımlamıştır.

Haftacı (2014), **denetimi** dar anlamda “işletmelerin finansal tabloları ve muhasebe kayıtlarının incelenmesidir.” şeklinde tanımlamıştır. Ancak bu tanımın günümüz denetim ortamında yetersizliğinden dolayı denetimin tanımını genişleterek, “Belli bir iktisadi birim veya belirli bir döneme ait finansal tablo ve diğer bilgilerin, önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluk ve doğruluk derecesinin, makul güvence sağlayacak yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtlarıyla belirlemek amacıyla, bağımsız bir uzman kişi tarafından yürütülen kanıt toplama, toplanan kanıtları defter, kayıt ve belgeler üzerinden dayanaklarla karşılaştırarak değerlendirme ve sonucu bir raporlama süreci” olarak tanımlamıştır.

Selimoğlu vd. (2014), **bağımsız denetimi**, “Bir işletmenin ekonomik faaliyetleri sonucunda hazırlanan finansal tablo ve diğer finansal bilgilerin önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluğu ve doğruluğunun makul güvence sağlayacak yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtları ile bağımsız denetim standartlarında öngörülen gerekli tüm bağımsız denetim tekniklerinin uygulanarak, defter, kayıt ve belgeler üzerinden değerlendirilmesi ve sonuçlarının bir rapora bağlanmasıdır.” şeklinde tanımlamıştır.

Bozkurt (2015), genel kabul görmüş **muhasebe denetimini**, “Bir ekonomik

² American Association Accounting, Report of the Committee on Basic Auditing Concepts, 1969-71.

birim veya döneme ait bilgilerin önceden belirlenmiş ölçütlere olan uygunluk derecesini araştırmak ve bu konuda bir rapor düzenlemek amacıyla bağımsız bir uzman tarafından yapılan kanıt toplama ve değerlendirme sürecidir.” şeklinde ifade etmiştir.

Bağımsız Denetim Yönetmeliğinde (*madde 4/b*); **bağımsız denetim**, “finansal tablo ve diğer finansal bilgilerin, finansal raporlama standartlarına uygunluğu ve doğruluğu hususunda, makul güvence sağlayacak yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtlarının elde edilmesi amacıyla, denetim standartlarında öngörülen gerekli bağımsız denetim tekniklerinin uygulanarak defter, kayıt ve belgeler üzerinden denetlenmesi ve değerlendirilerek rapora bağlanması” olarak ifade edilmiştir.

Yukarıda verilen tanımlar incelendiğinde; hemen hemen hepsinin, bağımsız denetim faaliyetinin yerine getirilmesine yönelik ortak unsurları içermektedir. Bu unsurlar; denetimin bir süreç olduğu, uzman ve bağımsız kişiler tarafından yapılması gerektiği, iktisadi birimler için yapıldığı, iktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili belirli bir döneme ait iddialardan oluştuğu, ilgili iddiaların önceden saptanmış ölçütler ile ölçülmesi gerektiği, uygunluk derecesi, karşılaştırma, tarafsızca kanıt toplama ve kanıtları değerlendirme, denetim sonucunda bir rapor düzenlenmesi ve bu raporların ilgi duyan kesimlere sunulması olarak sıralandığı görülmektedir.

2.3. Bağımsız Denetçi ve Bağımsız Denetim Kuruluşu Kavramları

Denetçi, en genel anlamıyla denetim faaliyetlerini meslek edinmiş olan kişilere verilen isimdir. Muhasebe denetimi açısından ise, denetçi, gerçekleştirdikleri denetim faaliyetlerinin içeriğine ve konularına göre; kamu denetçisi, iç denetçi ve bağımsız denetçi olarak üç gruba ayrılmaktadır (Usul, 2013, s. 23; Bozkurt, 2015, s. 37).

Bağımsız Denetim Yönetmeliğindeki (BDY) denetçi tanımına göre; “*Bağımsız denetçi: bağımsız denetim yapmak üzere, 01/06/1989 tarihli ve 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununa göre yeminli mali müşavirlik ya da serbest muhasebeci mali müşavirlik ruhsatını almış meslek mensupları arasından SPK tarafından yetkilendirilen kişileri,*” ifade etmektedir (BDY, 4.madde, a bendi).

TTK’ye göre, “*Bağımsız denetçi: bağımsız denetim yapmak üzere, 3568 sayılı kanuna göre YMM ya da SMMM ruhsatını almış meslek mensupları arasından KGK tarafından yetkilendirilen kişilerdir.*”

Bağımsız denetçi, işletmenin personeli olmayan, dışarıdan üçüncü bir göz olarak işletmeleri denetleyen, denetim faaliyetini meslek olarak yerine getiren kişilere denmektedir. Bağımsız denetçi yerine birçok kaynakta dış denetçi ifadesi de kullanılmaktadır. Denetçi, mesleğini kendi bağımsız sorumluluğu altında yürütmesi gereken kişidir (Aysan, 1971, s. 41). Dış denetçinin yanı sıra çeşitli ülkelerde, Diplomalı Kamu Muhasibi, Fermanlı Muhasip, İktisat Murakıbbı, Hesap Uzmanı gibi isimler de verilmekte iken, ülkemizde Yeminli Mali Müşavir ve Bağımsız Dış Denetçi olarak adlandırılmaktadırlar (Bozkurt, 2015, s. 37). Bu denetçi türü, denetlediği işletme ile arasında işveren-çalışan ilişkisi olmaması, kendilerine ait işyerine sahip olmaları sebebiyle bağımsızlık seviyesi en yüksek denetçi grubu olarak kabul edilmektedirler (Usul, 2013, s. 24). Selimoğlu vd. (2014) eserlerinde, denetçiyi, “*mesleki bilgi ve deneyime sahip, bağımsız davranabilen ve yüksek ahlaki özelliklere sahip denetim faaliyetini yürüten kişi*” olarak tanımlamıştır.

Bağımsız denetçi, denetim faaliyetlerini bir denetim ekibi yardımı ile yürütmektedir. Bir denetim ekibinde; sorumlu denetçi, başdenetçi, kıdemli denetçi, denetçi ve denetçi yardımcısı unvanlarını taşıyan denetçiler bulunmaktadır³ (Haftacı, 2014, s. 17).

BDY’ye göre, bağımsız denetim kuruluşu; “*SPK tarafından bağımsız denetim yapmakla yetkilendirilen, ortakları yeminli mali müşavirlik ya da serbest muhasebeci mali müşavirlik ruhsatını almış meslek mensuplarından oluşan sermaye şirketlerini*” ifade etmektedir (BDY, 2002, md.4/ç).

Bağımsız denetim kuruluşları bağımsız denetçilerin istihdamını sağlayarak sermaye piyasalarının denetim faaliyetlerini yürütmekte olup, bağımsız denetim şirketlerinin taşınması gereken asgari şartlar; sermaye şirketi şeklinde kurulan, payları nama yazılı, ticaret unvanında bağımsız denetim ibaresi bulunan, sermayesinin

³ Bağımsız Denetim Yönetmeliğine göre denetçi unvanları:

Sorumlu ortak başdenetçi: KGK tarafından atanan, gerçekleştirilen denetim sonucunda oluşturulan denetim görüşü raporunu imzalamaya yetkili ve denetim faaliyetlerinden sorumlu kişilere Sorumlu Ortak Başdenetçi denilmektedir. Bu kişiler; denetim çalışmalarını kendi kişisel sorumlulukları ile yürütmektedirler. Denetim çalışmalarının standartlara uygun olmamasından kaynaklı oluşabilecek zararlarda bağımsız denetim kuruluşu ile birlikte sorumlu ortak başdenetçiler de hukuken sorumlu olmaktadır.

Başdenetçi: Denetim faaliyetlerinde en az 10 yıl fiilen çalışmış denetçi türüdür.

Kıdemli denetçi: Denetim faaliyetlerinde en az 6 yıl fiilen çalışmış denetçi türüdür.

Denetçi: En az üç yıllık denetim faaliyetleri tecrübesi olan kişilere denir.

Denetçi yardımcısı: Gerekli lisans eğitimini aldıktan sonra bir denetim firmasında stajyer olarak çalışan ve üç yıl boyunca staj yapacak olan kişilere denilmektedir.

<http://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v1/BDY/BDYGuncel22Aralik2015.pdf>

yarısından fazlası denetçilere ait olan, denetim belgesine sahip, denetçileri tam zamanlı istihdam edilmiş şirketler olması olarak sayılmaktadır (BDY, 2012, Md. 3).

2.4. Bağımsız Denetim İhtiyacı ve Bağımsız Denetimin Amacı

Bağımsız denetime duyulan ihtiyacın kaynaklarını, bağımsız denetim tanımlarından yola çıkarak açıklamak mümkündür. Bağımsız denetimin hemen her tanımında; "...iktisadi birimlerin faaliyetleri ile ilgili yönetim iddialarının...." ifadesi dikkat çekmektedir. İşletme yönetimlerinin iddiaları ise finansal tablolardan oluşmaktadır. Ülkelerin ekonomik kaynaklarının büyük çoğunluğunu oluşturan iktisadi işletmelerin ürettikleri finansal bilgi ve tabloların iki önemli işlevi bulunmaktadır. Bunlar; ekonomik kaynaklar arasında seçim yapılması ve ekonomik kaynakların kullanılma başarısının ölçülmesidir (Selimoğlu vd., 2014, s. 1). Bu kapsamda, üretilen finansal tablolarla ilgilenen taraflardan yatırımcılar, alternatifler arasında karar vermek için; kredi verenler, geri ödemelerin zamanında yapılacağından emin olmak için, yönetim tarafından sunulan (iddia edilen) finansal tablolara güven duymak isterler.

Bağımsız denetim ihtiyacının bağımsız denetim tanımından hareketle açıklanması ile ilgili olarak, bağımsız denetim tanımlarında "...sonuçları ilgi duyanlara bildirmek amacıyla..." ifadesi yer almakta olup; söz konusu ilgi duyan tarafların, yönetim iddialarının güvenilir olup olmadığı konusunda güvence ihtiyaçları bulunduğu ifade edilmektedir. Bağımsız denetimden, finansal bilgi kullanıcılarının güvence ihtiyacını karşılaması beklenmektedir. İşletme yönetimlerinin ürettiği finansal bilgilerin güvenilir olmama ihtimali; muhasebe işlemlerinin çokluğu ve karmaşıklığı, ilgililerin çoğunluğunun işletmeden uzak olması ve bilgiyi sağlayanların yanıltıcı bilgi verme eğilimlerinden kaynaklanmaktadır (Bozkurt, 2015, s. 26).

Yatırımcılar, işletme sahipleri ve ortakları, kredi kuruluşları, devlet kuruluşları gibi finansal bilgi kullanıcısı taraflar, işletmenin içinde bulunduğu mali durumu finansal tablolar aracılığı ile anlamaya çalışmaktadırlar. Raporlanan finansal tabloların güvenilir olup olmadığı ise, ekonomik hayatın her evresinde ihtiyaç duyulan bir bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır. 1964 yılında İngilizceden çevrilen Muhasebenin Temelleri (Essentials Of Accounting) isimli kitapta; iki soru ile denetimin temel amacına dikkat çekilmiştir (Paton ve Dixon, 1964, s.3):

1. “Raporlar, işletmenin kâr sağlama faaliyetlerini ve mali durumunu mantıki doğrulukta ve adil bir şekilde aksettirebilmekte midir?”
2. *Bahis konusu şirketin muhasebe kayıtları, uygun olarak tutulmuş mudur?”*

Finansal bilgi kullanıcılarının güvence ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gerçekleştirilen bağımsız denetim faaliyetleri; bilgi kaynağına erişim zorluğu, çıkar çatışması, işlem hacimlerinin büyüklüğü ve işlemlerin karmaşık olması, bilgi kullanıcılarının işletmeden uzak olması, asimetrik bilgi sorunu, temsil teorisi ve iç kontrol sisteminin yetersizliği nedenleri ile gerçekleştirilmektedir (Usul, 2013, s. 5-11; Güredin, 2014, s. 11). Finansal bilgi kullanıcılarının, finansal tabloların yanılıcı olmasından kaynaklanan risklerden kaçınabilmesi için üç yol bulunmaktadır:

- Talep ettiği bilgileri bizzat kendisi temin edip kontrol sağlamak,
- Bilgiyi üretene (yönetime) güvenerek risk almak ve
- Bağımsız denetim görüşüne başvurmaktır (Selimoğlu vd., 2014, s. 2).

Bağımsız denetim, işletmelerin bütüncül bir bakış açısıyla dışardan üçüncü bir göz tarafından incelenmesi, gözden geçirilmesi süreci olarak da kabul edilmektedir. Bu süreçte, işletmenin iç kontrol sistemleri, muhasebe sistemleri gibi iktisadi faaliyetleri incelenerek, tespit edilen eksiklikler yönetime bildirilmektedir. Bu işlevi ile bağımsız denetim, işletme yönetimlerine de yol gösterici olmaktadır (Tokaç, 2006, s. 216).

Güredin (2014), bağımsız **denetimin amaçlarını**, işlemlerle ilgili denetim amaçları ve bakiyelerle ilgili denetim amaçları olmak üzere iki gruba ayırarak açıklamıştır. Bunlar;

- İşlemlerle ilgili denetim amaçları; işlem gruplarının uygunluğuna güven getirebilmek için oluşturulan amaçlar,
- Bakiyelerle ilgili denetim amaçları; hesap bakiyelerinin doğruluğunu araştırmak için oluşturulan amaçlardır.

Yükçü ve Koçakoğlu (2017) çalışmalarında, bağımsız denetimin amacı, *Bağımsız Denetim Yönetmeliği* esas alınarak açıklanmıştır. Bağımsız Denetim Yönetmeliğine (BDY, bölüm 2, md.5) göre, bağımsız denetimin amaçları; “Kullanıcılara Türkiye Denetim Standartları (TDS) çerçevesinde güvence sağlayacak görüş oluşturulması, makul veya sınırlı güvence sağlanması, yeterli denetim kanıtı toplanarak, bu kanıtlara dayandırılabilen görüş oluşturulması ve söz konusu görüşün

raporlanması” olarak ifade edilmiştir.

Bağımsız denetimin diğer amaçları ise; bilgilendirme amacı, koruyucu amaç, caydırıcı amaç, yönetim iddialarının incelenmesi (var olma ve oluşum amacı, bütünlük iddiası, haklar ve yükümlülükler iddiası, değerlendirme ve dağıtım iddiası, sunuş ve açıklama) olarak sayılmaktadır (Usul, 2013, s. 2-5; Haftacı, 2014, s. 19-21; Bozkurt, 2015, s. 54-55). Buna göre;

Bilgilendirme amacı: Hem işletme yönetimin hem de işletmeyle ilgilenen dış paydaşların ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Denetim sonunda, denetçinin yayınladığı rapor ile işletme yönetimin iddialarının yer aldığı finansal raporların doğru, dürüst, yasalara ve Türkiye Muhasebe Standartlarına (TMS) uygun hazırlandığı veya hazırlanmadığı tüm ilgilenen paydaşlara bildirilmektedir. Denetçi, bağımsız denetim faaliyetleri sonuçlandırılmaya kadar, denetlenen işletmenin faaliyetleri, iç kontrol sistemi, zayıf ve güçlü yanları gibi ayrıntılı bilgilerine sahip olmaktadır ve bu konular hakkında işletme yönetimine önerilerde bulunmaktadır. Denetim süreci tamamlandıktan sonra, açıklanan denetim görüşüyle ise, işletme dışı üçüncü taraflar (kredi verenler, yatırımcılar, vb.) için bilgilendirme gerçekleştirilmektedir.

Koruyucu amaç: Bağımsız denetim faaliyetleri ile toplumu aldatmak suretiyle haksız kazanç elde etmek isteyen kişi veya kuruluşların, kötü niyetli eylemlerine karşı toplum, ülke ekonomileri ve bireysel olarak yatırımcıların korunması amaçlanmaktadır. Dünyada kötü niyetli yönlendirmeler neticesinde yaşanan ekonomik skandallar, bağımsız denetimin koruyucu amacının önemini gösteren önemli deliller olarak gösterilmektedir.

Caydırıcı amaç: İşletmelerde; yönetim ile pay sahipleri arasında, çalışanlarla yönetim arasında çıkar çatışmaları yaşanabilmektedir. Bu çatışmalar sonucunda, kişi veya grupların kendi ekonomik amaçları doğrultusunda, finansal tabloların hazırlanması ve sunulması esaslarına uygun olmayacak teknikler (yaratıcı muhasebe, agresif muhasebe, büyük temizlik muhasebesi) kullanılmaktadır. Bu teknikler, işletmelerin finansal durumunu olduğundan farklı göstermek ve haksız kazanç elde etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bağımsız denetim faaliyetleri ile çalışanların, yöneticilerin ve işletme sahiplerinin, gerçekleştirdikleri hile ve usulsüzlüklerin ortaya çıkartılacağı endişesi ile

bu eğilimden vazgeçmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır.

Yönetim iddialarının incelenmesi amacı: İşletme yönetimlerinin hazırlamış oldukları finansal tabloların içerdiği finansal nitelikli olayların incelenmesi ve doğruluğunun, güvenilirliğinin onaylanmasını ifade etmektedir. Bu amaç, yönetim tarafından hazırlanan finansal tabloların incelenen döneme ait tüm işlemleri tam bir şekilde yansıtıp yansıtmadığı; gösterilen işlemlerin gerçekten meydana gelip gelmediği; tablolarda yer alan varlıklar ve kaynakların, haklar ve yükümlülükler açısından değerlendirilip değerlendirilmediği; varlık ve kaynakların usul ve esaslarına uygun olarak değerlemeye tabi tutulup tutulmadığı ve son olarak da bilanço, gelir tablosu ve hazırlanıp sunulan tüm diğer finansal tabloların TMS'nin öngördüğü şekilde, gerekli sınıflandırmaların yapılarak tanımlanıp, açıklandığı ve finansal bilgilerin bu usullere uyularak sunulup sunulmadığı hususlarının araştırılması ve sonuçlarının rapor edilmesini kapsamaktadır (Usul, 2013, s. 2-5; Haftacı, 2014, s. 19-21; Bozkurt, 2015, s. 54-55).

2.5. Bağımsız Denetimin İlkeleri

Bağımsız denetim ilkeleri, denetim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesini destekleyecek olumlu davranış ölçüleri olarak adlandırılmaktadır. Bağımsız denetimin mesleki davranışla ilgili ilkeleri; “meslek üyelerinin ideal davranış biçimini belirleyen genel ilkeler” ve “meslek ile bağdaşmayan davranışları açıklayan özel kurallar” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Güredin, 2014, s. 112-113). Genel kurallar, kaliteli bir denetim hizmetinin gerçekleştirilmesine yol gösteren; meslekle bağdaşmayan davranışlar ise, asgari düzeyde yapılmaması gereken davranışları içermektedir. Denetim mesleğini yakından ilgilendiren genel ahlak ilkeleri, Güredin (2014)'de; sorumluluklar, kamu çıkarının gözetilmesi, dürüstlük, tarafsızlık, mesleki özen gösterme, hizmetin kapsam ve niteliğinin belirlenmesi olarak sınıflandırılmıştır. Bağımsız denetimin genel kabul görmüş ilkeleri ise, denetim mesleği için düzenlenen mesleki ahlak kuralları olarak nitelendirilmiş olup, bu kurallar;

- Denetçinin bağımsız, dürüst ve tarafsız olması,
- Denetçilerin mesleğin gerektirdiği teknik bilgi, deneyim ve yeterliliğe sahip olması,

- Denetçinin kamuya karşı sorumluluğunun bilincinde davranarak mesleki özen ve titizliği göstermesi,
- Genel standartlar ve muhasebe ilkelerine uyum,
- Şarta bağlı ücret ilkesi,
- Komisyon ve bilirkişi ücreti ilkesi,
- Gerçeklik,
- Doğruluk,
- Kanunilik,
- Açıklık,
- Ticaret ve mesleğe aykırı faaliyet yasağı,
- Reklam yasağı,
- Sır saklama yükümlülüğü,
- Yetkin ve etkili raporlama,
- Meslek onuru ile bağdaşmayan fiillerde bulunmama,
- Kuruluş şekli ve şirket adının haksız kullanılmaması ilkesi,
- Mesleki etik,
- Karşılıklı ilişkileri,
- Haksız rekabet,

olarak ifade edilmektedir (Erdoğan, 2002, s.57; Usul, 2013, s. 41-50; Güredin, 2014, s. 115; Selimoğlu vd. 2014, s. 21).

2.6. Bağımsız Denetim Süreci

Bağımsız denetim süreci, denetim işinin alınmasından, denetim raporunun yayımlanması kadar geçen süreyi kapsamak olup, bir yıldan fazla süren sistematik bir süreç olarak ifade edilmektedir (Selimoğlu vd. 2014, s. 77). Bu süreç, müşterinin kabulü ve denetim anlaşmasının yapılması, denetim planının hazırlanması, denetim çalışmalarının yürütülmesi ve denetim raporunun hazırlanması aşamaları olmak üzere dört temel aşamadan oluşmaktadır.

SPK'nın Seri X, No: 22 sayılı tebliğinde; sorumlu ortak başdenetçi tarafından imzalanan denetim raporlarının kesinleşmiş sayıldığı ve düzenlenen ve kesinleşmiş bağımsız denetim raporlarının bir örneğinin, denetlenen işletmenin yönetim kuruluna

başkanlığına hitaben bir yazı ekinde teslim edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Denetim raporunun bir örneği, yasal zorunluluk olarak yayımlanması gereken mali tablolar ile birlikte, borsaya ve SPK'na teslim edilir. Son olarak, hakkında denetim raporu düzenlenen işletmenin, finansal tablolarını ve denetim raporunu, denetçi tarafından denetlenmiş son haliyle aynen ilan edilip etmediğini takip etme yükümlüğü bağımsız denetim kuruluşlarına aittir. Denetim raporunun yayımlanması ile birlikte denetim süreci tamamlanmış olmaktadır. Denetim sürecinin başlangıcından sonuna kadar bağımsız denetim ilkelerine uygun yürütülmesi denetimin sonucunda yayımlanan denetim raporunun güvenilirliğini sağlamaktadır. Bu kapsamda, Güredin (2014) “denetim süreci” şemasında, kalite kontrolüne dikkat çekilmiş, kalite kontrolü ve yayımlanmış kalite standartlarının, denetim faaliyetleri sona erdikten sonra değil; müşteri seçiminden başlayarak denetim faaliyetinin her aşamasında göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmiştir (Güredin, 2014, s. 178).

2.7. Bağımsız Denetimde Kalite Kavramı

Bağımsız denetimde *kalite* kavramı soyut ve çok tartışılan bir kavramdır. Birçok araştırmaya konu olan bağımsız denetim kalitesinin ortak bir tanımından bahsetmek mümkün değildir. Bağımsız denetim kalitesi kavramı, gerçekleştirilen bağımsız denetim faaliyetleri sonucunda ulaşılan görüşün güvenilirliği ile ifade edilebilmektedir. Küreselleşen ekonomilerde finansal piyasaların iyi işleyebilmesi güvene dayalıdır ve güven ortamı ise ancak bağımsız denetçilerin gerçekleştirecekleri denetimlerin güvenilirliği ile sağlanmaktadır (Eroğlu, 2017). Denetçiler, gerçekleştirdikleri denetim faaliyetinin her aşamasında bağımsız, objektif, dürüst, gerekli özen ve titizlikle hareket ettiklerinde denetimin kalitesi gerçekleşmiş kabul edilmektedir.

DeAngelo (1981), **denetim hizmetinin kalitesini**, “*denetçinin bağımsızlığı ile ilişkili bir kavram*” olarak ifade etmiştir. DeAngelo, denetim kalitesinin, denetimi yapılan şirketin muhasebe sistemindeki bir hata veya hilenin bulunması ve bu hata veya hilenin kamuya açıklanmasının piyasa tarafından belirlenen olasılığına bağlı olduğunu savunmuştur.

Palmrose (1988), **bağımsız denetim kalitesini**, “*finansal tabloların önemli yanlışlıklar içermediğine yönelik güvence düzeyi*” olarak tanımlamıştır.

Becker vd. (1998), **bağımsız denetim kalitesini**, “*hatalı muhasebe kayıtlarının*

denetçiler tarafından ortaya çıkarılması, bu yönde uygulamalar izin verilmemesi ve bu durumların denetim raporlarında açıkça belirtilebilmeleri” olarak tanımlanmıştır.

PCOAB Daimî Danışma Grubu (Standing Advisory Group- SAG) 15-16 Mayıs 2013 tarihinde gerçekleştirdiği toplantıda Kurul çalışanları ile ortak tartışma sonucu **denetim kalitesi** kavramı için aşağıdaki tanımı oluşturmuşlardır; **denetim kalitesi**, “Yatırımcıların güvenilir ve bağımsız denetim ihtiyaçlarının karşılanması ve denetim komitesi iletişiminin; iç kontrol hakkında güvence, ilgili açıklamaları da içeren finansal raporlar ve işletmenin sürekliliği uyarıları (GCO) konularında güçlendirilmesidir.”

Acar vd. (2011), hata ve hilelerin ortaya çıkarılması kapsamında **denetim kalitesini**, “denetçinin finansal tablolardaki hataları ne kadar iyi ortaya çıkarabildiği ve raporlayabildiği; dolayısıyla yönetim ve hissedarlar arasındaki bilgi uyumsuzluğunu ne kadar iyi azaltabildiği ile ölçülebilen bir kavram” olarak tanımlamıştır.

Durukan ve İkiz (2007), **denetim kalitesini**, “bir şirketin finansal tablolarına ilişkin uygun görüşü sunmak ve bu görüşü gerekli kanıtlarla ve objektif yargılarla desteklemek” olarak ifade etmiştir.

Yaşar (2011), **bağımsız dış denetim kalitesini**, “bağımsız dış denetçi/denetim kuruluşu tarafından, Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları, Denetim Standartları, Kalite Kontrol Standartları ve yasal düzenlemelere uygun bir şekilde bağımsız dış denetim faaliyeti yürütülmesi, yürütülen bu denetim faaliyeti sonucunda önemli nitelikteki hata ve/veya kâr yönetiminin ortaya çıkarılması ve bulunan bu hata ve/veya kâr yönetiminin kamuya açıklanması” olarak tanımlamıştır.

Yukarıda yer verilen denetim kalitesi tanımlarının ortak noktası; denetim faaliyetleri sonucunda ortaya çıkacak olan denetim görüşünün güvenilir olması gerektiğidir. Dünyada 2000’lerin başlarından itibaren ortaya çıkmaya başlayan Enron, Parmalat, Xerox gibi finansal skandallar, kamuoyuna açıklanan (hileli) finansal tablolar ve bu tabloların denetim raporlarının güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Sözü edilen şirketlerin, finansal sıkıntılarının bağımsız denetim şirketleri tarafından görmezden gelindiği ve hileli finansal raporlama yapmalarına göz yumulduğu iddiaları ile ses getiren davalar açılmıştır. Bu finansal skandalların ve açılan davaların ardından iflasını isteyen denetim şirketlerinin sebep olduğu zararların büyüklüğü⁴, başta ABD olmak üzere bütün dünyada bu konuda düzenleme yapılması ihtiyacını ortaya

⁴ Örneğin, ABD’de, ülke ekonomisinin sadece Enron vakasından 64 milyar dolar zarar ettiği, ABD milli gelirinin Enron ’un iflasını takip eden iki yılda 0,67 azaldığı, üretim kaybının 37 milyar dolar olduğu ve 4 bin 500 kişinin işsiz kaldığı tahmin edilmektedir (Sağlar ve Kandemir, 2007, s. 25).

çıkarmıştır. ABD’de 2002 yılında SOX Yasası ve beraberinde PCOAB, AB’de 8. Yönerge, Türkiye’de KGK gibi kurumlar ve bu kurumların yayımladığı düzenlemeler ile denetimde kalitenin sağlanması ve sürdürülmesi amaçlanmıştır.

Diğer taraftan, denetim kalitesi, algılanan denetim kalitesi ve fiili (gerçek) denetim kalitesi olmak üzere iki şekilde değerlendirilmektedir. Algılanan denetim kalitesi, finansal tablo kullanıcılarının söz konusu denetime karşı algılarını ifade ederken, fiili denetim kalitesi, denetçinin önemli muhasebe yanlışlıklarını tespit ederek, ortaya çıkarması ve raporlayabilmesini ifade etmektedir (Altıntaş, 2011, s. 96).

2.8. Bağımsız Denetim Kalitesiyle İlgili Yasal Düzenlemeler

Bağımsız denetim kalitesi kavramı, 21. yüzyılın başlarından itibaren yaşanan olumsuz finansal olayların ardından dikkat çekmeye başlamıştır. DeAngelo’nun 1981’de denetim kalitesini tanımlamasının üzerinden yaklaşık çeyrek asır geçtikten sonra, denetimin kalitesizliğinden zarar görmeye başlayan küresel ekonominin tarafları, düzenleyici otoriteler, meslek kuruluşları, sermaye piyasaları ve kurumları, denetim denetlenmesi ve nitelikli denetim sonuçlarının elde edilebilmesi için birtakım çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu çalışmaların; kimi ülkelerde yasa çıkarma şeklinde (Örneğin ABD’de SOX Yasası), kimi ülkelerde kalite çerçeveleri yayımlanarak (Örneğin, İngiltere, FRC Denetim kalitesi çerçevesi), AB gibi ülke topluluklarında ise direktifler aracılığıyla yapıldıkları gözlemlenmiştir.

Takip eden kısımda; önce uluslararası düzeyde daha sonra da Türkiye’de denetim kalitesinin sağlanması ve korunması amacıyla yapılmış yasal düzenlemeler açıklanmıştır.

2.8.1. Uluslararası Düzenlemeler

Bağımsız denetim kalitesi üzerine yapılan uluslararası düzenlemeler, daha çok ABD öncülüğünde gerçekleşen düzenlemeler olarak dikkat çekmektedir. ABD’nin kamu gözetimi kuruluşu PCOAB’un ardından, İngiltere’nin kamu gözetimi kuruluşu Profesyonel Gözetim Kurulu (Professional Oversight Board- POB), Japonya’nın kamu gözetimi kuruluşu Kamu Muhasebecileri ve Bağımsız Denetim Gözetim Kurulu (Certified Public Accountants and Auditing Oversight Board- CPAAOB), Kanada’nın

kamu gözetimi kuruluşu Kanada Kamu Gözetim Kurulu (Canadian Public Accountability Board- CPAB) gibi kuruluşların yapılandırılması ve faaliyete geçirilmesi ile bağımsız denetimin denetiminin etkin bir şekilde sağlanması, denetimde kalite kontrolün gözetilmesi ve bağımsız denetimin kendi kendini denetlemesi durumunun olumsuz sonuçlarının ortadan kaldırılması amaçlanmıştır (Okur, 2007, s. 26).

2.8.1.1. Sarbanes Oxley (SOX) Yasası ve ABD Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu (PCAOB)

ABD’de 2000’li yılların başından itibaren denetim piyasalarını meşgul eden finansal skandallara karşı önlem almak üzere çıkartılan SOX Yasası ve beraberinde getirdiği Kamu Gözetimi Kurumu sistemi ile denetim kalitesinin sağlanması ve sürdürülmesi amaçlanmıştır. Yasa, ABD borsalarında işlem gören halka açık şirketlerin mali raporlama sürecine duyulan güvenin artırılması (Hoag vd., 2017, s.2), şirketlerin finansal raporlama üzerindeki kontrollerin iyileştirilmesi, kurumsal yönetimin etkinliğinin artırılması (Ertikin, 2017, s.106) amaçları ile halka açık şirketlerin tümünü ilgilendirecek bir biçimde hazırlanmıştır. Yasa metni on bir ana başlık ve 66 alt başlıktan oluşmaktadır (SOX Act, 2002):

- Halka açık şirketler muhasebe gözetim kurulunun kuruluşu,
- Denetçi bağımsızlığı,
- Kurumsal sorumluluk,
- Finansal bilgilerin artırılması,
- Analiz çıkar çatışmaları,
- Komisyonun kaynakları ve yetkileri,
- Çalışmalar ve raporlar,
- Kurumsal ve suç unsuru taşıyan suiistimal sorumluluğu,
- Beyaz yakalıların suçlarına yönelik cezaların artırılması,
- Kurumsal vergi iadeleri,
- Kurumsal suistimal ve sorumluluk.

Sayılan ana başlıklar kapsamında Yasa'nın temel amaçları (Ertikin, 2017, s.107-109):

1. Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu'nun (PCOAB) kurulması;

SOX Yasası, 102, 103 ve 104'üncü bölümleri ile Halka Açık Şirketlerin Muhasebe Gözetimi Kurulunun kuruluşunu, amaç ve görevlerini düzenlemektedir. PCOAB'a, Amerikan Hazine Bakanlığı tarafından, bağımsız denetimlerin gözetimi; denetçiler için standartlar oluşturulması ve yaptırımını da içerecek şekilde yetki verilmiştir. PCAOB bu yetkiye dayanarak, her teftiştten sonra tespit edilen kusurlar hakkında yaptırım gücünü kullanmaktadır (Yükçü ve Koçakoğlu, 2017, s. 94). Kurulun görevleri, denetim firmalarının sicil kayıtlarının tutulması, bağımsız denetim standartları belirlemek ve/veya kabul edilmesi, kayıtlı denetim kuruluşlarını denetlenmesi, denetim ve incelemeler sonucunda gerekli yaptırımların uygulanması, yatırımcının korunması ve kamu yararının artırılması amacıyla denetim kalitesini artırmak olarak özetlenebilir. Kurul, denetim kalitesinin tanımlanabilmesi için, *denetim kalitesi genel çerçevesi* hazırlamış olup, bu çerçeve, International Accounting Standards Board (IASB)'nin çerçevesi ile benzerlik göstermektedir. PCOAB çerçevesinin bölümleri, kavramsal olarak diğer organizasyonların denetim kalitesi konusundaki tamamlanmış çalışmalardan derlenmiştir (Yükçü ve Koçakoğlu, 2017, s. 105). PCOAB denetim kalitesi çerçevesine göre denetim girdileri, denetçilerle ilişkili olup, bu bileşenin alt yapısı denetim kalitesi hakkında düşünce liderleri tarafından yapılmış olan çalışmalarla uyumludur. Denetim prosesi, PCAOB'un Kalite Kontrol Standartlarından ve iç kalite kontrol genel çerçevesini geliştiren Treadway Komisyonunu Destekleyen Kuruluşlar Komitesinden (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission-COSO) alınmıştır. Denetim sonuçları bileşeni ise cari standartlarla zorunlu kılınan denetçi çıktılarını içermektedir. Söz konusu cari standartlar, 15-16 Mayıs 2013 tarihli Standing Advisory Group (SAG) toplantısında denetim kalitesinin genel çerçevesi olarak açıklanmış olan göstergelerdir⁵.

2. Denetçi bağımsızlığı;

Bağımsız denetim kuruluşları tarafından müşterilerine denetim dışı hizmetler sunulmasının önüne geçilerek, denetçi bağımsızlığı sağlanmaktadır. Yasaya göre denetim kuruluşlarının müşterilerine sunamayacakları hizmetler;

⁵ PCAOB Denetim kalitesi çerçevesinde yer alan göstergeler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: PCAOB Standing Advisory Group (SAG) Meeting 15-16 May 2013, https://pcaobus.org/News/Events/Pages/05152013_SAG.aspx.

- Defter tutulması ve benzeri işler,
- Finansal bilgi sistemlerinin oluşturulması ve idaresi,
- Değerleme ve ekspertiz,
- Sigorta hizmetleri,
- İç denetim hizmetleri,
- Genel yönetim ve insan kaynakları yönetimi,
- Menkul Kıymet alım satımı, yatırım danışmanlığı ve yatırım bankacılığı,
- Hukuki danışmanlık hizmetleri,
- PCOAB tarafından izin verilmeyen diğer hizmetler, olarak sayılmıştır.

3. Rotasyon şartı;

Denetimde yer alan sorumlu ortak başdenetçinin veya denetimin gözetiminden sorumlu ortak denetçinin geçmişe yönelik olarak beş yıl üst üste aynı şirkette denetim faaliyetinde bulunması yasaklanmıştır. Ayrıca denetim hizmeti alan müşteri şirketin yönetici ve çalışanlarının, denetimin başlamasından önceki son bir yıllık dönem içerisinde bağımsız dış denetim hizmeti veren firmada çalışmış olmaları durumunda, bağımsız denetim firmasının şirkete denetim hizmeti veremeyeceğine ilişkin düzenleme getirilmiştir.

4. Kurumsal sorumluluk;

Üst düzey yöneticilerin kurumsal mali raporların doğruluğu ve bütünlüğü için bireysel sorumluluk almaları zorunlu kılınmıştır.

2.8.1.2. Avrupa Birliği Tarafından Yapılan Yasal Düzenlemeler

Avrupa Birliği'nde denetim kalitesinin sağlanması ve sürdürülmesi amacıyla, mevcut mevzuat üzerinden 8. Direktifin⁶ değiştirilmesi ve kamu gözetimi kurulu (Public Interest Oversight Board – PIOB) kurulması sağlanmıştır. Yeni haliyle 8. Direktif, 29/6/2006 tarihinde yürürlüğe konulmuş ve üye ülkelere gerekli düzenlemeleri

⁶ 8 numaralı direktif (84/253/EC), Avrupa Birliğinde yasal mali denetim uygulamasını düzenlemek amacıyla 1984 yılında çıkartılmıştır. Daha sonra muhasebe ve denetim alanında yaşanan uluslararası finansal skandallar nedeniyle söz konusu direktif güncellenerek "2006/43/EC" sayılı direktif kabul edilmiştir (Ayrıntılı bilgi için, KGK: 660 sayılı KHK Gerekçe Açıklaması).

yapabilmeleri için iki yıllık bir geçiş süresi tanınmıştır. Üye ülkelerde yasal denetim (statutory audit) konusundaki düzenlemelerin uyumlaştırılmasını amaçlayan Direktif 'in içerdiği önemli hususlara aşağıda özet olarak yer verilmiştir (<http://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v1/Mevzuat/GEREKCE.pdf>):

- *Her üye ülke, yasal denetçilerin ve denetim firmalarının onaylanmasından sorumlu yetkili mercileri belirleyecektir.*
- *Üye devletteki yetkili otoriteler sadece iyi şöhrete sahip kişi ya da firmalara onay verebilirler. Bu iyi şöhretin tehlikeye düşmesi durumunda onay geri alınacaktır.*
- *Bir denetçinin yasal denetim gerçekleştirme konusunda yetkili kılınması için en az üniversite düzeyinde eğitim görmüş olması, teorik bir eğitimden geçmiş olması, bir staj döneminden geçmesi ve mesleki yeterlilik sınavında başarılı olması gerekmektedir. Mesleki yeterlilik sınavı yasal denetime ilişkin gerekli teorik bilgiyi ve bu bilgiyi uygulama yeteneğini ölçmeye yönelik olmalıdır. Sınavın en azından bir bölümü yazılı olmalıdır.*
- *Üye devletler, her bir yasal denetçi ve denetim firmasının elektronik ortamda sicilinin tutulmasını ve bu sicildeki bilgilerin güncellenmesini sağlamalıdır. Sicil bilgileri elektronik ortamda kamunun erişimine açık olmalıdır.*
- *Üye ülkeler, yasal denetçilerin, teorik bilgi, mesleki beceri ve değerlerinin yeterli düzeyde olduğunu teyit etmek üzere sürekli eğitim programlarına katılmalarını ve sürekli eğitim konusunda öngörülen koşullara uymayanların uygun yaptırımlara tabi olmalarını sağlayacaklardır.*
- *Yasal denetçi ya da denetim firması denetlenen kuruluştan bağımsız olmalıdır ve denetlenen kuruluşun karar alma sürecinde hiçbir şekilde yer almamalıdır.*
- *Direktif, tüm yasal denetçiler ve denetim firmaları için bir kalite güvencesine tabi olma zorunluluğu getirmektedir. Kalite güvence sistemi, incelenen yasal denetçiler ve denetim firmalarından bağımsız bir şekilde organize edilmeli ve kamu gözetimine tabi olmalıdır. Yasal denetimler ayrıca uluslararası standartlara uygun şekilde gerçekleştirilmelidir.*
- *Üye ülkeler yasal denetime ilişkin yetersiz uygulamaların belirlenmesi, düzeltilmesi ve önlenmesine yönelik etkin soruşturma ve yaptırım sistemleri*

oluşturacak, denetçiler ve denetim firmalarına ilişkin alınan önlemlerin ve öngörülen yaptırımların uygun bir şekilde kamuya açıklanmasını sağlayacaktır.

- *Üye ülkeler, yasal denetçiler ve denetim firmaları için etkin bir kamu gözetimi sistemi organize edecekler ve tüm denetçiler ve denetim firmaları kamu gözetimine tabi olacaklardır. Bu sistem ile gerektiği hallerde denetçi ve denetim firmaları hakkında soruşturma yapılabilecek ve gerekli önlemler alınacaktır. Sistem şeffaf olmalıdır.*
- *Denetçi ve denetim firmalarının görevlendirilmeleri sürecinde, denetçi ve denetim firmasının, denetlenen şirketin finansal tablolarını hazırlayan kimselerden bağımsız olmaları gözetilmelidir.*
- *Denetçi ya da denetim firması, ancak denetçinin denetimi tamamlamasını engelleyen önemli bir etkenin varlığı halinde o denetim görevinden alınabilecektir. Görevden alma ve çekilme halleri sorumlu gözetim otoritelerine açıklanmalıdır.*
- *Üye ülkeler, onay, tescil, kalite güvencesi, soruşturma ve disiplin konularında bir ya da birden fazla yetkili otorite belirleyecektir. Yetkili otoriteler, iş birliği içinde ve çıkar çatışmasına yol açmayacak şekilde organize edilmelidir. Yetkili otoritelerde çalışanlara mesleki sır saklama yükümlülüğü getirilmelidir.*
- *Üye ülkelerdeki yetkili otoriteler, Avrupa Birliğinde geçerli menkul kıymetleri ilgilendiren denetim raporlarını düzenleyen üçüncü ülke denetçi ve denetim firmalarını sicile kaydedecekler ve bunlar üye ülkenin gözetim, kamu güvencesi, soruşturma ve yaptırım uygulamalarına tabi olacaklardır. Üçüncü ülke denetim firmalarının tescil ve gözetim konusunda eş sistemlere tabi olması halinde bu uygulamalardan muafiyet sağlanacaktır.*

PIOB'un amacı, kamu yararına cevap veren yüksek kaliteli küresel standartlar üretmektir. Kurul, Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu tarafından denetim ve güvence, eğitim ve etik alanlarında desteklenen Uluslararası Standartlar Kurulu tarafından formüle edilen uluslararası standartların kalitesini ve kamu yararı odağını iyileştirmeyi amaçlayan küresel bağımsız denetim kuruluşudur (<https://www.ifac.org/about-ifac/structure-governance/piob>). Gözetim faaliyetleri aracılığıyla PIOB, denetim mesleğine daha fazla şeffaflık ve dürüstlük getirmek için

çalışmakta, böylece uluslararası finansal raporlamanın kalitesinin artmasına katkıda bulunmaktadır (<http://www.ipiob.org/index.php/about-piob>).

PIOB, ABD örneğindeki PCOAB benzeri sorumluluk ve yetkilerle donatılmış olup, aynı görevleri üstlenmiştir. Birlik tarafından, üye ülkelerin kendi ulusal düzenlemelerini kuruluşun ve 8. Direktifin yönergelerine uyumlu olarak dizayn etmeleri istenmiştir. AB'nin 8. Direktifi ile; üye ülkelerin denetim piyasaları incelenerek, yasal denetime ilişkin yetersiz uygulamaların belirlenmesi, eksikliklerin giderilmesi ve yeni aksaklıkların oluşmaması için önlemlerin alınmasına yönelik, etkin soruşturma ve yaptırım sistemleri oluşturulması ve kamu gözetiminin sağlanarak, etkin kamu gözetimi faaliyetlerinin takip edilmesini düzenlenmektedir. Direktif, bağımsız denetimde bir kalite güvence çerçevesi çizerek, halka açık olmayan işletmelerin bağımsız denetimlerini üstlenen bağımsız denetim kuruluşları için en az altı yılda bir, halka açık işletmelerin denetimini üstlenen şirketler için en az üç yılda bir kalite kontrol incelemesi yapılmasını öngörmektedir.

2.8.1.3. İngiltere Finansal Raporlama Konseyi Denetim Kalitesi Çerçevesi

İngiltere, finansal raporlama ve bağımsız denetim alanlarında çeşitli düzenlemelerle, bağımsız denetim kalitesinin sağlanması amacıyla çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamdaki çalışmalarını çeşitli otoritelerce yürütülen İngiltere'de en güncel düzenleme; FRC bünyesinde 2003 yılında Profesyonel Gözetim Kurulunun (Professional Oversight Board- POB) kurulması olmuştur. ABD'deki PCOAB örneğine benzeyen POB tarafından Bağımsız Denetim Teftiş Birimi (Audit Inspection Unit- AUI) kurulmuş olup, bu birim, bağımsız denetim mesleğinin etik ve mesleki standartlar içerisinde yürütülüp yürütülmediğini takip ederek, bağımsız denetim mesleğinin etik standartlar çerçevesinde yürütülmesinden sorumlu olarak bağımsız denetimde kalite kontrol çalışmalarının gözetim ve denetim faaliyetlerini yürütmektedir (Okur, 2007, s.22). Finansal Raporlama Komitesi (FRC), 2006 yılında, "Discussion Paper: Promoting Audit Quality" çalışma dokümanı ile denetim kalitesinin teşviki amacıyla, denetim kalitesi kapsamındaki görüş ve öneriler için çağrıda bulunmuştur. FRC daha sonra, 2008 yılında gerçekleştirdiği toplantıda, ilgili taraflardan topladığı görüşlerle kaliteli bir denetimin belirlenmesi için dört ana faktör belirleyerek açıklamıştır. Bu faktörler:

- Denetim firması kültürü,
- Denetim ortaklarının ve çalışanlarının kişisel özellikleri ve becerileri,
- Denetim sürecinin etkililiği,
- Denetim raporlarının yararlılığı ve güvenilirliği olarak sıralanmıştır (Yükçü ve Koçakoğlu, 2017, s. 56).

FRC'nin denetim kalitesi kapsamındaki geliştirme çalışmaları bu tarihten sonra devam etmiş ve bu dört faktöre beşinci bir faktör olarak, “denetçilerin kontrolü dışında denetim kalitesini etkileyen faktörler” eklenmiştir. Bu faktörlerin de içinde yer aldığı yayımlar aracılığı ile denetim kalitesine dikkat çekilmesi ve kalitenin sürdürülmesi amaçlanmıştır. Kurul, tespit ettiği zayıflık ya da aksaklıkları rapor etmek suretiyle finansal tabloların düzeltilmesini sağlamanın yanı sıra, önceki dönem önerilen düzeltmelerin yapılıp yapılmadığını da kontrol etmektedir.

2.8.1.4. Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu Denetim Kalite Çerçevesi

Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB)'ye göre; denetim kalitesi, “*tutarlı ve devamlı bir biçimde kaliteli denetimlerin gerçekleştirilme olasılığını maksimize eden bir çevrenin anahtar bileşenlerini içine bir terim*” olarak ifade edilmektedir. IAASB denetim kalitesinin sürdürülebilir şekilde geliştirilmesi ve denetim kalitesinin anahtar bileşenleri konusunda farkındalığı artırmak amacıyla 2014 yılında bir çerçeve hazırlayarak, ilgili tarafların yararlanması için yayınlamıştır. Söz konusu çerçeve, denetim kalitesi anahtar bileşenleri hakkında farkındalığı arttırmanın yanı sıra, ilgili taraflar arasında iletişimi artırmak amacını da taşımaktadır (Yükçü ve Koçakoğlu, 2017, s. 58). Bu kapsamda; girdiler, süreçle ilgili faktörler, çıktılar, finansal raporlama tedarik zinciri bünyesindeki anahtar bileşenlerin etkileşimi ve bağlamsal faktörler olmak üzere beş ayrı denetim kalitesi bileşen grubu oluşturulmuştur. Söz konusu çerçeve aracılığı ile denetim kalitesinin bileşenlerinin belirlenmesi ve kalite gereksinimine dikkat çekilmesi amaçlanmıştır.

2.8.2. Ulusal Düzenlemeler

Dünya’da yaşanan finansal skandalların etkisiyle ortaya çıkan denetimin denetlenmesi ihtiyacı ile birlikte, Türkiye’de 02/11/2011 tarihinde 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Kamu Gözetimi Kurumu (KGK) kurulmuştur. Kurum, bağımsız denetime ilişkin usul ve esasları düzenlemekle TTK tarafından yetkilendirilmiştir. Bu kapsamda KGK tarafından, 26/12/2012 tarihinde, Bağımsız Denetim Yönetmeliği (BDY); 01/01/2013 tarihinde Kalite Kontrol Standardı 1 (KKS-1)- *Finansal Tabloların Bağımsız Denetim ve Sınırlı Bağımsız Denetim Denetimleri İle Diğer Güvence Denetimleri ve İlgili Hizmetleri Yürüten Bağımsız Denetim Kuruluşları ve Bağımsız Denetçiler İçin Kalite Kontrol Standardı* yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

01/01/2013 tarihinde ilk kez yayımlanan ve güncellenen son hali 01/01/2017 tarihinde yürürlüğe giren, Bağımsız Denetim Standardı- 220 (BDS 220)- *Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Kalite Kontrol Standardı*, bağımsız denetim kalitesi konusunda ulusal düzeyde ilk yasal düzenlemelerden biri olarak kabul edilmektedir. Standart ile bağımsız denetimde kalite kontrolün sağlanması ve denetimin güvenilirliğinin sürdürülmesi amaçlanmaktadır. BDY’de kalite güvence sistemi ve kalite kontrol sistemi tanımlanmış olup, denetimlerde kalite ve güvenilirliğin sağlanması, kalite kontrol sistemi oluşturma konularında düzenlemeler yapılmıştır.

Bağımsız Denetim Yönetmeliği’ne göre:

Kalite güvence sistemi: *Bağımsız denetimde gerekli kaliteyi ve kamuoyunun yapılan bağımsız denetime olan güvenini sağlamak amacıyla bağımsız denetim kuruluşu ya da bağımsız denetçi tarafından yapılan işin, belirlenen standart ve ilkelere uygun olarak yapılmasını temin etmek üzere Kurum tarafından oluşturulan sistemi, olarak ifade edilmiştir.*

Kalite kontrol sistemi: *Bağımsız denetim kuruluşlarının ve denetim üstlenen bağımsız denetçilerin, denetimde gerekli kaliteyi sağlamak amacıyla, Kurum düzenlemelerine uygun olarak bünyelerinde oluşturacakları sistemi, olarak ifade edilmiştir.*

Denetimlerde kalite ve güvenilirliğin sağlanması:

(1) Denetim kuruluşları ve denetçiler faaliyetlerini kaliteli ve güvenilir denetimler gerçekleştirecek şekilde yürütürler.

(2) Denetim kuruluşlarının ve denetçilerin denetime yönelik faaliyeti, denetim sürecine ilave olarak denetimlerin devamlılığı, kalitesi ve güvenilirliğini sağlamaya yönelik diğer eylem ve süreçleri kapsar.

(3) Denetim süreci, her bir hesap dönemi için, işletmenin iş teklifiyle başlar, TDS'ye göre planlanır, programlanır, yürütülür ve denetim sonucunun raporlanmasıyla sona erer. Raporun verilmesinden sonraki yükümlülüklerle ilişkin hükümler saklıdır. Denetim süreci TDS çerçevesinde belgelendirilir.

(4) Denetimlerin devamlılığını, kalitesini ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla, TDS'ye ek olarak gerek denetim süreçlerinde gerekse denetim süreçleri dışında, başta meslek etiğine ve kalite kontrol sistemine yönelik olanlar olmak üzere, bu bölüm hükümlerine uyulur.

Kalite kontrol sistemi oluşturma: Denetim kuruluşları ve denetim üstlenen bağımsız denetçiler faaliyetlerini, asgari şartları Kurumca belirlenen bir kalite kontrol sistemi çerçevesinde yürütmek zorundadır. Bu sistemin uygulanmasında, Kurum düzenlemelerine göre oluşturularak Kuruma bildirilen kalite kontrol sistemine ilişkin yazılı politika ve süreçlere uyulur. Söz konusu politika ve süreçler Kurum düzenlemelerine paralel bir şekilde güncellenerek uygulanır, şeklinde düzenlenmiştir.

KGK tarafından yayınlanan bir diğer düzenleme, 01 Ocak 2013 tarihinde yürürlüğe giren Kalite Kontrol Standardı (KKS-1)dir. Standart, denetim şirketlerinin finansal tabloların bağımsız denetim ve sınırlı bağımsız denetimleri ile diğer güvence denetimleri ve ilgili hizmetlere ilişkin kalite kontrol sistemleriyle ilgili sorumluluklarını düzenlemektedir. Standarda göre; denetim şirketinin amacı, aşağıdaki hususlara ilişkin kendisine makul güvence sağlayan bir kalite kontrol sistemi kurmak ve bu sistemin devamlılığını sağlamaktır:

- Denetim şirketinin ve personelinin, mesleki standartlara ve yürürlükteki mevzuat hükümlerine uygunluk sağladığı,
- Denetim şirketi veya sorumlu denetçi tarafından düzenlenen raporların, içinde bulunan şartlara uygunluğu (11.paragraf).

KKS-1 metni, denetimin kalitesine yönelik gözden geçirme, denetimin kalitesini

gözden geçiren kişi, etik hükümler, Kalite Kontrol Sisteminin unsurları⁷ ve Kalite Kontrol Sisteminin Belgelendirilmesi hususlarını düzenlemektedir. 01/01/2017 tarihinde yürürlüğe giren son düzenleme BDS-220 ise, finansal tabloların denetimine ilişkin kalite prosedürleri açısından denetçinin özel sorumluluklarını düzenlemektedir (BDS 220, 1.paragraf). Söz konusu standart ile; KKS ve denetim ekiplerinin görevleri, denetimin kalitesine ilişkin hükümler, etik hükümler, müşteri ilişkisinin ve denetim sözleşmesinin kabulü ve devam ettirilmesi, denetim ekiplerinin belirlenmesi, denetimin yürütülmesi, izlenmesi ve belgelendirilmesi konularında ilgili usul ve esaslar düzenlenmiştir.

2.9. Bağımsız Denetim Kalitesi Göstergeleri

Uluslararası ve ulusal düzenlemeler ile denetim kalitesinin güvence altına alınması amaçlanmış olup, bu konuda yetkili kurumlar ve düzenlemeler, çalışmanın buraya kadar olan bölümlerinde açıklanmıştır. Bağımsız denetim kalitesi, denetimin taraflarından kaynaklı ve denetim faaliyetlerinin doğasından kaynaklanan bazı değişkenlerden etkilenmektedir. Denetimin güvenilirliğini, tarafsızlığını sağlayan bu değişkenlerden bazıları yasal düzenlemeler ile ifade edilebilmekte iken, bazıları denetim ortamının diğer dinamikleri ile ifade edilmektedirler. Çalışmanın bu kısmında; uygulamada yasal düzenlemelerden hareketle dikkate alınabilecek denetim kalitesini etkileyen göstergeler ve yasal düzenlemeler dışında kalan denetim kalitesi göstergeleri açıklanmıştır.

2.9.1. Bağımsız Denetim Kalitesinin Yasal Düzenlemelerden Kaynaklı Göstergeleri

Denetim standartları başta olmak üzere yasal düzenlemelerde yer verilen hususlara uygun şekilde hareket edilmesine bağlı olarak denetim kalitesinin sağlanıp

⁷ KKS-1, 16. Paragraf, Denetim şirketi, aşağıdaki unsurların her birini ele alan politika ve prosedürler içeren bir kalite kontrol sistemi kurar ve bu sistemin devamlılığını sağlar:

- (a) Denetim şirketi bünyesinde kaliteye ilişkin liderlik sorumlulukları.
- (b) İlgili etik hükümler.
- (c) Müşteri ilişkisinin ve denetim sözleşmesinin kabulü ve devam ettirilmesi.
- (ç) İnsan kaynakları.
- (d) Denetimin yürütülmesi.
- (e) İzleme.

sağlanmadığı yönünde değerlendirme yapmak mümkündür. Bu kapsamda; kaliteli bir denetimin göstergesi olarak kabul edilebilecek Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları (GKGDS), Uluslararası Denetim standartları (UDS), Meslek Etiği İlke ve Kuralları ve Kalite Kontrol Standartlarına ilişkin açıklamalara aşağıdaki kısımlarda yer verilmiştir.

2.9.1.1. Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları (Generally Accepted Auditing Standards – GAAS)

1947 yılında AICPA tarafından yayınlanmış, dünyadaki muhasebe denetim otoriteleri tarafından kesin bir şekilde kabul edilmiş olan ve günümüzde de geçerliliğini koruyan üç ana başlık ve on adet standarttan oluşan denetim standartları bütünüdür. Uzun çalışmalar, çabalar ve tecrübeler sonucunda oluşturulmuş bu standartlar, bir denetimde olması gereken asgari şartları gösteren bir rehber niteliğindedir (Selimoğlu vd., 2014, s. 13). Bir denetim çalışması esnasında uyulması gereken kurallar bütünü olarak da ifade edilen bu standartlar, neyin ne zaman ve nasıl yapılması gerektiği konusunda bilgi vermemektedir. Ancak, bir denetimin kabul edilebilir olması, bu standartlara uygunluğuna bağlıdır (Haftacı, 2014, s. 24). Her denetçi, aşağıda yer verilen genel kabul görmüş denetim standartlarına uymakla yükümlüdür ve bu standartlar kaliteli bir denetimin teminatıdır (Güredin, 2014, s. 41).

Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları:

Genel Standartlar

- Mesleki eğitim ve deneyim,
- Bağımsız davranma,
- Mesleki özen

Çalışma Alanı Standartları

- Planlama ve gözetim.
- İç kontrolün incelenmesi,
- Kanıt toplama,

Raporlama Standartları

- Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine uyum,
- Devamlılık,

- Açıklayıcı bilgiler,
- Denetçi görüşünden oluşmaktadır.

2.9.1.2. Uluslararası Denetim Standartları-UDS (International Standards on Auditing- ISA)

Uluslararası Denetim Standartları (UDS); IFAC'ın, uluslararası denetim uygulamaları farklılıklarının en aza indirilmesi ve uluslararası bir denetim dili oluşturulması çabaları sonucu oluşturulmuş, denetçilere kılavuz olması amaçlanan standartlardan oluşmaktadır. Bu standartlar; ülkelerin ulusal denetim standartlarının geçerliliğini zedelemeyerek, uluslararası ortak standartların oluşturulmasını sağlamaya çalışmaktadır (Güredin, 2014, s. 53). UDS; genel ilkeler ve sorumluluklar, risk değerlemesi ve risklere karşı alınan önlemler, denetim kanıtları ile ilgili standartlar, diğer çalışmaların kullanımı ile ilgili standartlar, denetim sonuçları ve raporlanması standartları olmak üzere beş ana bölümden ve 35 kısımdan oluşmaktadır.

Türkiye uygulamasında ise, UDS ile uyumun sağlanması amacı ile TMMOB tarafından oluşturulmuştur. Kurul, IAASB tarafından yayınlanan standartları Türkçeye tercüme etmiş ve bir TÜRMOB yayını olarak 2003 yılında yayımlamıştır (Güredin, 2014, s. 53). Çeviri metnin yayımlanmasından üç yıl sonra 2006 yılında SPK, Seri X, No: 22, Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ ile; IASB'nin uluslararası denetim standartlarını tekrar tercüme etmiş ve bazı değişiklikler yaparak ulusal uygulamaya yönelik denetim standartlarını yayımlamıştır. SPK tarafından yapılan tercüme ve yayımlanan tebliğ finansal raporlama standartları kapsamında ortaya çıkan bağımsız denetim ihtiyacının karşılanması açısından önemli bir çalışma olarak kabul edilmektedir (Güredin, 2014, s. 53). TTK'nın 397. maddesi dördüncü fıkrası ile, *“denetime tabi olan anonim şirketlerin ve şirketler topluluğunun finansal tabloları denetçi tarafından, KGK tarafından yayınlanan UDS ile uyumlu Türkiye Denetim Standartlarına göre denetlenir”* şeklindeki ifadesi ile yapılacak denetimlerin bu standartlara uyulması gerektiğini açıkça belirtilmiştir (Usul, 2013, s. 38).

Bağımsız denetim faaliyetleri, finansal piyasaların güvenilirliğinin sağlanması ve korunmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu faaliyetlerin beklenen faydaları sağlayabilmesi, denetimin kaliteli ve güvenilir olmasından geçmektedir. Bu güven olgusunun oluşumunda ise, denetim faaliyetlerinin denetim standartlarına uygun olması,

herhangi bir alanda standartların dışına çıkılmaması gerekmektedir. Aksi takdirde, standartlar dışında yürütülmüş denetim faaliyetleri kaliteli ve güvenilir kabul edilmemektedir. Bu çerçevede, bağımsız denetimde uluslararası standartların belirlenmesi, ulusal düzeyde uyum çalışmalarının yürütülmesi ve bu standartların uygulanmasında gerekli gözetim ve denetimin yapılması denetim kalitesi açısından zorunluluk olarak değerlendirilmektedir (Okur, 2007, s.7)

2.9.1.3. Meslek Etiği İlke ve Kuralları

Denetimde meslek etiği konusu 1960'lı yıllarda gündeme gelmeye başlamış, önemli bir mesleki konudur. Genel olarak meslek etiği, “*mesleki davranışla ilgili neyin doğru, neyin yanlış, neyin haklı, neyin haksız olduğu hakkında inançlara dayalı ilkeler ve kurallar topluluğudur*” şeklinde tanımlanmaktadır (Haftacı, 2014: 28). Meslek etiği konusunda, uluslararası ve ulusal standartlar ve yönetmelikler düzenlenmektedir. Uluslararası düzenlemelere AICPA, IFAC ve IMA (Institute of Management Accountants- Yönetim Muhasebecileri Enstitüsü) tarafından yapılan düzenlemeler; ulusal düzeyde etikle ilgili düzenlemelere 3568 sayılı yasa, TÜRMOB, SPK, KGK tarafından yapılan düzenlemeler örnek gösterilebilmektedir (Haftacı, 2014, s. 28-31).

AICPA meslek etiği kuralları; AICPA tarafından *mesleki davranış yasası* başlığı altında yapılmış düzenlemelerdir. Söz konusu düzenleme, ilkeler ve kurallar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İlkeler; sorumluluklar, kamu çıkarını gözetme, dürüstlük, tarafsızlık, bağımsızlık, özenli çalışma ve sunulan hizmetin kapsamı ve niteliğini belirleme olarak sayılmıştır. Yasaya göre kurallar ise; bağımsızlık, dürüstlük ve tarafsızlık, genel standartlara uygun hareket, muhasebe ilkeleri ile uyumlu olma, sır saklama, koşula bağlı ücret, meslek onuru ile bağdaşmayan davranışlar, reklam yasağı, komisyon ve bilirkişilik ücreti, meslek unvanı ve şirketleşme olarak sayılmıştır.

IFAC meslek etiği kuralları; AICPA tarafından yayınlanan ilke ve kurallara benzer şekilde on sekiz ana başlık altında hazırlanmış etik ilkeler 1998 yılında yayınlanmıştır.

IMA etik standartları; enstitü etik ilkelerini yeterlilik, dürüstlük, gizlilik ve tarafsızlık olmak üzere dört başlık altında toplamıştır.

3568 Sayılı yasa etik kuralları; meslek yasamızda etik konusu ayrıca düzenlenmemiş olmakla birlikte; meslek sırları, yasaklar, ücret, görevle ilgili suçlar ve

disiplin cezaları başlıklarının altında meslek mensubunun uyması gereken ilkeler belirtilmiştir.

TÜRMOB meslek etiği kuralları; TÜRMOB zorunlu meslek kararı ve etik ilkeler hakkında yönetmelik olmak üzere iki düzenleme ile meslek etiği açısından meslek mensuplarının uyması gereken kural ve ilkeleri yayımlamıştır. 18/01/2001 tarihli zorunlu meslek kararı düzenlemesine göre, SMMM ve YMM'ler; müşterilerine güvence veremezler, müşteri bilgilerini açıklayamazlar, birlik kararının altında ücret alama, reklam yapamazlar, objektif olmak zorundadırlar ve başka meslek mensubunca denetlenip karara bağlanmış işleri denetleyemezler. 19 Ekim 2007 tarihli etik ilkeler hakkında yönetmelik çerçevesinde etik ilkeler; dürüstlük tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, gizlilik ve mesleki davranış olarak ifade edilmiştir.

SPK meslek etiği kuralları; Kurul, uluslararası denetim standartlarına uyumlu ve ağırlıklı olarak hileleri önleyici tebliğler aracılığı ile etik ilkeler hakkında düzenlemelerde bulunmuştur.

KGK meslek etiği kuralları; 13 Ekim 2013 tarihli BDS 200⁸'ün ana hükümleri içerisinde ve ayrıca açıklayıcı hükümler ve uygulama bölümlerinde “finansal tabloların denetimine ilişkin etik hükümler” başlığı altında etik ilkeler düzenlenmiştir. Söz konusu standarda göre; meslek mensupları mesleki şüphecilik, mesleki muhakeme ve denetimin BDS'lere uygun olarak yürütülmesi konuları başta olmak üzere, dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlik ve özen, sır saklama ve mesleğe uygun davranış ilkelerine uygun davranmalıdır.

2.9.1.4. Kalite Kontrol Standartları

Bağımsız denetimde kalite, önceden belirlenmiş ölçütler ile bağımsız denetimden geçecek finansal tabloların bu ölçütlere uygunluğunu ifade etmektedir (Haftacı, 2014, s. 32). Söz konusu denetim kalitesinin sağlanması için *Uluslararası Kalite Kontrol Standardı- I* (International Standard On Quality Control 1 -ISQC-I) ve *UDS 220⁹* standartları yayınlanmıştır. Anılan standartlar, kalite kontrol sistemlerinin içermesi gereken başlıca konuları sıralamakta olup, bunlar; bağımsız denetim ekibinin

⁸ Bağımsız Denetçinin Genel Amaçları ve Bağımsız Denetimin Bağımsız Denetim Standartlarına Uygun Olarak Yürütülmesi Hakkında Tebliğ.

⁹ UDS 220: Finansal Tabloların Denetiminde Kalite Kontrol Standardı

sorumlulukları, etik ilkeler, müşteri kabulü ve mevcut müşteri devamlılığı, insan kaynakları, denetim faaliyetlerinin yürütülmesi ve gözetim olarak sayılmaktadır. Genel kabul görmüş denetim standartları kalite güvence sistemini; *doğru işlerin, istenen sonuçları alacak biçimde sürekli ve tutarlı olarak doğru yapılmasını sağlamak* olarak tanımlamıştır (Uzay, 2008, s. 75).

PCOAB'a göre, ABD'de faaliyet gösteren denetim firmalarının, yılda 100 ve daha fazla şirket denetleyenlerin her yıl, diğer denetim firmalarının ise üç yılda bir kalite sistemi kontrol çalışması yapması gerekmektedir (Uzay, 2008, s. 77). Kalite güvence sistemlerinin oluşturulması, etkin bir şekilde kullanılması ve düzenli olarak incelemelerden geçirilmesi bağımsız denetimin kalitesini artırmaktadır (Aytulun, 2010; Acar vd. 2011, s. 296). Bağımsız denetim firmasının, kendi bünyesinde oluşturacağı kalite kontrol sisteminin varlığı ve etkin şekilde çalışması, denetim faaliyetlerinde kalite standardının sağlanması ve sürdürülmesini sağlamaktadır (Oktay, 2013, s. 54).

Kalite kontrol standartlarının oluşturulması kadar, uygulayıcılar tarafından etkin şekilde kullanılması ve standartların sağlanması gerekmektedir. Bağımsız denetimin kalitesinin yazılı standartlar ile teminat altına alınması, denetimin güvenilirliğinin seviyesini de artırmaktadır (Saygılı, 2007, s. 10).

2.9.2. Bağımsız Denetim Kalitesinin Diğer Göstergeleri

Denetim raporlarından faydalanarak karar alan ilgili tarafların yanıtlanmasının ve zarar görmesinin engellenmesi amacıyla bağımsız denetim kalitesinin sağlanması ve sürdürülmesi gerekmektedir (Solak, 2016, s. 55). Bu çerçevede bağımsız denetim kalitesi, yasal düzenlemelerin gerektirdiği şartların sağlanması dışında başka unsurların da sağlanmasını gerektirmektedir. GKGDS, UDS, muhasebe meslek yasaları ve mesleki diğer düzenlemelere uygun bir denetim faaliyeti, kaliteli denetim sonucunu garanti etmeyebilir. Yasal olarak gereklilikleri sağlanmış bir denetim faaliyetinin de kalitesiz sonuçlanma ihtimali bulunmaktadır. Buradan yola çıkan araştırmacılar, denetim faaliyetleri ile ilgili olabilecek birçok faktör üzerinde araştırmalar yaparak, denetim kalitesi göstergesi olarak kullanılacak bazı göstergeleri sürmüşlerdir.

Literatürde denetim kalitesi göstergesi olarak en çok kullanılan göstergeler araştırıldığında; denetçi ile denetlenen işletme bakımından çeşitli kalite göstergelerinin kullanıldığı görülmektedir. Denetim kalitesi göstergesi olarak kullanılacak denetçiye

özgü faktörler arasında; *bağımsızlık, denetim firması büyüklüğü, denetçi tecrübesi, denetim ekibinin genişliği, denetçinin mesleki aidiyet duygusu, kalite güvence sistemi, denetim ücreti göstergeleri* sıklıkla kullanılmaktadır. Denetlenen işletme kapsamında ise, *denetlenen işletmenin büyüklüğü, tahakkuk miktarları, kâr yönetimi uygulamaları, kurumsal yönetim düzeyi, endüstri kolu, bir önceki denetim raporu türü, işletmelerin finansal durumu ve iç kontrol sisteminin etkinliği* gibi çeşitli göstergelerin denetim kalitesini temsil etmeleri açısından incelendikleri görülmektedir. Bu kapsamda, literatürde sayılan söz konusu çeşitli denetim kalitesi göstergeleri, aşağıdaki kısımlarda açıklanmıştır.

2.9.2.1. Denetçi Bağımsızlığı

Bir denetim faaliyetinin güvenilir ve kabul edilebilir olmasının ilk şartı, Genel Kabul Görmüş Denetim Standartlarına uygun olarak gerçekleştirilmesidir. Genel Kabul Görmüş Denetim Standartlarından Genel Standartların ikincisi ise *bağımsızlık* standardıdır. Standart, denetçilerin herhangi bir işverene bağlı olmaksızın serbest meslek sahibi olarak, tarafsız ve dürüst şekilde denetim faaliyetlerini yerine getirmesini ifade etmektedir (Selimoğlu vd., 2014, s. 14). AICPA, *bağımsızlığı; üyelerin hizmetlerinde bağımsızlığı gölgeleyecek davranışlarda bulunmasını engelleyen, tarafsız olmayı, fikren dürüst davranmayı ve çıkar çatışmalarından uzak durmayı gerektiren bir prensip* olarak tanımlamaktadır (Yaşar, 2011, s. 61). Denetçinin dürüstlüğü (gerçekleştirdiği mesleğin önemli bir niteliği olarak) ve tarafsızlığı (denetim faaliyeti sonucunda oluşturulacak raporun birçok kesimi birden ilgilendirmesi sebebiyle) sağlanmalıdır. Denetçi bağımsızlığı, denetim kalitesinin önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (DeAngelo, 1981). Denetim kalitesinin sağlanması kapsamında hangi durumlarda bağımsızlık ilkesinin ihlal edildiğini, SEC dört madde’de açıklamıştır (Önder, 2001, s. 3):

- Müşteri ile ortak veya çelişen bir çıkar ilişkisi yaratıyor mu?
- Kendi işini denetler bir pozisyonda kalıyor mu?
- Müşterisinin yöneticisi veya çalışanı gibi hareket etmesine yol açıyor mu?
- Müşterinin tarafını tutma zorunluluğunda bırakıyor mu?

Bağımsız denetim faaliyetleri esnasında karşılaşılan durumların sayılan dört ilke açısından değerlendirilerek, bağımsızlığa şüphe getirip getirmediği değerlendirilebilmektedir. Denetçinin, denetim faaliyetleri esnasında bağımsız, tarafsız ve dürüst davranması, denetçinin itibarının korunmasını da sağlamaktadır. Denetçi ayrıca, iş yaşamı dışında özel hayatında da denetlediği işletmelerle mali ilişkileri hakkında bağımsızlığına gölge düşürecek söz ve davranışlardan sakınmalıdır (Selimoğlu vd., 2014, s. 15). Denetçinin, bağımsızlık ve tarafsızlık ilkelerine uymadığına dair oluşan şüpheler, denetimin güvenilirliğini zedelemektedir (Oktay, 2013, s. 58). Literatürde denetçi bağımsızlığının önemli bir denetim kalitesi göstergesi olduğunu kabul eden birçok araştırma¹⁰ gerçekleştirilmiş olup, bu araştırmaların ortak bulgusu, denetçinin bağımsızlık standardını sağlaması ve sürdürmesi ile denetim kalitesi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunun kanıtlanmış olmasıdır.

2.9.2.2. Bağımsız Denetçinin Mesleki Aidiyet Algısı

Mesleki aidiyet olgusunun denetim kalitesine etkisi olup olmadığı Blau (2003), Tandiontong (2013) ve Selimoğlu ve Yeşilçelebi (2014) çalışmalarında ele alınmıştır. Gerçekleştirdikleri anketlerin sonuçlarına kurdukları mesleki aidiyet ölçeği modeli ile, denetim kalitesi üzerinde mesleki aidiyet duygusu arasında ilişki olup olmadığının araştırıldığı söz konusu çalışmalarda; *duygusal mesleki aidiyet* yani, *mesleği severek yapma* duygusunun bağımsız denetim kalitesi arasında ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Selimoğlu ve Yeşilçelebi çalışmasında; mesleğini severek, isteyerek ifa eden meslek mensuplarının gerçekleştirdikleri denetimlerin daha kaliteli denetim faaliyetlerine ve dolayısıyla daha kaliteli denetimlere neden olduğu ifade edilmiştir. IFIAR'ın dünya genelinde yaptığı denetim kalitesi araştırmalarında, denetim kalitesini etkileyen en önemli sorunlar denetçi bağlamında değerlendirilmiş olup; denetçinin mesleki şüpheciliği, mesleki yeterliliği ve denetçinin uzmanlığı ilk üç sorun arasında sayılmaktadır (Balsarı, 2016, s. 12). Araştırma sonuçlarına bakıldığında, denetim kalitesinin sağlanmasında en önemli faktörün denetçi ve onun mesleki nitelikleri olduğu görülmüştür.

¹⁰ Lin ve Tepalagul (2015) yaptıkları literatür araştırmasında, denetici bağımsızlığı ile denetim kalitesi arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla, 1976-2008 yılları arasında farklı ülkelerde yapılmış 118 akademik çalışmayı, denetçi bağımsızlığını etkileyen etmenler, test değişkenleri, kullanılan yöntemler ve sonuçlar bakımından incelemiştir. Çalışmaların ortak çıktısı, denetçi bağımsızlığının denetim kalitesi için öneminin büyük olduğu yönündedir.

2.9.2.3. Bağımsız Denetçinin Sektörel Uzmanlığı

Bağımsız denetçinin bir sektörde daha yüksek deneyime sahip olması, denetçinin sektörel uzmanlığını ifade etmektedir (Yaşar, 2011, s. 64). Sektörel uzmanlığa sahip bağımsız denetçiler, uzmanı olduğu sektörün karakteristik özelliklerine, finansal yapının işleyişine, mevzuat bilgisine, risk yapısına, yasal boşlukların kullanılma eğilimi bilgisine hâkim olacağından, denetim faaliyetlerini daha etkin yürütmektedirler. Örneğin, finans sektöründe faaliyet gösteren işletme ile imalat sanayii sektöründe faaliyet gösteren iki işletmenin finansal raporlama düzenleri, uymak zorunda oldukları sektörel yasal mevzuatlar, karar alma mekanizmaları, risk yönetimi, yönetimin denetim faaliyetlerine yaklaşımı gibi çeşitli konularda farklılıkları bulunmaktadır. Bu sektörlerden herhangi birinde uzun yıllar denetim faaliyetleri gerçekleştirmiş ve sektörel uzmanlık kazanmış denetçilerin, söz konusu sektörde faaliyet gösteren bir müşteri işletmenin denetim faaliyetlerinde daha etkin olacakları kabul edilmektedir. Yapılan araştırmalar¹¹; sektörel uzmanlığı yüksek olan denetçilerin, denetim faaliyetleri sonucunda daha kaliteli raporlama ortaya koyduklarını ifade etmektedir (Altıntaş, 2011, s. 100).

2.9.2.4. Bağımsız Denetim Firması Büyüklüğü

Denetim firmasının büyüklüğü 1981 yılında DeAngelo'nun denetim kalitesi ile denetim firmasının büyüklüğü arasında pozitif ilişki bulunduğunu ortaya koymasının ardından, denetim kalitesini etkileyen başlıca göstergelerden biri olarak kabul edilmiştir. Dünyada Big_8 ile başlayan büyük denetim firmaları gruplandırması¹², bugün Big_4 olarak nitelendirilen ve dünyanın en büyük denetim firmalarını ifade etmektedir. Söz konusu büyük denetim firmaları, dünya genelinde bağlı şirketler aracılığı ile birçok ülkenin ulusal denetim piyasalarında etkin rol oynamaktadırlar. Literatürde, denetim firmasının büyüklüğünün bağımsızlık, daha fazla personel, daha fazla kaynak kullanım

¹¹ Carcello, Hermanson ve McGrath (1992); Catanach ve Walker (1999); Gramling ve Stone (2001); Kavut, (2002); Schauer, (2002); Krishnan, (2003); Velury, (2003); Samelson, Lowensohn ve Johnson (2006).

¹² 1989 yılına kadar büyük sekiz olarak bilinen denetim şirketleri, Big 8: Arthur Andersen, Arthur Young, Deloitte Haskins and Sells, Ernst & Whinney, Peat Marwick Mitchell, Price Waterhouse, Touche Ross, Coopers & Lybrand.

imkânı, daha fazla tecrübe imkânlarını beraberinde getirmesi nedeniyle daha kaliteli denetim hizmeti sağladıkları kabul edilmektedir (Yaşar, 2016, s. 40). Literatürde çeşitli çalışmalarda¹³ denetim firması büyüklüğünün denetim kalitesi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Söz konusu araştırmalarda, denetim firması büyüklüğünün hem fiili denetim kalitesi hem de algılanan denetim kalitesi üzerinde olumlu etkisi olduğuna sonucuna ulaşılmıştır.

Denetim firmasının büyüklüğü müşteri kaybetme kaygısını azaltırken, denetçinin bağımsızlığını artırmaktadır. Ayrıca büyük denetim firmaları var olan itibarlarını korumak için düşük kaliteli denetimlerden kaçınmaktadırlar (Altıntaş, 2011, s. 96). Denetim firmalarının toplam gelirleri içinde, tek bir müşteriden elde ettiği gelirin payının yüksek olması, denetçinin müşteri tarafından baskı altına alınmasına sebep olmaktadır. Denetim firması büyüdükçe, bir tek müşteriden edindiği gelirin, toplam gelir içindeki yüzdesi düşeceğinden denetçinin daha tarafsız bir denetim gerçekleştirmesi beklenmektedir (Oktay, 2013, s. 54). Denetim firmasının büyüklüğü, çalışanların eğitim ve deneyim seviyelerinin uzmanlığını da beraberinde getirdiğinden, küçük firmalara göre daha kaliteli denetimler gerçekleştirdikleri kabul edilmektedir (Memiş ve Çetenak, 2012, s. 462). Bununla birlikte, denetim firması büyüklüğünün denetim kalitesi üzerinde etkisi olmadığı yönünde çalışma sonuçları¹⁴ bulunmakta ise de denetim firması büyüklüğünün denetim kalitesi göstergesi olarak kullanımı literatürde devam etmektedir.

2.9.2.5. Bağımsız Denetim Ücretleri ve Denetim Dışı Hizmetler

Denetim ücretleri, bağımsız denetçinin denetim sonucunda vereceği görüşü etkileyen, denetçiyi baskı altında tutan önemli göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir. Cohen Komisyonunun 1978 ve Treadway 1987 raporlarında, düşük kaliteli denetimlerin önemli nedenleri arasında düşük ücret ve denetim faaliyetlerininin yetiştirilmesindeki zaman baskısı gösterilmiştir (Altıntaş, 2011, s. 98-99). Denetim kalitesinin sağlanması bakımından, denetim ücretleri, denetime ayrılacak kaynakları ve

13 Craswell, (1988); Krishnan vd., (1996); Lennox, (1999); Bartov vd. (2000); Zhou ve Elder, (2001); Kavut, (2002); Krishnan, (2003); Hudaib ve Cooke, (2005); Carey ve Simnet, 2006; Manry vd., (2008); Li, (2010); Sun ve Lui, 2011; Altıntaş (2011); Yaşar (2011); Memiş ve Çetenak, (2012); Oktay, (2013); Elder, Lowensohn, ve Reck, (2015); Corbella vd. (2015).

14 Jeong (1999); Park vd. (1999); Yaşar, (2011).

denetim ekibini doğrudan etkileyen bir gösterge olarak, bağımsız denetçi ile müşteri işletme arasında bir menfaat çatışmasına yol açmaktadır. Bağımsız denetim ücretinin, taraflar arasında oluşmasına sebep olduğu be menfaat çatışmasının, bağımsız denetim kalitesini azaltıcı yönde etkili olduğu düşünülmektedir (Yaşar, 2011, s. 72).

Bağımsız denetim kalitesini etkileyen önemli göstergelerden bir tanesi de denetçilerin ve denetim firmalarının, denetledikleri işletmelere sundukları denetim dışı hizmetler ve bu hizmetlerin ücretlerinin denetim firması gelirleri içindeki payının büyüklüğüdür (Durukan ve İkiz, 2007, s 32; Chadegani, 2011, s. 313; Hallak ve Silva, 2012, s. 224). Bu hizmetlerin varlığı ve gelirler içindeki paylarının büyüklüğü denetçi bağımsızlığını zedelemektedir. Acar vd. (2011)'nin denetim firmalarına yönelik olarak gerçekleştirdiği anket çalışması sonuçlarına göre, denetim dışı hizmetlerin gelirlerinin denetim gelirlerine oranlarının yüksek olması, denetçi bağımsızlığını zedelemektedir ve denetim dışı hizmetler denetim kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir (s. 302). 2000'li yılların başında patlak vermeye başlayan finansal skandalların sebeplerini araştıran çalışmaların ortak bulgusu, Enron' un bağımsız denetim firması Arthur Andersen'a, denetim dışı hizmetler için ödediği tutarların, bağımsız denetim için ödediği ücretten çok fazla olmasıdır (McLean ve Elkind, 2005; Arı, 2009, s. 415). Bağımsız denetçilerin hem denetim dışı hizmetler hem denetim faaliyetleri kapsamında çift rol üstlenmesi, denetimin güvenilirliği ve kalitesi noktasında tereddütler oluşturmaktadır.

2.9.2.6. Denetim Komitesi ve İç Kontrol Sistemi

Denetim komiteleri, kurumsal yönetişimin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedirler. 2000'li yılların başlarında yaşanan yüksek profilli finansal raporlama usulsüzlükleri, mali tablo hileleri, kurumsal suiistimaller ve SEC tarafından yapılan genişletilmiş gereklilikler, finansal raporların kalitesini iyileştirmek amacıyla halka açık şirketler tarafından denetim komitelerinin işlevlerini, sorumluluklarını ve tüzüklerini gözden geçirip genişletmeyi gerektirmiştir. Bu kapsamda denetim komitelerinin, tüm sektörlerle ve tüm denetim türlerinde geçerli olmak üzere üç unsuru bulunmaktadır (Rezaee, 2002, s. 179):

- Denetim komiteleri, finansal raporlama ve denetim prosedürlerini denetlemek için önemli rol ve işlevini yerine getirirler,

- Denetim komiteleri ile iç denetçiler arasında tarafsız ve bağımsız iletişim ve bilgi akışı sağlanmalıdır,
- Dış denetçiler, iç denetçiler ve yönetimle ilgili konularda sürekli ve dürüst tartışmaların yapılması gereklidir.

SOX Yasası ile önemi artan denetim komitelerinin görevleri, yasada; bağımsız denetim firmasının görevlendirilmesi, gözetimi, denetimin kapsamının ve amaçlarının ifade edilmesi ve denetim ücreti anlaşmasının yapılması olarak ifade edilmiştir (Kandemir ve Akbulut, 2013, s. 38). Etkili bir denetim komitesi, işletmelerde iç kontrol sisteminin kurulmasını, sistemin faaliyetlerinin izlenmesini, etkin iç kontrol yapısının sürdürülmesini sağlamalıdır. Denetim komitesi faaliyetlerini etkin şekilde yerine getirdiğinde, denetçinin dikkatini önemli denetim faaliyetlerine yönlendirmek suretiyle bağımsız denetime yardımcı olmaktadır. Denetim komitesinin bağımsız denetim ile ilişkisini inceleyen çalışmalar¹⁵, denetim komitesinin etkin çalışması şartıyla; denetim ücretlerini azaltıcı etkisi olduğu, denetim riskini azaltıcı yönde katkı sağladığı, finansal raporlama kalitesini artırdığı ve bu durumun bağımsız denetim raporlarında verilen bilgilere güveni artırdığı, işletme politikaları oluşturulması, denetçi ile yönetim arasında iletişim süreçlerinin etkinliği ve mali olayların yorumlanması konularında faydalı olduğu, bağımsız denetçilerin bağımsız hareket alanlarını korumalarına yardımcı olduğu, denetim faaliyetlerinin sorunsuz yürütülmesine yardımcı olduğu gibi hususlarda denetim kalitesinin korunmasını sağlayacak etkileri olduğunu ifade etmişlerdir.

Denetim komitesinin görevleri arasında iç kontrol isteminin kurulması ve faaliyetlerinin gözetimi de bulunmaktadır. İç kontrol faaliyetleri, işletme varlıklarını korumak ve her türlü kayıpları önlemek, muhasebe verilerinin doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlamak, işletme faaliyetlerinin etkinliğini artırmak, yönetim politikalarına bağlılığı sağlamak amaçlarıyla gerçekleştirilirler. GKGDS'nın Çalışma Alanı Standartlarının ikincisi olarak ifade edildiği üzere, denetçilerin denetimin planlanması esnasında denetlenecek işletmenin iç kontrol sistemini incelemesi gerekmektedir. Denetçi, iç kontrol sistemini incelemesi sonucunda denetim çalışmalarının kontrol riskini tanımlayarak, denetim faaliyetlerinin niteliğini ve etkinliğini belirlemektedir. İç denetim biriminde görev yapan iç denetçiler, bağımsız denetçinin iç denetim yapısını incelemek ve anlamak için harcayacağı zamanın

¹⁵ Lee ve Mande, 2005; Stewart ve Kent,2006; Vafeas ve Waagelein 2007; Steawart ve Munro 2007; Muhamed Sori vd., 2008; Uzay, 2003.

azaltılmasında, yapacağı maddilik testlerinin kapsamının azaltılması ve kontrollerin test edilmesi işlemlerinin sayıca azaltılmasında etkili olmaktadır (Bozkurt, 2015, s. 125-129). Bu etkiler, denetçinin dikkatini önemli denetim testlerine vermesi ve dolayısı ile kaliteli denetim sonucunun ortaya çıkarılması konusunda faydalı olmaktadır.

2.9.2.7. Finansal Raporlama Kalitesi

Bağımsız denetim faaliyetleri, işletmelerin hazırladıkları finansal raporların denetlenmesi esasına dayanmaktadır. Bu nedenle denetlenecek olan finansal raporların kalitesi, gerçekleştirilecek denetimin de kalitesini sağlamaya yardımcı olmaktadır. İşletmenin finansal durumundan haberdar olmak isteyen ortaklar, yatırımcılar, kredi verenler gibi ilgili taraflar, bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolara güven duymaktadırlar. Söz konusu finansal tabloların, finansal raporlama çerçevelerine ne derece uygun hazırlandıkları denetimin kalitesini göstermektedir (Yükçü ve Koçakoğlu, 2017, s. 56). Ülkelerin finansal piyasalarında uygulamada olan finansal raporlama çerçevelerinin açık, anlaşılır ve tutarlı dizayn edilmesi gerekmektedir. Karmaşık finansal raporlama çerçeveleri ve uygulamaları hem işletme yönetimlerini hem de denetçileri yanıltıcı raporlar hazırlanmasına neden olmaktadır. Finansal raporlama kalitesi; denetçinin önemsiz işlemleri kontrol etmesinin önüne geçerek denetim faaliyetlerinde zaman planlamasının daha etkin yapılmasına, karmaşık muhasebe işlemleri ile harcanan orantısız zamandan ziyade, önemli hesapların ve işlemlerin incelemesine ve denetlenmesine zaman ayrılmasına olanak sağlamaktadır (Yükçü ve Koçakoğlu, 2017, s. 85-87). Bu nedenle işletmeler tarafından hazırlanan finansal raporların, gerekli raporlama standartlarına (GKGMİ, UMS, TMS) ve çerçevelerine uymaları denetimin kalitesinin belirlenmesinde ölçüt olarak kullanılmaktadır.

2.9.2.8. Denetim Kuruluşlarına Karşı Açılan Davalar

Denetimin kalitesini gösteren önemli unsurlardan bir tanesi de denetçilere karşı açılan davalardır. Palmrose (2000) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmaya göre, 1960-1995 yılları arasında ABD’de gerçekleştirilen 10.000 denetim faaliyetine toplamda 1000, yılda ortalama 28 dava açılmış olup, bu sayılar, ABD’de her yıl

gerçekleştirilen denetimlerin %28 oranında başarısızlıkla sonuçlandığını göstermektedir. Açılan davalardan %50'si denetçi aleyhine sonuçlandığı da göz önünde bulundurulduğunda, denetim başarısızlığına karşı açılan davaların, bir denetim kalitesi göstergesi olduğunu güçlendirmektedir. Denetim başarısızlığı ihtimali arttıkça denetim kalitesi düşmektedir (Altıntaş, 2011, s. 87-88).

2.9.2.9. Yaratıcı Muhasebe Teknikleri ve Kâr Yönetimi Uygulamaları

Yaratıcı muhasebe uygulamaları; kâr yönetimi, ihtiyari tahakkukların yüksek tutulması, manipülasyon, gelir düzleştirme gibi birçok yanıltıcı uygulamanın bütününe ifade etmektedir. Yaratıcı muhasebe uygulamaları sadece genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin izin verdiği tercihlerin kullanılması değil, aynı zamanda standartlara ve diğer yasal kurallara da karşı gelerek finansal tabloların manipüle edilmesidir (Stolowly ve Breaton, 2003, s. 6). Bu uygulamalar, finansal tabloların doğru bir şekilde okunmasını engelleyen, şirket kârlarının olduğundan farklı gösterilmesine yardımcı olan, hileli finansal raporlama ile sonuçlanan, muhasebe ilke ve kurallarının eksikliklerinden faydalanarak finansal tabloları olduğundan farklı gösteren, rakamlarla ve tabloların biçimleri ile oynamak sureti ile gerçekleştirilen yanıltıcı muhasebe raporları oluşturan tüm faaliyetleri kapsamaktadır (Çıtak, 2009, s. 84). Bu faaliyetler, kendi menfaatleri doğrultusunda yatırımcı ve karar alıcıları yanıltmak ve aldatmak isteyenler tarafından kullanılırlar (Aslanoğlu vd. 2016, s. 2). Bağımsız denetim faaliyetleri, işletmelerin bu faaliyetlerinin engellenmesi, önlenmesi ve eğer gerçekleşmişse ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır. Kaliteli denetim faaliyet döneminin ardından usulsüzlüklerin ortaya çıkarılması ve raporlanması, işletmelerin yaratıcı muhasebe uygulamalarına eğilim göstermemeleri konusunda caydırıcı rol oynamaktadır. Sözü edilen yaratıcı muhasebe uygulamalarının, denetim faaliyetleri esnasında ortaya çıkarılamaması veya ortaya çıkarılmasına rağmen raporlanmaması denetimin kalitesini etkileyen önemli bir unsurdur. Örneğin, Aslanoğlu vd. (2016), 60 işletme ile gerçekleştirdikleri çalışmada, yaratıcı muhasebe uygulamalarını temsilen ihtiyari tahakkukları, kontrol değişkeni olarak da denetim firması büyüklüğü, önceki denetim görüşü ve denetim firması ve denetçi rotasyonlarını kullanmak suretiyle; ihtiyari tahakkukların seviyesine göre yaratıcı muhasebe uygulaması tespit ettikleri işletmelerde; denetim firması büyüklüğünün, önceki denetim görüşünün ve denetim firması ve denetçi rotasyonunun

açıklayıcı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç yaratıcı muhasebe uygulamalarının tespit edilseler dahi, raporlanmadığı, denetçilerin bu uygulamaları gerçekleştiren müşterileri ile iş sözleşmelerini bitirme yoluna gitmedikleri, önceki denetim görüşünün yaratıcı muhasebe uygulamalarını önlemeye faydası olmadığı şeklinde yorumlanmıştır.

Kâr yönetimi, Schipper (1989) tarafından, kişisel çıkar elde etmek amacıyla finansal raporlama sürecine kasıtlı olarak yapılan müdahale olarak tanımlanmaktadır. Kâr yönetimi amacıyla yapılan bu müdahalelerin denetim faaliyetleri aracılığıyla ortaya çıkarılması beklenmektedir. Bağımsız denetim faaliyetlerinin etkin yürütüldüğü işletmelerde, kâr yönetimi gibi uygulamaların ortaya çıkarılması, önlenmesi ve önemli boyutlarda müdahale tespit edilmişse raporlanarak ifşa edilmesi, denetim kalitesinin sağlandığını göstermektedir (Altıntaş, 2011, s. 97). Denetim kalitesinin sağlanmasının, denetlenen işletmenin finansal tablolarının kalitesine bağlı olduğu, finansal tabloların dürüst ve doğru bir şekilde hazırlanması gerektiği, yaratıcı muhasebe uygulamalarının varlığının denetim kalitesini bozduğu varsayımı birçok araştırmanın¹⁶ konusu olmuştur. Bu kapsamda yapılan çalışmalarda, genellikle yaratıcı muhasebe uygulamalarının ve kâr yönetiminin kanıtı olarak ihtiyari tahakkuklar kullanılmıştır. İhtiyari tahakkuklar, Krishnan (2007) çalışmasında, *yöneticilerin finansal bilgileri manipüle ederek kişisel çıkar sağlamak için, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri veya yasal mevzuat çerçevesinde izin verilmiş olan muhasebe yöntemlerinin kullanılarak gelir veya giderlerin olduğundan az ya da çok göstermeleri* anlamında kullanılmıştır.

Kâr yönetimi, yöneticilerin özel hedeflerine ulaşmak için belirli muhasebe politikalarının benimsenmesi seçeneği olarak kabul edilmektedir. Bu tür kârlar, şirketin değeri ve finansal durumu için gerçek bir temsile sahip değillerse, düşük kalitede oldukları düşünülmektedir. Kâr yönetimi uygulamasının düzeyini etkileyen ana faktör denetçi görev süresi kabul edilmektedir. Denetçinin görev süresi ile kâr yönetimi uygulamalarının kapsamı arasında olumsuz bir ilişki olduğu, denetçi görev süresi uzadıkça, denetçinin müşterinin raporlama sistemini daha yakından tanıdığı, dolayısıyla daha fazla yanlışlığın veya açıklanamayan düzeltmelerin yapıldığı arasında negatif bir ilişki olduğu bulunmuştur (Ebrahim, 2001). Öte yandan, denetçi görev süresi ile kâr yönetimi düzeyi arasında kimi zaman olumlu bir ilişki olduğu, denetçi görev süresi uzadığında, müşteriyle olan aşırı yakınlık ve kişisel bağlanma nedeniyle bağımsızlığının bozulduğu görülmüştür. Buna ek olarak, denetçilerin çalışmalarını daha rutin ve

¹⁶ Schipper, (1989); Becker vd., 1198; Francis vd. (1999); Healy ve Wahlen (1999); Krishnan, 2003 ve 2007; Johnson vd., 2002; Ghosh ve Moon, 2005; Myers vd., 2003.

sistematik hale getirecek, önemli yanlışlıkların ve hatalı raporlama uygulamalarının tespitinde daha az çaba sarf edecektir. Buna destek olarak, denetçinin, sözleşmenin önceki yıllarındaki önemli yanlışlıkların tespit edilmesinin daha muhtemel olduğu, ardından da bu kabiliyetin müteakip yirmi yıl boyunca kademeli olarak azaldığı bulunmuştur (Piot ve Ganin, 2005; Davis vd., 2000). Bu nedenle iyi bir denetçi, bir şirketin yönetiminin mali raporlama uygulamalarını araştırabilmek ve kâr yönetimi uygulamalarını kontrol ederek GKGDS'na uyup uymadıklarını tespit edebilmek için bağımsız olmalıdır (Davis vd., 2000). Myers vd. (2003), denetçi görev süresinin uzunluğunun, kâr kalitesiyle ihtiyari tahakkukların seviyesi kapsamında ilişkili olduğunu iddia etmiş; Chi ve Huang, (2005), çalışmalarında ihtiyari tahakkukların başlangıçta denetim görev süresinin başlangıcında düştüğünü ancak denetim süresi beş yılın üzerine çıkmaya başladığında bu tahakkukların tekrar yükselmeye başladığını bulmuşlardır. Carey ve Simmnet (2006), ihtiyari tahakkukların denetçinin görev süresi ile arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlardır. İhtiyari tahakkukları yüksek seviyede olan bir işletmenin denetlenmesi, düşük ihtiyari tahakkuk seviyesinde olan işletmeye göre daha zor yürütülmektedir. Ortaya çıkardığı denetim zorlukları ve finansal tablolarda yarattığı yanlış yönlendirme nedeniyle kâr yönetimi uygulamaları denetim kalitesinin azalmasına neden olmaktadır. Nagy (2005), denetçi rotasyonunun ardından, isteğe bağlı tahakkuklar ile denetçi-müvekkil ilişkisinin uzunluğu arasındaki pozitif ilişkinin azalacağını bulmuştur. Arthur Andersen'in (AA) iflasından sonra yeni denetim firmaları ve denetçiler tarafından denetlenen eski AA müşterilerinin ihtiyari tahakkukların seviyesinde önemli bir düşüş olduğunu gözlemlemektedir. Dolayısıyla genel olarak kâr yönetimi uygulamaları ve özellikle ihtiyari tahakkukların seviyesi, denetim kalitesini etkileyen bir gösterge olarak kabul edilmektedir.

2.9.2.10. İşletmenin Sürekliliği İle İlgili Belirsizlik İçeren Denetim Raporları

Finansal tabloların normal olarak işletmenin devamlılığı ve öngörülebilir bir gelecekte de faaliyetlerini sürdüreceği varsayımı ile hazırlanmaları gerektiği, TMS-1 ile ifade edilmiştir. Muhasebenin temel ilkelerine göre de sözleşmede aksine bir madde olmadığı sürece, işletmenin sonsuz bir süre için kurulduğu varsayımı kabul edilmektedir. Bilanço tarihinden önce veya sonra işletmenin finansal durumu ve faaliyet sonuçlarında bozulmaların ortaya çıkması halinde, işletmenin sürekliliği varsayımının

geçerliliğini koruyup korumadığının gözden geçirilmesi gerekir (Pamukçu ve Pamukçu, 2009, s. 77). İşletmenin sürekliliği ilkesinin geçerliliği hakkında denetçinin şüpheye düşmesi halinde veya işletmenin sürekliliği ilkesi tamamen ortadan kalkarsa; finansal tablolar işletmenin sürekliliği esasına göre düzenlenmiş kabul edilmezler (Yükücü ve Koçakoğlu, 2017, s. 47).

İşletmelerin sürekliliği varsayımı, bir işletmenin öngörülebilir bir gelecekte faaliyetlerini sürdürmeye devam edeceği varsayımı olarak ifade edilmektedir. Bağımsız denetçilerin, işletmenin sürekliliği varsayımının geçerli olup olmadığı ve işletmenin sürekliliğinin devamlılığının öngörülmesi ile ilgili bir belirsizlik var ise bu durumu denetim raporunda belirtmesi gerekmektedir (Yaşar, 2017, s. 59).

Ruiz- Barbadillo vd. (2009), müşteri işletmeye, işletmenin sürekliliği hakkında belirsizlik içeren görüş verilmesinin denetçinin bağımsızlığı ve mesleki yeterliliği ile ilgili olup olmadığını araştırdıkları çalışmalarında; denetlenen bir müşterinin işletmenin sürekliliği hakkında belirsizlik içeren görüş alma olasılığının üç faktöre bağlı olduğunu ifade etmiştir, bunlar (s. 601):

- Şirketin mali sıkıntı seviyesi,
- Denetçi yetkinliği derecesi ve
- Denetçi bağımsızlığı düzeyi, olarak sayılmıştır.

Söz konusu çalışmaya göre; denetim raporlarında işletmenin sürekliliği hakkında belirsizlik içeren görüş bildirilmemesi yönünde baskı olduğu, bu baskının müşteri işletmenin büyüklüğü ve finansal sıkıntı düzeyi ile orantılı olarak arttığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla işletmenin sürekliliği hakkında belirsizlik içeren denetim görüşü verilme olasılığı denetim kalitesinin düzeyini gösteren bir değişken olarak kabul edilmektedir (Ruiz- Barbadillo vd., 2009, s. 615).

Denetçinin elde ettiği denetim kanıtlarına dayanarak işletmenin sürekliliği varsayımına yönelik ciddi şüpheler oluşmasına neden olacak olay ve durumların varlığını araştırması ve durumu denetim raporuna yansıtarak finansal bilgi kullanıcılarına sunması gerekir (Güredin, 2014, s. 75). BDS 570 uyarınca, bağımsız denetçinin, işletmenin sürekliliği varsayımını kullanmanın uygun olduğu ancak önemli bir belirsizliğin olduğu sonucuna varması halinde, finansal tablolarda;

- İşletmenin sürekliliğinin devamına ilişkin ciddi şüphe oluşturabilecek temel olay ve şartlar ile yönetimin bu olay ve şartları ele almaya ilişkin planlarının yeterince açıklanıp açıklanmadığı,

- İşletmenin sürekliliğinin devamına ilişkin ciddi şüphe oluşturabilecek olay ve şartlar ile ilgili önemli bir belirsizliğin mevcut olduğunun açık bir şekilde açıklanıp açıklanamadığını belirlemektedir (Yaşar, 2017, s. 63).

Bağımsız denetçi, işletmenin sürekliliği varsayımını kullanmanın uygun olduğu ancak beraberinde önemli bir belirsizliğin varlığı halinde ve finansal tablolarda yeterli açıklama yapılması durumunda, olumlu denetim görüşü verecek ve raporuna “Dikkat Çekilen Hususlar” paragrafı ekleyecektir (BDS 570, Md. 18-19).

Diğer taraftan işletmenin sürekliliği varsayımını kullanmanın uygun olduğu ancak finansal tablolarda önemli belirsizliğe ilişkin yeterli açıklamanın bulunması durumunda, bağımsız denetçinin şartlı görüş veya olumsuz görüşten uygun olanı vermesi ve süreklilik varsayımı ile ilgili önemli bir belirsizliğin mevcut olduğunu raporunda belirtmesi gerekmektedir (BDS 570, md.20).

Son olarak bağımsız denetçi, işletmenin sürekliliği varsayımının uygun olmadığına karar vermesi halinde olumsuz görüş vermesi gerekmektedir (BDS 570, md.21).

Bilindiği üzere; denetim faaliyetleri, denetçinin işletmenin finansal raporları hakkında bir görüş elde edebilmesi amacıyla yapılmaktadır. Söz konusu faaliyetlerin çıktısı, denetim görüşünü içeren denetim raporudur. Denetim raporunun, işletmenin sürekliliğiyle ilgili belirsizlik içermesi ve raporda söz konusu belirsizliği ifade eden açıklama paragrafının yer alması, denetçinin tespit ettiği olumsuzlukları raporuna yansıtılabilmek konusunda bağımsız olduğunun göstergesi olarak literatürdeki çeşitli çalışmalarda kullanılmaktadır¹⁷.

2.9.2.11. Bağımsız Denetimde Rotasyon

Denetçinin veya denetim firmasının, müşteri işletme ile ilişkide olduğu süre denetim kalitesini etkilemektedir. Bu etkinin yönünü ve düzeyini belirlemek üzere araştırma yapan pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bir kısmı¹⁸, denetim

17 Kida, 1980; Levitan ve Knoblett, 1985; Menon, ve Schwartz, 1987; Defond vd., 2002; Ruiz-Barbadillo vd., 2009; Carey ve Simmet, 2006; Knechel ve Vanstraelen, 2007; Jackson vd., 2008; Monroe ve Hossain, 2013; Kim vd., 2015.

18 Denetçi- müşteri ilişki süresinin uzun olmasının denetim kalitesini olumsuz yönde etkilediğini savunan araştırmalar Hoyle, 1978; Dopuch vd. 2001; George, 2004; Chi ve Huang, 2005; Carey ve Simmet, 2006; Li, 2010; Mohammed ve Habib, 2010; Monroe ve Hossain, 2013; Lennox, 2014; Al-Khoury vd. 2015; Hohenfels, 2016.

süresinin uzunluğunun denetim kalitesini artırdığını ileri sürerken; diğer kısım araştırmacılar¹⁹ denetim süresinin yeterince uzun sürmemesinden kaynaklı denetim kalitesi sorunları olabileceğini ileri sürmüştür. Literatürdeki birçok araştırmada, uzun süreli denetim anlaşmalarının ve denetçi- müşteri ilişkilerinin uzun yıllar sürmesinin denetim kalitesini olumsuz yönde etkilemediği iddiasına karşın, dünya genelinde ekonomik sarsıntı yaratan Enron vb. finansal skandallar denetçi- müşteri ilişkilerinin çok uzun yıllar kesintiye uğramaksızın sürdürülmesinin telafi edilemez sonuçlar doğurduğunu göstermiştir.

Uzun yıllar süren denetçi- müşteri ilişkilerinin zararlı sonuçlarının önlenmesi amacıyla, 2002 yılında ABD’de SOX Yasası ile yoğun bir şekilde gündeme getirilen rotasyon kavramı, bağımsız denetim kalitesinin önemli göstergelerinden biri olarak görülmeye başlanmıştır. Aynı denetim firması tarafından on yıllarca denetlenen ve denetimlerin sonuçlarından büyük finansal skandallar doğan şirketlerin içine düştüğü durum, bağımsız denetimde rotasyonun denetim kalitesine etkisinin düzeyini de göstermiştir.

Rotasyon kavramı, denetim faaliyetinin tarafları olan bağımsız denetçi ile denetlenen işletme arasında, uzun süreli denetim faaliyetlerinden kaynaklanan menfaate dayalı ilişkilerin, denetçi bağımsızlığını ve denetim kalitesini zedelemesini engellemek amacıyla denetçi ve/veya denetim firmasının periyodik aralıklarla değiştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Yaşar, 2016, s. 11).

1930 yıllarının başından bugüne denetçi bağımsızlığının korunmasında denetçi değişikliği tartışılabilmiş bir kavram olmuştur. ABD ve AB tarafından gerçekleştirilen düzenlemeler her ne kadar zorunlu rotasyon uygulamalarının olumlu etkilerine dikkat çekse de, özellikle ABD’nin düzenleyici organları tarafından yayımlanan bazı raporların (Metcalf Raporu, Cohen Komisyonu Raporu, Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü raporu, ABD Genel Muhasebe Ofisi Raporu, Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu Raporu) zorunlu denetim firması rotasyonunun maliyetlerinin faydalarından daha fazla olduğuna dair değerlendirmeleri bulunmaktadır. Bu değerlendirmeler sonucunda Amerikan Genel Muhasebe Ofisinden (General Accounting Office- GAO) zorunlu denetim firması rotasyonunun maliyet ve

19 Denetçi- müşteri ilişki süresinin uzun olmasının denetim kalitesini olumlu yönde etkilediğini savunan araştırmalar: (Geiger ve Raghunandan, 2002; Myers, Myers L. ve Omer, 2003; Carcello ve Nagy,2004; Johnsons, Khurana ve Reynolds, (2002); Ghosh ve Moon, 2005; Nagy, 2005; Knechel ve Vanstraelen, (2007); Stanley ve DeZoort (2007); Boone vd. 2008; Jackson vd., (2008); Manry vd., 2008; Davis vd. 2009; Gul, Fung ve Jaggi, (2009); Shafie vd. (2009); Jenkins ve Vermeer, (2013); Odia, (2015).

faydalarının ayrıntılı olarak araştırılması istenmiştir. Bu tereddütlü yaklaşım ABD’de zorunlu denetim firması rotasyonunun hala tartışmalara açık olduğunu göstermektedir (Yaşar, 2016, s. 201).

Denetime tabi işletmelerin, denetim firmalarını periyodik olarak değiştirmelerini talep etmek genellikle denetçi bağımsızlığı ve nesnellliğini artırmanın bir yolu olarak önerilmiş olup; bu yolla denetçilerin yönetim baskısına direnecek daha güçlü pozisyona getirilmesi ve denetçinin objektifliğinin korunması amaçlanmıştır (Brody ve Moscove, 1998, s. 32). Carcello ve Nagy (2004) çalışmalarında, denetçinin müşteri işletmeyi gelecekteki gelirlerin kaynağı olarak görmesi ve uzun süreli ilişkiden dolayı oluşan aşırı güven duygusunun denetçinin mesleki şüpheciliğini köreltmesi halinde, uzun süreli denetim ilişkilerinin denetim kalitesini düşüreceğini ifade etmektedir (s.57). Bu nedenle denetim kalitesi ile denetim süresi ve rotasyon arasında ilişki olduğunu savunan araştırmacılar, hileli finansal raporlama ve denetim başarısızlığı olasılıklarının denetçi-müşteri ilişkisi uzadıkça artacağını öne sürmektedirler.

Denetim firmaları ve müşterileri arasında sınırsız bir birliktelik sürecine izin veren düzenlemelerin, bağımsızlığa karşı tehdit oluşturdukları birçok araştırmaya konu olmuştur (Moore vd., 2006; Raiborn vd., 2006; Kaplan ve Mauldin, 2008). Bu nedenle, denetim kalitesinin artırmak için zorunlu rotasyon birçok akademik çalışmada önerilmektedir (Mautz ve Sharaf, 1961; Brody ve Moscove, 1998; Turner, 2002; Jackson vd., 2008; Dopuch vd., 2001; Geiger ve Raghunandan, 2002; GAO, 2003; Chi ve Huang, 2005; Carey ve Simmnett, 2006; Lim ve Tan, 2010). Araştırmalar, denetçilerin görev sürelerinin sona ereceğinin farkında olduklarında, bu bilginin bir sonucu olarak raporlamada bağımsızlık derecesinin ve dolayısıyla denetim kalitesinin etkileneceğini göstermiştir.

Denetçi-müşteri ilişkisi süresinin etkileri ve rotasyon kavramı, bu tez çalışmasının ana konusu olduğundan üçüncü bölümde ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

BÖLÜM III

BAĞIMSIZ DENETİMDE ZORUNLU ROTASYON VE DENETİM KALİTESİ İLİŞKİSİ

3.1. Giriş

Küresel çapta ekonomik piyasaları etkileyen finansal skandalların, denetçilerin denetim faaliyetleri esnasında bağımsızlıklarını koruyamamalarından kaynaklandığı ve bu durumun denetçi güvenilirliğini zedelediği yönünde yaygın bir görüş oluşmuştur. 21. yüzyılda, kaliteli bir denetimin teminatı olan denetçi bağımsızlığının sorgulanmaya başlanmasının ardından, denetçilerin zedeleneen itibarının tekrar sağlanması, yatırımcıların ve denetimin ilgili taraflarının denetime duydukları güvenin artırılması amacıyla bağımsız denetimde rotasyon uygulamasının zorunlu hale getirilmesi önerilmiştir. Yaşanan finansal skandalların denetçi bağımsızlığı ve denetim kalitesi konularındaki endişeleri arttırması, denetim firmalarının periyodik bir rotasyonunu gerekli ve zorunlu kılmıştır.

ABD'nin SOX Yasası ile yoğun şekilde gündeme getirdiği zorunlu rotasyon, başta AB ülkeleri olmak üzere çeşitli ülkelerde tartışılmaya ve uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu uygulamaların bazılarının sorumlu ortak başdenetçi düzeyinde, bazılarının denetim firması düzeyinde olduğu, hatta bazı ülke uygulamalarında her iki düzeyde rotasyon uygulamasının birlikte geçerli olduğu görülmektedir.

Bu kapsamda, çalışmanın bu bölümünde; bağımsız denetimde rotasyon, gönüllü ve zorunlu rotasyon kavramları, zorunlu rotasyonun sorumlu ortak başdenetçi ve denetim firması düzeyinde nasıl gerçekleştiği, zorunlu rotasyona neden ihtiyaç duyulduğu ve zorunlu rotasyonun amaçları, zorunlu rotasyonun lehinde ve aleyhinde yapılmış çalışmalar belirtildikten sonra, zorunlu denetim firması rotasyonu ile denetim kalitesi ilişkisi hakkında açıklamalar yapılmıştır.

3.2. Bağımsız Denetimde Rotasyon Kavramı

Dünyada yaşanan büyük finansal skandallara ev sahipliği yapan ABD, bu skandalların tekrar etmesini önlemek amacıyla çalışmalar başlatarak, 2002 yılında SOX Yasasını hayata geçirmiştir. Yasanın ana başlıklarından ikincisi, *denetçi bağımsızlığının* sağlanması için gerekli önlemleri kapsamakta olup; denetçi bağımsızlığının sağlanması ve sürdürülmesi amacıyla rotasyon kuralını getirmiştir (SOX Act, Title 2, Sec. 203, Library of Congress, 2002). Böylece, dünya denetim literatürüne, SOX Yasası ile birlikte anılan bir *rotasyon* kavramı girmiş bulunmaktadır.

Rotasyon kavramı, denetim faaliyetinin tarafları olan bağımsız denetçi ile denetlenen işletme arasında, uzun süreli denetim faaliyetlerinden kaynaklanan menfaate dayalı ilişkilerin, denetçi bağımsızlığını ve denetim kalitesini zedelemesini engellemek amacıyla denetçi ve/veya denetim firmasının periyodik aralıklarla değiştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Yaşar, 2016, s. 11).

Rotasyonun bir diğer yönü ise zorunlu rotasyon uygulaması dışında, işletmelerin denetim firmalarını isteğe bağlı olarak değiştirebilmeleridir. 2002 yılında SOX Yasası ile denetim piyasalarında dikkat çeken rotasyon uygulamasının, bu tarihe kadar ABD, İsrail, İspanya ve Brezilya gibi ülkelerde yasal zorunluluk veya isteğe bağlı olarak uygulandığı bilinmektedir. Bu kapsamda rotasyon uygulamaları gönüllü rotasyon (voluntary rotation) ve zorunlu rotasyon (mandatory rotation) olmak üzere iki başlıkta incelenmektedir. Takip eden bölümde öncelikle isteğe bağlı²⁰ (gönüllü) rotasyon kısaca açıklanmış daha sonra esas araştırma konusu olan zorunlu rotasyon hakkında açıklamalar yapılmıştır.

3.2.1. Bağımsız Denetimde Gönüllü Rotasyon

Gönüllü rotasyon; bir önceki mali yılın denetimi tamamlandıktan sonra yeni mali yılın denetim işlerinin görülmesi için yeni bir denetim firması ile sözleşme yapılması şeklinde olabildiği gibi, denetim sözleşmesi imzalandıktan sonra sözleşmenin feshedilmesi yolu ile yeni bir denetçi/denetim firması atanması şeklinde de gerçekleşebilmektedir. ABD’de 1971 yılından itibaren SEC’e nedenini bildirmek üzere

²⁰ Bundan sonra gönüllü rotasyon olarak anılacaktır.

Form 8-K²¹ doldurularak denetçi/denetim firması değişikliği gerçekleştirilebilmektedir (Yaşar, 2016, s. 37). Türkiye’de denetim sözleşmesi imzalandıktan sonra mevcut denetim şirketinin azledilmesi, TTK²² ve SPK/Bağımsız Denetim Yönetmeliği 29/4 maddesi ile yine TTK/399’a atıfta bulunarak açıklanmıştır. Buna göre denetçinin/denetim firmasının gönüllü olarak normal sürelerde (görevini yerine getireceği faaliyet dönemi bitmeden) değiştirmesi mümkün olduğu gibi, TTK’nın 399. maddesi uyarınca sözleşme imzalandıktan sonrada değiştirmesine imkân tanınmaktadır.

Bağımsız denetimde gönüllü rotasyonda önemli olan husus, değişikliğin nedenidir. ABD’de zorunlu rotasyon dışında kalan nedenlerle gerçekleşen rotasyonların

²¹ Form 8-K olarak da bilinen rapor, satın alma, iflas, yöneticilerin istifası veya mali yılda meydana gelen bir değişiklik dahil olmak üzere raporlanan olayların kamuoyuna bildirilmesini sağlar.

<https://www.sec.gov/fast-answers/answersform8k.htm>

²² TTK, Seçim, görevden alma ve sözleşmenin feshi; MADDE 399– (1) Denetçi, şirket genel kurulunca; topluluk denetçisi, ana şirketin genel kurulunca seçilir. Denetçinin, her faaliyet dönemi ve herhâlde görevini yerine getireceği faaliyet dönemi bitmeden seçilmesi şarttır. Seçimden sonra, yönetim kurulu, gecikmeksizin denetleme görevini hangi denetçiye verdiğini ticaret siciline tescil ettirir ve Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi ile internet sitesinde ilan eder.

(2) Denetçiden denetleme görevi, sadece dördüncü fıkra da öngörüldüğü şekilde ve başka bir denetçi atanmışsa geri alınabilir.

(3) Konsolidasyona dâhil olan ana şirketin finansal tablolarını denetlemek için seçilen denetçi, başka bir denetçi seçilmediği takdirde, topluluk finansal tablolarının da denetçisi kabul edilir.

(4) Şirketin merkezinin bulunduğu yerdeki asliye ticaret mahkemesi;

a) Yönetim kurulunun,

b) Sermayenin yüzde onunu, halka açık şirketlerde esas veya çıkarılmış sermayenin yüzde beşini oluşturan pay sahiplerinin, istemi üzerine, ilgilileri ve seçilmiş denetçiyi dinleyerek, seçilmiş denetçinin şahsına ilişkin haklı bir sebebin gerektirmesi, özellikle de onun taraflı davrandığı yönünde bir kuşkunun varlığı hâlinde, başka bir denetçi atayabilir.

(5) Görevden alma ve yeni denetçi atama davası, denetçinin seçiminin Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde ilanından itibaren üç hafta içinde açılır. Azlığın bu davayı açabilmesi için, denetçinin seçimine genel kurulda karşı oy vermiş, karşı oyunu tutanağa geçirtmiş ve seçimin yapıldığı genel kurul toplantısı tarihinden itibaren geriye doğru en az üç aydan beri, şirketin pay sahibi sıfatını taşıyor olması şarttır.

(6) Faaliyet döneminin dördüncü ayına kadar denetçi seçilememişse, denetçi, yönetim kurulunun, her yönetim kurulu üyesinin veya herhangi bir pay sahibinin istemi üzerine, dördüncü fıkra da gösterilen mahkemece atanır. Aynı hüküm, seçilen denetçinin görevi ret veya sözleşmeyi feshetmesi, görevlendirme kararının iptal olunması, butlanı veya denetçinin kanuni sebeplerle veya diğer herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi veya görevini yapmaktan engellenmesi hâllerinde de uygulanır. Mahkemenin kararı kesindir. (Ek iki cümle: 5/6/2017-KHK-691/8 md.) Kayımlık görevi Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu tarafından yürütülen şirketlerde faaliyet döneminin dördüncü ayına kadar denetçi seçilememiş olması halinde denetçi, şirket yönetim kurulunun teklifi üzerine Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunun ilişkili olduğu Bakan tarafından atanır. Bakan bu yetkisini Fon Kuruluna devredebilir.

(7) Denetçinin mahkeme tarafından atanması durumunda, emsal dikkate alınarak, ücreti ile muhtemel giderler için mahkeme vizesine yatırılması gereken ön ödeme mahkemece belirlenir. Bunlara üç iş günü içinde itiraz edilebilir. Mahkeme kararı kesindir.

(8) Denetçi denetleme sözleşmesini, sadece haklı bir sebep varsa veya kendisine karşı görevden alınma davası açılmışsa feshedebilir. Görüş yazısının içeriğine ilişkin fikir ayrılıkları ile denetlemenin şirketçe sınırlandırılmış olması veya görüş yazısı vermektan kaçınma haklı sebep sayılmaz. Denetçinin sözleşmeyi feshi yazılı ve gerekçeli olmalıdır. Denetçi fesih tarihine kadar elde ettiği sonuçları genel kurula sunmakla yükümlüdür; bu sonuçlar 402. maddeye uygun bir rapor hâline getirilerek genel kurula verilir.

(9) Denetçi altıncı fıkra hükmüne göre fesih ihbarında bulunduğu takdirde, yönetim kurulu hemen, geçici bir denetçi seçer ve fesih ihbarını genel kurulun bilgisine, seçtiği denetçiyi de aynı kurulun onayına sunar

sebeplerinin kamuoyuna açıklanması 1971 yılından beri zorunlu olmakla beraber, 2003 yılında gönüllü rotasyon bildiriminde bulunan işletmelerden %69'unun, 2004 yılında ise 59'unun, açıklamada bulunmaksızın rotasyon gerçekleştirdikleri görülmüştür (Yaşar, 2016, s. 37). Bu çerçevede, bağımsız denetimde gönüllü rotasyonun birden çok nedeni bulunmaktadır. Yaşar (2016, s.38) çalışmasında, gönüllü rotasyon uygulamalarının nedenlerini aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- *Bağımsız denetim görüş türü,*
- *Bağımsız denetim kuruluşunun büyüklüğü,*
- *Finansal başarısızlık,*
- *Yöntem değişikliği,*
- *Şirket birleşmeleri,*
- *Şirket büyümesi,*
- *Bağımsız denetim ücreti,*
- *Bağımsız denetim kuruluşunun sektörel uzmanlığı,*
- *Diğer faktörler (ilave denetim hizmeti ihtiyacı, belirli muhasebe ilkeleri üzerinde anlaşmazlıklar, denetim personeli ile zayıf iş ilişkileri, tecrübesiz denetim personeli, sorumlu ortak denetçi değişikliği, Sorumlu ortak denetçiye ulaşamaması, düzenleyici otoritelerin etkisi, ticari bankaların/ sigortaların etkisi).*

Sayılan nedenler, işletmelerin denetçi/ denetim firması değişikliğini hangi sebeplerle tercih ettiklerini göstermektedir. Gönüllü rotasyon hakkında önemli olan bir diğer konu, söz konusu değişikliklerin denetim kalitesini etkileyip etkilemediği yönündedir. Literatürde bu konuda yapılmış çalışmalarda, gönüllü rotasyonun denetçinin baskı altına alınmadığı durumlarda, kâr yönetimi uygulamalarının rapor edilmesi durumlarında ve zarar eden işletmelerde daha sık görüldüğü gibi sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Örneğin, gönüllü denetim firması rotasyonu ile zorunlu denetim firması rotasyonu durumlarında ihtiyari tahakkuklar ile temsil edilen denetim kalitesinin nasıl etkilendiğini araştıran çalışmalardan Chi vd. (2009) ve Kim ve Yi (2009) gönüllü denetim firması rotasyonu ile zorunlu denetim firması rotasyonu arasında denetim kalitesi yönünden bir fark bulunmadığı sonucuna ulaşırken; Kim vd. (2015), gönüllü denetim firması rotasyonu sonrası ölçülen denetim kalitesinin ile zorunlu denetim firması rotasyonu sonrası ölçülen denetim kalitesinden daha düşük seviyede olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mohrmann (2017) tarafından yapılan çalışmada ise, zorunlu

rotasyonun denetim kalitesi ile ilişkili olmadığı ancak gönüllü denetim firması rotasyonun denetim kalitesi ile pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaşar ve Yalçın (2018) tarafından, gönüllü denetim firması rotasyonu ile rotasyon gerçekleştirilmeyen işletmeler arasında ihtiyari tahakkukların ve denetim firması büyüklüğünün karşılaştırılması yoluyla yapılan çalışma sonuçlarına göre; gönüllü denetim firması rotasyonu sonrası ilk yılda; rotasyonun 4 büyükler arasında olması durumunda denetim kalitesinde artış, diğer denetim firmalarından 4 büyüklere rotasyon olması durumunda ise denetim kalitesinde azalış olduğu şeklinde ifade edilmiştir.

Literatürdeki örneklerde görüldüğü üzere, gönüllü rotasyon ile bağımsız denetim kalitesi artışının amaçlandığı düşünülmektedir. Gönüllü rotasyonun, denetçi görüşü hakkında görüş alış verişi, karı yönetme ve denetim kalitesinin düşürülmesine yönelik amaçlar içerdiği yönünde algılar bulunmaktadır. İsteğe bağlı bu tür değişikliklerin nedenlerinin açıklanması konusunda ABD örneğindeki gibi zorunluluklar getirilmesi, bu kapsamdaki değişikliklerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

3.2.2. Bağımsız Denetimde Zorunlu Rotasyon

Finansal raporlarda yapılan usulsüzlükler nedeniyle yaşanan finansal skandalların hem gerçekleştikleri ülkelerin ekonomilerine hem de küresel ekonomiye verdiği zararlar, 2000’li yıllardan itibaren dikkatlerin bağımsız denetçiler ve denetim firmaları üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuş ve denetim firmalarına karşı büyük ticari davalar açılmıştır. Yaşanan skandalların sorumlusu olarak denetim kuruluşlarının ve bu kuruluşlarda görev alan denetçilerin gösterildiği davalarda; denetim faaliyetlerinin herhangi bir yetkili kuruluş tarafından denetlenmediği ve on yıllar süren denetçi-müşteri ilişkilerinin karşılıklı çıkar ilişkilerine dönüştüğü konusunda ortaya atılan iddialar, dikkatleri bağımsız denetimin denetlenmesi olgusuna çekmiştir. Bağımsız denetim mesleğinin 21. yüzyıla kadar herhangi bir kamu gözetimine tabi olmaması ve denetim anlaşmalarına süre sınırlaması olmaması gibi sebeplerle yaşanan finansal skandallar, denetçilere olan güvenin sarsılmasına neden olmuştur. Zedelenen denetçi itibarının tekrar kazanılması amacıyla bağımsız denetimde zorunlu rotasyon uygulaması önerisi, 2002 yılında ABD’de SOX Yasası ile dikkatleri üzerine toplamıştır.

Rotasyon kavramı ilk kez 2002 yılında ortaya çıkmış bir kavram değildir ancak dünya genelinde yaygınlaşarak, akademisyenlerin, denetçilerin ve kamunun dikkatini

çekmesi ve bu kadar yaygın şekilde tartışılması, SOX Yasası içeriğinde “zorunlu rotasyon” düzenlemesine yer verilmesi ile başlamıştır. Günümüz denetim piyasasında yaygınlaşması SOX Yasası ile başlamış olmakla birlikte, esasında 1930 yıllarının başından bugüne denetçi bağımsızlığının korunmasında denetçi değişikliği tartışılmalı bir kavram olmuştur. ABD ve AB tarafından gerçekleştirilen düzenlemeler her ne kadar zorunlu rotasyon uygulamalarının olumlu etkilerine dikkat çekse de, özellikle ABD’nin düzenleyici organları tarafından yayımlanan bazı raporların (Metcalf Raporu, Cohen Komisyonu Raporu, Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü raporu, ABD Genel Muhasebe Ofisi Raporu, Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu Raporu) zorunlu denetim firması rotasyonunun maliyetlerinin faydalarından daha fazla olduğuna dair değerlendirmeleri bulunmaktadır. Bu değerlendirmeler sonucunda Amerikan Genel Muhasebe Ofisinden (General Accounting Office- GAO) zorunlu denetim firması rotasyonunun maliyet ve faydalarının ayrıntılı olarak araştırılması istenmiştir. Bu tereddütlü yaklaşım ABD’de zorunlu denetim firması rotasyonunun hala tartışılabilir olduğu açık olduğunu göstermektedir (Yaşar, 2016, s. 201).

Rotasyonun beklenen etkiyi gösterip gösteremeyeceğine dair yapılan tartışmalar, rotasyonun denetçi düzeyinde mi yoksa denetim firması düzeyinde mi gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda yoğunlaşmaktadır. SOX, 203. maddesinde öncelikli olarak denetçi rotasyonunu işaret etmektedir²³. Ancak, bazı ülke uygulamalarında bağımsız denetim raporlarında denetçi imzasının bulunmaması; sorumlu ortak başdenetçi değişse dahi denetim işini fiilen yürüten denetim ekibinin değişmemesi; denetim ücretinin gerçekte yine aynı denetim kuruluşunun toplam gelirleri içinde yer alacak olması gibi nedenlerle denetçi rotasyonunun yanı sıra denetim firması rotasyonu da gündeme gelmiş ve rotasyon kavramı hem denetçi rotasyonu hem de denetim firması rotasyonunu kapsayan bir kavrama dönüşmüştür. Avrupa Birliği ülkelerinde sorumlu ortak başdenetçi rotasyonunun uygulandığı gözlenmekle birlikte, denetim firması rotasyonunu ancak 2010 yılında tartışmaya açtıkları görülmektedir. 2014 yılında 537/2014 No’lu Direktif ile AB ülkelerinde sorumlu ortak başdenetçi rotasyonu ile denetim firması rotasyonu birlikte uygulandığı görülmektedir (Yaşar, 2016, s. 202). SOX ile gündeme gelen ve dünya ülkelerinde uygulama imkânı bulan rotasyon uygulaması; bazı ülkelerde denetçi rotasyonu bazı ülkelerde denetim firması rotasyonu ve bazı ülkelerde her iki düzeyde

²³ SOX Act (2002), Title II, Sec. 203 Mandates: (1) audit partner rotation on a five-year basis (5 yılda bir denetim ortağı rotasyonu), <https://www.congress.gov/bill/107th-congress/house-bill/3763>.

birden uygulanmaktadır. Şu ana kadar hangi uygulamanın daha etkili olduğu konusunda ortak bir görüş oluşmamıştır. Yapılan akademik çalışmalar ve düzenleyici kuruluşların araştırmalar aracılığıyla, dünyanın birçok ülkesinde halâ rotasyonun gerekliliği sorgulanmakta ve eğer uygulanacaksa hangi düzeyde olması gerektiği tartışılmaya devam etmektedir.

3.2.2.1. Bağımsız Denetimde Zorunlu Sorumlu Ortak Başdenetçi Rotasyonu

Bağımsız denetim faaliyetlerinde, yasal düzenlemelerle belirtilen süre sonunda, denetim faaliyetini yürüten sorumlu ortak başdenetçinin değiştirilmesine zorunlu sorumlu ortak başdenetçi rotasyonu denilmektedir. Aynı denetim firmasına aynı sorumlu ortak başdenetçinin uzun yıllar denetlemesinin getireceği olumsuzlukların önüne geçilmesi ve denetim kalitesinin sağlanması amacıyla, bir önlem olarak, sorumlu ortak başdenetçi rotasyonu önerilmiştir. Bu rotasyon düzeyinin denetim firması rotasyonundan da önce tartışılan ve uygulanan bir yöntem olduğu bilinmektedir. Denetçi rotasyonu, denetim firması rotasyonuna nazaran daha az maliyetli olması nedeniyle işletmeler açısından daha çok tercih edilmektedir.

ABD gibi denetim faaliyetlerinin 1900'lü yılların başlarından itibaren etkin olduğu ülkelerde, denetçi bağımsızlığı, uzun yıllar tartışılmış bir kavramdır. Hoyle (1978), zorunlu rotasyon kavramının; 1976 yılında Ralph Nader ve Corporate Accountability Research²⁴ tarafından “her beş yılda bir kamuya açık birçok şirketin dış denetçileri değiştirmesini gerektiren kongre yasaları” çağrısında bulunduğu ve bu rotasyon uygulamasının denetçilerin birbirlerini denetlemelerine imkân tanıyacağını ifade etmiştir. Bu yıllarda yasal bir zorunluluk olmamakla birlikte rotasyon tavsiye niteliğinde tartışılmaya başlanmıştır. Denetçi rotasyonu kavramı 1930'lu yılların sonlarına doğru ilk önerildiği zaman, denetim mesleği mensupları tarafından, genellikle gereksiz olduğu, müşterilere maliyetli olacağı ve denetimlerin kalitesini düşüreceğini iddiaları ile eleştirilmiştir. 1939 yılında SEC'in rotasyon tavsiyesinden önce McKesson & Robbins duruşmalarında²⁵, birkaç seçkin muhasebecinin zorunlu rotasyona karşı konuşması

²⁴ Corporate Accountability Research (Kurumsal Sorumluluk Araştırması Komitesi): İş dünyasının yükselen etiklerle hareket edebileceği ve topluluklara ve işçilere daha duyarlı davranma biçimlerini inceleyen ve raporlayan kuruluştur.

²⁵ 1930'lu yıllarda SEC'in denetimleri sırasında ortaya çıkan ilk muhasebe skandalının görüldüğü davalardır. İncelemeler sonucunda bu firmanın varlıklarının %20'sinin hayali olduğu ve sahte belgeler ile yapılan finansal işlemler bulunduğu tespit edilmiştir.

sonucu, denetim maliyetlerinin çok az bir fayda karşılığında artırılmak zorunda kalacağı belirtmiştir. 1951'de, Carman Blough²⁶, “*bir şirketin denetçilerini kârlı bir şekilde değiştirmesinin tek zamanı, eski firmanın yetkinliğine olan güvenini yitirdiğindedir*” diyerek denetçinin güvenilirliğini yitirmesi halinde değiştirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. 1960'lı yıllarda, muhasebecilik dergisi editörleri ve bazı denetim firması yöneticileri denetçi değişikliklerine karşı çıkan argümanlar öne sürerlerken, denetçi rotasyonunu destekleyenler ise denetimlerin halkın yararından çok şirket yönetimlerinin yararına yapıldığını (sosyal sorumluluk ilkesinin yerine getirilmediği), bu nedenle periyodik denetçi değişikliklerinin gerekli olduğunu savunmuşlardır (Hoyle, 1978, s. 70).

ABD’de, 1976 yılında, SEC tarafından sorumlu ortak başdenetçilerin yedi yıllık süreler sonunda değiştirilmesi düzenlemesi ile denetçi rotasyonu uygulamasının ilk örneği ortaya çıkmıştır (Carey ve Simnett, 2006, s. 655). Bu rotasyon düzeyine eleştiriler aynı yıl yayımlanan Metcalf raporu ile tartışılırken, 1978 yılında Cohen Raporunda; denetim firmalarının zorunlu rotasyonunun maliyetinin yüksek olduğu ve mali tablo kullanıcılarının rotasyondan elde edeceği faydaların, devam eden bir ilişkiden kaynaklanan faydaların kaybedilmesiyle dengeleneceği gerekçesi ile denetim firması rotasyonunun tercih edilmemesi gerektiği ifade edilmiştir (Nashwa, 2004, s. 23). Son üç yılın sorumlu ortak başdenetçisinin değiştirilmesi halinde denetim firması rotasyonundan beklenen etkilerin sağlanabileceği, bu nedenle denetim firması rotasyonların ek maliyetlerine katlanmaya gerek olmayacağı ve hatta denetim komitelerinin etkinliğinin sağlanması ile rotasyona ihtiyaç duyulmayacağı Cohen raporunun tavsiyeleri arasında yer almaktadır (Cohen Raporu, 1978, s. 109). SOX Yasasına gelinceye kadarki süreçte yaşanan bu tartışmalar, rotasyon hakkında karşı çıkan ve destek veren kişi ve kuruluşların açıklamaları, yaşanan büyük ölçekli finansal skandallarda denetçilerin olumsuz rolleri; denetçi bağımsızlığının sürdürülmesi ve denetim kalitesinin sağlanması bakımından gelecekte yapılacak düzenlemeler için zemin oluşturmuştur.

Denetlenen işletme ile denetçi arasında uzun yıllar devam eden ilişkinin zamanla karşılıklı çıkara dayalı bir hale gelmesi, denetçinin karar verirken bağımsız olma kabiliyetine zarar vermesi, denetçinin güvenilirliğinin zedelenmesi ve denetimin kalitesinin düşmesi ihtimalleri; sermaye piyasasının ilgili taraflarını, düzenleyici

²⁶ 1895 doğumlu Muhasebeci, ilk SEC Başkanı (1935-1938), 1944-61 yılları arasında AICPA Başkanlığı yapmış, muhasebe mesleği önderlerindedir.

kuruluşları ve devletleri bu konuda önlem almaya itmiştir. 1900’lü yılların başlarından itibaren yaşanan finansal skandallar (örneğin: Ponzi Scheme, ABD/1920; Mckesson ve Robins, ABD/ 1937; Reid Murray, Avustralya /1963; Renouf & Judge Corporations Yeni Zelanda 1980’ler; Bank of Credit and Commerce International, İngiltere/ 1991; Bank of Crete, Yunanistan/ 1992; Balsam AG, Almanya/1994²⁷) denetçi değişikliğinin gerçek bir ihtiyaç olduğunun sinyallerini vermiştir. SEC Başkanlarından Arthur Levitt, 2000 yılında denetimde denetçi bağımsızlığının sağlanmasının yeterli olmadığını, bunun yanı sıra yatırımcılar ve kamu tarafından denetçinin bağımsızlığına dair algının da sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Bu algının bir kısmını, denetçi ile denetlenen işletme arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Söz konusu ilişki birçok araştırmada stratejik bir oyun niteliğinde kabul edilmektedir (Bowlin, Hobson ve Piercey, 2015). Bu stratejik oyunda; eğer hile ve usulsüzlükler, denetçi tarafından tespit edilemiyor ise veya tespit edildiği halde raporlanamıyor ise bu durumda ortaya çıkacak skandal boyutlarda mali zararları en fazla kamu ve yatırımcılar yüklenmektedir.

Denetçi rotasyonu aracılığıyla müşteri işletme ile denetçi arasındaki samimi ilişki sınırlandırılarak; denetçinin bağımsızlığının güçlendirilmesi, müşteri işletmelerin aykırı uygulamalarının kabul edilmesinde denetçilere uygulanan baskının azaltılması, denetçilerin bağımsızlığına dair kamu algısını artırması, sürekli aynı işletmeyi denetleyen denetçilerin önceki denetimlerine aşırı güven duyarak mesleki özen ve dikkatlerini kaybetmelerinin önlenmesi, değişik sektörlerde denetim faaliyeti yürüten denetçilerin mesleki tecrübelerinin artması gibi faydalar sağlanmaktadır (Tuan, 2015, s. 302). Denetçi rotasyonu ile sağlanan faydalara karşın, denetim maliyetlerinin artacağı ve rotasyon zamanı yaklaştıkça denetçinin gerekli mesleki özen ve titizliği göstermeyeceği ileri sürülmektedir (Gönen ve Rasgen, 2016, s. 1815). IFAC; denetçilerin müşteri iddialarına çok fazla güven duydukları ve rotasyonun bu eğilimi azaltmaya yardımcı olacağı iddialarına karşı görüş olarak, denetçilerin müşterilerin iddialarının doğru olmadığına dair şüphecilikle yaklaşımları için de yine uzun süreli müşteri tanıma sürecine ihtiyaç duyacaklarını ileri sürmüştür. IFAC, bu iddiasını şu ifadelerle açıklamaktadır: *“Uzun vadeli bir ilişkide denetçiler, müşterilerinin iddialarının doğruluğunu veya yanlışlığını değerlendirmede güven kazanırlar, dolayısıyla denetçiler müşterilerinin iddialarının doğru olup olmadıklarını*

²⁷ Finansal raporlama usulsüzlükleri hakkında detaylı bilgi için: Yardımcıoğlu ve Ada, **Kronolojik bir sırayla muhasebe ve finansal raporlamada usulsüzlük ve skandallar**, <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/download/article-file/107769>.

değerlendirirken, bu olasılık için pek çok psikolojik destek bulabilirler. Öte yandan bu iddiaların yanlış olma riskini değerlendirirken de aynı şekilde müşteri tanıma avantajına ihtiyaç duymaktadır. Rotasyon, denetçinin müşterisinin verdiği bilgilerin doğru olmama riskini analiz etmesinin önüne geçme riskini barındırmaktadır.” (Bowlin vd., 2015, s. 1373).

Denetçi rotasyonu yukarıda sayılan açıklamalar doğrultusunda, düzenleyici otoriteler, denetim mesleği mensupları ve sermaye piyasaları tarafından tartışılarak avantaj ve dezavantajları ile birlikte değerlendirilmiştir. Ancak denetçi rotasyonunun denetim kalitesini sağlamakta yeterli olmadığına yaşanan finansal skandallar ile tecrübe edilmesinin ardından, tartışmalar denetim firması rotasyonu üzerinde yoğunlaşmıştır.

3.2.2.2. Bağımsız Denetimde Zorunlu Denetim Firması Rotasyonu

Zorunlu denetim firması rotasyonu, bir işletmenin aynı denetim kuruluşu tarafından uzun süren yıllar boyunca denetlenmesinin önlenmesi amacıyla yasal düzenlemeler yoluyla zorunlu olarak denetim firması değişikliği yaptırılmasıdır. Denetçi rotasyonunun bazı durumlarda tespit edilememesi, sorumlu ortak başdenetçi değişmiş olsa dahi denetim ücretinin aynı denetim firmasının toplam gelirlerini etkilemeye devam edecek olması, denetim ekibinin değişmemesi gibi nedenlerle, zorunlu denetim firması rotasyonu denetçi rotasyonu ile birlikte veya yalnız başına kullanılan bir uygulamadır. Denetim firması değişikliği gerçekleştiğinde, beraberinde denetçi değişikliği de sistematik olarak gerçekleşmektedir. Literatürde yapılmış birçok çalışmada ve özellikle ABD, İngiltere gibi sorumlu ortak başdenetçi imzasının zorunlu olmadığı ülkelerde yapılan araştırmalarda, rotasyonun etkilerinin ölçülmesi amacıyla denetim firması rotasyonu gözlemlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Rotasyon uygulamalarında ana amaç, denetçi bağımsızlığını teminat altına almaktır. Denetim firması rotasyonu bu amacın gerçekleştirilebilmesinde, denetçi rotasyonuna göre bazı avantaj ve dezavantajlara sahiptir. Denetim firması rotasyonu ile sadece sorumlu ortak başdenetçinin değil, denetim ekibinin de değişmesi sağlanarak ve denetim ücretlerinden fayda sağlayacak olan denetim kuruluşu ile (var ise) karşılıklı çıkar ilişkinin kesilmesinin sağlanması ve bu yolla denetçi bağımsızlığının teminat altına alınması denetim firması rotasyonunun başlıca avantajlarından biridir. PCOAB,

zorunlu denetim firması rotasyonunun avantaj ve dezavantajlarının tartışılması ve değerlendirilmesi amacıyla 16 Ağustos 2011 tarihinde “Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation” isimli bir çalışma ile Amerikan kamuoyu görüşüne başvurmuştur (Yaşar, 2016, s. 205). AICPA ise PCOAB’ın denetim firması rotasyonu hakkındaki çalışmalarına tereddütle yaklaşarak 2011 yılında bir mektup aracılığıyla; *“PCOAB’ın denetçi bağımsızlığını, tarafsızlığını ve mesleki şüpheciliğini artırmaya yönelik hedeflerini desteklediklerini ve bu hususta aynı görüşte olduklarını, ancak bu hedefleri sağlamaya yönelik PCOAB’ın odak noktasının zorunlu denetim firması rotasyonu olarak görünmesinden endişe duyulduğu”* belirtilmiştir. Bu kapsamda aşağıda verilen nedenleri gerekçe göstererek denetim firması rotasyonundan kaçınılması gerektiği ile ilgili aşağıda sıralanan tavsiyelerde bulunulmuştur (AICPA, 2011):

- Denetim firması rotasyonunun denetçi tarafsızlığı ve mesleki şüpheciliğe ilişkin olumsuzlukları gidereceği yönündeki görüşün ispatlanmamış olması,
- Denetim firması rotasyonunun kurumsal bilgiyi, tecrübeyi ve sektörel uzmanlığı sınırlandırması,
- Denetim firması rotasyonunun beklenemeyen maliyetlere neden olabileceği,
- Denetim firması rotasyonunun, denetçi rotasyonuna oranla daha maliyetli bir uygulama olması,
- Denetim firması rotasyonunun maliyetlerinin ölçülmesinin ve kontrol edilmesinin zor olduğu,
- Denetim başarısızlıklarının denetim anlaşmalarının ilk yıllarında daha sık görüldüğü,
- Denetim firması rotasyonu ile sağlanabilecek etkilerin hemen hepsinin denetçi rotasyonu ile sağlanabildiği,
- SOX ile sorumlulukları artırılan denetim komitelerinin etkinliğinin rotasyon maliyetlerine katlanmaksızın fayda sağladığı,
- Denetim firması rotasyonunun beklenenin aksine denetim kalitesini bozabileceği,
- Denetim komitelerinin görevlerini yerine getirmede etkin olarak çalışmalarının önüne geçilmesi (en etkili denetim firmasını seçmesinin önüne geçilmesi gibi),
- SOX hükümlerine göre hareket edilmesi halinde denetim firması rotasyonuna ihtiyaç kalmadan denetim kalitesinin sağlanabileceği,

- Mevcut sorumlu ortak başdenetçi rotasyonu uygulamasının etkin olarak işlediği ve denetim firması rotasyonundan beklenen etkileri sağlamakta yeterli olduğu.

Zorunlu rotasyon uygulamalarının maliyetleri artırması iddiası ile karşı çıkanlara, zorunlu rotasyon savunucuları tarafından; Enron, Worldcom, Tyco ve Quest gibi skandalların yaklaşık 460 milyar dolar olarak tahmin edilen maliyetlerinin, rotasyonun maliyetlerinin çok üstünde olduğu ifade edilerek karşı kanıt olarak gösterilmiştir (Sakin, 2015, s. 171). Dolayısıyla, zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştirildiği taktirde ortaya çıkacak olan ek maliyetler sadece ilgili işletmelerin maliyetlerini artırırken; uzun yıllar aynı denetçi/ denetim firması tarafından denetlenen ve finansal hile ve usulsüzlüklerin tespit edilemediği işletme örneklerinde görüldüğü üzere, ortaya çıkacak olan zararlar ulusal ekonomiyi hatta dünya ekonomisini etkileyebilmektedir. Bu kapsamda, zorunlu denetim firması rotasyonu uygulaması; faydalarının maliyetlerinden fazla olduğu savı ile hareket eden ülke uygulamalarında benimsenirken, dezavantajlarının faydalarından fazla olduğu yönünde hareket eden bazı ülkelerde ise kabul görmemektedir.

3.3. Zorunlu Rotasyon Uygulamasının Lehindeki ve Aleyhindeki Görüşler

Bağımsız denetimde zorunlu rotasyon, finansal skandallar sonrası zedelenen denetçi bağımsızlığının ve güvenilirliğinin yeniden sağlanması ve yatırımcıların korunması amacıyla düzenlenmiş bir önlem olarak kabul edilmektedir. Denetim faaliyetlerinin ilgili tüm tarafları (denetçiler, denetlenen işletmeler, devletler, yatırımcılar, denetim piyasası düzenleyicileri, denetim firmaları) bağımsız denetim faaliyetlerinin nitelikli olmasını, denetçilerin bağımsızlığına güven duyulmasını ve nihayetinde oluşturulan denetim raporların güvenilirliğinin şüphe içermemesini arzu etmektedir. Bu nedenle tüm bu paydaşların denetim kalitesinin sağlanmasında zorunlu denetim firması rotasyonunun etkisi hakkında farklı görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Literatürde bu farklı görüşlerin, zorunlu rotasyonun lehindeki ve aleyhindeki argümanlar başlığı altında toplandığı görülmektedir. Bu kapsamda, bağımsız denetimde zorunlu rotasyonu destekleyen lehteki görüşler ile karşı çıkan aleyhteki görüşlere aşağıdaki kısımlarda yer verilmiştir.

3.3.1. Zorunlu Rotasyon Uygulamasının Lehindeki Görüşler

Zorunlu rotasyonun bağımsız denetim kalitesine etkileri hakkında literatürde yer alan ampirik araştırmalar, literatür incelemeleri, düzenleyici kuruluşların yaptıkları araştırma anketleri gibi çeşitli araştırmalardan derlenmiş bağımsız denetimde rotasyon uygulaması²⁸ lehinde ifade edilen görüşler aşağıda sıralanmıştır;

- Ekonomik bağımsızlıkta azalış tehdidi (Lennox, 2014, s.96),
- Rotasyon uygulaması ile bir denetçi veya denetim firmasının aynı işletmeyi uzun yıllar boyunca denetlemesinin süre sınırına bağlanmasının denetçi bağımsızlığı ve denetim kalitesinin artmasını sağlayacağı (Hoyle, 1978, s. 71; Lennox, 2007, s. 94; Chen vd., 2008, s. 415-416; Ewelt- Knauer vd., 2013, s. 6),
- Denetim firmaları arasındaki rekabetin denetim kalitesine olumlu katkı sağlayacağı (Hoyle, 1978, s. 71; Burke ve Lee, 2015, s.14-15),
- Artan rekabet ortamında küçük denetim firmalarına katılım fırsatı yaratılacağı (Hoyle, 1978, s. 72; Ewelt- Knauer vd., 2013, s. 7; Lennox, 2014, s. 96),
- Uzun süre aynı denetim personeli tarafından denetlenmenin yakınlık ve kişisel çıkar ilişkilerine neden olacağı (IESBA, 2013, Lennox, 2007, s. 94),
- Önceki denetim faaliyetlerinin ve sonuçlarının bir başka denetçi tarafından denetlenmesine imkân sağlanacağı (Hoyle, 1978, s. 71; Raiborn vd., 2006, s. 40),
- Rotasyon ile gelecekteki gelir akışının müşteri memnuniyetine olan bağının azaltılmasının denetçi bağımsızlığını ve denetim kalitesini artıracığı (Hoyle, 1978, s. 70-72; Lennox, 2014, s. 96),
- Müşteri işletmelerin finansal tablolarının rotasyondan sonra yeni gelecek denetçi tarafından yeni bir bakış açısı ile inceleneceği ve denetleneceği (Davis vd., 2009, s. 519, Hoyle, 1978, s. 71; Lennox, 2014, s. 96; Nagy, 2005, s. 51; Burke ve Lee, 2015, s.14-15),
- Rotasyonun denetçilerin iktisadi becerilerini canlı tutacağı (Raiborn vd., 2006, s. 40; Davis vd., 2009, s. 519),
- Zorunlu rotasyonun, denetçi- müşteri ilişkisinin gelecekteki değerini denetçi açısından azalttığı ve böylece denetçinin tarafsızlığını azaltmaya yönelik

²⁸ Bu kısımdaki rotasyon kavramı; sorumlu ortak başdenetçi ve denetim firması rotasyonu olmak üzere her iki düzeydeki rotasyonu temsil etmektedir.

teşviklerin azaltılacağı (Mautz ve Sharaf, 1961, s. 69; Biggs 2002; Bazerman, Morgan ve Lowenstein, 1997; Moore, Tetlock, Tanlu ve Bazerman 2006; Lennox, 2007, s. 94),

- Uzun yıllar aynı işletmeyi denetleyen denetçinin zamanla denetim prosedürlerinde yetersiz kalması, statik denetim programlarına aşırı bağlılık ve önceki yıl sonuçlarına neden olacağı (Ewelt- Knauer vd., 2013, s. 6),
- Finansal tablo kullanıcılarının rotasyon uygulamasından sonra denetçinin bağımsızlığı konusundaki algılarının daha güçlü ifade edileceği (Raiborn vd., 2006:40; Ewelt- Knauer vd., 2013, s. 6),
- Denetlenen firmaların denetim ihtiyaçlarını yeniden gözden geçirme ve daha deneyimli denetçiler için sözleşme üzerinde görüş tartışma imkânını artıracacağı (Raiborn vd., 2006, s. 40; Lennox, 2007, s. 95; Ewelt- Knauer vd., 2013, s. 6).
- Denetçilerin, sorgulanabilir muhasebe tekniklerini kullanmak veya tehlikeye girmiş muhasebe prosedürlerini kabul etmek için yönetim baskısına yenik düşme potansiyelini azaltacağı (Raiborn vd., 2006, s. 40)
- Denetçi bağımsızlığının kamu algısını arttıracacağı (Raiborn vd., 2006, s. 40; Burke ve Lee, 2015, s.14-15).
- Denetçi objektifliğinin korunacağı (Carcello ve Nagy, 2004, s. 57),
- Denetim firmalarının sorgulanabilir müşteri uygulamalarına katılmama konusunda daha güçlü olma potansiyelini artıracacağı (Raiborn vd., 2006, s. 40).
- Büyük denetim şirketlerinin arzını potansiyel olarak artıracacağı ve niş sektörlerdeki daha büyük halka açık şirketlerin denetiminde uzman endüstri uzmanlığını geliştireceği (Raiborn vd., 2006, s. 40).
- Denetim firmalarının denetim ücretlerini azaltabileceği ve rekabet düzeylerini artıracacağı (Raiborn vd., 2006, s. 40; Lennox, 2007, s. 95; Burke ve Lee, 2015, s.14-15).
- Mevcut denetim firması, daha sonraki bir denetçinin, önceki denetçi hataları veya verimsizliklerini tespit etme ve açıklama olasılığının daha yüksek olacağını farkında olması nedeniyle denetim kalitesini artıracacağı (Raiborn vd., 2006, s. 40; Lennox, 2007, s. 95),
- Deneyimli denetçiler için sözleşme üzerinde görüşme imkanını arttıracacağı (Raiborn vd., 2006, s. 40).

- Aynı işletmeyi uzun yıllar denetleyen aynı denetim ekibi, önceki yıllara ait çalışma kâğıtlarına aşırı derecede güven duyarak, şüphesizliğini kaybedebileceği (Ewelt -Knauer vd., 2013, s. 29).

3.3.2. Zorunlu Rotasyon Uygulamasının Aleyhindeki Görüşler

Bağımsız denetimde rotasyon uygulaması, denetçi bağımsızlığının ve denetim kalitesinin sağlanması ve korunması amacıyla geliştirilmiş bir önlem olarak tartışılırken, lehte görüşlerin yanı sıra rotasyona karşı çıkan görüşler olduğu da görülmektedir. Milano Menkul Kıymetler Borsasının en değerli 30 şirketinden biri olarak ilan edilmiş olan İtalyan Parmalat şirketi, yaklaşık 10 milyar dolar zararla skandal şekilde iflas ettiğinde, İtalya'da denetim anlaşmaları en fazla üçer yıllık sürelerle yapılabildiği ve dokuz yıldan daha fazla aynı denetçi ile anlaşma yapılmasının yasalarla sınırlı tutulduğu bilinmektedir (Raiborn vd., 2006, s. 38). Bu açıdan bakıldığında, Parmalat örneğindeki gibi zorunlu rotasyon uygulamalarının da finansal skandalları engellemekte yetersiz olabileceği ve rotasyonun mutlak yüksek denetim kalitesi ile sonuçlanmayacağı gibi iddialar zorunlu rotasyon karşıtlarının güçlü kanıtları olarak öne sürülmektedir.

Rotasyon taraftarlarının pazar rekabetini olumlu etkileyeceği argümanına karşı, daha dinamik ve rekabetçi bir denetim piyasasının yüksek denetim kalitesi için kesin şart olup olmadığı konusunda çekinceler ortaya koyulmuştur (Lennox, 2007, s. 95).

2011 yılı Fortune 1000 listesinde yer alan halka açık şirketler ile yapılan röportajlar ve GAO tarafından yapılan anket araştırmalarının sonuçları; görüşlerine başvuru yapılan şirketlerin büyük çoğunluğunun, zorunlu rotasyonun maliyetlerinin faydalarını aşacağı yönünde fikir beyan ettiklerini göstermiştir (Daniel ve Booker, 2011, s. 79).

Deloitte ve Touche'nin CEO'su James E. Copeland, ABD Senatosu Bankacılık, Konut ve Kentsel İşler Komisyonu önünde konuşarak, rotasyonun denetçiler için başlangıç maliyetlerini artıracaklarını belirtmiştir. Denetçilerin rotasyonunun, gerekli kurumsal bilginin kaybına yol açacağı ve denetçilerin her yeni katılımında dik bir öğrenme eğrisine tırmanacağı anlamına geldiğini belirtmiştir (Copeland, 2002).

AICPA, 1992 yılında "Halka Açık Şirketlerin Denetim Firmalarının Zorunlu Rotasyonuna İlişkin Pozisyon Beyanı" metninde; halkın yararına olmadığı gerekçesi ile zorunlu denetim firması rotasyonuna karşı tutum takınmıştır. AICPA tarafından 1979-

1991 yılları arasında 400 adet denetim hatası incelenmiş ve şirketlerin birinci veya ikinci denetimini gerçekleştiren denetçilerin denetim hatalarının daha uzun süredir aynı işletmeyi denetleyen denetçilere oranla yaklaşık üç kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu araştırma metninde; firmaların denetçileri değiştirmesini zorunlu kılmanın denetim başarısızlığının riskini artıracığı ve böylece denetçilerin müşterinin işi hakkında yeterli bilgiye sahip olmamalarının, bir işletmedeki sorunları erken tespit etmede önemli olduğu iddia edilmiştir (AICPA, 1992).

Literatürdeki bazı çalışmalarda; denetçi-müşteri ilişkisinin ilk yıllarında denetim kalitesinin düştüğü ve genellikle denetçi görev süresi uzun olduğunda denetim kalitesinin kötüleştiğine dair bir kanıt bulamamıştır (örneğin; Geiger ve Raghunandan 2002; Johnson vd., 2002; Carcello ve Nagy, 2004; Ghosh and Moon, 2005; Myers vd., 2003). Bu kapsamda, zorunlu denetim firması rotasyonuna karşı öncelikli tartışma, denetçi-müşteri ilişkisinin ilk yıllarında denetim kalitesinin daha düşük olduğu yönündedir. Denetçi; müşterinin iş koluna, operasyonlarına, sistemlerine, kontrollerine ve muhasebe politikalarına yabancı olduğu için, ilişkinin ilk yıllarında denetim kalitesinin düşük olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca, yeni bir denetçi endüstri hatası modellerine alışkın olmayabilir. Önceki çalışmalar, endüstri grubu ile finansal tablo hata modelleri ve sahte finansal raporlama arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur (Beasley vd., 1999, s. 2000). Dolayısıyla, yeni bir denetçinin müşterinin endüstrisine daha az yakınlık duyması muhtemel olduğu için, hileli finansal raporlamanın olma ihtimalinin de daha yüksek olacağı düşünülmektedir. Örneğin, eski SEC başkanı Roderick M. Hills, ABD Senatosu önünde şu ifadelerde bulunmuştur:

-Denetçilerin değişimini zorlamak yalnızca denetim kalitesini düşürebilir ve maliyetlerini artırabilir. Bir denetçi firma ile ne kadar uzun süre çalışırsa, personel, iş ve iç değerler hakkında o kadar çok şey öğrenir. Her birkaç yılda bir denetçi değiştirmek, kargaşalı bir yolculuk yaratacaktır (Hills, 2002).

Rotasyon karşıtı görüşlerin yasal düzenleyiciler ve uygulayıcılar açısından da dikkatle takip edildiği, bu nedenle 2002 yılından bugüne kadar geçen 16 yıllık süreçte sorunlu rotasyon uygulamalarının mutlak bir şekilde uygulanmadığı ve tartışma ve araştırmaların bu görüşleri ispat etmek veya çürütmek amacıyla devam ettikleri gözlenmektedir. Çeşitli araştırmalardan derlenen zorunlu rotasyon karşıtı iddialardan bazıları aşağıda sıralanmıştır:

- Rotasyon uygulamalarının maliyetli olacağı (Davis vd., 2009; Ewelt- Knauer vd., 2013, s. 8),
- Rotasyondan kaynaklanan başlangıç maliyetlerinin ve diğer ek maliyetlerin, beklenen olumlu faydaların üzerinde gerçekleşeceği kaygısı (Ewelt- Knauer vd., 2013, s. 8),
- Rotasyon nedeniyle oluşacak maliyetlerin denetim ücretlerini artıracığı ve ücret görüşmelerindeki gerginliğin denetim faaliyetlerine yansıtacağı (Rainborn vd., 2006, s. 43),
- Denetim başarısızlığı riskinin artacağı (Ewelt- Knauer vd., 2013, s. 7),
- Müşteriye özgü bilgi edinmede becerilerin azalacağı (Lennox, 2014, s. 96),
- Aynı denetçinin aynı müşteriyi uzun yıllar boyunca denetlemesinden kaynaklanan karşılıklı tanıma deneyim ve birikimin, işletmenin muhasebe ve raporlama seçimlerinin doğru olup olmadığını kavrayabilme ve denetleme konusunda fayda sağlayacağı (Cohen raporu, 1978, s. 109; Chen vd., 2008, s.440; Ewelt- Knauer vd., 2013, s. 8),
- Topal ördek etkisi: zorunlu rotasyonun gerçekleşeceği yıla yaklaştıkça denetçinin denetim faaliyetleri esnasında göstereceği çabının azalacağı, gerekli özen ve titizliğin gösterilmeyeceği (Ewelt- Knauer vd., 2013, s. 8),
- Rotasyondan kaynaklı olarak azalan denetim anlaşma sürelerinin, denetçi ile müşteri arasındaki etkili çalışma iletişimini azaltacağı (Ewelt- Knauer vd., 2013, s. 7),
- Denetim kalitesi, denetim anlaşmalarının ilk yıllarında takip eden yıllara kıyasla daha ölçülmesi ve bu kapsamda zorunlu rotasyondan kaynaklı periyodik değişikliklerin denetim kalitesinde sistematik bir azalmaya sebep olacağı (Ewelt- Knauer vd., 2013, s. 7),
- Pazarda yeteri kadar büyük ve tecrübeli denetim firması olmaması nedeniyle rotasyonun fiilen uygulanmasının güç olacağı (Kwon vd., 2010, s. 7)
- Pazarda rekabeti artırmak yerine küçük firmaların aleyhinde olacak şekilde rekabeti azaltacağı (Ewelt- Knauer vd., 2013, s. 8),
- Dava riski ve denetçilerin itibar endişesinin, denetimde rotasyona ihtiyaç duyulmasını engellediği (Davis vd., 2009, s. 440),
- Denetim firması ile müşteri çalışanlarının birbirleri hakkında bilgisi olmayan açık iletişim seviyesini azaltacağı (Rainborn vd., 2006, s. 43),

- Rotasyon döneminde bilgi kaybı olacağı (Lennox, 2014, s. 96),
- Mevcut denetim firmalarının sayısı veya müşteri hizmetlerini gerçekleştirmek için gerekli olan endüstri uzmanlığı ile; rekabet eksikliği müşteri şirketi için daha yüksek denetim ücretleri oluşacağı ihtimali (Rainborn vd., 2006, s. 43),
- Yeni denetim firmasının, önceki denetçi kararlarına meydan okuyarak, yeni denetim firmasının müşteri operasyonlarına daha az aşına olması nedeniyle aşırı derecede agresif olabilme ihtimalinin artacağı; bu tür zorlukların yeni denetim firması ve müşteri arasındaki gerginliği artırabileceği (Rainborn vd., 2006, s. 43),
- Denetim firmasının en nitelikli denetim görevlisini, zorunlu dönüş tarihine yakın yıllarda müşteri bağlılığından çıkarabilmesi ve bu personelin yeni müşteri sözleşmelerine yerleştirilmesi olasılığı (Rainborn vd., 2006, s. 43),
- Denetim firmasının, en yüksek kalitede denetim hizmetlerini sağlamaya odaklanmak yerine, müşteriye denetim dışı hizmetlerini zorunlu rotasyon tarihine yakın yıllarda yıllarca odaklanmaya başlayabilme olasılığı (Rainborn vd., 2006, s. 43)

3.4. Zorunlu Denetim Firması Rotasyonu ve Bağımsız Denetim Kalitesi İlişkisi

2002 yılında SOX Yasası ile başlayan süreçte dünya sermaye piyasalarını ve bağımsız denetim mesleğini yakından ilgilendiren denetimde *rotasyon* olgusu, devamında ise denetim firması rotasyonu akademik çalışmaların ilgi odağı olmuştur. Önemli düzenleyici kuruluşların (örneğin; AICPA, GAO, PCAOB, AB) ortak bir fikir birliğinde olmaması ve takip eden bölümde görüleceği üzere, dünya ülkelerinde gözlemlenen rotasyon uygulaması farklılıkları araştırmacılar için rotasyon kavramını daha ilgi çekici hale getirmiştir. Denetçi bağımsızlığı, denetim kalitesi, finansal raporlama kalitesi gibi kavramların zorunlu rotasyon uygulamasından nasıl etkileneceğinin çeşitli ülkelerde çeşitli ilgi alanlarından araştırmacılar tarafından incelendiği birçok çalışma bulunmaktadır²⁹. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğunda rotasyonun denetçi bağımsızlığı üzerine etkileri ile denetim kalitesi üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu kısımda, söz konusu akademik çalışmalardan yararlanılarak, zorunlu rotasyonun özellikle de denetim firması düzeyinde zorunlu rotasyonun denetim kalitesi

²⁹ Literatürde yer alan akademik çalışmalar beşinci bölümde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

ile ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Denetime tabi işletmelerin, denetim firmalarını periyodik olarak değiştirmelerini talep etmek genellikle denetçi bağımsızlığı ve nesnellliğini artırmanın bir yolu olarak önerilmiş olup; bu yolla denetçilerin yönetim baskısına direnecek daha güçlü pozisyona getirilmesi ve denetçinin objektifliğinin korunması amaçlanmıştır (Brody ve Moscové, 1998, s. 32). Carcello ve Nagy (2004) çalışmalarında, denetçinin müşteri işletmeyi gelecekteki gelirlerin kaynağı olarak görmesi ve uzun süreli ilişkiden dolayı oluşan aşırı güven duygusunun denetçinin mesleki şüpheciliğini köreltmesi halinde, uzun süreli denetim ilişkilerinin denetim kalitesini düşüreceğini ifade edilmektedir (s.57). Bu nedenle denetim kalitesi ile denetim süresi ve rotasyon arasında ilişki olduğunu savunan araştırmacılar, hileli finansal raporlama ve denetim başarısızlığı olasılıklarının denetçi-müşteri ilişkisi uzadıkça artacağını öne sürmektedirler.

Denetim firmaları ve müşterileri arasında sınırsız bir birliktelik sürecine izin veren düzenlemelerin, bağımsızlığa karşı tehdit oluşturdukları ileri sürülmektedir (Moore vd., 2006; Raiborn vd., 2006; Kaplan ve Mauldin, 2008). Bu nedenle, denetim kalitesinin artırmak için zorunlu rotasyon birçok akademik çalışmada önerilmektedir (Mautz ve Sharaf, 1961; Brody ve Moscové, 1998; Turner, 2002; Jackson vd., 2008; Dopuch vd., 2001; Geiger ve Raghunandan, 2002; GAO, 2003; Chi ve Huang, 2005; Carey ve Simmnett, 2006; Lim ve Tan, 2010). Araştırmalar, denetçilerin görev sürelerinin sona ereceğinin farkında olduklarında, bu bilginin bir sonucu olarak raporlamada bağımsızlık derecesinin ve dolayısıyla denetim kalitesinin etkileneceğini göstermiştir (Vanstraelen, 2000). Bu kapsamda seçilmiş bazı çalışmaların denetim kalitesi ile zorunlu rotasyon arasındaki ilişki hakkında araştırma sonuçları aşağıda özetlenmiştir³⁰:

Mautz ve Sharaf (1961), bağımsız denetçinin bağımsızlığını etkilemek üzere bazı baskı kaynakları olabileceği ve karşılıklı çıkar ilişkilerinin gelişmesine bağlı olarak artan çıkar beklentilerinin denetçi bağımsızlığını bilinçli bir şekilde bozabileceğini ileri süren çalışmalarında, denetçi objektifliğinin uzun süreli ilişkilerden etkilenebileceği belirtilmiştir.

Casterella vd. (2002), denetçi- müşteri görev süresi arttıkça kâr kalitesinin düştüğünü dolayısı ile uzun süreli denetimlerin incelendiği süreçlerde denetim

³⁰ Bu bölümde seçilmiş çalışmalar, denetim kalitesi ile zorunlu denetim firması rotasyonu arasındaki ilişkiyle ilgili sonuçları bakımından özetlenmiş olup, söz konusu çalışmaların amaçları, araştırma yöntemleri ve bulguları hakkında "Literatür araştırması" bölümünde ayrıntılı bilgi verilmiştir.

kalitesinin azaldığını tespit etmişlerdir.

Johnson vd. (2002), dokuz yıl veya daha uzun süreli denetim firması rotasyonunun denetim kalitesini artırdığını gösteren kanıt bulamamıştır.

Chi (2005), zorunlu denetim firması rotasyonunun ekonomik maliyetleri esas alınarak gerçekleştirdiği çalışmada, zorunlu denetim firması rotasyonunun daha yüksek denetim ücretlerine daha yüksek izleme maliyetlerine ve daha düşük raporlama kalitesine neden olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Arel vd. (2006), zorunlu denetim firması rotasyonunun varlığı halinde, denetim görüşünün genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine aykırı şekilde değiştirilmesi olasılığının azaldığı, dolayısı ile denetim kalitesinin olumlu etkilendiği sonucuna ulaşmıştır.

Jackson vd. (2008), denetim firması rotasyonunun gerçek denetim kalitesi üzerinde önemli derecede olumlu etkileri bulunmadığı ancak algılanan denetim kalitesinin artırılmasında olumlu etkileri olduğunu ifade ederek; denetçi- müşteri ilişkisinin süresi uzadıkça denetim kalitesinin mutlaka azalmayacağı ifade etmiştir.

Kim ve Yii (2009), ihtiyari tahakkuklar aracılığıyla denetim kalitesi ile rotasyon ilişkisini araştırdıkları çalışmada, ihtiyari tahakkukların rotasyon ile gelen denetçilerin dönemlerinde daha düşük seviyelerde tespit ettiklerini, bu bulgunun, zorunlu rotasyonun denetim kalitesini olumlu yönde etkilediği şeklinde yorumlanabileceğini ifade etmiştir.

Ebimobowei ve Keretu (2011), zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim raporlarının kalitesini ve denetçilerin bağımsızlığını arttırdığını, bununla birlikte denetim maliyetlerinin de arttığını tespit etmiştir.

Kwon vd. (2011), araştırmalarında zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim saat ve ücretlerini artırmasına rağmen denetim kalitesinde değişme olmadığı hatta ilk yıllarda hafif bir azalma olduğu tespit etmiştir.

Firth vd. (2012), zorunlu rotasyonun her iki düzeyinde yaptıkları araştırmada, zorunlu rotasyonun uygulandığı örneklerde olumlu görüş dışında denetçi görüşü verilmesi ihtimalinin daha yüksek olduğu, dolayısıyla denetim kalitesinin zorunlu rotasyondan olumlu etkilendiği sonucuna ulaşmıştır.

Harris ve Whisenant (2012), kâr kalitesindeki artışlarla ölçmeye çalıştıkları denetim kalitesinin zorunlu denetim firması rotasyonundan sonra belirli bir seviye düşüş yaşadığı ancak değişimden sonraki takip eden yıllarda denetim kalitesinin yeniden artmaya başladığı sonucuna ulaşmıştır.

Dao ve Pham (2014), uzun süreli denetçilerin, denetim kalitesini etkileyen, nesnel olmayan ve profesyonel şüphecilikten yoksun olabileceğini iddia etmiştir.

Kwon vd. (2014), denetim kalitesinin ihtiyari tahakkuklar aracılığıyla ölçtükleri çalışmada, zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim ücretlerinde anlamlı bir artışa neden olurken, denetim kalitesinde anlamlı bir artış gerçekleştirmediği sonucuna ulaşmıştır.

Said ve Khasharmesh (2014), zorunlu denetim firması rotasyonun gerçek denetim kalitesinden çok algılanan denetim kalitesi ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Cameran vd. (2015), zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim ücretleri ve denetim saatleri açısından inceledikleri çalışmada, ücret ve çalışma saatlerindeki artışa karşın denetim kalitesinde artış gözlemlenmediği sonucuna ulaşmıştır.

Corbella vd. (2015), dört büyük denetim firması ile diğer denetim firmalarını karşılaştırarak denetim kalitesi ile denetim ücret ve saatleri aracılığıyla denetim kalitesini inceledikleri çalışmada; dört büyükler tarafından gerçekleştirilen denetimler için zorunlu denetim firması rotasyonunun, denetim ücretlerinde anlamlı bir azalmaya neden olduğu görülürken denetim kalitesinde bir değişiklik olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Diğer taraftan çalışma sonuçları, dört büyükler dışında kalan firmalarca denetlenen örnekler için ise denetim ücretlerinde artış gözlemlenirken denetim kalitesinde artış gözlemlenmediğini göstermiştir.

Elder vd. (2015), denetim kalitesinin yerel denetçiler örneğinde zorunlu denetim firması rotasyonu ile olumlu yönde ilişkili olduğu ancak büyük denetim kuruluşları tarafından denetlenen işletme örneklerinde bu ilişkinin daha az gözlemlendiği sonucuna ulaşmıştır.

Kim vd. (2015), işletmelerin sürekliliği hakkında belirsizlik içeren görüş verme olasılığı ve ihtiyari tahakkuklar aracılığıyla denetim kalitesinin ölçtükleri çalışmada, zorunlu denetim firması rotasyon uygulanan örneklerin denetim kalitelerinde gönüllü rotasyon uygulanan örneklere göre artış olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmada, denetim kalitesi ile zorunlu denetim firması rotasyonu arasında olumlu yönde ilişki olduğunu kanıtlayan sonuçlara ulaşılmıştır.

Choi vd. (2017), özellikle dört büyük denetim firması tarafından denetlenen örnekler üzerinde yaptıkları araştırmada, denetim sürelerindeki uzunluklar, denetçi birikiminin yok olması gibi değişkenler açısından zorunlu denetim firması rotasyonunun

denetim kalitesinde azalmaya neden olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Sharma vd. (2017), zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim ücretleri ve saatleri açısından etkilerinin denetim kalitesi ile ilişkilendirildiği çalışmada, zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesini artırmadığı daha fazla denetim ücreti daha fazla denetim saatine ve daha uzun raporlama gecikme süresine sebep olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Özetlenen yukarıdaki çalışmalardan görüleceği üzere, denetim kalitesi ile zorunlu denetim firması rotasyonu arasındaki ilişkinin ne yönde olduğunun tek ve kesin bir cevabı bulunmamaktadır. Literatürde yer alan söz konusu çalışmaların; zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesi ile ilişkisi olmadığını ileri süren çalışmalar, zorunlu rotasyonun denetim kalitesini azaltacağını ileri süren çalışmalar ve zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesini artıracığını ileri süren çalışmalardan teşekkül etmesi ve uygulamalardaki farklılıklar, zorunlu denetim firması rotasyonu hakkında gelecekte de çalışmaların devam edeceği ve tartışmaların süreceğini göstermektedir.

Bu bölümde bağımsız denetimde rotasyon hakkında açıklayıcı bilgilere yer verilmiş olup, zorunlu rotasyonun uluslararası denetim piyasalarında nasıl uygulama imkânı bulduğu takip eden bölümde anlatılmıştır.

BÖLÜM IV

BAĞIMSIZ DENETİMDE ZORUNLU ROTASYON ÜLKE UYGULAMALARI

4.1. Giriş

Zorunlu rotasyon uygulamalarının sorumlu ortak başdenetçi ve/veya denetim firması düzeyinde olmak üzere iki farklı düzeyde uygulandığı daha önceki bölüme ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Bu bölümde, başta ABD ve AB ülkeleri olmak üzere, dünya ülkelerinde bağımsız denetimde zorunlu rotasyonun uygulama örnekleri üzerinde durulmuştur. İncelenen ülke örneklerinde zorunlu rotasyonun uygulanma düzeyinde farklılıkların yanı sıra, zorunlu rotasyona tâbi olacak işletmelerin sektörel olarak da farklılık gösterdikleri görülmüştür. Bazı ülkelerde sadece bankalara, sigorta şirketlerine ve finansal şirketlere zorunlu rotasyon uygulandığı gözlemlenirken, bazı ülkelerde ise denetime tabi tüm işletmelerin zorunlu rotasyona tabii olduğu görülmüştür.

Zorunlu denetim firmasının veya zorunlu sorumlu ortak denetçi rotasyonunun lehinde veya aleyhinde farklı bulgular elde edildiği gibi, zorunlu rotasyonun ülke uygulamalarında da farklı rotasyon uygulamaları görülmektedir. ABD, İngiltere, Almanya sadece zorunlu sorumlu ortak başdenetçi rotasyonu; İtalya, Brezilya, Hindistan ve Pakistan sadece zorunlu denetim firması rotasyonu; Çin, Polonya, Suudi Arabistan, Singapur hem zorunlu sorumlu ortak başdenetçi rotasyonu hem de zorunlu denetim firması rotasyonu uygulaması ile bu duruma örnek gösterilebilir. Ayrıca kimi ülkelerin bu zorunluluğu sadece halka açık şirketlerin veya bankacılık, sigortacılık sektörü ya da kamu işletmelerinin denetim firmalarına uyguladıkları görülmüştür. Diğer taraftan Pakistan, İtalya Umman gibi ülkelerin halka açık tüm şirketlere zorunlu denetim firması rotasyonu uyguladıkları; Belçika, Fransa, İsveç Estonya gibi ülkelerin ise bazı sektörler için uyguladıkları görülmüştür. Bu karşılıklı görüşler ve uygulama örnekleri; düzenleyici otoriteleri ve akademisyenleri, rotasyonun denetçi düzeyinde mi yoksa denetim firması düzeyinde mi daha etkili olacağı konusunda daha fazla araştırma yapmaya sevk etmektedir. Bu kapsamda, araştırmanın bu bölümünde, öncelikle çeşitli ülkelerin bağımsız denetimde zorunlu rotasyon uygulama örnekleri hakkında, daha sonra Türkiye’de zorunlu rotasyon konusunda bugüne kadar yapılmış düzenlemeler hakkında bilgi verilmiştir.

4.2. Amerika Birleşik Devletleri'nde Zorunlu Rotasyon Uygulamaları

Bağımsız denetimde rotasyon uygulaması, 1930'lu yıllardan itibaren Amerikan denetim piyasalarında isteğe bağlı olarak uygulanmakta olan bir kavramdır (Hoyle, 1978, s. 70). Örneğin, ABD'de yerleşik E.I. du Pont de Nemours & Company isimli şirketin 1911-1927 yılları arasında her yıl düzenli olarak, 1928-1954 yılları arasında ise birkaç yılda bir (Zeff, 2003, s. 2); The Teachers Insurance and Annuity Association şirketinin ise 1950 yılından itibaren önceleri beş yılda, devam eden yıllarda yedi yılda olmak üzere denetim firması rotasyonu uyguladığı bilinmektedir (Doğan, 2016, s. 2). 1976 yılında Metcalf Raporunda, bağımsız denetim firması rotasyonu önerilmiş, 1978 yılında Cohen Raporunda ise denetim firması rotasyonunun maliyetleri nedeniyle bu uygulama yerine denetçi rotasyonunun tavsiye edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu raporların yayınlanmasının ardından, SEC'in sorumlu ortak başdenetçinin yedi yılda bir değiştirilmesi şeklinde zorunlu rotasyon uygulanması yönündeki düzenlemeleri ile ABD'de zorunlu rotasyon dönemi başlamıştır (Carey ve Simmnet, 2006, s. 655).

ABD'de, 2000'li yılların başlarında meydana gelen finansal skandalların etkisiyle yayımlanan Sarbanes- Oxley yasasının 203. maddesi ile sorumlu ortak başdenetçi veya denetimden sorumlu ikinci ortak başdenetçinin beş yılda bir rotasyona tabi olması zorunluluğu getirilmiştir. 2002 yılında yayımlanan SOX Yasası ile denetim piyasalarının gündemine giren zorunlu rotasyon uygulaması, 2003 yılında GAO'nun, denetim firması rotasyonunun denetim kalitesini artırmakta en etkili yol olmayabileceği yönündeki açıklamaları ile tartışmaların odağı haline gelmiştir. Söz konusu rapor, denetim firması rotasyonunun finansal tablo kullanıcıları arasında bağımsızlık görünümünü güçlendirebileceği ancak kanıtların sınırlı ve dolaylı olmaları nedeniyle araştırmalara devam edilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Kaplan ve Mauldin, 2008, s. 178). Zorunlu rotasyona özellikle de denetim firması düzeyinde zorunlu rotasyona karşı çıkanların temel gerekçeleri, denetim firmalarında müşterileri hakkında oluşan bilgi birikiminin kaybedilmesi ve yeni denetim firması ile iletişim ve iş birliği sağlanıncaya kadar gerçekleşecek olan ilave başlangıç maliyetleridir. GAO (2003) raporu³¹, PCOAB'ın kurulması, denetim komitelerinin etkinliğinin artırılması, denetim dışı hizmetlerin sınırlandırılması ve zorunlu rotasyon süresinin beş yıla indirilmesi gibi

³¹ GAO, 2003 raporu: Public Accounting Firms: Required Study on the Potential Effects of Mandatory Audit Firm Rotation hakkında ayrıntılı bilgi için: <https://www.gao.gov/new.items/d04216.pdf>

denetim kalitesini koruma amaçlı önlemler alınmasını sağlamıştır. Söz konusu rapor ve denetim firması rotasyonu hakkındaki tartışmalar neticesinde ABD’de, beş yıllık sürelerle denetçi rotasyonu uygulamasına geçilmesine karar verilmiştir.

2011 yılında PCOAB tarafından bu kez denetçi rotasyonları tartışmaya açılmış ancak denetim firması rotasyonunun uygulanmasına tam ve zorunlu olarak geçilememiştir. 2013 yılında, Audit Integrity and Job Protection Act (H.R. 1564; 113th Congress) yasa tasarısı ile denetim firması rotasyonunun maliyet-fayda araştırmalarının yapılması, 2003 yılında yayınlanan GAO raporunun güncellenmesi konuları tartışmaya açılmıştır (Yaşar, 2016, s. 23). ABD halen, zorunlu rotasyon hakkında en fazla araştırma yapılan ve en fazla tartışmaya ev sahipliği yapan ülkelerin başında gelmektedir.

4.3. Avrupa Birliği’nde Zorunlu Rotasyon Uygulamaları

ABD’de yaşanan skandallar AB ülkelerini de etkileyerek, bağımsız denetim alanında zorunlu rotasyon düzenlemeleri yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu kapsamda, 2006 yılında 8. Direktif’in 42/2. maddesi ile üye ülkelerde denetimde bağımsızlığın sağlanması konusunda zorunlu rotasyon uygulaması düzenlemeleri hakkında açıklamalar yer almıştır. Söz konusu Direktifte; AB üyesi ülkelerde sorumlu ortak başdenetçilerin yedi yıllık dönemlerin sonunda rotasyona tabii olmaları ve üzerinden iki yıl geçmedikçe, aynı işletmenin denetim faaliyetlerinde görev almamaları şeklinde düzenlemeler oluşturulması istenmiştir. 2011 yılında Avrupa Komisyonu tarafından denetim firması rotasyonu önerisi sunulmuştur (2014/56/EU Directive). Avrupa Parlamentosu ve AB Konseyinin 2014 yılında 537/2014 No.lu direktifinde ise; kamu şirketlerinin aynı denetçi veya denetim firması tarafından on yıldan daha fazla süre denetlenmesinin yasaklanması ve dört yıllık süreler boyunca aynı denetçi veya denetim firması tarafından denetlenemeyecekleri hususunda yapılan düzenlemelerle AB’de zorunlu rotasyon uygulamasına geçilmiş olmaktadır. Denetim firmasının kamu ihalesi yoluyla belirlenmesi halinde denetim anlaşma süresi 20 yıl, birden fazla denetçi veya denetim firması tarafından ortak denetlenen işletmeler için 24 yıl ile sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda, 2014 yılından itibaren AB üyesi olan ülkelerdeki tüm halka açık şirketlere zorunlu denetçi rotasyonu uygulaması getirilmiştir. 2014 yılı itibari ile geçmiş yıllara bakıldığında 20 yıldan fazla aynı işletmeyi denetlemiş bulunan denetçilerin

rotasyona tabi olacağı, 11-20 yıl arasında aynı işletmeyi denetlemiş denetçilerin ise 2023 yılına kadar mutlaka rotasyona tabii tutulmaları gerektiği ifade edilmiştir

AB düzenlemelerinin son haline göre, sorumlu ortak başdenetçinin aynı işletmenin denetim işini yedi yıldan daha fazla almaması ve üzerinden üç yıl geçmedikçe aynı işletme ile denetim anlaşması yapılamayacağı hususlarında zorunluluk getirilmiştir. (Avrupa Komisyonu Raporu, 2014). Bu kapsamda, üye ülkeler kendi iç düzenlemelerini yaparak AB direktiflerinin gereklerini yerine getireceklerdir.

Bu kapsamda AB ülkeleri başta olmak üzere bazı dünya ülkelerinden zorunlu rotasyon uygulamaları aşağıdaki Tablo 1’de özetlenmiştir:

Tablo 1
*Çeşitli Ülkelerin Zorunlu Rotasyon Uygulamaları Tablosu*³²

Ülke Adı	Uygulama Geçmişi	Mevcut Uygulama (Yok/ Denetim Firması/ Denetçi/ İki birlikte)
ABD	Sorumlu ortak baş denetçinin veya denetimin gözetiminden sorumlu ikinci ortak baş denetçinin 5 yıllık rotasyonu.	Denetçi
Almanya	Alman Ticaret Kanunu’na göre, yedi yıllık Sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu.	Denetçi
Avusturya	2001 yılından 2004 yılına kadar denetim firması rotasyonu uygulanan ülkede, bu tarihten itibaren rotasyon uygulanmamaktadır.	Yok
Belçika	Üç yıllık, Sorumlu ortak baş denetçi ve/ veya denetim firması rotasyonu.	İki birlikte
Çek Cumhuriyeti	1992-1995 yılları arasında denetim firması rotasyonu, 1995’den itibaren 5 yıllık sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu.	Denetçi
Çin	2004’den itibaren 5 yıllık sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu.	Denetçi
Danimarka	7 yıllık sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu.	Denetçi
Fransa	1998 yılından itibaren, borsada işlem gören kredi kuruluşları ve sigorta şirketleri için 6 yılda bir Sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu.	Denetçi
Hollanda	Sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu.	Denetçi

³² Tablo 1: Ewelt-Knauer vd., 2013, s. 12-20; Lennox, 2014, s. 3-6; Sayyar vd., 2014, s. 82; Yaşar, 2016, s. 23-25; Rong, 2017, s. 4-6, çalışmalarından derlenerek hazırlanmıştır.

(Tablo 1'in devamı)

Ülke Adı	Uygulama Geçmişi	Mevcut Uygulama (Yok/ Denetim Firması/ Denetçi/ İkiisi birlikte)
Hırvatistan	Denetim firması rotasyonu.	Denetim firması
İngiltere	Londra Borsasına kayıtlı işletmelerin 10 yıl aynı denetçi tarafından denetlenmesi halinde, onar yıllık dönemler halinde ihale yöntemi ile rotasyona gidilmesi, 2003 yılından itibaren 5 yılda bir sorumlu ortak başdenetçi rotasyonu.	Denetçi
İrlanda	5 yıllık sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu.	Denetçi
İspanya	1987 yılında zorunlu denetim firması rotasyonu, 1995 yılında denetim firması rotasyonundan vazgeçilerek, 7 yıllık sorumlu ortak başdenetçi rotasyonu.	Denetçi
İsveç	7 yıllık sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu.	Denetçi
İtalya	1974 yılından itibaren denetim firması rotasyonu.	Denetim firması
Japonya	2004 yılından itibaren yedi yıllık sorumlu ortak başdenetçi rotasyonu uygulanmaktadır.	Denetçi
Kanada	Zorunlu denetim firması rotasyonu bankalar için ilk önce benimsenmiş ancak 1991 yılında uygulamadan vazgeçmiştir.	Yok
Letonya	7 yıllık sorumlu ortak baş denetçi.	Denetçi
Luxemburg	7 yıllık sorumlu ortak baş denetçi.	Denetçi
Macaristan	Sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu.	Denetçi
Polonya	Sorumlu ortak baş denetçi ve denetim firması rotasyonu.	İkiisi birlikte
Portekiz	8-9 yıllık, Sorumlu ortak baş denetçi ve/veya denetim firması rotasyonu.	İkiisi birlikte
Romanya	7 yıllık sorumlu ortak başdenetçi rotasyonu.	Denetçi
Slovenya	5 yıllık sorumlu ortak baş denetçi ve /veya denetim firması rotasyonu.	İkiisi birlikte
Yunanistan	Denetim firması.	Yok

4.4. Türkiye'de Zorunlu Rotasyon Uygulamaları

Ülkemizde bağımsız denetimde rotasyon, 2011 yılına kadar çeşitli kuruluşlarca ayrı ayrı düzenlemelerde yer almış ve uygulanmıştır. Bankacılık Düzenleme ve

Denetleme Kurumu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Hazine Müsteşarlığı, Sermaye Piyasası Kurulu gibi kuruluşların çeşitli yıllarda bağımsız denetimde zorunlu rotasyon hakkında düzenlemeleri bulunmaktadır. 2011 yılında kurulan Kamu Gözetimi Kurumu (KGK)'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte, BBDK, EPDK, SPK ve Hazine Müsteşarlığı gibi kuruluşların bağımsız denetim alanındaki görev ve yetkileri KGK'ye devredilmiştir. Kurum tarafından, 26/12/2012 tarihinde yayımlanan “Bağımsız Denetim Yönetmeliği” ile TTK'ye atıfta bulunarak bağımsız denetimde rotasyon koşulları hakkında düzenleme yapılmış olup, ülkemizdeki güncel uygulama bu yönetmelik hükümlerine göre yapılmaktadır.

Ülkemizde düzenleyici kuruluşların dışında sermaye piyasasını oluşturan şirketlerin zorunlu denetim firması rotasyonuna yaklaşımları olumsuz olmuştur. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği- TUSİAD tarafından 2009 yılında, Sermaye Piyasası Kuruluna hitaben; “zorunlu denetim firması rotasyonunun getireceği maliyetler, denetim kuruluşlarının mevcut bilgi birikimlerinin kaybolması (özellikle sektörel uzmanlığın önemli olduğu işletmelerde bu durumun daha fazla olumsuz etkileri olacağı), yabancı sermayeye duyulan ihtiyaç göz önüne alındığında ortaya çıkacak olumsuz sonuçlar, serbest piyasa işleyişinin bozulması, şirketlerin denetçi seçme özgürlüklerinin kısıtlanması ve denetim kalitesinin azalması” tereddütlerini içeren bir görüş mektubu kaleme alınmış ve kamuoyuyla paylaşılmıştır³³.

Bu bölümde; yukarıda sayılan düzenleyici kuruluşlardan öncelikle günümüzde geçerli olan zorunlu rotasyon uygulamasının düzenleyicisi olan kuruluşların (SPK, TTK ve KGK) rotasyon düzenlemeleri ayrıntılı olarak açıklanmış daha sonra diğer düzenleyici kuruluşların (yürüklükten kaldırılmış) yaptıkları düzenlemeler açıklanmış olup, ülkemizdeki güncel zorunlu rotasyon uygulaması hakkında bilgi verilmiştir.

4.4.1. Sermaye Piyasası Kurulu Tarafından Zorunlu Rotasyon Hakkında Yapılan Düzenlemeler

Türkiye’de zorunlu rotasyon hakkında ilk düzenleme, SPK tarafından 1987 yılında çıkarılan “Sermaye Piyasasında Bağımsız Dış Denetleme hakkında Yönetmelik” içeriğinde; denetçilerin en az iki en çok dört hesap dönemi için seçilebileceği ve azami

³³ TUSİAD görüş mektubunun tamamı için: <http://tusiad.org/tr/component/k2/item/2371-bagimsiz-denetim-kurulusu-rotasyonuna-iliskin-tusiad-gorusu>.

süreden sonra ikinci kez seçilemeyecekleri hükmü ile karşımıza çıkmaktadır (SPK, 1987: 14.madde). 1996 yılında yine SPK tarafından yayımlanan “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğ” ile önceki tarihlerde yayımlanmış tebliğlerin uygulanmasına son verildiğinden ve yeni tebliğ içeriğinde rotasyon ile ilgili hükümler bulunmadığından, rotasyon uygulaması kaldırılmıştır (SPK, 1996, 47.madde).

1987 yılındaki tebliğ ile denetçi rotasyonunu öngören SPK, 2002 yılında yayımlanan Seri X, No: 19 Tebliği ile tekrar rotasyonu gündeme getirmiştir. Ancak bu kez denetçi değil denetim firması rotasyonu uygulamasını getirmiştir. Seri X, No: 19, *Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetimde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ*'in ikinci maddesinde; “*Bağımsız denetim kuruluşları sürekli ve/veya özel denetimlerde en çok beş hesap dönemi için müşteri yönetim kurulunca seçilirler ve bağımsız denetim kuruluşunun aynı müşteri ile tekrar sözleşme imzalayabilmesi için en az 2 hesap döneminin geçmesi zorunludur.*” denilerek, Türkiye’de zorunlu denetim firması rotasyonu uygulanmaya başlanmıştır. Bu tebliğ ile getirilen zorunlu denetim firması rotasyonlarının süre hesaplanmasında 01/01/2003 tarihi esas alınmaktadır (Şavlı, 2016, s. 48).

SPK tarafından 2006 yılında yayımlanan Seri, X, No: 22 “*Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ*” in Bağımsız denetim sözleşmesinin yürürlüğü bölümü 6. maddesinde: “*Bağımsız denetim kuruluşlarının seçimi; bağımsız denetimlerde (özel bağımsız denetim dâhil) en çok 7 yıl için yapılabilir ve bağımsız denetim kuruluşunun tekrar aynı müşteri ile bağımsız denetim sözleşmesi imzalayabilmesi için en az 2 hesap döneminin geçmesi zorunludur.*” denilerek, zorunlu denetim firması rotasyonu uygulaması beş yıldan yedi yıla çıkartılarak devam ettirilmiştir. Aynı tebliğ ile denetçiler için uygulanacak süre beş hesap dönemi olarak sınırlandırılmıştır. Bağımsız denetim sözleşmesinin yürürlüğü;

“*MADDE 6- (1) Bağımsız denetim kuruluşlarının seçimi; bağımsız denetimlerde (özel bağımsız denetim dâhil) en çok 7 yıl için, bu Tebliğin 2’nci Kısımının (Bağımsız Denetim Faaliyetinde Bulunma Şartları) “Denetimden sorumlu komiteler” başlıklı maddesi hükmü saklı kalmak kaydıyla, müşteri yönetim kurulu tarafından yapılır. Bağımsız denetim kuruluşu seçimi, en geç ilgili hesap döneminin ilk 3 ayında ve genel kurul toplantısından önce gerçekleştirilerek genel kurulun onayına sunulur. Seçilen bağımsız denetim kuruluşu ile yapılan bağımsız denetim sözleşmesi müşterinin yönetim kurulu ve bağımsız denetim*

kuruluşu tarafından birlikte imzalanarak yürürlüğe girer ve sözleşme gerek müşteri ve gerekse bağımsız denetim kuruluşu tarafından 6 iş günü içinde Kurula gönderilir. Bağımsız denetim kuruluşunun herhangi bir nedenle seçilememesi veya bağımsız denetim kuruluşu seçiminin genel kurulca onaylanmaması halinde, konu en geç durumun ortaya çıktığı tarihi izleyen ilk iş gününde Kurula bildirilir.

(2) Bağımsız denetim kuruluşunun tekrar aynı müşteri ile bağımsız denetim sözleşmesi imzalayabilmesi için en az 2 hesap döneminin geçmesi zorunludur.”

2009 yılında SPK tarafından, Seri X, No: 25 ile 01/01/2011 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere zorunlu denetim firması rotasyonu hakkında değişikliklere gidilmiştir. Bu değişiklikler zorunlu denetim firması rotasyonlarına bazı istisnalar getirmektedir. Söz konusu istisnalar, bağımsız denetim kuruluşlarının seçimine yönelik 7 yıllık azami sürenin sonunda zorunlu rotasyon uygulamasının aşağıdaki şartları sağlayan bağımsız denetim kuruluşları için uygulanmayacağına açıklama getirilmesiyle birlikte şu şekilde sıralanmıştır:

- *Denetçi ve üzeri unvanlı denetim kadrosunun, 25 kişi sorumlu ortak başdenetçi olmak üzere en az 75 kişiden oluşması ve bu kadronun asgari sayısının faaliyet süresince muhafaza edilmesi,*
- *Kuruluş bünyesinde bu Tebliğin 4'üncü Kısım (Bağımsız Denetim Kalitesinin Kontrolü) hükümleri uyarınca münhasıran kalite kontrol sisteminin gözetiminden sorumlu tam zamanlı görevlendirilecek en az 2 sorumlu ortak başdenetçi, 2 başdenetçi ve tam veya yarı zamanlı görevlendirilecek yeter sayıda denetçiden oluşan bir kalite kontrol güvence komitesi oluşturulması,*
- *Kuruluş tarafından yukarıda belirtilen asgari sayıda denetim kadrosunun, kalite kontrol sisteminin gözetiminden sorumlu komite üyesi sorumlu ortak başdenetçi, başdenetçi ve diğer denetçilerin ve kalite kontrol sisteminin çalışmasına ve gözetimine ilişkin esasların, bağımsız denetim sözleşmesinin imzalanma tarihinden en az 9 ay önce Kurula bildirilmiş olması,*
- *Bir hesap dönemine ait finansal raporlara yönelik bağımsız denetim raporlarına ilişkin kalite kontrol sonuçlarının, kalite kontrol çalışmalarının kapsamını ve sonuçlarını içerecek şekilde düzenlenmiş bir rapor şeklinde, bağımsız denetim çalışmalarının mesleki ilkelere, ilgili düzenlemelere, kuruluş tarafından*

belirlenen kalite güvencesi ilke ve uygulamalarına uygunluğunu ve hazırlanan bağımsız denetim raporlarının gerçek durumu yansıttığını beyan eden bir yönetim kurulu kararı ile birlikte her yıl Haziran ayı sonuna kadar Kurula iletilmiş olması.”

- *Bir sorumlu ortak başdenetçi, bir müşteri şirket ile yapılan bağımsız denetim sözleşmesinde, her halükârda en çok 7 hesap dönemi görev alabilir. Sorumlu ortak başdenetçinin aynı müşteri şirketin denetim çalışmalarında görev alabilmesi için en az 2 hesap döneminin geçmesi zorunludur.”*

Bu düzenlemeye göre borsada kayıtlı şirketlere 1 Ocak 2010 yılından sonraki bilanço dönemlerinde geçerli olmak üzere, 7 yılda bir rotasyona uğrama zorunluluğu getirilmiş olmuştur. Ancak ülkede yerleşik bulunan denetim şirketlerinin kurumsallaşmasının teşvik edilmesi amacıyla 2009 yılında çıkartılan Seri: X, No: 25 Tebliği ile denetim firması yerine *sorumlu ortak başdenetçi rotasyonu alternatifini de eklenmiştir.*

Seri: X, No: 25 "Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ" ile 2009 yılında yapılan değişiklikler şu şekilde özetlenmiştir (www.spk.gov.tr);

“1. Bağımsız denetim kuruluşlarının bir müşteri şirket ile azami 7 hesap dönemi sözleşme yapabilmesi (bağımsız denetçi rotasyonu) uygulamasına, 01/01/2011 tarihinden sonra sona erecek hesap dönemleri için geçerli olmak üzere, Tebliğ’de belirlenen kurumsal yapıyı oluşturan bağımsız denetim kuruluşları için istisna getirilmiştir.

Seri: X, No: 22 "Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ" ile bağımsız denetçi rotasyonunun kuruluş bazında gerçekleştirilmesi öngörülmüş olup, uygulama bu şekilde devam edecektir. Ancak bağımsız denetim kuruluşlarının gerçek anlamda kurumsallaşmasını teşvik etmek amacıyla, çalışmalarında bağımsızlığı temin edecek üst düzey bir organizasyona sahip olduğunu Tebliğ’de belirlenen şekilde kanıtlayabilen bağımsız denetim kuruluşlarının, azami 7 hesap döneminde, sorumlu ortak başdenetçi rotasyonu uygulamak koşuluyla müşterileri ile 7 hesap dönemini geçen sözleşme yapabilmeleri imkânı getirilmiştir. Söz konusu düzenleme, yukarıda da belirtildiği üzere, 01/01/2011 tarihinden sonra sona erecek

hesap dönemleri için geçerli olacak ve bu uygulamadan faydalanmak isteyen bağımsız denetim kuruluşları, Tebliğ'de belirlenen şartları haiz olduklarını bağımsız denetim sözleşmesinin imzalanma tarihinden en az 9 ay önce Kurula bildireceklerdir.

Diğer taraftan, bağımsız denetim rotasyonu uygulamasından gerçek anlamda sonuç almak ve bağımsızlığı tam olarak temin etmek amacıyla, bir sorumlu ortak başdenetçinin, bir müşteri şirket ile yapılan bağımsız denetim sözleşmesinde her halükârda en çok 7 hesap dönemi görev yapabileceği hükme bağlanmıştır.

2. Seri: X, No: 22 "Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ" in İkinci Kısımının 30'uncu maddesinde yer alan bağımsız denetim yapma yetkisinin "süresiz olarak iptali" yönündeki yaptırım, Kurulumuzun diğer sermaye piyasası lisansları için öngörülen iptal yaptırımlarına uyumu temin etmek amacıyla "2 yıldan az olmamak üzere süreli veya süresiz" olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklik kapsamında, daha önce Kurul tarafından sermaye piyasasında bağımsız denetim faaliyetinde bulunması süresiz olarak yasaklanan bağımsız denetçiler, haklarındaki Kurul Karar tarihinden itibaren 2 yıl geçmiş olması kaydıyla yasaklarının kaldırılması için Kurula başvuruda bulunabilirler.

3. Seri: X, No: 22 "Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ" in otuz beşinci Kısımının Geçici 3'üncü maddesi ile Seri: X, No: 22 Tebliği'nin yayımı tarihi olan 12/06/2006 tarihinden önce sorumlu ortak başdenetçilere tanınan sermaye piyasasında bağımsız denetim lisans belgesine sahip olma muafiyeti, söz konusu tarihte sorumlu ortak başdenetçi olma şartlarını haiz olanlar için de geçerli hale getirilmiştir.

4. Tebliğin diğer maddelerinde yapılan değişiklikler ile ise uygulamada karşılaşılan tereddütlü hususlara açıklık getirilmiş ve bazı ifadeler daha anlaşılır kılınmak amacıyla değiştirilmiştir.

SPK'nın 2009 yılında yayımladığı bu kapsamlı düzenleme yürürlük tarihi olan 01/01/2011 tarihinde uygulanmaya başlamadan önce, 6102 sayılı yeni Türk

Ticaret Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile uygulanmadan, kaldırılmıştır.

26/03/2011 tarihi ve 27886 sayılı resmî gazete de yayımlanan Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ, zorunlu rotasyon uygulamasına istisna olarak, 01/01/2011 tarihinden itibaren sona erecek hesap dönemlerinde geçerli olmak üzere, sermaye piyasası araçları bir borsada işlem gören işletmeler ve bağımsız denetim kuruluşları için uygulanmak üzere bazı hususları açıklamıştır:

12/6/2006 tarihli ve 26196 sayılı mükerrer Resmî Gazete 'de yayımlanan Seri: X, No: 22 sayılı Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğin Üçüncü Kısımının 6. maddesinin üçüncü ve dördüncü fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"(3) Bu maddenin birinci fıkrasında yer alan bağımsız denetim kuruluşlarının seçimine yönelik 7 yıllık azami süre ve ikinci fıkra hükmü, 1/1/2011 tarihinden itibaren sona erecek hesap dönemlerinde geçerli olmak üzere, aşağıdaki şartları haiz sermaye piyasası araçları bir borsada işlem gören işletmeler ve bağımsız denetim kuruluşları için uygulanmaz.

a) Sermaye piyasası araçları bir borsada işlem gören işletmelerin;

1) Bağımsız denetim komitelerinin iki üyeden oluşması halinde tümünün, ikiden fazla olması halinde ise çoğunluğunun Kurumsal Yönetim İlkeleri'nde tanımlanan bağımsız yönetim kurulu üyelerinden oluşması ve bağımsız denetim kuruluşlarının seçiminin ve ücretlendirilmesinin bu komite tarafından yerine getirilerek doğrudan genel kurulun onayına sunulması; denetim kuruluşlarının raporlamalarını doğrudan denetim komitesine yapmaları; komitenin, bağımsız denetçiden alınacak denetim dışı hizmetlerin onay yetkisine sahip olması,

2) Esas sözleşmelerinde, "Şirket sermayesinin %5 ine sahip pay sahipleri, seçilmiş denetçinin şahsına ilişkin haklı bir sebebin gerektirmesi, özellikle de onun taraflı davrandığı yönünde bir kuşkunun varlığı hâlinde Kurula başvurarak başka bir denetçi atanmasını isteyebilir." hükmünün bulunması.

b) Bağımsız denetim kuruluşunun;

1) *Bu Tebliğin Dördüncü Kısım (Bağımsız Denetim Kalitesinin Kontrolü) hükümleri uyarınca, özellikle bağımsızlık ilkesi olmak üzere, kalite kontrol sisteminin işleyişinden ve gözetiminden sorumlu en az 1 sorumlu ortak başdenetçi, 1 başdenetçi ve tam veya yarı zamanlı görevlendirilecek yeterli sayıda denetçiden oluşan bir "Kalite Kontrol Güvence Komitesi" ne sahip olması ve söz konusu komitenin faaliyetleri hakkında dönemsel olarak Kurula bildirimde bulunması,*

2) *Sorumlu ortak başdenetçi rotasyonuna imkân verecek sayı ve nitelikte, her unvan kademesinde yeterli sayıda denetçiden oluşan ve en az bu Tebliğin İkinci Kısım 19 uncu maddesi kapsamında yedekleri ile birlikte 3 denetim ekibi kurmaya yeter sayıda bir denetim kadrosuna sahip olması,*

3) *Sorumlu ortak başdenetçi rotasyonunda, sorumlu ortak başdenetçiler arasında karşılıklı müşteri değişimlerine engel olacak tedbirleri almaları.*

(4) *Bir sorumlu ortak başdenetçi, bir müşteri şirket ile yapılan bağımsız denetim sözleşmesinde, her halükârda en çok 5 hesap dönemi görev alabilir. Sorumlu ortak başdenetçinin aynı müşteri Şirketin denetim çalışmalarında görev alabilmesi için en az 2 hesap döneminin geçmesi zorunludur."*

Yukarıda özetlenen düzenlemelerden anlaşılacağı üzere, SPK Türkiye’de zorunlu rotasyonun uygulama imkânı bulabilmesi için oldukça fazla çaba sarf etmiştir.

4.4.2. Türk Ticaret Kanunu ile Zorunlu Rotasyon Hakkında Yapılan Düzenlemeler

Bağımsız denetimde rotasyon hakkında ilk düzenleme 2011 yılında güncellenen, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun 400. maddesinde yer almıştır. Daha önce SPK tarafından yedi hesap dönemi üst üste aynı denetim firması tarafından denetlenen işletmelerin denetim firmalarını değiştirmeleri zorunluluğu düzenlenmiş iken; TTK rotasyon sınırı olan yedi hesap dönemini aynı bırakarak, üst üste yerine geçmişe dönük on yıllık periyotta yedi kez (aralıklı dâhil) aynı denetim firması tarafından denetlenen işletmelerin zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştirmelerini düzenlemiştir.

TTK, Madde 400’e göre;

MADDE 400- (2) (Değişik: 26/6/2012-6335/19 Md.) “On yıl içinde aynı şirket için toplam yedi yıl denetçi olarak seçilen denetçi üç yıl geçmedikçe denetçi olarak yeniden seçilemez. (Değişik ikinci cümle: 28/3/2013-6455/81 Md.) Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu bu fıkranın uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye ve bu fıkrafta belirtilen süreleri kısaltmaya yetkilidir.”

4.4.3. Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu Tarafından Zorunlu Rotasyon Hakkında Yapılan Düzenlemeler

ABD’de SOX Yasası ile kuruluşu gerçekleştirilen kamu gözetimi kurumu sistemi, ülkemizde kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu ismi ile 2 Kasım 2011 tarihinde kurulmuştur. Kurum, BDDK, EPDK, SPK, Sigorta Denetleme Kurulu ve Hazine Müsteşarlığı gibi kuruluşların bağımsız denetim hakkındaki görev ve yetkilerini kendi bünyesinde toplamıştır (Yaşar, 2016, s. 34-35).

Kurum göreve başladıktan sonra, 26 Aralık 2012 tarihinde “*Bağımsız Denetim Yönetmeliği*” yayımlayarak, bağımsız denetim alanındaki usul ve esasları düzenleyerek kamuoyuna duyurmuştur. Söz konusu yönetmeliğin 26. maddesi ile zorunlu rotasyon hakkında düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemede; TTK’nın zorunlu rotasyon hakkındaki hükümlerine atıfta bulunmakta ve geçmişe dönük olarak on yıllık periyotta yedi kez aynı denetim firması ile denetim anlaşması yapmış şirketlerin denetim firması rotasyonuna tabi oldukları, denetçilerin ise son yedi yılda beş kez denetim işini üstlendiği işletmelerin denetim ekiplerinde yer alamayacakları ve bu sınırlamaların üzerinden üç yıl geçmedikçe aynı denetçi veya denetim kuruluşu ile denetim anlaşması yapılamayacağı hususları düzenlenmiştir.

KGK’ye göre denetim faaliyetine ilişkin kısıtlamalar aşağıdaki gibidir:

“MADDE 26 – (1) Denetim kuruluşları ve denetçiler aşağıda belirtilen denetimleri üstlenemezler:

- a) 6102 sayılı Kanun uyarınca üstlenemeyecekleri denetimler.*
- b) Bağımsızlığı zedeleyecek denetimler.*
- c) Denetlenen işletmenin özelliğine göre denetim kadrosunun sayı, nitelik veya tecrübe bakımından yetersiz olduğu denetimler.*
- ç) Üç yıl geçmedikçe; denetim kuruluşları son on yılda yedi yıl, denetim*

kuruluşlarında çalışanlar da dâhil olmak üzere denetçiler ise son yedi yılda beş yıl denetim çalışması yürüttükleri işletmelere ilişkin denetimleri” olarak düzenlenmiştir.

Halen ülkemizde, yukarıda belirtilen düzenleme uyarınca zorunlu rotasyon uygulanmaktadır. Görüldüğü üzere, ülkemizde hem zorunlu denetim firması rotasyonu hem de denetçi rotasyonu birlikte uygulanmaktadır. KGK, zorunlu rotasyon hakkındaki uygulamaları takip etmekte ve zaman zaman rotasyon ile ilgili açıklamalarda bulunmaktadır. Bugüne kadar yapılmış dört adet açıklama bulunmaktadır.

Bu açıklamalardan ilki 09/10/2014 tarihinde “*Rotasyon Sürelerinin Hesaplanmasına İlişkin Duyuru*” başlığıyla aşağıdaki şekilde yapılmıştır:

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun (TTK) rotasyona ilişkin hükümleriyle ilgili olarak aşağıdaki açıklamaların yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

(1) Denetimde rotasyona ilişkin kanuni düzenleme TTK'nın 400'üncü maddesiyle hüküm altına alınmış olup, Kanunun denetime ilişkin hükümleri 01.01.2013 tarihinde yürürlüğe girdiğinden, bu tarihten önce çeşitli kurumların bu konuyla ilgili yürürlükteki idari düzenlemeleri bu tarihten itibaren geçerliliğini yitirmiştir.

(2) Kanun hükmüne göre, rotasyon sürelerinin hesaplanması on yıllık dönemler itibarıyla yapılacak olup her yıl için geriye dönük son on yıllık döneme bakılacak, toplam yedi yıl aynı işletmenin denetiminin üstlenilmiş olması durumunda denetime üç yıl ara verilecektir.

(3) TTK'nın Geçici 6. maddesi uyarınca, ilgili mevzuatına göre denetime tabi şirketlerce seçilmiş bağımsız denetim kuruluşlarının 01.01.2013 tarihinden önce denetimde geçen süreleri rotasyon sürelerinin hesaplanmasında dikkate alınacaktır.”

Rotasyon ile ilgili olarak KGK tarafından ikinci açıklama, 2017 yılı Ocak ayında aşağıdaki gibi yapılmıştır:

*“19/01/2017 tarihli **Rotasyon** Uygulaması hak. Karar Duyurusu: “Gözetim Daire Başkanlığı'nın 18.01.2017 tarihli müzekkeresine istinaden*

rotasyon uygulaması ile ilgili aşağıdaki açıklamaların yapılmasına gerek duyulmuştur.

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu (TTK)'nin 400/2'nci maddesine göre: “on yıl içinde aynı şirket için toplam yedi yıl denetçi olarak seçilen denetçi üç yıl geçmedikçe denetçi olarak yeniden seçilemez.” TTK'nın Geçici 6/3'üncü maddesine göre “bu fıkranın yürürlük tarihinden önce ilgili mevzuatları uyarınca seçilmiş bağımsız denetim kuruluşlarının denetimde geçen süreleri 400'üncü maddenin ikinci fıkrasında belirtilen sürelerin hesaplanmasında dikkate alınır.”

Bağımsız Denetim Yönetmeliği (BDY)'nin 26/1-ç maddesinde “üç yıl geçmedikçe; denetim kuruluşları son on yılda yedi yıl, denetim kuruluşlarında çalışanlar da dâhil olmak üzere denetçiler ise son yedi yılda beş yıl denetim çalışması yürüttükleri işletmelere ilişkin denetimleri” üstlenemeyecekleri ve 26/2'nci maddesinde bu sürelerin hesabında aynı denetim ağı içinde bulunan kuruluşlar ile ilişkili denetim kuruluşları tarafından yapılan denetimlerde geçen sürelerin topluca dikkate alınacağı belirtilmiştir. Ayrıca BDY'nin geçici 5'nci maddesine göre; “26. maddenin birinci fıkrasının (ç) bendinde belirtilen sürelerin hesaplanmasında, 1/1/2013 tarihinden önce ilgili mevzuatı uyarınca yapılan denetimlerde geçen süreler dikkate alınır.”

Rotasyon sürelerinin hesaplanmasıyla ilgili olarak Kurumumuz tarafından da 09/10/2014 tarihinde açıklama yapılmıştır.

Öte yandan, Gözetim Dairesi Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen gözetimlerde, TTK ve BDY'nin rotasyon hükümlerinin uygulanmasına yönelik uygulamada bazı tereddütlerle karşılaşıldığı tespit edilmiştir.

TTK ve BDY'nin rotasyon hükümlerinin uygulanması kapsamında ortaya çıkan tereddütlerin giderilmesini teminen, TTK'nın 400/2'nci ve 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 9/1-h maddelerine istinaden;

1- Son on yıl içerisinde yedi yıl bir şirketin denetimini üstlenen bağımsız denetim kuruluşunun, yedi yıllık denetim süresinin hemen ardından denetime zorunlu olarak üç yıl kesintisiz ara vermesi, sonraki rotasyon süresi hesaplanırken verilen aranın ve aradan önceki denetim süresinin hesaplamaya katılmaması ve

üç yıllık kesintisiz arayı takip eden on yıl içinde yedi yıl denetim yapabilme süresinin tekrar başlatılması,

2- Bir şirkete art arda yedi yıl denetim hizmeti verilmesi halinde de yedi yıllık denetim süresinden hemen sonra denetime zorunlu olarak üç yıl kesintisiz ara verilmesi,

3- 2013 yılı öncesinde mevzuatında öngörülen süre kadar kesintisiz ara verildiği takdirde, müteakip rotasyon süresi hesaplanırken verilen aranın ve aradan önceki denetim süresinin hesaplamaya katılmaması, arayı takip eden on yıl içinde yedi yıl denetim yapabilme süresinin tekrar başlatılması,

4- Araların kesintisiz olmadığı durumda geriye dönük on yıla bakılması, aynı şirkete toplam yedi yıl denetim hizmeti verilmişse üç yıl kesintisiz ara verilmesi,

5- 2013 yılı ve sonrasında ihtiyari denetimlerde geçen sürelerin de rotasyon süresinin hesaplanmasında dikkate alınması, gerektiği hususlarının, kamuoyuna duyurulmasına oybirliği ile karar verilmiştir.”

Üçüncü açıklama, yine 2017 yılı içerisinde *İlgili Mevzuat Gereğince Cari Yıl Denetimlerinin Yanı Sıra Geçmiş Hesap Dönemlerine İlişkin Yapılan Denetimlerin Rotasyon Süresinin Hesaplanmasında Dikkate Alınmaması Hakkında 27/07/2017 tarihli Kurul Kararı* başlığıyla aşağıdaki şekilde yapılmıştır:

“Konu: İlgili mevzuat gereğince cari yıl denetimlerinin yanı sıra geçmiş hesap dönemlerine ilişkin yapılan denetimlerin rotasyon süresinin hesaplanmasında dikkate alınmaması.

Uygulama Dairesi Başkanlığının 25/07/2017 tarihli müzekkeresine istinaden yapılan inceleme ve değerlendirmeler neticesinde; 6102 sayılı TTK'nın 400'üncü maddesi ve Geçici 6'. maddesi ile Bağımsız Denetim Yönetmeliğinin 26'. maddesinin 1'inci fıkrasının (ç) bendi uyarınca, bağımsız denetim kuruluşları ve bağımsız denetçiler için uyulması gereken rotasyon sürelerinin hesaplanmasında; ilgili mevzuat gereğince cari yıl bağımsız denetiminin yanı sıra, geçmişe yönelik olarak da bağımsız denetim yaptırılmasının zorunlu olduğu durumlarda geçmişe yönelik olarak yapılan denetimlerin rotasyon süresinin hesabında dikkate alınıp alınmamasıyla ilgili olarak;

Rotasyon süresiyle ilgili düzenlemelerde bağımsız denetimden geçen hesap dönemlerinin sayısına atıfta bulunulmayıp, sadece bağımsız denetimde - geçirilen süreler “yıl” bazında gönderme yapılması,

Esasında bağımsız denetim işinin üstlenilmesine rotasyon kısıtlaması getirilmesindeki amacın, denetim sürecinde denetlenen işletme ile denetim kuruluşu arasında zamana bağlı olarak oluşabilecek yakınlık tehdidinin, bağımsızlık üzerindeki olumsuz etkilerinin bertaraf edilmesi olduğu, hususları göz önüne alınarak, ilgili mevzuat gereğince cari yıl bağımsız denetiminin yanı sıra, geçmiş hesap dönemlerinin de zorunlu olarak bağımsız denetimden geçirilmesi durumunda geçmiş hesap dönemlerine ilişkin denetimlerin rotasyon süresinin hesabında dikkate alınmamasına oy birliği ile karar verilmiştir.”

Dördüncü ve son açıklama, 2018 yılı mart ayı içerisinde, *Denetim Üstlenen Bağımsız Denetçiler İçin Düzenlenen Rotasyon Hükümlerine İlişkin Duyuru (12.03.2018)* olarak aşağıdaki gibi yapılmıştır:

“Bilindiği üzere, denetim kuruluşları ve denetçilerin uymak zorunda oldukları rotasyon hükümleri Bağımsız Denetim Yönetmeliğinin (Yönetmelik) 26’. maddesinin birinci fıkrasının (ç) bendi ile Geçici 5’inci maddesinin ikinci fıkrasında düzenlenmiştir.

*Yönetmeliğin 26’. maddesinin birinci fıkrasının (ç) bendinde; üç yıl geçmedikçe, denetim kuruluşları son on yılda yedi yıl, **denetim üstlenen bağımsız denetçiler ile** bunların yanında ve denetim kuruluşlarında çalışan denetçiler ise **son yedi yılda beş yıl** denetim çalışması yürüttükleri işletmelere ilişkin denetimleri üstlenemeyecekleri hüküm altına alınmıştır. Anılan maddenin ikinci fıkrasında, bu sürelerin hesabında aynı denetim ağı içinde bulunan kuruluşlar ile ilişkili denetim kuruluşları tarafından yapılan denetimlerde geçen sürelerin topluca dikkate alınacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte, Yönetmeliğin Geçici 5’inci maddesinde ise, 1/1/2013 tarihinden önce ilgili mevzuatı uyarınca yapılan denetimlerde geçen sürelerin de yukarıda belirtilen rotasyon sürelerinin hesaplanmasında dikkate alınacağı hüküm altına alınmıştır.*

*Rotasyon hükümlerine ilişkin olarak yukarıda yer verilen mevzuat hükümlerinden de anlaşılacağı üzere, **denetim kuruluşları hakkında uygulanacak rotasyon süreleri ile denetim üstlenen bağımsız denetçiler***

hakkında uygulanacak rotasyon süreleri birbirinden farklılık arz etmektedir.

Bu itibarla, denetim üstlenen bağımsız denetçiler için geçerli olan rotasyon süresi “son on yılda yedi yıl” değil, “son yedi yılda beş yıl” olup, rotasyona ilişkin Yönetmelikte düzenlenen hükümlerin ihlal edilmemesi adına şirketlerin 2018 ve devam eden yıllara ait finansal tablolarının denetiminin üstlenilmesinde bu sürelere dikkat edilmesi gerekmektedir.

Buraya kadar SPK, TKK ve KGK'nın zorunlu rotasyon hakkında gerçekleştirdikleri düzenlemeler anlatılmış olup, bu üç kuruluş tarafından getirilen kurallar zorunlu rotasyonun Türkiye'de ki tarihi geçmişini genel hatlarıyla ifade etmektedir. Takip eden bölümlerde anlatılan düzenlemeler belirli sektörleri ilgilendirecek şekilde düzenlenmiş ve KGK'nın kurulması ve bağımsız denetim ile ilgili yetkileri bünyesinde toplamasıyla uygulamadan kalkmış olan düzenlemelerdir.

4.4.4. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Tarafından Zorunlu Rotasyon Hakkında Yapılan Düzenlemeler

BDDK tarafından 31 Ocak 2002 tarihinde yayımlanan “*Bağımsız Denetim Yapacak Kuruluşların Yetkilendirilmesi ve Yetkilerin Geçici veya Sürekli Olarak Kaldırılması Hakkında Yönetmelik*” ile bankaların bağımsız denetimleri hakkında usul ve esaslar düzenlenmiştir. Söz konusu Yönetmelikle, banka ve özel finans kuruluşları için aynı denetim firması ile denetim anlaşması yapma süresi birbirini izleyen dört hesap dönemi ile sınırlandırılmıştır (BDDK Yönetmeliği, 31/01/2002, madde 9).

“MADDE 9- Banka ve özel finans kurumları aynı denetim kuruluşu ile birbirini izleyen azami dört hesap dönemi için sözleşme yapabilirler.”

1 Kasım 2006 tarih ve 26333 sayılı resmî gazete yayımlanan “*Bankalarda Bağımsız Denetim Gerçekleştirecek Kuruluşların Yetkilendirilmesi ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik*” ile denetim kuruluşları için daha önce dört yıl olan rotasyon süresi sekiz hesap dönemine yükseltilmiş olup; denetçiler için rotasyon süresi beş hesap dönemi olarak açıklanmıştır. Rotasyon gerçekleştikten sonra en az iki hesap dönemi aynı denetim kuruluşu veya denetçi ile sözleşme imzalanmasına izin verilmemiştir.

MADDE 12- (11) Yetkili denetim kuruluşu adına bağımsız denetim

çalışmalarını yürüten bağımsız denetçiler, aynı bankanın bağımsız denetim çalışmalarında birbirini izleyen azami beş hesap dönemi için görev alabilir. Banka, bir yetkili denetim kuruluşu ile birbirini izleyen asgari üç azami sekiz hesap dönemi için bağımsız denetim sözleşmesi yapabilir. Azami sürenin sonunda farklı ortaklık ve bağımsız denetçi kadrosuna sahip olsa bile yurt içi veya yurt dışındaki aynı bağımsız denetim şirketi ile hukuki bağlantısı bulunan bir başka yetkili denetim kuruluşu ile imzalanan bağımsız denetim sözleşmesi aynı yetkili denetim kuruluşu ile yapılmış kabul edilir.

MADDE 22- (5) 12. maddenin on birinci fıkrasında belirlenen süre içinde veya sonunda aynı yetkili denetim kuruluşu ile tekrar denetim sözleşmesi imzalanabilmesi için en az iki hesap döneminin geçmesi zorunludur.

26/07/2011 tarih ve 28006 sayılı resmî gazetede yayımlanan, “Bankalarda Bağımsız Denetim Gerçekleştirecek Kuruluşların Yetkilendirilmesi ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” ile 1 Kasım 2006 tarihli ve 26333 sayılı Resmî Gazete ’de yayımlanan “Bankalarda Bağımsız Denetim Gerçekleştirecek Kuruluşların Yetkilendirilmesi ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik” 12. maddesinin on birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

“(11) Yetkili denetim kuruluşu adına bağımsız denetim çalışmalarını yürüten bağımsız denetçiler, aynı bankanın bağımsız denetim çalışmalarında birbirini izleyen azami beş hesap dönemi için görev alabilir. Banka, bir yetkili denetim kuruluşu ile birbirini izleyen asgari üç azami sekiz hesap dönemi için bağımsız denetim sözleşmesi yapabilir. Hazırlanacak bir çerçeve sözleşme ile belirlenen bu süre zarfında kesintisiz aynı bağımsız denetim kuruluşu ile çalışmak şartıyla yıllık sözleşmeler yapılabilir. Çerçeve sözleşmenin süresi bittikten sonra en az iki hesap dönemi geçmedikçe aynı yetkili denetim kuruluşu tarafından bağımsız denetim hizmeti verilemez. Azami sürenin sonunda farklı ortaklık ve bağımsız denetçi kadrosuna sahip olsa bile yurt içi veya yurt dışındaki aynı bağımsız denetim şirketi ile hukuki bağlantısı bulunan bir başka yetkili denetim kuruluşu ile imzalanan bağımsız denetim sözleşmesi aynı yetkili denetim kuruluşu ile yapılmış kabul edilir.”

4.4.5. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Tarafından Zorunlu Rotasyon Hakkında Yapılan Düzenlemeler

Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, ilk olarak 3 Ekim 2003 tarihli ve 25248 sayılı Resmî Gazete’ de yayımlanan “*Enerji Piyasasında Faaliyet Gösteren Gerçek ve Tüzel Kişilerin Bağımsız Denetim Kuruluşlarının Denetlenmesi Hakkında Yönetmeliği*” ile zorunlu rotasyonu düzenlemiştir:

“Madde 8 — Denetimi yapacak bağımsız denetim kuruluşu denetlenenin yetkili karar organlarınınca seçilir. Denetlenen aynı bağımsız denetim kuruluşunu birbirini izleyen azami 5 hesap dönemi için seçebilir. Denetlenenin, aynı bağımsız denetim kuruluşu ile tekrar bağımsız denetim sözleşmesi imzalayabilmesi için en az 2 hesap döneminin geçmesi zorunludur.”

6 Eylül 2008 tarih ve 26989 sayılı Resmî Gazete’ de yayımlanan “Enerji Piyasasında Faaliyet Gösteren Gerçek Ve Tüzel Kişilerin Bağımsız Denetim Kuruluşlarının Denetlenmesi Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” ile 3 Ekim 2003 tarihli ve 25248 sayılı Resmî Gazete’ de yayımlanan “*Enerji Piyasasında Faaliyet Gösteren Gerçek ve Tüzel Kişilerin Bağımsız Denetim Kuruluşlarının Denetlenmesi Hakkında Yönetmelik*” 8. maddesinin birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Denetimi yapacak bağımsız denetim kuruluşu denetlenenin yetkili karar organlarınınca seçilir. Denetlenen aynı bağımsız denetim kuruluşunu birbirini izleyen azami 7 hesap dönemi için seçebilir. Denetlenenin, aynı bağımsız denetim kuruluşu ile tekrar bağımsız denetim sözleşmesi imzalayabilmesi için en az 2 hesap döneminin geçmesi zorunludur. Azami sürenin sonunda farklı ortaklık ve bağımsız denetçi kadrosuna sahip olsa bile yurt içi veya yurt dışında aynı bağımsız denetim kuruluşu ile hukuki bağlantısı bulunan bir başka bağımsız denetim kuruluşu ile imzalanan bağımsız denetim sözleşmesi aynı bağımsız denetim kuruluşu ile yapılmış kabul edilir.”

4 Haziran 2011 tarihli ve 27954 sayılı Resmî Gazete’ de yayımlanan “Enerji Piyasasında Faaliyet Gösteren Gerçek ve Tüzel Kişilerin Bağımsız Denetim

Kuruluşlarınca Denetlenmesi Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” ile enerji sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin bağımsız denetimleri hakkındaki hükümler SPK hükümlerine devredilmiştir.

“MADDE 8 – Denetimi yapacak bağımsız denetim kuruluşu denetlenenin yetkili karar organlarınınca seçilir. Bağımsız denetim kuruluşunun seçimine yönelik azami süreler ile ilgili olarak 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ve bu Kanuna dayalı ilgili mevzuat hükümleri uygulanır. Denetlenen, yaptıracığı özel denetimleri sürekli denetimi üstlenmiş bağımsız denetim kuruluşlarına da yaptırabilir. Hesap dönemi içerisinde Kuruldan lisans, sertifika ya da yetki belgesi alan gerçek ve tüzel kişilerin bağımsız denetim yaptırma yükümlülüğü takip eden hesap döneminden itibaren başlar. Kurulun herhangi bir sınırlamaya tabi olmaksızın özel denetim yaptırma yetkisi saklıdır.”

4.4.6. Hazine Müsteşarlığı Tarafından Zorunlu Rotasyon Hakkında Yapılan Düzenlemeler

Ülkemizde faaliyette bulunan sigorta, reasürans ve emeklilik şirketlerinin bağımsız denetimleri 2003 yılında Devlet Bakanlığı tarafından 2008 yılında ise Hazine Müsteşarlığı tarafından yayımlanan yönetmelikler ve tebliğler ile düzenlenmiştir. Devlet Bakanlığı tarafından 2003 yılı Temmuz ayında yayımlanan “*Sigorta ve Reasürans Şirketlerinde Bağımsız Denetim Yapılmasına İlişkin Yönetmelik*” ile Türkiye’de kurulmuş sigorta ve reasürans şirketleri ile yabancı ülkelerde kurulmuş sigorta ve reasürans şirketlerinin Türkiye’deki şubeleri tarafından sigortacılık mevzuatı dâhilinde yayımlanacak mali tablolarını denetleyecek bağımsız denetim kuruluşlarının; niteliklerine, faaliyetlerine yetkilendirilmelerine, bu yetkilerinin geçici veya sürekli olarak kaldırılmasına ve bağımsız denetim sözleşmesinin içeriği ile bağımsız denetim sözleşmesinin taraflarının yükümlülüklerine ilişkin usul ve esasları düzenlenmiştir.

Yönetmeliğin 14. Maddesinde; bağımsız denetim şirketlerinin yükümlülükleri başlığı altında sigorta şirketlerinin bağımsız denetim faaliyetlerinde uyacakları rotasyon kısıtları aşağıdaki gibi düzenlenmiştir:

Şirketlerin Yükümlülükleri:

***Madde 14-** Şirketler, her yılın Kasım ayı sonunu geçmemek üzere, o hesap dönemi için denetim yaptıracakları kuruluşla yaptıkları sözleşmeleri ile eklerini ve sonradan sözleşme de yapılabilecek değişiklikleri; sözleşmenin imzalanması ve değişikliğin yapılmasını takip eden altı iş günü içerisinde Müsteşarlığa göndermek zorundadırlar. Ancak Müsteşarlık, bütün branşlardaki ruhsatları iptal edilen şirketler ile yeni sigorta ve reasürans sözleşmesi yapma yetkisi kaldırılan şirketlerin bağımsız denetim yaptırmamalarına karar verebilir. Şirketler aynı kuruluşla birbirini izleyen **azami beş hesap dönemi** için sözleşme imzalayabilirler. Şirketin aynı kuruluş ile tekrar bağımsız denetim sözleşmesi imzalayabilmesi için en az iki hesap döneminin geçmesi zorunludur.*

Hazine Müsteşarlığı ise, 2008 yılı temmuz ayında yayımlamış olduğu “*Sigorta ve Reasürans Şirketleri ile Emeklilik Şirketlerinde Bağımsız Denetim Yapılmasına İlişkin Yönetmelik*” ile; ülkemizde kurulmuş sigorta, reasürans şirketleri ile yabancı ülkelerde kurulmuş sigorta ve reasürans şirketlerinin Türkiye'deki teşkilatı ile emeklilik şirketleri tarafından sigortacılık ile emeklilik mevzuatı dâhilinde yayımlanacak konsolide ve konsolide olmayan finansal tablolarını denetleyecek bağımsız denetim kuruluşlarının niteliklerine, faaliyetlerine, yetkilendirilmelerine, bu yetkilerinin geçici veya sürekli olarak kaldırılmasına ve bağımsız denetim sözleşmesinin içeriği ile bağımsız denetim sözleşmesinin taraflarının yükümlülüklerine ilişkin usul ve esasları düzenleyerek, 15. Maddesinde zorunlu rotasyon hususlarına açıklık getirmiştir. 2003 yılındaki yönetmelikten farklı olarak zorunlu rotasyon süre sınırını beş yıldan 7 yıla çıkaran yönetmelik, ara verme süresi olan iki yıllık süreyi değiştirmemiştir.

***MADDE 15 – (2)** Şirketler aynı kuruluşla birbirini **izleyen azami yedi hesap dönemi** için sözleşme imzalayabilirler. Şirketin aynı kuruluş ile tekrar bağımsız denetim sözleşmesi imzalayabilmesi için en az iki hesap döneminin geçmesi zorunludur. Azami sürenin sonunda farklı ortaklık ve bağımsız denetçi kadrosuna sahip olsa bile yurt içi veya yurt dışında aynı kuruluş ile bağlantısı bulunan bir başka kuruluş ile imzalanan denetim sözleşmesi aynı yetkili denetim kuruluşu ile yapılmış kabul edilir.*

(3) Kuruluş adına bağımsız denetim çalışmalarını yürüten bağımsız denetçiler, aynı şirketin denetim çalışmalarında birbirini izleyen azami beş hesap dönemi için görev yapabilir.

BÖLÜM V

ZORUNLU ROTASYONUN BAĞIMSIZ DENETİM KALİTESİ ÜZERİNE ETKİLERİNİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR: LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

5.1.Giriş

Bağımsız dış denetim kalitesi DeAngelo (1981) tarafından “*müşterilerin muhasebe sistemlerindeki ve finansal raporlamadaki usulsüzlüklerini ortaya çıkarmak*” olarak tanımlanmıştır (DeAngelo, 1981, s. 186). Bu tanıma göre denetim kalitesi, hile ve usulsüzlüklerin tespit edilmesi ve bunların raporlanması esasına dayanmaktadır. İşletme yönetimlerince açıklanan finansal bilgi ve iddiaların bağımsız denetçi tarafından doğruluk, uygunluk ve güvenilirliklerinin, yetkilendirilmiş bağımsız dış denetçiler tarafından sağlanması beklenmektedir. Başta ABD ve bazı Avrupa ülkeleri olmak üzere, yaşanan birçok finansal raporlama skandalı, bağımsız denetime olan güvenin zedelenmesine neden olmuştur. Yaşanan finansal olayların hem finansal olarak büyüklüğü hem de denetçi bağımsızlığının ve dolayısıyla denetim kalitesinin sorgulanmasına yol açması dünya genelinde akademik çevrelerin konuya ilgisini fazlasıyla çekmiştir.

Hoyle’un 1978’de, DeAngelo’nun 1981’de denetçinin bağımsızlığı için denetçi-müşteri ilişkilerinde yakınlık tehdidinden bahsetmesinin ardından, özellikle 2000’li yılların başında yaşanan finansal olaylar, denetçi bağımsızlığının ve denetim kalitesinin sorgulanması gerektiği fikrinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 2002 yılında SOX ile birlikte, yaşanan finansal sıkıntıların denetçi ile denetlenen arasındaki yakınlık ilişkisinden kaynaklandığı ve bu konuda önlem alınması gerektiği açıklanmıştır. Ancak, SOX’ta yapılan denetçinin periyodik olarak değiştirilmesi tavsiyesi tüm dünyada aynı şekilde karşılık bulmamıştır. Kimi ülkeler (örn: ABD, İngiltere, Almanya, Hollanda) sorumlu ortak baş denetçinin, kimi ülkeler (örn: İtalya, Pakistan, Brezilya) denetim firmasının, kimi ülkeler (örn: Türkiye, Singapur, Çin, Polonya, Slovenya) ise hem sorumlu ortak baş denetçi hem de denetim firmasının periyodik olarak değiştirilmesini benimsemişlerdir. Diğer taraftan, rotasyonun kaç yılda bir yapılacağı da ülkeden ülkeye çeşitlilik göstermektedir (Örneğin; Türkiye’de yedi yılda bir, İtalya’da üç yıllık periyotlar halinde dokuz yılda bir, Portekiz’de dokuz yılda bir, Slovenya ve Bosna

Hersek'te beş yılda bir şeklinde uygulamalar görülmektedir). Düzenlemelerin ve uygulamaların sayılan çeşitliliği, bağımsız denetimde rotasyon uygulamalarının denetim kalitesine etkisi üzerinde oldukça önemli bir tartışma konusu olmuştur. ABD başta olmak üzere birçok ülkeden araştırmacı, denetim kalitesini ölçebilmek için çeşitli denetim kalitesi göstergelerini test etmiş ve rotasyon uygulamalarının etkisini gözlemleyebilmek için çeşitli yöntemler kullanmışlardır. Araştırmacıların denetim kalitesinin ölçümünde sıklıkla kullandıkları değişkenler arasında; tahakkuk miktarları ve bunların içindeki ihtiyari tahakkuklar, denetim firması görev süresi, işletmenin sürekliliği hakkında denetçi görüşü (GCO), denetçi büyüklüğü, denetlenen işletmenin büyüklüğü (kurumsallığı), finansal başarısızlık, finansal raporların yayımlanmasında yaşanan gecikmelerin süreleri, denetim ücretleri, denetim saatleri, önceki yıllarda raporlanan denetim görüşleri gibi çeşitli değişkenler sayılabilir.

Zorunlu rotasyon kapsamında literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, konunun geniş bir perspektife yayıldığı görülmektedir. Düzenlemelerin ve kullanılan analiz yöntemlerinin çeşitliliği, denetim kalitesini temsil eden vekillerin fazlalığı çeşitli eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bu kapsamdaki tartışmalar arasında; ampirik çalışmaların zorunlu rotasyon ortamında gerçekleştirilmemelerine rağmen sonuçların zorunlu rotasyon uygulaması olarak genelleştirilmesi, denetim sürelerini (Tenure) esas alan çalışmaların zorunlu rotasyon uygulaması gibi yorumlanması, seçilen denetim kalitesi vekillerinin temsil yeteneklerinin tartışılması, zorunlu rotasyon karşıtlarının en güçlü argümanı olan maliyetlerin denetimin ilk yılları ile sınırlı olması, sorumlu ortak baş denetçi imzası zorunluluğu olmayan ülkelerde yapılan çalışmalarda sorumlu ortak baş denetçi değişikliklerinin tespitinin muğlak olması, denetim firması rotasyonlarının sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu ile eş kabul edilmesi gibi birçok sınırlayıcı etken, literatürdeki tartışmaların devam ettirmektedir. Bu nedenle, zorunlu rotasyonun söz konusu olduğu ortamda, zorunlu rotasyonun denetim kalitesini sağlayıp sağlamadığı hususunun hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ampirik olarak desteklenmesi, mevcut zorunlu rotasyonların denetim kalitesi üzerinde olumlu veya olumsuz etkisinin olup olmadığı hususunda doğru kararlar alınabilmesi açısından önem taşımaktadır. Ancak, literatürdeki zorunlu rotasyon ile ilgili ampirik çalışmalar incelendiğinde, söz konusu çalışmaların zorunlu rotasyona ilişkin düzenleyici otoritelerce alınan kararları yeterince destekleyici mahiyete henüz ulaşmadığı anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede, literatürdeki zorunlu rotasyon kapsamındaki ampirik çalışmalar; zorunlu denetim firması rotasyonunu, zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunu hem zorunlu denetim firması hem de zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunu birlikte inceleyen çalışmalar şeklinde sınıflandırılmak suretiyle, bu çalışmanın ana araştırma konusu kapsamındaki literatüre, aşağıdaki kısımlarda özet olarak yer verilmiştir.

5.2. Bağımsız Denetimde Zorunlu Rotasyonu İnceleyen Uluslararası Literatür

Bağımsız dış denetimde zorunlu rotasyon uygulaması; denetim firması düzeyinde rotasyon uygulamaları ve sorumlu ortak baş denetçi düzeyinde rotasyon uygulamaları olmak üzere iki düzeyde gerçekleşmektedir. ABD ve İngiltere gibi bazı ülkelerde Sorumlu Ortak Baş Denetçinin denetim raporlarında imzası bulunma zorunluluğu olmaması nedeni ile denetçi düzeyinde gerçekleşen rotasyonların tespiti mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, Sorumlu Ortak Baş Denetçinin rotasyonunu inceleyen çalışmalar daha sınırlıdır. Her iki düzeyde de gerçekleşmiş çalışmalardan öne çıkanlar, aşağıdaki bölümlerde özetlenmiştir.

5.2.1. Uluslararası Literatürde Zorunlu Denetim Firması Rotasyonunu İnceleyen Çalışmalar

Zorunlu denetim firması düzeyindeki rotasyon hakkında incelenen uluslararası akademik araştırmalar Tablo 2’de listelenmiş olup, söz konusu araştırmaların kısa özetleri aşağıda yer almaktadır.

Chi (2005): Çalışma, iyi işleyen denetim komitelerine sahip işletmelerde, rotasyon yapılmaksızın (rotasyon maliyetlerine katlanılmaksızın) denetçi bağımsızlığının ve denetim kalitesinin korunabileceğinin ampirik olarak kanıtlanması amacıyla gerçekleştirilmiş olup; bu kapsamda, Tayvan örneğinde 1998-2001 yılları arasında faaliyet gösteren işletmelere ait 1.337 firma/yılı veri ile regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada; bağımsız dış denetimde zorunlu denetim firması rotasyonuna ilişkin geleneksel görüşün, müşteri-denetçi yakınlığının avantajları ve sakıncaları arasındaki dengeyi açıklamakla yetindiği eleştirisinde bulunulmuştur.

Çalışmaya göre; denetçi bağımsızlığının potansiyel olarak bozulması ve denetim komitelerinin zayıflığı, denetim ortağı ve/veya denetim firması rotasyonunun yapılması için temel neden olarak kabul edilmiştir. Etkili bir denetim sürecinde hayati önem taşıyan denetçi- müşteri ilişkisinin getirdiği endişeleri gidermesi amacıyla öngörülen zorunlu denetim firması rotasyonunun; bir denetçinin değerli bilgi birikimini yok edeceği ve finansal raporlamanın kalitesini düşüreceği öngörülmüştür. Çalışmada, SOX yasasının 301.³⁴ Maddesine atıfta bulunularak, denetim firması rotasyonuna odaklanmak yerine, denetim komitelerinin gerçek işlevlerini geliştirmenin daha etkili olacağı savunulmuştur.

Zorunlu denetim firması rotasyonunun maliyetleri esas alınarak gerçekleştirilen çalışmada; zorunlu denetim firması rotasyonu uygulamalarının daha yüksek denetim ücretlerine, daha yüksek izleme maliyetlerine ve düşük raporlama kalitesine neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Arel vd. (2006): Çalışmada; denetim firması rotasyonunun, bağımsız denetçilerle yönetim arasında, finansal raporlama konusundaki görüş farklılığının çözümüne etkileri incelenmiştir. Bu amaçla 105 CPA (Certified Public Accounting) firma denetçisi ile görüşme yoluyla araştırma yapılmıştır.

Çalışmada; denetim sırasında tartışmalı bir konu (çıkar çatışması) ortaya çıkması halinde, müşteri işletme yönetiminin, denetim üzerindeki etkisine göre denetçi davranışının farklılaştığı ifade edilmiştir. Kastedilen çıkar çatışması, denetçilerin, müşterisini kaybedebileceği bir durumda, müşterilerine karşı durup duramayacağı olarak tanımlanmıştır. Bu çıkar çatışmasının, denetim sürecinde denetimin bağımsızlığını etkileyebileceği ve müşterileri gelir kaynağı olarak korumak için denetim firmalarının ticari hedefleri tarafından yönlendirilebileceği kabul edilmektedir.

Çalışmanın denetim firması rotasyonu ile ilgili temel bulgusu; rotasyon durumunda bulunanların, ilişkiye devam etmeyi umdukları bir firmaya göre daha farklı şekilde davranış gösterdiklerinin gözlenmesidir. Bu davranış, yakın bir vadede rotasyon ihtimali olan denetim şirketinin daha bağımsız bir raporlama yapması yönünde tahmin edilmektedir. Çalışma, alternatif bir olasılık olarak, denetim firmasının rotasyonundan kaynaklanan birinci ve ikinci yıl denetimlerinin sayısının artmasının, ilk yıllarda

³⁴ SOX, 301. Madde; borsaya kayıtlı şirketlerin İç Kontrol ve Denetimden sorumlu Denetim Komitesi (Audit committee) kurması zorunluluğunu içermektedir.

denetim başarısızlığı ile daha sık karşılaşılmasına yol açacağını ifade etmektedir. Çalışma sonuçları, zorunlu denetim firması rotasyonu uygulamalarının varlığı halinde, denetim görüşünün, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olmayan şekilde değiştirilme olasılığının daha düşük olduğunu göstermektedir. Çalışmada; bu bulgulara ek olarak, günümüz çevrelerindeki denetçi raporlama davranışının zorunlu bir firma rotasyonu politikasından etkilenmediğine dair sonucun kabul edilemeyeceği ifade edilmiştir.

Carrera vd. (2007): Bağımsız denetimde zorunlu rotasyon düzenlemesine ilişkin uluslararası tartışmalarda sıklıkla yer bulan İspanya örneğinde gerçekleştirilen çalışmada; zorunlu denetim firması rotasyon politikasının nerelerde işe yaramadığı ve neden kaldırıldığı iddiasını açıklamak üzere yasal düzenlemeler ve akademik çalışmalardan kanıt toplanmaya çalışılmıştır. Çalışmaya göre, İspanya örneğinde zorunlu denetim firması rotasyonu araştırmaları; denetim firmaları, profesyonel organlar, meslek kuruluşları (genellikle Enron sonrası zorunlu denetim firması rotasyonunun başlatılmasına karşı çıkan kuruluşlar), akademik araştırmalar, mesleki raporlar, muhasebe ve denetim mesleği firmalarının ulusal ve uluslararası temsilcileri tarafından, zorunlu denetim firması rotasyonunun işe yaramadığının pratik bir örneği olarak sunulmuştur. Çalışmada, sözü edilen bu araştırmaların ve muhasebe meslek temsilcilerinin uluslararası düzeyde iddialarına rağmen, tarihsel analiz ile İspanyol denetçiler üzerinde yürürlükte olan zorunlu denetim firması rotasyonu gereksiniminin hiçbir aşamada olmadığı ve İspanyol denetim firmalarının pratikte yasal ve zorunlu bir biçimde denetim firması rotasyonu uygulamak zorunda kalmadıkları ileri sürülmüştür.

İspanya örneğinde gerçekleştirilmiş yukarıda bahsi geçen çalışmaların aksine, uluslararası muhasebe meslek temsilcileri tarafından tasvir edilen ve “geleneksel” uygulama olarak kabul edilen zorunlu denetim firması rotasyonunun, İspanya’da hiç çalışma olanağı bulunmamış bir politika olarak görülmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Ayrıca çalışmada, çok uluslu “büyük” firmaların politika süreçleri üzerindeki nüfuzunun arttığına dikkat çekilmekte ve akademik araştırmaların, belirli reformları engellemek veya teşvik etmek için düzenleyici kurumlar ve meslek organları tarafından fırsatçı bir biçimde nasıl kullanılabileceğini de vurgulamaktadır.

Zorunlu denetim firması rotasyonunun İspanya’da pratikte çalıştırılmasına izin verilmediği iddiasının ileri sürüldüğü çalışmada; mesleki birlikler ve denetim firmaları

tarafından İspanyol tecrübesinin zorunlu denetim firması rotasyonu politikasına ilişkin konularının temelini oluşturmada hatalı kullanıldığına (veya kötüye kullanıldığına) dair kanıtlar sunulmaktadır.

Jackson vd. (2008): Bağımsız denetim hizmeti alan işletmelerin, bağımsız denetim firması değişikliğinin öncesinde ve sonrasında raporlanan finansal tabloların özelliklerinin incelendiği çalışma; Avustralya örneğinde gerçekleşen 772 denetçi değişikliği üzerinde, 1.750 firma/yılı veri ile regresyon analizi yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Denetimin kalitesinin ölçülebilmesi amacıyla, daha önceki çalışmalarda da denetim kalitesi ölçütü olarak kullanılmış olan, ihtiyari tahakkuklar ve işletmenin sürekliliği hakkında belirsizlik (GCO) görüşü değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada, denetim kalitesinin, gerçek ve algılanan kaliteyi kapsadığı belirtilmiş ve gerçek kalite; “finansal hesaplarda maddi hata raporlama riskinin azaldığı derecede kalite”, algılanan kalite; “finansal tabloların kullanıcılarının, denetçinin önemli yanlışlıkları azaltmakta ne kadar etkili olduğunun göstergesi” şeklinde tanımlanmıştır. Araştırma sonucu, önceki araştırmalarda denetçi-müşteri ilişki süresinin, denetçinin bir işletmenin sürekliliği hakkında belirsizlik (GCO) görüşü verme olasılığını arttırdığını göstermiştir. Ayrıca, denetçi-müşteri ilişkisinin ilk aşamalarında yer alan maliyetleri göz önünde bulundurarak firmaların denetçilerini değiştirmesini zorunlu tutmanın hem denetçiye hem de müşteriye gereksiz maliyetler yüklediği, buna karşın sağlanan faydanın minimum düzeyde kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre; firma rotasyonunun denetim kalitesi üzerinde önemli derecede olumlu etkileri bulunmadığı halde, rotasyonun algılanan denetim kalitesinin artırılmasında etkili olabileceği ifade edilmiştir. Çalışmada; denetimin ilk yıllarında daha fazla denetim raporlama başarısızlığına ilişkin bazı kanıtlar bulunmuş, denetçi-müşteri ilişkisi uzadıkça denetimin kalitesinin azalmayacağı, aksine, uzun denetim anlaşmalarının bilgi birikimi ve edinilen tecrübe nedeniyle denetimin kalitesini artıracığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kim ve Yi (2009): Kore örneğinde, 1991-2000 yılları arasında, 302 firma üzerinde, 748 firma/yılı veriyle, regresyon analizleri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada; kâr yönetimi uygulamalarının, zorunlu denetim firması rotasyonundan

etkilenip etkilenmediği incelenmiştir. Zorunlu rotasyon gerçekleştiren firmaların ihtiyari tahakkuk düzeylerinin gönüllü rotasyon uygulamaları ile kıyaslanması suretiyle araştırıldığı çalışmanın sonuçlarına göre; zorunlu denetim firması rotasyonu uygulamalarının ihtiyari tahakkukları düşürdüğü ve denetim kalitesini olumlu yönde etkilediği ileri sürülmüştür.

Ruiz-Barbadillo vd. (2009): Çalışmada, zorunlu rotasyonunun denetçi bağımsızlığına etkisinin araştırılması amacıyla İspanya örnekleminde zorunlu denetim firması rotasyonu uygulamaları incelenmiştir. Finansal sıkıntılı kabul edilen İspanyol işletmelerinin, rotasyon uygulamasının her dokuz yılda bir zorunlu olduğu (1988-1994) yılları arasındaki ve zorunlu rotasyonun uygulanmadığı (1995-2000) yılları arasındaki finansal verileri kullanılarak; denetçilerin işletmelerin sürekliliği hakkında olumsuz yönde görüş bildirme ihtimalleri hakkında finansal raporlama davranışları araştırılmıştır.

Yazarlara göre; denetçinin, müşteriye sürekli sermayenin kaynağı olarak görmesi halinde, mevcut denetçilerin müşterileri üzerindeki ekonomik ilgisinin (ekonomik bağımlılık), yönetimin denetçi raporlama kararlarını etkileme becerisini arttırmasına neden olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, süresiz olarak yeniden atanabilen denetçiler; mevcut müşteri tabanını korumak, onları daha duyarlı hale getirebilmek ve yönetimle ortak paydalarda buluşmak konusunda çok daha istekli davranabileceklerdir.

Denetçilerin finansal davranışlarını tespit edebilmek amacıyla, işletmenin sürekliliği hakkında belirsizlik içeren görüş (GCO) yayınlama olasılığına ilişkin zorunlu rotasyonun etkisi test edildiği araştırma bulguları; zorunlu rotasyonun denetim kalitesini olumsuz yönde etkileyebileceğini öne süren daha önceki araştırmalarla tutarlıdır. Sonuçlar, zorunlu rotasyonun hem denetçi bağımsızlığını azalttığını hem de bağımsızlığa zarar verebileceğini göstermiştir. Ayrıca, çalışmada; denetçi bağımsızlığının ve finansal raporlama kalitesinin teşvik edilmesinde, denetim firması ve denetçi itibarına ilişkin endişelerin, zorunlu denetim firması rotasyonun beklenen etkisinden daha etkili olduğu belirtilmiştir.

Daniels ve Booker (2011): Denetim firması rotasyonunun, denetçinin bağımsızlığı ve kalitesi hakkında, finansal tablo kullanıcılarının algılamalarını etkileyip etkilemediğini belirlemeye yönelik bir vaka incelemesi olan çalışmada; denetim firması

rotasyonu ve denetçi rotasyonunun, banka kredisi görevlilerinin “denetçinin bağımsızlığı” ve “denetim kalitesi” ne ilişkin algılamalarında ne gibi bir etkiye sahip olduğu iki ayrı deneysel kurgu üzerinden incelenmiştir. Bu amaçla, Amerikan bankalarında çalışan 1.600 kredi personeline anket gönderilmiş ancak anketlerden 207 tanesinden, çalışmada kullanılacak uygunlukta cevap alınabilmiştir. İlk araştırma kurgusu olarak, bir denetim firması rotasyon politikasının varlığının, banka kredisi görevlilerinin denetçinin bağımsızlığı ve kalitesi hakkındaki algılamalarını etkileyip etkilemediği araştırılmıştır.

Sonuçlar, katılımcıların algılamalarının denetim rotasyon politikasının varlığından etkilendiğini göstermiştir. Bu sonuçlar, kredi yetkililerinin, bir rotasyon politikası mevcut olduğunda dış denetim firmasının bağımsız olduğundan daha emin olduğu şeklinde yorumlanmıştır. İkinci araştırma kurgusunda; bir denetim firması rotasyon politikasının mevcudiyetinin, banka kredisi görevlilerinin denetim kalitesine ilişkin algılarını araştırırken denetçinin görev süresine dikkat çekilmiştir. Sonuçlar, denetçilerin finansal tablolarda hata bulacağı konusunda kredi görevlilerinin güveninde önemli bir fark olmadığını ortaya koymuştur. İstatiksel bulgular, bir rotasyon politikasının varlığı ya da denetçi görev süresinin uzunluğunun, katılımcıların finansal tablolardaki hataları tespit eden denetçiler hakkında bağımsızlık algılamasını etkilemediğini göstermiştir. Zorunlu denetim firması rotasyonu politikasının, denetçilerin, olası finansal hataları kendi görüşüne göre raporlayıp raporlayamayacağı konusunda kredi yetkililerinin inançlarını önemli ölçüde etkilemediği ileri sürülmüştür. Özetle, kredi yetkililerinin, denetçilerin finansal tablolardaki hataları keşfetme konusundaki algılarının, bir şirketin denetim firmasının rotasyonuna kıyasla aynı denetim firmasını istihdam etmesi durumunda bağımsızlık algılamalarını önemli ölçüde değiştirmede kabul edilmiştir.

Kwon vd. (2011): Çalışmada, zorunlu denetim firması rotasyonunun 2006 yılından itibaren uygulandığı Kore örneğinde, zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesine etkisi incelenmiştir. Zorunlu denetim firması rotasyonunun gerçekleştiği (2000-2005) yılları ile zorunlu denetim firması rotasyonu sonrası (2006-2009) yıllarına ait 6.710 firma/yıl veri, denetim saat ve ücretlerinin kullanıldığı araştırmanın bulguları; bu iki değişkendeki artışların ek denetim maliyeti oluşturduğu, ancak bu maliyete karşın denetimin kalitesinde fark edilebilir bir artışın olmadığı

sonucunu göstermiştir. Denetim kalitesinin ölçülmesinde Düzeltilmiş Jones modeli ile hesaplanan ihtiyari tahakkukların kullanıldığı çalışmada; ihtiyari tahakkuklar ile denetim saat ve ücretlerindeki artış birlikte incelendiğinde, ihtiyari tahakkukların denetim saat ve ücretlerine oranla daha az tepki verdiği görülmüştür. Ulusal finansal piyasalarında işlem gören şirketlere *altı yılda* bir denetim şirketini değiştirme zorunluluğu bulunan Kore örneğinde gerçekleştirilmiş bu çalışmanın; zorunlu denetim firması rotasyonu uygulaması bulunmayan finansal piyasalarda gerçekleştirilen çalışmalara nazaran, denetim kalitesi hakkında daha gerçekçi bir çalışma olduğu ifade edilmiştir.

Harris ve Whisenant (2012): Çalışmada, zorunlu denetçi rotasyon kurallarının denetim piyasalarının kalitesindeki değişikliklerle ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmaya konu olan denetim kalitesi, zorunlu denetim firması rotasyonu kurallarının kabul edilmesinden önceki ve sonraki dönemlerde ihtiyari tahakkukların ölçülmesi ile elde edilmiştir. Zorunlu denetim firması rotasyonu kurallarını benimseyen ülkelerdeki mevcut verilerin kullanıldığı çalışmada; zorunlu rotasyon öncesi, esnası ve sonrasındaki dönemlerde, İtalya, Güney Kore ve Brezilya örneklerinde denetim kalitesi ölçülerek karşılaştırılmıştır. Söz konusu denetim kalitesi ölçümleri, 1991-2010 yılları arasında 25,455 firma/ yıl gözlem ve lojistik regresyon analizi yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın zorunlu rotasyon kurallarının kabul edilmesinden sonraki döneme ilişkin analiz sonuçları; kâr yönetiminin daha az uygulandığını ve zorunlu rotasyon kuralları benimsenmeden önceki dönemle karşılaştırıldığında zarar açıklanmasının daha az olduğunu göstermiştir. Söz konusu sonuçlarla; denetim kalitesinin, zorunlu rotasyon kurallarının yürürlüğe girmesinden sonra ortalama olarak iyileştiği ortaya konulmuştur. Ancak, çalışmada özellikle zorunlu denetim firması rotasyonunun uygulandığı yılın bir öncesi ve bir sonrası yıla bakıldığında; ara yıllara oranla ilk ve son yıllarda denetim kalitesinin düşük tespit edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada; bu sonuçların, özellikle denetim piyasası düzenleyicilerini, zorunlu rotasyon kuralları çerçevesinde yeni denetçilere geçiş yapılırken, denetim kalitesindeki aşınmayı azaltmaya yönelik yolları düşünmeye yönelteceği ifade edilmiştir.

Lantau ve Ertman (2012): Çalışmada, denetimde zorunlu rotasyon uygulamasının avantaj ve dezavantajlarının karşılaştırılması amacı ile denetimin

taraflarının zorunlu rotasyon algıları araştırılmıştır. Bu amaçla, ilgili taraflarla, Avrupa Komisyonu Raporu (The European Commission's Green Paper) hakkındaki yorumlar, akademisyenler ve meslek organları tarafından yayınlanan kamuya açık makalelerin yorumlarını içeren çeşitli röportajlar gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, zorunlu rotasyon uygulamasının teorik altyapısı, seçilmiş makaleler ve Green Paper hakkında yapılan yorumlar analiz edilerek, zorunlu denetim firması rotasyonunun, amaçlanan faydaları sağlandığına dair hiçbir gerçek kanıt olmadan, gereksiz bir prosedür olarak algılandığı tespit edilmiştir. Tartışmaların, denetim firmaları, akademisyenler, düzenleyiciler ve şirketler arasında; ek maliyetler, denetim kalitesi, denetçi bağımsızlığı ve bilgi kaybı gibi zorunlu denetim firması rotasyonunun avantajlarının ve dezavantajlarının algılanışı üzerine odaklandığı tespit edilmiştir. Çalışmada, zorunlu rotasyonunun dezavantajlarının beklenen faydalarının üstünde olduğu gerekçesiyle, zorunlu denetim firması rotasyonuna karşı çıkan tarafların görüşlerini destekleyecek kanıtlar sunulmuştur.

Casterella ve Johnston (2013): Çalışmada; yaygın bilinen muhasebe dergilerinde 2001-2013 yılları arasında yayınlanmış ve araştırma konusu denetimde zorunlu rotasyon olan, yirmi dört akademik makale incelenmiştir. Söz konusu yirmi dört makale³⁵, inceleme alanlarına göre zorunlu ve gönüllü rotasyon uygulamaları; denetçi ve firma rotasyonu düzeyinde araştırmalardan oluşmaktadır. PCOAB'nun 2011 yılında denetçi bağımsızlığını ve denetim kalitesini artırmak amacıyla yayınladıkları raporun³⁶ etkisi ile bu alanda yapılmış akademik makalelerin incelendiği çalışmada; zorunlu denetim firması rotasyonunun avantaj ve dezavantajları tespit edilmeye çalışılmıştır. Yirmi dört araştırmanın on altısında, zorunlu rotasyonun desteklenmesine ilişkin kesin kanıt bulunamamıştır. Zorunlu denetim firması rotasyonunu inceleyen on bir çalışmadan sekizinin, zorunlu denetim firması rotasyonunu desteklediği; ancak, üç çalışmanın rotasyon uygulamalarına karşı çıktığı tespit edilmiştir. Yapılan incelemede; zorunlu

³⁵1.Geiger and Raghunandan (2002), 2. Johnson ve diğ. (2002), 3. Myers ve diğ. (2003), 4. Mansi ve diğ. (2004), 5. Carcello ve Nagy (2004), 6. Ghosh ve Moon (2005), 7. Crabtree ve diğ. (2006), 8. Chen ve diğ. (2008), 9. Jenkins ve Velury (2008), 10.Davis ve diğ. (2009),11.Ruiz-Barbadillo, Gómez-Aguilar, ve Carrera (2009),12. Li (2010), 13. Chi ve diğ. (2011), 14.Dopuch ve diğ. (2001), 15. Nagy (2005), 16. Arel ve diğ. (2006), 17. Jennings ve diğ. (2006), 18. Blouin ve diğ. (2007), 19. Kealey ve diğ. (2007), 20.Kaplan ve Mauldin (2008), 21.Wang ve Tuttle (2009), 22. Daniels ve Booker (2011), 23. Kwon ve diğ. (2011).24. Lowensohn ve diğ. (Workingpaper).

³⁶Protecting the Public Interest Through Audit Oversight: 2011 Annual Report Public Company Accounting Oversight Board.

<https://pcaobus.org/About/Administration/Documents/Annual%20Reports/2011.pdf>.

denetim firması rotasyonuna karşı çıkan akademik çalışmaların, zorunlu bir rotasyon politikasının müşteriye özel bilgi eksikliğine neden olacağı endişesini dile getirdiği; zorunlu denetim firması rotasyonunu destekleyen çalışmaların ise, uzun süreli denetçi-müşteri ilişkilerinin denetimde başarısızlık olasılığını artırdığı ortaya konulmuştur.

Çalışmada, zorunlu denetim firması rotasyonu hakkında yapılan akademik çalışmaların çoğunluğunun arşiv araştırması şeklinde gerçekleştirilmiş olması; ampirik çalışmaların, örneklem tespitinde, yasal olarak zorunlu denetim firması rotasyonu uygulaması olmayan veriler ile çalışmaları; bu verilerin analizinden çıkan sonuçların zorunlu denetim firması rotasyonu sonuçları gibi yorumlanmaları, söz konusu araştırmaların eleştirildikleri önemli hususlar olarak sıralanmıştır. Zorunlu denetim firması rotasyonu yasal olarak bulunmadığı halde, gönüllü rotasyon gerçekleştiren örneklem üzerinde yapılan analizlerin sonuçları, zorunlu denetim firması rotasyonuna genellenerek yorumlandığı için, zorunlu denetim firması rotasyonunun avantajları veya dezavantajları hakkında kesin kanıtlar toplanamadığı ortaya konulmuştur.

Jenkins ve Vermeer (2013): Çalışma, zorunlu rotasyon hakkında yapılmış araştırmaları vurgulamak, akademisyenler ve uygulayıcılar arasındaki iletişimi sağlamak (Düzenlemeleri yapmaya yetkili kuruluşların; rotasyon düzenlemelerini hazırlarken, uzman/ akademisyen görüşlerine başvurmasının teşvik edilmesi) ve denetim firması rotasyonu hakkında yapılacak araştırmaların kalitesini artırmak için uygulayıcıların daha fazla katılımını sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Hem ABD'de hem de diğer ülkelerde denetim firması rotasyonunu hakkında gerçekleştirilmiş akademik araştırmaların³⁷ özet bir analizinin yapıldığı çalışma; Avustralya, AB ülkeleri ve ABD örneklemelerindeki zorunlu rotasyon çalışmaları ön planda tutularak gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada; ABD'deki akademik çalışmalar, gönüllü rotasyon ortamlarında gerçekleşmiş araştırmalardan oluşması yönüyle eleştirilmiştir. Ayrıca denetçi görev süresi araştırmalarının, zorunlu rotasyon gibi kullanılması da bu çalışmanın eleştirileri arasında sayılmıştır. Avustralya, Çin, Kore, İspanya ve Tayvan gibi farklı ülkelerde zorunlu rotasyonun uygulama imkânı bulunduğu ülkelerde yapılan, denetim firması ve ortak rotasyonunun ayrı ayrı incelendiği araştırmaların da incelendiği çalışmada,

³⁷İncelenen akademik çalışmalardan önde gelen bazıları: Geiger and Raghunandan (2002), Johnson vd. (2002), Chapple ve Hossain (2011), Myers vd. (2003), Carcello ve Nagy (2004), Mansi vd. (2004), Ghosh ve Moon, (2005), Carey ve Simmet, (2006), Gul et al. (2007), Ryken ve ark. (2007), Boone vd. (2008), Kim ve Yi (2009), Firth vd. (2012) olarak sayılabilir.

akademik araştırmaların kısıtları dile getirilmiş olup; zorunlu rotasyonun lehinde veya aleyhinde yeterince destekleyici kanıtlara ulaşılmadığı ve önceki çalışmalarda birbirinden farklı kanıtlara sunulduğu ifade edilmiştir.

Knauer vd. (2013): Çalışmada; mevcut literatürdeki eksiklikleri vurgulamak, gelecek araştırma fırsatlarını belirlemek, politika yapıcılar için zorunlu denetim firması rotasyonu hakkındaki paydaş görüşlerini ve mevcut literatürün araştırma kanıtlarını değerlendirmek amacıyla literatür incelemesi gerçekleştirilmiştir.

Zorunlu denetim firması rotasyonu hakkında çeşitli paydaş görüşleri ve zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesi ve denetçi bağımsızlığı üzerindeki etkisi ile ilgili araştırma kanıtlarının yetersiz olduğu düşüncesinden hareketle mevcut literatür üzerinde bir inceleme yapılmıştır. Zorunlu denetim firması rotasyonu söz konusu olduğunda, denetçilerin mevcut pozisyonunun kritik bir durum aldığı ve potansiyel olarak rotasyonun neden olduğu bilgi ve uzmanlık kaybına işaret edilmiştir. Çalışmaya göre; denetim müşterilerinin ve hissedarların görüşleri nispeten karışık görünmektedir. Çoğu arşiv araştırmasının, katılımın ilk yıllarında müşteriye özel uzmanlık kaybı kavramını desteklediği görülürken; görev süresi uzadıkça, denetçinin uzmanlık kazandığı ve denetim kalitesinin iyileşeceğini iddia eden çalışmaların varlığına dikkat çekilmektedir. Çalışmada, ayrıca, aşırı uzun görev süresinin denetim kalitesinde bir azalmaya neden olacağını öne süren arşiv araştırmalarına da yer verilmiştir.

Çalışmada; zorunlu denetim firması rotasyonun olumlu etkileri olduğuna dair literatürdeki bazı araştırma bulgularının, algılanan denetim bağımsızlığını temsil ettiği ileri sürülmüştür. Bu kapsamda, ampirik testlerle ölçülen denetim kalitesinin ve fiili bağımsızlığın, potansiyel olarak, zorunlu denetim firması uygulamalarından olumsuz etkilendiğine dair kanıtlar sunulmuştur. Görüşlerine başvurulan hâkimler, lisansüstü öğrenciler ve hukuk öğrencilerinin, zorunlu denetim firması rotasyonu halinde, dış denetimde bağımsızlık algılarının güçlendiğinin ileri sürüldüğu çalışmada; denetim kalitesinin, katılımın ilk üç yılında özellikle düşük olduğu araştırma bulgusunun dikkate alınması gerektiği, gelecek araştırmalarda ilk üç yıla ait denetimlerin zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesine etkisi yönünden dikkatle incelenmesi tavsiye edilmiştir.

Kwon vd. (2014): Çalışmada, zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesi üzerindeki etkisi, Güney Kore örneğinde, 2000-2009 yılları arasında, 1.306 firmaya ait 6.710 firma/ yılı veri kullanılarak incelenmiş olup; denetim saatleri ve denetim anlaşmasının başlangıcında tespit edilen etkiler analiz edilmiştir. Çalışmada; denetim kalitesinin ölçülmesinde ihtiyari tahakkuklar Düzeltmiş Jones Modeli ile hesaplanarak, oluşturulan modele dâhil edilmiştir. Zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesine etkisinin tespit edilebilmesi amacıyla, ihtiyari tahakkuklar ile karşılıklı olarak denetim saat ve ücretlerindeki artışın incelendiği çalışmada; ihtiyari tahakkukların düzeyinin, denetim saat ve ücretlerine oranla zorunlu rotasyondan daha az etkilendiği ortaya konulmuştur.

Zorunlu rotasyon ve isteğe bağlı rotasyon uygulamalarının hem denetim firması hem de denetçi rotasyonu için ayrı ayrı incelendiği çalışmada; esas olarak denetim firması rotasyonunun etkilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, zorunlu denetim firması rotasyonu; denetim saatleri ve başlangıç denetim kalitesi açısından etkisiz olarak tespit edilmiş, denetim ücretlerinin zorunlu rotasyon düzenlemelerinden sonra anlamlı bir şekilde arttığı ancak denetim sonrası ücretlerin ve denetleme saatlerinde gözlemlenen artışın, denetim kalitesi üzerinde etkisinin görülemediği ifade edilmiştir. Bu kapsamda, çalışmanın zorunlu denetim firması rotasyonunu desteklemediği görülmüştür.

Nicolaescu (2014): Çalışmada; denetim firması rotasyonunun, denetlenen işletmelerin kâr kalitesi, zorunlu denetçi rotasyonunun maliyeti, kamu sektöründeki kâr yönetimi, finansal muhasebe ve denetim kalitesi üzerindeki etkileri literatürde yer alan akademik çalışmalar aracılığıyla incelenmiştir. Çalışma, son zamanlardaki anormal tahakkuk ve kâr katsayıları, denetim kalitesi için itirazlar ve eleştiriler, denetçi-müşteri sözleşme süresinin denetim kalitesine etkisi, denetim firması rotasyonu gibi konularda artan tartışmalar; denetim ortağı ve uzun vadeli denetçi-müşteri ilişkilerinin artıları ve eksileri üzerine gerçekleştirilmiş bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Çalışmada, kâr kalitesinin zorunlu rotasyondan etkilenip etkilenmediği; denetçi rotasyonunun finansal muhasebe ve denetim kalitesine etkisinin araştırıldığı çalışmalara ağırlık verilmiştir. Çalışma sonuçlarının; zorunlu denetim firması rotasyonuna özellikle artan maliyetler yönünden karşı çıkan önceki çalışmaları desteklediği görülmüştür.

Said ve Khasharmesh (2014): Çalışmada; zorunlu denetim firması rotasyonunun algılanan denetçi bağımsızlığı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bahreyn’de muhasebe mesleğini icra eden 102 meslek mensubu ile anket çalışması yoluyla yapılan araştırma sonuçlarına göre; zorunlu denetim firması rotasyonunun algılanan denetçi bağımsızlığına katkı sağladığı yargısına ulaşılmıştır.

Cameran vd. (2015): Çalışmada, denetçi rotasyonunun yirmi yıldan daha fazla süredir uygulandığı İtalya örneğinde, denetim kalitesinin zorunlu denetim firması rotasyon uygulamalarından nasıl etkilendiği araştırılmıştır.

İtalyan Borsasında yer alan şirketlerin üçer yıllık periyotlar halinde denetim firmasını ataması ve toplamda dokuz yılı aşmayacak şekilde iki kez yenilenebilmesine imkân tanıyan uygulama ortamında, zorunlu rotasyonun denetim kalitesi üzerine etkileri regresyon analizleri ile test edilmiştir. İtalyan borsasında 1985-2004 yılları arasında işlem gören, 1.184 firma yılı finansal veri ile zorunlu denetim firması rotasyonu incelenmiş ve denetimin son yıllarında denetim kalitesinin önceki yıllara oranla daha yüksek gözlemlendiği tespit edilmiştir. Çalışmanın hipotezi, İtalyan zorunlu rotasyon uygulamasındaki üçer yıllık periyotlar üzerinde ayrı ayrı kurulmuştur. Her üçer yıllık dönem için ayrı olmak üzere ihtiyari tahakkuklar hesaplanarak denetim kalitesi ölçülmüştür.

Araştırma sonuçlarına göre, İtalya örneğinde, zorunlu denetim firması rotasyonundan sonraki ilk yılın denetim ücretlerinin, olağan başlangıç maliyetlerinden %7 daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bu fiyatlama farkı, zorunlu denetim firması rotasyonunun başlangıç maliyeti olarak kabul edilmiştir. Zorunlu rotasyon uygulamasının denetim kalitesini artırması halinde, yüksek maliyetlerin kabul edilebileceğini ifade eden çalışmada; denetim kalitesinin zorunlu denetim firması rotasyonu ile artmadığı yönünde kanıtlar bulunmuştur. Bu çerçevede, denetim firması rotasyonundan sonraki üç yılda kâr kalitesinin, rotasyondan önceki yıllara oranla daha düşük gerçekleştiği tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçları, rotasyonun maliyetli olduğu; kâr kalitesinin, denetim görev süresinin uzamasına bağlı olarak geliştiği gerekçeleri ile İtalya örneğinde zorunlu denetim firması rotasyonunu desteklememektedir.

Corbella vd. (2015): Çalışmada; 1975'ten beri zorunlu denetim firması rotasyonunun uygulandığı İtalya örneğinde, zorunlu denetim firması rotasyonu ile bu

uygulamanın maliyet ve faydaları incelenmiştir. 1998-2011 yılları için 1.583 firma/yıl veri ile İtalya örneğinde gerçekleştirilen çalışmada, zorunlu rotasyon etkisinde denetim kalitesi ile denetim maliyetleri karşılaştırılmıştır.

Çalışma sonuçları, denetim firmasının rotasyonunu takiben, “büyük” denetim firmaları tarafından denetlenen şirketler ve büyük olmayan denetim firmaları tarafından denetlenen şirketler için denetçiye ödenen toplam ücret tutarının daha düşük olduğunu göstermiştir. Denetim kalitesinin ihtiyari tahakkukların hesaplanması ile ölçüldüğü çalışmada, dört büyük denetim firması dışındaki denetim firmaları tarafından denetlenen şirketlerde, zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesi ile ilişkili olduğu görülmüştür. Sonuçlar, dört büyük denetim firması dışındaki firmalarca denetlenen şirketler için denetim ücretlerinin zorunlu rotasyondan etkilenmediğini göstermiştir.

Kim vd. (2015): Çalışmada, finansal açıdan sıkıntılı firmaların, zorunlu ve gönüllü denetim firması rotasyonu arasında; denetim kalitesi ve finansal raporlama kalitesi, denetim görüşü kararının verilmesi, ihtiyari tahakkuklar ve tahakkuk kalitesine göre farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Bu kapsamda denetim firması rotasyonları; gönüllü ve zorunlu değişimler olarak ikiye ayrılmış ve değişkenler bu iki grup üzerinde ayrı ayrı test edilmiştir. Kore örnekleminde, 2006-2010 yılları arasında 8.889 firma/yılı verinin kullanıldığı çalışmada; gönüllü ve zorunlu denetim firması değişikliği gerçekleştiren firmaların, denetim anlaşmasının ilk yıllarındaki denetim kalitesi, ihtiyari tahakkuklar, işletmenin sürekliliği hakkında belirsizlik (GCO) görüşü bildirme değişkenleri ve kontrol değişkenleri aracılığı ile ölçülmüş olup; ihtiyari tahakkukların seviyesinin zorunlu denetim firması değişikliği yapan firmalarda, gönüllü denetim firması rotasyonuna giden işlemlere göre daha düşük olduğu, kâr yönetiminin zorunlu denetim firması değişikliği yapan firmalarda daha sıkı denetlendiği tespit edilmiştir.

Zorunlu denetim firması değişikliğinden sonra göreve gelen denetçinin mali sıkıntı çeken firmalar hakkında görüş bildirme olasılığının gönüllü denetim firması değişikliğinden sonra göreve gelen denetçiye göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda, zorunlu uygulama sonrasındaki yeni denetçilerin, görevlendirilmelerinin başlangıcında yeni bir bakış açısına sahip oldukları ve daha bağımsız oldukları ve daha muhafazakâr denetimler yapmaları gibi zorunlu denetim firması rotasyonunun kabulünü destekleyen kanıtlar sağlanmıştır. Bulgular; zorunlu denetim firması rotasyonunun, finansal açıdan sıkıntılı işletmelerin sürekliliği hakkında belirsizlik (GCO) görüşü

verilmesi, gelir artışı davranışlarını engelleme ve ihtiyari tahakkukların seviyesini düşük tutmak noktalarında katkı sağladığını göstermiştir.

Elder vd. (2015): Çalışma, denetimde zorunlu rotasyonun denetim kalitesi üzerine etkilerinin yerel denetçiler ve yerel işletmeler üzerinde araştırılması amacıyla, Florida örnekleminde 2016 finans direktörü katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre; denetim kalitesinin yerel denetçiler örnekleminde zorunlu denetim firması rotasyonundan olumlu yönde etkilendikleri, ancak, “büyük” denetim şirketleri ile denetim anlaşmalarına bakıldığında bu etkinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Choi vd. (2017): Çalışmada; zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren firmaların, gönüllü rotasyon gerçekleştiren firmalara göre denetim kalitelerinde bir farklılık olup olmadığı, Kore örneklemindeki 2006-2010 yılları arasında 334 firmanın denetim raporu incelenerek araştırılmıştır. Çalışma sonuçları, zorunlu denetim firması rotasyonu sonrası bulguların denetim kalitesinde azalmayı işaret ettiğini göstermiştir.

Tablo 2

Uluslararası Literatürde Zorunlu Denetim Firması Rotasyonunu İnceleyen Çalışmaların Özet Tablosu

Yazar (lar)	Amacı	Lokasyon	Örneklem	Yöntem	Sonuçlar	Zorunlu Rotasyonu Destekliyor mu ?
Chi, (2005)	Zorunlu rotasyonun ekonomik maliyetlerine odaklanması,	Tayvan	1998-2001, 1.337 firma yılı gözlem	Çok değ. regresyon	Zorunlu denetim rotasyonunun ekonomik sonuçları; daha yüksek denetim ücreti ödenmesi, daha yüksek izleme maliyetleri ve düşük raporlama kalitesi olarak sıralanması.	HAYIR
Nagy, (2005)	Zorunlu denetim firması değişikliği ve denetim kalitesinin incelenmesi.	ABD	2000-2003, AA eski müşterilerin den oluşan 12.781 firma/yıl gözlem	OLS regresyon	Arthur Andersen'in müşterilerinin ihtiyari tahakkukların zorunlu denetim firmasının rotasyonu durumunda düşük bulunması,	EVET
Arel vd., (2006)	Denetim firması rotasyonu ve düzeltilmiş finansal tablolar.	ABD	105 firma denetçisi.	Deneysel tasarım	Zorunlu denetim firması rotasyonunun özellikle rotasyon yılı yaklaştıkça denetçinin daha bağımsız hareket etmesini sağlaması,	EVET
Carrera vd. (2007)	Zorunlu rotasyon düzenlemesine ilişkin İspanya örneğinin, zorunlu denetim firması rotasyon politikasının nerelerde işe yaramadığı ve neden kaldırıldığı iddiasını açıklamak üzere yasal düzenlemeler ve akademik çalışmalardan kanıt toplanması,	İspanya		Literatür araştırması ve yasal düzenleme incelenmesi	Zorunlu denetim firması rotasyonunun İspanya'da pratikte çalıştırılmaması, mesleki birlikler ve denetim firmaları tarafından İspanyol tecrübesinin zorunlu denetim firması rotasyonu politikasına ilişkin konularının temelini oluşturmada hatalı kullanıldığına (veya kötüye kullanılması) dair kanıtlar.	HAYIR

(Tablo 2'nin devamı)

Yazar (lar)	Amacı	Lokasyon	Örneklem	Yöntem	Sonuçlar	Zorunlu Rotasyonu Destekliyor mu ?
Jackson vd. (2008)	Denetçi-müşteri hizmet sürelerinin rotasyona uğraması halinde denetim kalitesine olan etkisinin araştırılması,	Avustralya	1995-2003, 772 denetçi değişikliği, 1.750 firma/yıl gözlem	Lojistik Regresyon.	Firma rotasyonunun denetim kalitesi üzerinde önemli derecede olumlu etkileri bulunmadığı halde, rotasyonun algılanan denetim kalitesinin artırılmasında etkili olabileceği ancak yine de uzun denetim sürelerinin desteklenmesi gerektiği	HAYIR
Kim ve Yii, (2009)	Zorunlu rotasyon ortamındaki kari artırıcı politikalar ile gönüllü rotasyon ortamındaki uygulamaların karşılaştırılması yoluyla zorunlu rotasyon ortamının denetim kalitesine etkisinin araştırılması.	Kore	1991-2000, 302 firma, 748 firma/yıl gözlem.	Regresyon	Zorunlu rotasyon uygulayan firmaların ihtiyari tahakkuklarının daha düşük ölçüldüğünün ampirik olarak kanıtlanması.	EVET
Ruiz-Barbadillo vd. (2009)	Denetimde zorunlu rotasyon uygulamalarının finansal raporlama kalitesine etkisinin işletmenin sürekliliği hakkında görüş bildirme davranışı değişkeni ile araştırılması.	İspanya	1991-2000, 3.119 firma/yıl gözlem.	Lojistik regresyon	Zorunlu denetim firması rotasyonunun denetçi davranışlarını etkilemediği, denetçilerin daha çok itibar endişesi ile davranışlarını yönlendirdiği.	HAYIR
Daniels ve Booker, (2011)	Kredi yetkililerinin denetçilerin bağımsızlık ve denetim kalitesine ilişkin algılarının, denetim firması rotasyon senaryosu kapsamında araştırılması,	Kore	207 banka çalışanı,	Anket	Kredi yetkililerinin algılarının, denetim firması rotasyonuna kıyasla aynı denetim firmasını istihdam etmesi durumuna göre fark yaratabileceği ve rotasyonda firma/denetçi görev süresinin kredi görevlilerinin bağımsızlık algılamalarını önemli ölçüde değiştirmedeği.	HAYIR

(Tablo 2'nin devamı)

Yazar (lar)	Amacı	Lokasyon	Örnekleme	Yöntem	Sonuçlar	Zorunlu Rotasyonu Destekliyor mu ?
Kwon, Lim ve Simmnet, (2011)	Zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim maliyetleri ve denetim kalitesi açısından incelenmesi.	Güney Kore	2000-2009, 16.064 firma/yıl gözlem.	Çoklu regresyon	Zorunlu denetim firması rotasyonun işletme ve denetim maliyetlerini artırması ve denetim kalitesi üzerinde bir etkisinin olmadığını tespiti,	HAYIR
Harris ve Whisenant, (2012)	Zorunlu rotasyon uygulaması öncesi, esnası ve sonrasında kâr yönetimi davranışlarında değişiklik olup olmadığının araştırılması.	İtalya, Güney Kore ve Brezilya	1991-2010, 25.455 firma/yıl gözlem.	Lojistik regresyon	Zorunlu rotasyonun hemen öncesindeki ve hemen sonrasındaki yılda ihtiyari tahakkukların daha yüksek olduğu dolayısıyla daha düşük denetim kalitesi ölçüldüğü, ancak zorunlu rotasyonun benimsendiği yıllardaki gözlemlere göre kâr yönetiminin daha düşük olduğu ve denetim kalitesinin bir miktar arttığının tespit edilmesi.	EVET
Lantau ve Ertman, (2012)	Denetimde zorunlu rotasyon uygulamasının avantaj ve dezavantajlarının karşılaştırılması amacı ile denetimin menfaat sahibi taraflarının zorunlu rotasyon algılarının araştırılması.	ABD		Anket	Zorunlu rotasyon dezavantajların faydalanın üstünde tespit edildiği ve bu nedenle denetim kalitesini yükseltmediğinden zorunlu denetim firması rotasyonuna karşı kanıt bulunduğu,	HAYIR
Casterella ve Johnston, (2013)	Seçilmiş akademik çalışmalar kapsamında zorunlu rotasyon destek ve karşıtlarının görüşlerinin incelenmesi.	ABD İspanya Kore Tayvan	2001-2013 yılları arasında,24 akademik makale	Literatür araştırması	Zorunlu rotasyon uygulamalarının avantaj ve dezavantajları hakkında yeterince kanıt bulunmadığı ve söz konusu tartışmaların sonuçlanamayacağı.	-

(Tablo 2'nin devamı)

Yazar (lar)	Amacı	Lokasyon	Örnekleme	Yöntem	Sonuçlar	Zorunlu Rotasyonu Destekliyor mu ?
Jenkins ve Vermeer, (2013)	Denetim firması görev süresi ile denetim kalitesi arasındaki ilişkinin incelenmesi,		2002-2008 yılları arasında yayınlanmış akademik araştırmalar.	Literatür araştırması	Zorunlu rotasyon uygulamalarının denetçinin muhafazakarlığını azaltarak denetim kalitesini düşürdüğü.	HAYIR
Knauer vd. (2013)	Mevcut araştırma literatüründeki eksiklikleri vurgulamak, daha ileri araştırma fırsatlarını belirlemek ve politika yapıcılar için zorunlu denetim firması rotasyonu hakkındaki paydaş görüşlerini ve araştırma kanıtlarının belirlenmesi, değerlendirilmesi.	Almanya		Literatür araştırması ve anket.	Denetim firması rotasyonunun denetim ortaklarının rotasyonundan daha fazla bağımsızlık algılarını güçlendirdiğinin gözlemlenmesi.	EVET
Kwon, Lim ve Simmet, (2014)	Denetimde zorunlu rotasyonun denetim kalitesi üzerindeki etkilerinin denetim saatleri ve denetim başlangıç maliyetleri ile incelenmesi.	Güney Kore	2000-2009, 1.306 firma, 6.710 firma yıl gözlem.	OLS regresyon	Hem zorunlu hem gönüllü rotasyon uygulamalarının denetim saatleri açısından anlamlı bir farklılık yaratmadığı ancak denetim ücretlerinin anlamlı bir şekilde arttığının tespit edilmesi.	HAYIR
Nicolaescu, (2014)	Rotasyon altında denetlenen işletmelerin kâr kalitesinin, zorunlu denetçi rotasyonunun maliyetinin, mali muhasebe ve denetim kalitesi üzerindeki etkilerinin literatür çalışmaları üzerinde incelenmesi.			Literatür araştırması.	Uzun denetim görev sürelerinin bağımsızlık üzerindeki etkileri, zorunlu denetim firmasının rotasyonunun getirilmesinin potansiyel faydaları ve maliyetleri ve zorunlu denetçi rotasyonunun denetim kalitesi üzerindeki olumsuz etkileri.	HAYIR

(Tablo 2'nin devamı)

Yazar (lar)	Amacı	Lokasyon	Örneklem	Yöntem	Sonuçlar	Zorunlu Rotasyonu Destekliyor mu ?
Said ve Khasharmesh, (2014)	Denetim firmalarının zorunlu denetim rotasyonunun sıkıntısı üzerine denetçilerin algılarının araştırılması.	Bahreyn	102 muhasebe meslek mensubu	Anket	Zorunlu denetim firması rotasyonunun algılanan denetçi bağımsızlığına katkı sağladığı.	EVET
Cameran vd. (2015)	Rotasyonun denetim kalitesi üzerindeki etkilerinin ölçülmesi amacıyla, ayrılan denetçinin son yılları ile rotasyon sonrası gelen denetçinin ilk yıllarının karşılaştırılarak incelenmesi.	İtalya	2006-2009, 204 firma, 667 firma/yıl gözlem	Regresyon.	Denetim kalitesinin artması halinde ortaya çıkacak yeni maliyetlerin kabul edilebileceği, ancak ilk yıllarda karşılaşılan maliyetlerin ilerleyen yıllardan düşük olduğu, kâr kalitesinin rotasyondan sonraki ilk yıllarda düşü olduğu.	HAYIR
Elder, Lowensohn ve Reck, (2015)	Denetim de zorunlu rotasyonun denetim kalitesi üzerine etkilerinin yerel denetçiler ve yerel işletmeler üzerinde araştırılması,	Florida	216 finans direktörü katılımcı ile	Anket	Denetim kalitesinin yerel denetçiler örneğinde zorunlu rotasyondan olumlu yönde etkilendikleri ancak uzman Büyük denetim şirketleri ile denetim anlaşmalarına bakıldığında bu etkinin azaldığı,	EVET
Corbella vd. (2015)	Zorunlu ve gönüllü rotasyon uygulamalarının 4 büyükler ve diğer denetim firmalarınca denetlenen işletmeler açısından denetim kalitesinde ve denetim ücretlerinde fark yaratıp yaratmadığının araştırılması.	İtalya	1998-2011 1.583 firma /yıl gözlem,	Regresyon	Denetim firması 4 büyükler olan işletmelerde denetim kalitesinde bir değişme olmadığı ancak diğer şirketlerce denetlenen işletmelerin rotasyondan sonra denetim kalitelerinde artış olduğu.	EVET

(Tablo 2'nin devamı)

Yazar (lar)	Amacı	Lokasyon	Örneklem	Yöntem	Sonuçlar	Zorunlu Rotasyonu Destekliyor mu ?
Kim vd., (2015)	Zorunlu ya da gönüllü denetim rotasyonlarının denetim kalitesine ve işletmenin sürekliliği hakkında görüş bildirme konusunda etkisi olup olmadığının araştırılması.	Kore	2006-2010 yılları, 8.889 firma/ yıl gözlem.	Lojistik Regresyon	Zorunlu uygulama kapsamında yeni denetmenlerin zorunlu olarak görevlendirildiklerinde yeni bir bakış açısına sahip oldukları ve daha bağımsız oldukları ve daha muhafazakâr denetimler, finansal açıdan sıkıntılı işletmelere süreklilik hakkında görüş bildirme (GCO), gelir artışı davranışlarını engelleme ve ihtiyari tahakkukların seviyesini düşük tutmak noktalarında katkı sağladığı.	EVET
Choi, Lim ve Mali, (2017)	Zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren firmaların, gönüllü rotasyon gerçekleştiren firmalara göre denetim kalitelerinde bir farklılık olup olmadığının araştırılması.	Kore	2006-2010, 334 firma	OLS regresyon	Zorunlu denetim firması rotasyonu sonrası bulguların denetim kalitesinde azalmayı işaret ettiği,	HAYIR

5.2.2. Uluslararası Literatürde Zorunlu Sorumlu Ortak Baş Denetçi Rotasyonunu İnceleyen Çalışmalar

Zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunu inceleyen uluslararası akademik araştırmalar Tablo 3’de listelenmiş olup, söz konusu araştırmaların kısa özetleri aşağıda yer almaktadır.

Hoyle (1978): Çalışmada, denetimde zorunlu rotasyon tartışmalarının başladığı yıllarda yapılan düzenlemeler ile rotasyon savunucuları ve rotasyona karşı çıkanların iddiaları incelenmiştir. Bağımsız denetimde rotasyon uygulamasının (denetim firması ve sorumlu ortak baş denetçi) denetim kalitesine etkisinin, rotasyonu savunanların iddiaları ile desteklendiği çalışmaya göre, bağımsız denetimde zorunlu rotasyonun beş yılda bir uygulanması önerilmiştir. Çalışmada, denetçi bağımsızlığının müşteri işletme ile uzun süreli ilişkiye bağlı olarak zarar görmesi (denetçi bağımsızlığı itibarının zedelenmesi) ve denetçi tarafından, uzun süreli denetim ilişkisi esnasında zamanla yeterli özenin gösterilmemesi gerekçeleri ile zorunlu rotasyon uygulamalarının geliştirilerek, yaygınlaştırılması desteklenmiştir.

Hoyle’a göre zorunlu denetçi rotasyonu; denetçinin bağımsızlığı ve kamunun korunması için en iyi çözüm olarak görülmüştür. Her beş yılda bir gerçekleşecek denetçi değişikliğinin ülke genelinde denetim çalışmalarının kalitesini artıracığı savunulmuştur. Kamuoyunun, gerçekleştirilen bir denetime güvenmek istediği ve yatırım kararlarında bu güvenin etkili olduğu ileri sürülmüştür. Çalışma, zorunlu rotasyona karşı çıkanlar için ise; zorunlu rotasyona alternatif olarak, etkin çalışan denetim komitelerini önermiştir. Bu kapsamda, denetim komitelerinin, iç denetim ekibi ile birlikte etkin çalışma ortamı sağlaması halinde; dış denetim kalitesinin korunabileceği ileri sürülmüştür. Çalışmada son olarak; zorunlu rotasyonun bağımsız denetim kalitesi için kaçınılmaz olduğu ancak, getireceği maliyetler ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği konusunda düzenlemeleri gerçekleştirmeye yetkili kuruluşlara tavsiyede bulunulmuştur.

Dopuch vd. (2001): Zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunun, denetçi bağımsızlığı üzerindeki etkisinin incelendiği çalışma; ABD’de, 72 firma, 275 firma/yıl finansal tablo verisi üzerinde yapılan regresyon analizleri ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada, denetçilerin uzun süre aynı işletmeleri denetlemesinin önüne geçmek için önerilen zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunun, denetçi bağımsızlığına dolayısıyla denetim kalitesine etkisi araştırılmıştır.

Zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunun, denetçilerin rotasyon tarihinden önceki dönemlerde bağımsızlığına etkilerinin zayıf olacağının değerlendirildiği çalışmada; rotasyon gereksinimine ek olarak, müşterinin görevdeki denetçiyi önceden belirlenmiş bir süre için elinde tutmasına neden olan ekonomik bağımlılık etkenleri de araştırılmıştır. Zorunlu rotasyonun, denetim dışı hizmetlerden kaynaklanan bağımsızlık tehdidini tamamen ortadan kaldırmaya dahi; rotasyon tarihindeki ekonomik faydaları kısıtlayarak, tehdidin şiddetini azaltabileceği ileri sürülmüştür. Zorunlu rotasyon yoluyla, denetçilerin bu gibi avantajlarının kesilmesinin; denetçinin bağımsızlığını geliştirdiği varsayımı bu çalışmanın odak noktası olarak kabul edilmiştir. Çalışmada, aynı denetçi ile devam edilen denetimlerin; denetçilerin denetim dışı hizmetleri sunması için daha fazla fırsat sunmaları ve denetçiye daha az maliyetli olmaları nedeniyle, denetçilere ve denetlenenlere ekonomik faydalar sağladığı ortaya konulmuştur. Buna göre, beklenen bu faydalar aracılığıyla, denetçilere; denetlenen müşteri işletmelerin bazı işlemlerinin saklanması ve bağımsızlıklarını tehlikeye atma konusunda teşvikler sunulmaktadır. Çalışmada; bu teşviklerin kesilmesi ve istenmeyen ekonomik faydaların kısıtlanması amacıyla, bağımsız denetimde rotasyon uygulamasının, özellikle geçiş maliyetlerinin daha hassas düzenlenmesi şartıyla denetçi bağımsızlığına olumlu etkisi olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca; zorunlu denetçi rotasyonunun, denetçiler ve yöneticiler arasındaki tekrarlanan etkileşimleri kesintiye uğrattığı; denetçilerin, GKGM ilkelerine en uygun ve en tarafsız raporlamalarını, zorunlu denetçi rotasyonu içeren zaman dilimlerinde gerçekleştirdikleri çalışmanın bulguları arasında sayılmıştır.

Myers vd. (2003): Kâr kalitesi ile sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu arasındaki ilişkinin incelendiği çalışma; ABD’de, 1988-2000 yıllarına ait, 42.302 firma yılı veri ile ihtiyari tahakkuklar için Düzeltilmiş Jones Modeli ve OLS regresyon yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre; daha uzun süreli denetim anlaşmalarının kâr kalitesini düşürmediği ileri sürülmektedir. Firma yaşı, firma büyüklüğü, sektör büyüklüğü, nakit akışı, ihtiyari tahakkukların miktarı, denetçi türü gibi değişkenleri temel alan, zorunlu denetçi rotasyonu analizleri, genellikle daha uzun

denetçi görev süresi ile daha yüksek kâr kalitesi öngörmekte iken; bu çalışmada, daha uzun denetçi görev süresinin denetçilerin daha muhafazakâr davranmasına neden olduğu görüşü savunulmuştur. Çalışma sonuçlarında; zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonuna karşıt kanıtlar aracılığıyla, denetim kalitesinin zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu ile artmayacağı savunulmuştur.

Blouin vd. (2007): Çalışmada; zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunun ihtiyari tahakkukları yönlendirme davranışına etkisi incelenmiştir. ABD’de faaliyet gösteren 407 Arthur Andersen (AA) eski müşterisi olan işletme üzerinde, lojistik regresyon analizleri ile gerçekleştirilen çalışmada; denetim kalitesinin göstergesi olarak hesaplanan ihtiyari tahakkuklar için Düzeltilmiş Jones Modeli kullanılmıştır. Eski AA müşterilerinin incelendiği çalışmada; AA’nın çöküşünden sonra yeni denetçi seçimlerinde yer alan etkenlerle ilgili kanıtlar sunulmuştur. Çalışmada, AA’nın çöküşü; denetçi seçiminin belirleyicilerini incelemek için nadir bulunan bir fırsat olarak görülmüştür. AA’nın eski müşterilerinden elde edilen bulgularla; işletmenin sürekliliği hakkında belirsizlik içeren (GCO) görüş raporlanması daha yüksek olan şirketlerin, eski denetçileriyle olan ilişkileri sonlandırma olasılığının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, daha fazla geçiş maliyeti olan işletmelerin de mevcut denetçi ile devam etme eğiliminin daha fazla olduğu sonucu ortaya koyulmuştur. Denetim kalitesinin bir göstergesi olarak, ihtiyari tahakkuklar üzerinde araştırma yapılan çalışmada; eski AA müşterilerinin, aşırı yüksek ihtiyari tahakkuklarına rağmen AA ile bağlantılarını sona erdiren işletmeler için yeterli ve açıklayıcı kanıtı ulaşılamamıştır. Çalışmanın sonuçlarında; zorunlu bir sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu rejiminin, kâr kalitesini kesin olarak artıracığı desteklenmemiştir.

Chi vd. (2009): Çalışmada; zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunun, denetim ortaklarının nitelikleri ve algılanan denetim kalitesi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu çerçevede, beş yılda bir denetçi rotasyonunun fiilen zorunlu zorunlu tutulduğu Tayvan örneğinde; 513 işletmenin 2003-2004 yıllarına ait finansal verileri, regresyon analiziyle incelenmiştir. Tayvan’da denetim raporları hem denetim firması hem de sorumlu ortak baş denetçi ismi ile yayınlandığı için, sorumlu ortak baş denetçinin rotasyonu, araştırmacılar tarafından izlenebilmiştir. Çalışmada, Tayvan’da ilk kez 2004 yılında uygulanmaya başlayan, zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunun denetim kalitesine etkisi; zorunlu rotasyon gerçekleştiren işletmeler ile

rotasyon gerçekleştirmeyen işletmeler; zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu gerçekleştiren işletmeler ile gönüllü sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu gerçekleştiren işletmeler ve zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu gerçekleştiren işletmeler ile rotasyon öncesi yıl verileri karşılaştırılarak, üç ayrı örneklem grubu üzerinden incelenmiştir. Bu karşılaştırma sonucunda; gönüllü rotasyon uygulamaları ile kıyaslandığında, zorunlu rotasyonun denetim kalitesi açısından herhangi bir fark yaratmadığı ortaya koyulmuştur. Denetim kalitesinin bir göstergesi olarak ihtiyari tahakkukların kullanıldığı çalışmada; zorunlu rotasyondan hemen önceki yıl ile hemen sonraki yılın ihtiyari tahakkukları kıyaslandığında, rotasyondan önceki son yılın ihtiyari tahakkuklarının, rotasyondan sonraki ilk yıla göre daha düşük olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, çalışmada; zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunun denetim kalitesini ve/veya algılanan denetim kalitesini arttırdığı algısı ile tutarlı bir kanıt bulunamamıştır.

Monroe ve Hossain (2013): Çalışmada; zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunun denetim kalitesine etkisi incelenmiştir. Denetim kalitesinin bir göstergesi olarak, işletmenin sürekliliği hakkında belirsizlik içeren (GCO) görüşü bildirme değişkeni kullanılan çalışma; Avustralya örnekleminde, 2006-2010 yıllarına ait 4.711 firma/yılı veri ile lojistik regresyon analizi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda; finansal açıdan sıkıntılı kabul edilen şirketler için, sorumlu ortak baş denetçinin rotasyonu ile denetçi tarafından işletmenin sürekliliği hakkında belirsizlik içeren (GCO) görüşü bildirme olasılığı arasında önemli bir pozitif ilişki bulunmuştur. Bulgular, zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu durumunda, finansal açıdan sıkıntılı şirketler için, denetçilerin; işletmenin sürekliliği hakkında belirsizlik içeren (GCO) görüş raporlama olasılıklarının arttığına dair kanıtlar sağlamıştır. Zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunun, denetim kalitesini geliştirdiği sonucuna ulaşılan çalışmada; zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu desteklenmiştir.

Lennox vd. (2014): Çalışmada, sorumlu ortak denetçi rotasyonunun denetim kalitesine etkisinin tespiti amacıyla; Çin piyasalarında işlem gören işletmelere ait, 2006-2010 yılları arasında yayınlanmış 6.341 denetim raporu incelenmiştir. Araştırma esnasında, gönüllü rotasyonlar ayıklanarak, zorunlu rotasyonun denetim kalitesi üzerindeki gerçek etkilerine ulaşılmaya çalışılmıştır.

Denetimde zorunlu rotasyona karşı çıkanların, müşteri işletme hakkında bilgi

birikiminin kaybolmasına neden olduğu; savunucuların, zorunlu rotasyonun tarafsız bir akran gözden geçirme etkisi ve denetime yeni bir bakış açısı getirdiği iddiaları çerçevesinde yorumlanan çalışma sonuçları, rotasyon savunucularının iddialarını desteklemiştir. Zorunlu rotasyon savunucularının, son yılın denetçisinin, kendisinden sonra gelecek sorumlu ortak baş denetçi tarafından, olası denetim hatalarının ortaya çıkarılması endişesi ve yeni gelen denetçinin ise kendisinden önceki denetçinin denetim hatalarını tespit etmek amacıyla, daha duyarlı bir denetim gerçekleştireceği iddiaları desteklenmiştir. Bu çerçevede; denetim düzeltmelerinin, diğer yıllardaki raporlarla kıyaslandığında, zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunun gerçekleştiği yıldan hemen önceki ve sonraki yıllara ait denetim raporlarında daha sık görüldüğü ortaya konulmuştur. Çalışma sonuçları, zorunlu rotasyonun, daha yüksek denetim kalitesi ile sonuçlandığını göstermiştir.

Odia (2015): Çalışmada; sorumlu ortak baş denetçinin rotasyonu ve finansal raporlamanın kalitesi ile ilgili ampirik ve teorik araştırmalar eleştirel bir bakış açısı ile incelenmiştir. İncelenen araştırmalarda, denetçinin görev süresi ile denetim kalitesi arasındaki ilişkide çelişkili kanıtlar olmasına rağmen; daha kısa denetçi hizmet süresinin denetim kalitesini düşürdüğü ancak uzun süreli denetim ilişkilerinin denetim kalitesini artırdığı, söz konusu çalışmaların ortak noktası olarak ortaya konulmuştur. Çalışmaya göre; incelenen araştırmaların, uzun süre aynı işletmeyi denetleyen bir sorumlu ortak baş denetçinin, yeni atanacak bir sorumlu ortak baş denetçiden daha nitelikli denetim yapacağı ortak fikri nedeniyle; sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu desteklenmemelidir. Benzer şekilde, denetim firmasının veya ortaklarının rotasyonu için destek olabilecek kanıtlara ulaşamamıştır. Sorumlu ortak baş denetçinin değiştirilme maliyeti ile düşük raporlamanın sonuçları göz önüne alındığında, denetim rotasyonu ile ilgili düzenlemelerin, denetim kalitesini artırmada olası faydaları için kanıt bulunamamıştır.

SOX Yasası uyarınca yapılan rotasyon çağrısı ve sorumlu ortak baş denetçinin zorunlu rotasyonunun; denetim kalitesini garanti altına almaktan, dolandırıcılık ve kâr yönetimi uygulamalarından kaçınmaktan uzak olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada, sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunun; daha sık görüş alışverişine ve düşük ücretlere izin vermesi sebebiyle, denetim kalitesinin fiilen bozulduğu görüşü ortaya konulmuştur. Önceki araştırmalarda uzun vadeli denetim sözleşmelerinin denetçinin bağımsızlığını zayıflattığı iddialarına karşın; sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunun, denetim kalitesi

üzerinde daha iyi bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca çalışma; rotasyonsuz, uzun dönem denetim anlaşmalarının, denetçilerin itibarlarını artıracığı ve bu sayede düşük nitelikli raporlamadan da kaçınılabileceği tavsiye edilmiştir.

Tablo 3

Uluslararası Literatürde Zorunlu Sorumlu Ortak Baş Denetçi Rotasyonunu İnceleyen Çalışmaların Özet Tablosu

Yazar (lar)	Amacı	Lokasyon	Örneklem	Yöntem	Sonuçlar	Zorunlu Rotasyonu Destekliyor mu ?
Hoyle, (1978)	Zorunlu rotasyonun denetçi bağımsızlığının müşteri işletme ile uzun süreli ilişkiye bağlı olarak zarar görmesi ve denetçi bağımsızlığının (itibarının) zedelenmesi; denetçinin uzun süreli denetim ilişkisi esnasında zamanla yeterli özeni göstermemesinin tartışılması,	ABD		Durum incelemesi.	Her beş yılda bir gerçekleşecek denetçi değişikliğinin ülke genelinde denetim çalışmalarının kalitesini artıracak savunulmaktadır.	EVET
Dopuch vd. (2001)	Denetim firması sözleşme süresi ve hatalı finansal raporlama arasındaki ilişkinin incelenmesi.	ABD	2001, 72 firma, 275 firma/yıl gözlem.	Regresyon	*Maliyetlerin de daha hassas düzenlenmesi şartıyla denetçi bağımsızlığına olumlu etkisi olacağı, *Denetçinin bağımsızlığının rotasyon ortamında daha yüksek olacağı,	EVET
Myers, Myers L. ve Omer (2003)	Kâr kalitesi ve denetçi görev süresi arasındaki ilişkinin belgelenmesi.	ABD	1988-2000 42.302 firma/yıl gözlem	Düzeltilmiş Jones Model OLS	Zorunlu rotasyon uygulamalarının kâr kalitesini ve dolayısıyla denetim kalitesini düşürdüğü.	HAYIR
Blouin, Grein ve Rountree, (2007)	İhtiyari tahakkukları yönlendirme davranışının rotasyon gerçekleştiren ve gerçekleştirmeyen şirketler arasında farklılık gösterip göstermediği,	ABD	407 eski AA müşterisi	Lojistik Regresyon	Zorunlu rotasyon uygulamalarının kâr kalitesini mutlaka artıracak anlamına gelmediği.	HAYIR

(Tablo 3'ün devamı)

Yazar (lar)	Amacı	Lokasyon	Örneklem	Yöntem	Sonuçlar	Zorunlu Rotasyonu Destekliyor mu ?
Chi vd., (2009)	Sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunun denetim kalitesi üzerindeki etkisinin tahakkukların tespiti yoluyla araştırılması	Tayvan	2003-2004, 618 firma	Regresyon	Denetim hizmet süresi uzadıkça kâr kalitesinin arttığı ve denetim kalitesinde zorunlu rotasyonun bir fark yaratmadığı.	HAYIR
Monroe ve Hossain, (2013)	Denetim süresi ile denetim kalitesi arasındaki ilişkinin işletme sürekliliği hakkında (GCO) görüş değişkeni ile incelenmesi,	Avustralya	2006-2010, 4.711 firma/yıl gözlem	Lojistik regresyon	Zorunlu rotasyon ortamında, denetçilerin, mali açıdan sıkıntılı şirketler için nitelikli GCO görüşü yayınlama olasılıklarının arttığına dair kanıtlar ve zorunlu denetçi ortak rotasyonunun uygulanmasının denetim kalitesini geliştirdiği.	EVET
Lennox, (2014)	Finansal raporlama ve denetim düzeltmelerinin denetim kalitesi göstergesi olarak kullanılması yoluyla zorunlu rotasyon uygulamalarının denetim kalitesini etkileyip etkilemediğinin araştırılması.	Çin	2006-2010, 6.341 firma/yıl gözlem.	Lojistik Regresyon	Zorunlu rotasyonun gerçekleştirildiği yılın bir önceki bir sonraki yıllarında yapılan testlere göre her iki yılda da denetim kalitesinin diğer yıllara oranla yüksek hesaplandığı, ampirik sonuçların daha yüksek denetim kalitesi ile zorunlu rotasyonu ilişkilendirdiği,	EVET
Odia, (2015)	Denetçinin görev süresi, denetçinin rotasyonu ve finansal raporlamanın kalitesi ile ilgili ampirik ve teorik araştırmaların eleştirel incelenmesi.		1978-2015 yılları arasında yayınlanmış akademik çalışmalar.	Literatür taraması	Kısa denetçi mülkiyeti düşük denetim kalitesi ile ilişkili olma eğilimi gösterirken, daha uzun görev süresinin yüksek denetim kalitesi ile sonuçlanması.	HAYIR

5.2.3. Uluslararası Literatürde Zorunlu Denetim Firması ve Sorumlu Ortak Baş Denetçi Rotasyonunu Birlikte İnceleyen Çalışmalar

Zorunlu denetim denetim firması ve sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunu birlikte inceleyen uluslararası akademik araştırmalar Tablo 4’de listelenmiş olup, söz konusu araştırmaların kısa özetleri aşağıda yer almaktadır.

Lennox (2007): Çalışmada; 2006 yılına kadar yapılmış olan yirmi dokuz akademik çalışma ve seksen bir ülke uygulaması incelenmiştir. Akademik çalışmalar kendi içinde dört kategoriye ayrılmış olup, bu kategoriler; denetim firmasının görev süresi, denetim ortaklarının görev süresi; zorunlu denetim firmasının rotasyonu ve zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu hakkında yapılmış çalışmalardan oluşmaktadır. Ülke uygulamaları ise “zorunlu denetim firması rotasyonu” ve “zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu” uygulamalarının yasal düzenlemelerle sağlanıp sağlanmadığı hususunda kategorize edilmiştir. Çalışmada; zorunlu rotasyon hakkında hem destekleyici hem de karşıt argümanların; ülke uygulamaları ve akademik çalışmalar üzerinde incelenmesi ve tartışılması amaçlanmıştır.

Çalışmada, “denetim firmasının ve sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu ve görev süreleri (Tenure)” ilgili literatürdeki çalışmalar bazı kısıtlar nedeniyle eleştirilmiştir: İlk eleştiri; kâr kalitesi ve görev süresi arasındaki nedenselliğin yönünün belirlenmesine getirilmiştir (Örneğin, literatür genellikle kısa denetim firmasının görev süresinin düşük kâr kalitesiyle ilişkili olduğunu bulmuştur). Diğer taraftan bazı çalışmalar da kâr kalitesi düşük tutulduğunda, denetçi-müşteri ilişkisinin sonlandırılma ihtimalinin daha yüksek olduğu savunulmuştur (Örneğin, DeFond ve Subramanyam, 1998; Lennox, 2000).

Çalışmanın ikinci eleştirisi; çoğu çalışmada anormal tahakkuk ölçüsünün kullanılmasına getirilmiştir. Anormal tahakkukların kâr kalitesini ölçmek için, hatta denetim kalitesini göz önünde bulundurmaya uygun olup olmadığı sorgulanmıştır. Kâr kalitesini ölçmek için anormal tahakkukların uygun kabul edilebileceğini savunan çalışmada; kâr kalitesi hem yöneticinin raporlama seçeneklerinden hem de denetim kalitesinden kaynaklandığı için güvenilir bir şekilde denetim kalitesini elde ettiklerinin kuşkusuz olarak ifade edilmiştir. Çalışmada, yönetici yüksek kalitede bir rapor hazırladığı sürece, denetim kalitesi düşük olsa da kâr kalitesinin yüksek olabileceği iddia edilmiştir.

Üçüncü eleştiri; denetim firmasının görev süresi ile ilgili birçok çalışmanın ABD’de yapılmış olmasına getirilmiştir. Bu durum, SEC’nin ABD’de zorunlu denetim

firması rotasyonunu getirmeyi düşündüğü bir avantaja sahip olmakla birlikte; bağımsız ortakların isimleri bu ülkede açıklanmadığından, denetim ortaklarının görev süresinin denetlenmesinin imkânsız olması önemli bir sınırlama olarak kabul edilmiştir. Bu, araştırmacıların tek başına zorunlu denetim ortaklarının rotasyonunun yeterli olup olmadığını veya zorunlu denetim firmasının rotasyonu ile takviye edilmesi gerekir gerekmediğini değerlendirememesi olarak yorumlanmıştır. Çalışmaya göre; zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu olan birçok ülke, aynı zamanda zorunlu denetim firmasının rotasyonunu getirip getirmeyeceğini düşünmektedir. İncelenen araştırmalara göre; zorunlu rotasyon, aynı zamanda "topal ördek"³⁸ durumuyla sonuçlanabilmektedir.

Çalışmaya göre, zorunlu denetçi ortak rotasyonu ile ilgili dördüncü eleştiri; ülke uygulamalarının incelendiği çalışmaların, bu ülkelerin kendine has düzenleyici kurum ve uygulamaları olması nedeni ile genele yaygınlaştırılmamasıdır.

Beşinci eleştiri ise, düzenleyici kurumların çoğunun, ortak rotasyon yerine denetim firması rotasyonunun sonuçlarıyla ilgilenmiş olması olarak ifade edilmiştir. İncelenen çalışmalardan, Bamber ve Bamber (2009)'a göre; denetim ortağı rotasyonu sonuçlarının, denetim firması rotasyon sonuçlarına aktarılmayacağı, çünkü ortak rotasyonu ve denetim firması rotasyonu farklı maliyet ve faydalar içerdiği ifade edilmiştir. Söz konusu çalışmaya göre; örneğin, denetim firmasının rotasyonu genel olarak bir denetime atanan tüm personelin değiştirildiğini göstermektedir. Buna karşılık, bir sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu gerçekleşmişse; müşterinin denetim firması aynı kalırken, denetim ekibinin diğer üyeleri değiştirilmiştir ve denetim firması değişmediğinden, yeni gelen sorumlu ortak baş denetçinin, denetim firmasının dâhili çalışma kâğıtlarına erişim imkânı korunmaktadır.

Çalışmada, yapılan incelemeler sonucunda, akademik araştırmaların, zorunlu denetim firmasının rotasyonunun sonuçları hakkında net cevaplar sağlayamadığı; çelişkili bulguların akademisyenlerin hatası olmadığı ifade edilmiştir. Bu durumun, politika yapıcılar tarafından, gerçekten bilgilendirici olacak araştırmalar yapılmasını engelleyen, önemli dışsal zorluklar olduğu dile getirilmiştir. Çalışmada, sonuç olarak iki öneride bulunulmuştur: 1. Zorunlu denetim firmasının rotasyonu getirilecekse kısmi olarak yapılması, 2. Ortakların adlarının ifşa edilmesidir. Çalışma, düzenleyicilerin zorunlu rotasyon politikasının halka açık tüm işletmeler için geçerli olup olmayacağına karar vermeden önce sonuçların dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi gerektiği konusunda tavsiyede bulunulmuştur. Ortakların adlarını ifşa edilmesi hususunda ise,

³⁸ Topal ördek etkisi için bakınız bölüm; 3.3.2.Zorunlu Rotasyon Uygulamasının Aleyhindeki Görüşler

Birleşik Krallık ve ABD’de zorunlu olmayan sorumlu ortak isminin bir kural olarak açıklanmasının araştırmacıların zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesi üzerinde artımlı bir etkiye sahip olup olmadığını değerlendirirken, daha sonra denetim ortaklarının rotasyonunu kontrol edebilmelerine imkân sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaplan ve Mauldin (2008): Çalışmada, denetim firması ve sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunun; profesyonel olmayan yatırımcıların, kazanç beklentileri ve bağımsızlık algıları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Zorunlu rotasyonun, finansal tablo kullanıcılarının, güven algısını etkileyeceği varsayımı ile profesyonel olmayan 55 MBA öğrencisi (potansiyel yatırımcı) katılımcı ile; denetim firması rotasyonunun, denetim ortağı rotasyonuna oranla bağımsızlıkla ilgili algı farklılıklarının anket yoluyla test edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada; beş yıllık denetçi müşteri ilişkileri üzerinden katılımcılara sorular yöneltilmiş ve bu süre zarfında rotasyonun etkilerini incelenmiştir. Çalışmada, sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu ile denetim firması rotasyonu karşılaştırılmış; Myers vd. (2003) ve Johnson vd. (2002) ile tutarlı olarak, zorunlu rotasyonun, profesyonel olmayan yatırımcılar arasındaki görünüşteki bağımsızlığı güçlendirmedeği ve katılımcılar tarafından güçlü denetim komitelerinin değerinin tanınmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bamber ve Bamber (2009): Çalışmada; “Zorunlu denetim ortağı rotasyonu denetim kalitesini artırıyor mu?” sorusu, literatürde yer alan; zorunlu denetim firması rotasyonlarını ve sorumlu ortak baş denetçi rotasyonlarını içeren akademik çalışmalar³⁹ üzerinden incelenmiştir. Bu kapsamda, denetim firması rotasyonu maliyetlerinin (müşteriye özel bilgi kaybı anlamında) beklenen yararları aştığı ve denetim kalitesinin artırılmasından ziyade engelleyici etkisi olduğu savunulmuştur. Çalışmaya göre; rotasyon maliyetleri ve rotasyonun beklenen faydaları, her iki rotasyon düzeyinde birbirinden oldukça farklı gerçekleşmektedir. Bu nedenle, denetim firması rotasyonu ile sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunun, denetim kalitesine etkileri tahmin edilememektedir.

³⁹Bamber ve Bamber’in inceledikleri çalışmalardan bazıları; Kothari (2001); Carey ve Simnett (2006); Chi vd., (2009); Johnson vd. (2002); Myers vd. (2003); Mansi vd. 2004; Ghosh ve Moon (2005) Bamber ve Iyer (2007) olarak sıralanabilir.

Denetim firması rotasyonu ile sorumlu ortak baş denetçinin rotasyonunun kıyaslandığı çalışmada; zorunlu denetim firması rotasyonunun, yeni denetim firması, yeni denetim ekibi, yeni denetim metodolojisi ve ek maliyetler anlamına geldiği ortaya konulmuştur. Sorumlu ortak baş denetçi rotasyonuna bakıldığında; denetim firması ve denetim metodolojisi, önceki çalışma kâğıtları ve firmanın müşterisiyle olan geçmişinin etkilerinin sürdüğü ifade edilmiştir. Çalışmada, denetim ekibinin geri kalanı ve çoğu durumda iki denetim ortağından birinin değiştirilmediği; denetim ortaklarının rotasyonundan kaynaklanan değişikliklerin, denetim firması rotasyonundaki değişikliklerden çok daha sınırlı olduğu, bu kapsamda maliyetlerin ve faydaların daha da sınırlı olduğu ileri sürülmüştür. Çalışmada, sonuç olarak, sorumlu ortak baş denetçi rotasyonunun, denetim firması rotasyonunun etkilerine göre ikinci dereceden etkiler yarattığı muhtemel kabul edilmiştir. İncelenen çalışmalarda kullanılan, denetim kalitesi için net bilgi vermeyen değişkenler göz önünde tutularak, zorunlu rotasyon uygulamalarının etkilerinin ölçülebilmesi için yeterince ampirik bulgu olmadığı ortaya konulmuştur.

Firth vd. (2012): Çalışmada, zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu ve denetim firması rotasyonunun denetim kalitesine etkisi; Çin örneğinde, 1997-2005 yılları arasında, 8.560 firma/yılı rotasyon verisi kullanılarak, lojistik regresyon analizleri ile araştırılmıştır. Denetim kalitesi göstergesi olarak, olumlu görüş dışında verilen denetim görüşlerinin yayınlanma eğiliminin, zorunlu denetçi ortak rotasyonlarına sahip firmalarında; rotasyon gerçekleştirilmeyen işletmelerden çok daha yüksek bir olasılıkla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, bu etki daha az gelişmiş bölgelerde bulunan firmalarla sınırlı kabul edilmiştir. Çalışmada, bağımsız denetçi firma rotasyonu için de benzer kanıtlar bulunmuştur, ancak önem düzeyi zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonuna kıyasla çok daha zayıf gözlemlenmiştir. Denetçi rotasyonunun diğer biçimleri (zorunlu denetim şirketi rotasyonu ve gönüllü sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu) konusunda, değiştirilmiş denetim görüşü yayınlanmasına dair etkiler kanıtlanamamıştır.

Çalışmanın sonuçlarında; genel olarak, zayıf yasal kurumlara sahip bölgelerdeki (ülkelerdeki) denetim kalitesi üzerinde zorunlu denetçi ortak rotasyonunun olumlu etkisinin belgelenebileceği; ancak, zorunlu denetim firması rotasyonunun diğer denetçi rotasyon formlarından önemli ölçüde üstün olduğuna dair güçlü kanıtlar bulunamamıştır.

Tablo 5

Ulusal Literatürde Rotasyonu İnceleyen Çalışmaların Özet Tablosu

Yazar (lar)	Amacı	Lokasyon	Örnekleme	Yöntem	Sonuçlar	Rotasyon u Destekliyo r mu?
Şenyiğit ve Zeytinoğlu, (2014)	Denetimde zorunlu rotasyonun denetim kalitesi üzerindeki etkisinin araştırılması,			Literatür araştırması	Düzenleyici kurumların denetim kalitesinin artması için zorunlu denetçi rotasyonu uygulamalarını destekledikleri, denetim firmalarının genellikle bu uygulamaya karşı çıktıkları, bağımsız denetim firmalarının müşterileri işletmelerinin ve finansal rapor kullanıcılarının ise konuyla ilgili görüş birliği içerisinde olmadıklarının gözlemlenmesi.	EVET
Sakin, (2015)	Denetimde rotasyon uygulamasının Türkiye’de ki durumunun tespit edilmesi,	Türkiye	2009-2014, 118 firma	Rotasyonun yıllara göre dağılımı.	Denetimde rotasyonun Türkiye’de denetçi ve firma değişikliği düzeyinde sayılarının tespit edilmesi ve literatür bulgularının tartışılması.	EVET
Tuan, (2015)	Zorunlu rotasyon uygulamasını ulusal ve uluslararası düzenlemeler çerçevesinde incelenmesi; mevcut literatürdeki tartışmaların artı ve eksi yönleriyle değerlendirilmesi,		65 akademik çalışma	Literatür araştırması	Zorunlu rotasyon uygulamalarının bir yandan denetçi bağımsızlığına katkıda bulunduğu diğer yandan denetim maliyetlerini artırdığı ayrıca denetim kalitesine etkinin tam olarak ölçülemediği yargılarına ulaşılması ve birikmiş denetim bilgisinin kaybolmaması için denetçi ile denetim komitesi arasındaki koordinasyonun sağlanmasının tavsiye edilmesi.	HAYIR
Doğan, (2016)	Denetimde zorunlu rotasyon uygulamasının tarihçesi ve ilgili gelişmeler hakkında bilgi vermek,			Literatür araştırması.	Denetimde rotasyonu destekleyenler ile karşı çıkanların görüşlerini tartıştıktan sonra, eğer rotasyon uygulanacaksa süre kısıntının dikkatle gözden geçirilmesi.	EVET

(Tablo 5'in devamı)

Yazar (lar)	Amacı	Lokasyon	Örneklem	Yöntem	Sonuçlar	Rotasyonu Destekliyor mu?
Gönen ve Rasgen, (2016)	Zorunlu denetim literatürü üzerindeki incelenmesi,		zorunlu bağımsız etkilerinin üzerinden	Literatür araştırması	Zorunlu denetim rotasyonunun denetim kalitesini ve denetçi bağımsızlığını artırdığının görüldüğü,	EVET
Şavlı, (2016)	Bağımsız denetimde zorunlu rotasyon uygulamalarına ait literatürün incelenmesi yoluyla, düzenleyicilere çözüm önerilerinde bulunmak,			Literatür araştırması	Bağımsız denetimde zorunlu rotasyon uygulamalarının dünya genelinde çeşitliliğine vurgu yapılarak, ortak rotasyonu, uluslararası uyum, denetim komitelerinin işlevselliği gibi konularda tavsiyelerde bulunulması.	EVET
Yaşar, (2016)	Ülkelerin zorunlu kararlarının derece incelenmesi.		zorunlu rotasyon kanıtlarla ne desteklendiğinin	Literatür araştırması.	Literatürde yer alan çalışmaların önemli kısıtlar barındırması sebebi ile ampirik kanıtların rotasyon uygulamaları hakkında yetersiz bulunması.	EVET
Yaşar ve Yalçın, (2018)	Gönüllü denetim rotasyonunun etkilerinin araştırılması,	Türkiye	2011-2016, 710 firma,	OLS	Gönüllü denetim firması rotasyonunun denetim kalitesini genel olarak negatif yönde etkilediği, ancak gönüllü değişikliğin 4 büyükler arasında olması durumunda denetim kalitesinde artış; diğer denetim kuruluşlarından 4 büyüklere olması durumunda ise azalış tespit edilmesi.	EVET

5.3. Zorunlu Rotasyonu İnceleyen Ulusal Literatür

Bağımsız dış denetimde zorunlu veya gönüllü rotasyon ve etkileri üzerine yapılan ulusal düzeydeki ampirik çalışmalar henüz uluslararası literatür kadar yaygın olmadığından; Türkiye örneğinde gerçekleştirilen çalışmalar genellikle literatür araştırmalarından oluşmaktadır. Ulusal literatürdeki eksikliğin, bu tez çalışması ile doldurulması amaçlanmaktadır.

Zorunlu rotasyon hakkında ulusal literatürde incelenen araştırmalar Tablo 5’de listelenmiş olup, söz konusu araştırmaların kısa özetleri aşağıda yer almaktadır.

Şenyiğit ve Zeytinoğlu (2014): Çalışmada, zorunlu denetçi rotasyonunun denetim kalitesi üzerindeki etkisi, literatür araştırmasına dayanılarak incelenmiştir. Zorunlu denetçi rotasyonunun fayda ve maliyetlerinin, denetim kalitesine etkileri açısından incelendiği çalışmada, rotasyonun zorunlu mu yoksa gönüllü mü gerçekleştirileceği ve rotasyonun firma düzeyinde mi yoksa denetçi düzeyinde mi olması gerektiği tartışmaları irdelenmiştir.

Yapılan literatür incelemesi sonucunda; düzenleyici kurumların denetim kalitesinin artması için zorunlu denetçi rotasyonu uygulamalarını destekledikleri, denetim firmalarının genellikle bu uygulamaya karşı çıktıkları, bağımsız denetim firmalarının müşterileri olan işletmelerin ve finansal rapor kullanıcılarının ise konuyla ilgili görüş birliği içerisinde olmadıkları ortaya konulmuştur.

Sakin (2015): Çalışmada, Türkiye’de zorunlu rotasyona ilişkin durumunun ortaya konulması amacıyla; BIST’e kayıtlı işletmelerin gerçekleştirdikleri, sorumlu ortak baş denetçi ve denetim firması rotasyonları tespit edilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmı literatür incelemesi şeklinde gerçekleştirilmiş olup; dünyada ve Türkiye’de zorunlu rotasyon düzenlemeleri incelenmiştir. Gerçekleştirilen literatür incelemesi sonucunda, zorunlu rotasyonun; denetçi bağımsızlığını, denetim kalitesini ve görünüşte bağımsızlığı artıracığı, küçük denetim firmaları için fırsat yaratacağı; diğer taraftan, rotasyon maliyetlerinin sayılan bu faydaları aşacak değerde gerçekleşeceği vurgusu yapılmıştır.

Çalışma amacı doğrultusunda; 2009-2014 yılları arasında BIST’de işlem gören 78 firma, 461 firma/yılı veri ve finansal sıkıntı yaşayan Gözaltı pazarında bulunan 30

firma, 172 firma/yılı veri ile araştırma yapılmıştır. Çalışma bulgularıyla; Türkiye’de en fazla rotasyonun, zorunlu rotasyon kuralının uygulanmaya başlandığı 2010 yılı itibari ile gerçekleştiği tespit edilmiştir. Ancak çalışmada; denetçi veya firma değişikliklerinin nedeninin açıklanmaması sebebiyle değişikliklerin gönüllü mü yoksa zorunlu mu kabul edileceği konusunda çelişkiler olduğu ortaya koyulmuştur. Çalışmada, ayrıca finansal sıkıntı içerisinde olan, Gözaltı pazarındaki işletmelerin, daha sık denetçi değişikliklerine gittikleri tespit edilmiştir. Türkiye’de, zorunlu rotasyonun uygulanma sıklığının araştırıldığı çalışmada; 2010 yılı, zorunlu rotasyon uygulamalarının en yüksek görüldüğü yıl olarak; 2012 yılı, en az rotasyonun gerçekleştiği yıl olarak tespit edilmiştir. Çalışmada, gerçekleşen sorumlu ortak baş denetçi ve denetim firması rotasyonlarının nedenlerinin açıklanması zorunluluğunun bulunmaması, önemli bir araştırma kısıtı olarak ifade edilmiştir.

Tuan (2015): Çalışmada, Yeni Türk Ticaret Kanunu’nda yer alan düzenlemeler ile Türkiye’de; Avrupa Parlamentosu’nda alınan kararlar ile Avrupa Birliği’nde yer alan düzenlemeler çerçevesinde, zorunlu rotasyon uygulamaları hakkında mevcut literatür incelenmiştir. ABD, AB ülkeleri ve Türkiye’de zorunlu rotasyon düzenlemelerinin sıralandığı çalışmada, zorunlu rotasyonun denetçi bağımsızlığı, denetim kalitesi ve denetimde rekabet üzerindeki etkileri literatür üzerinden incelenmiştir. Literatür incelemesi sonucunda; zorunlu rotasyon uygulamalarının denetçi bağımsızlığını güçlendirdiği, ancak hem denetleyen hem de denetlenen işletmeler için maliyetleri artırdığı görüşü ortaya konulmuştur. Bu nedenle, denetim kalitesine ve denetim sektöründeki rekabete olan etkilerin net bir şekilde gözlemlenemediği belirtilmiştir. ABD, AB ve Türkiye uygulamalarında, zorunlu rotasyonun denetçi bağımsızlığı algısını olumlu yönde artırdığı, ancak finansal tablolardaki önemli yanlışlıkların tespit edilebilmesi yeteneği, denetim kalitesi ve maliyetlerine ilişkin algıların ise olumsuz yönde etkilendiği ifade edilmiştir.

Doğan (2016): Çalışmada, zorunlu rotasyonun tarihçesi ve dünyada yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. 1910 yılından günümüze kadar tespit edilen başlangıçta gönüllü rotasyon uygulamaları; 1950 yılından sonra zorunlu rotasyon uygulamaları ve tüm ülke uygulayıcılarını ilgilendiren düzenlemeler kronolojik sıra ile verilmiştir. Sırasıyla, 1939 yılında, American Institute of Accountants tarafından stokların izlenmesi ve alacakların takip edilmesi amacıyla “Auditing Procedure No:1; Extensions

of Auditing Procedure”, 1976 yılında Metcalf Raporu, 1978 yılında AICPA tarafından Cohen Komitesi Raporu ve 2005 yılında IESBA (International Ethics Standarts Board for Professional Accountants) Etik El Kitabı’nda geçen rotasyon düzenlemeleri hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmada, zorunlu rotasyona destek verenlerin, denetçinin bağımsızlığı, denetimin görünüşte ve gerçekte bağımsızlığı, ayrıntılara dikkat niteliğinin kaybolmaması ve meslektaş denetimi gibi konularda yaklaşımları; karşı çıkanların ise başlangıç maliyetleri, işletmenin sürekliliğine ilişkin görüş bildirme ihtimalinin düşmesi ve denetim hatalarının kısa süreli denetimlerde artması yaklaşımları desteklenmiştir. Çalışmanın sonuç ve önerilerinde denetimde zorunlu rotasyon kuralı uygulanacaksa süre sınırının dikkatle gözden geçirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Gönen ve Rasgen (2016): Çalışmada; denetimde zorunlu rotasyonunun önemi, rotasyonun olumlu ve olumsuz yönlerinin tartışılması ve zorunlu rotasyonun bağımsız denetim üzerindeki etkisinin tespit edilmesi amacıyla literatür incelemesi gerçekleştirilmiştir. ABD, Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’de zorunlu rotasyon uygulamalarının tartışıldığı çalışmada; zorunlu rotasyonun olumlu ve olumsuz yönleri birlikte sıralanmıştır. Çalışmada, literatürün sağladığı bulgulara göre, denetimde zorunlu rotasyonun denetçi bağımsızlığını ve denetim kalitesini artırdığı düşüncesi desteklenmiştir.

Şavlı (2016): Çalışmada; düzenleyici otoriteler, akademisyenler ve denetçiler tarafından yapılan farklı araştırma sonuçlarını gözden geçirerek bundan sonraki süreç için önerilerde bulunulmuştur. Denetimde rotasyonun denetçi bağımsızlığına ve denetim kalitesine etkisi; ABD, Avrupa Birliği ve Türkiye örneğinde yasal düzenlemeler, uygulamalar ve akademik çalışmalar etrafında incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarında; zorunlu rotasyondan beklenen faydaların sağlanabilmesi ve sağlanan faydaların katlanılan maliyetleri karşılaması amacıyla; ortak rotasyonu, uluslararası uyum, bağımsız denetimde gözetim ve denetim komitelerinin işlevselliği konularında önerilerde bulunulmuştur.

Yaşar (2016): Bağımsız denetim kuruluşu değişikliklerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi üzerine gerçekleştirilen çalışma; esas olarak zorunlu rotasyon dışı faktörleri incelemiştir. Diğer faktörlerden önce zorunlu rotasyonun kapsamlı bir bölüm

olarak yer aldığı kitapta, bağımsız denetimde zorunlu rotasyon uygulamasının amaçlarına, lehteki ve aleyhteki görüşlere yer verilmiştir. Çalışmada; zorunlu denetim firması ve sorumlu ortak baş denetçi düzeyindeki rotasyonları ele alan mevcut literatür ayrıntılı olarak incelenmiştir. Çalışmada, ABD ve AB ülkelerinde görülen rotasyon düzenlemeleri ve Türkiye’de geçmişten bugüne rotasyon düzenlemeleri BDDK, SPK, EPDK, Hazine Müsteşarlığı, TTK ve son olarak tüm mevzuatların rotasyon hakkındaki yetkilerinin devredildiği KGK’nin düzenlemeleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Çalışmanın konusu zorunlu rotasyon dışı denetçi değişikliklerinin incelenmesi olduğu için zorunlu rotasyon hakkında görüş bildirilmemiştir.

Yaşar ve Yalçın (2018): Çalışmada, gönüllü bağımsız denetim firması değişikliklerinin bağımsız denetim kalitesi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bağımsız denetim kalitesi göstergesi olarak ihtiyari tahakkukların 4 değişken türünün (normal (işaretli), mutlak, pozitif ve negatif) birlikte kullanıldığı çalışma; 2011-2016 yılları arasında BIST İmalat Sanayii işletmeleri üzerinde OLS regresyon yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. İlave araştırma analizi olarak denetim firması büyüklüğünün kullanıldığı çalışmada; gönüllü denetim firması değişikliğinin hiç değişiklik gerçekleştirilmeyen işletmelere oranla denetim kalitesi ile negatif ilişkili olduğunu göstermiştir. Gönüllü değişiklik sonrasında, hem 4 büyüklerce hem de 4 büyükler dışındakilerce denetlenen şirketlerde, pozitif ihtiyari tahakkukların artış gösterdiği, denetim kalitesinin ise azalma eğilimi gösterdiği görülmüştür. Diğer taraftan, gönüllü değişikliğin 4 büyükler arasında olması durumunda denetim kalitesinde artış; diğer denetim kuruluşlarından 4 büyüklere olması durumunda ise denetim kalitesinde azalış olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5

Ulusal Literatürde Rotasyonu İnceleyen Çalışmaların Özet Tablosu

Yazar (lar)	Amacı	Lokasyon	Örneklem	Yöntem	Sonuçlar	Rotasyonu Destekliyor mu?
Şenyiğit ve Zeytinoglu, (2014)	Denetimde zorunlu rotasyonun denetim kalitesi üzerindeki etkisinin araştırılması,			Literatür araştırması	Düzenleyici kurumların denetim kalitesinin artması için zorunlu denetçi rotasyonu uygulamalarını destekledikleri, denetim firmalarının genellikle bu uygulamaya karşı çıktıkları, bağımsız denetim firmalarının müşterileri işletmelerinin ve finansal rapor kullanıcılarının ise konuyla ilgili görüş birliği içerisinde olmadıklarının gözlemlenmesi.	EVET
Sakin, (2015)	Denetimde rotasyon uygulamasının Türkiye’de ki durumunun tespit edilmesi,	Türkiye	2009-2014, 118 firma	Rotasyonun yıllara göre dağılımı.	Denetimde rotasyonun Türkiye’de denetçi ve firma değişikliği düzeyinde sayılarının tespit edilmesi ve literatür bulgularının tartışılması.	EVET
Tuan, (2015)	Zorunlu rotasyon uygulamasını ulusal ve uluslararası düzenlemeler çerçevesinde incelenmesi; mevcut literatürdeki tartışmaların artı ve eksi yönleriyle değerlendirilmesi,		65 akademik çalışma	Literatür araştırması	Zorunlu rotasyon uygulamalarının bir yandan denetçi bağımsızlığına katkıda bulunduğu diğer yandan denetim maliyetlerini artırdığı ayrıca denetim kalitesine etkinin tam olarak ölçülemediği yargılarına ulaşılması ve birikmiş denetim bilgisinin kaybolmaması için denetçi ile denetim komitesi arasındaki koordinasyonun sağlanmasının tavsiye edilmesi.	HAYIR
Doğan, (2016)	Denetimde zorunlu rotasyon uygulamasının tarihçesi ve ilgili gelişmeler hakkında bilgi vermek			Literatür araştırması.	Denetimde rotasyonu destekleyenler ile karşı çıkanların görüşlerini tartıştıktan sonra, eğer rotasyon uygulanacaksa süre kısıntısının dikkatle gözden geçirilmesi.	EVET

(Tablo 5'in devamı)

Yazar (lar)	Amacı	Lokasyon	Örneklem	Yöntem	Sonuçlar	Rotasyonu Destekliyor mu?
Gönen ve Rasgen, (2016)	Zorunlu denetim literatürünün incelenmesi,	zorunlu denetim üzerindeki bulguları	bağımsız etkilerinin üzerinden	Literatür araştırması	Zorunlu denetim rotasyonunun denetim kalitesini ve denetçi bağımsızlığını artırdığının görüldüğü,	EVET
Şavlı, (2016)	Bağımsız denetimde zorunlu rotasyon uygulamalarına ait literatürün incelenmesi yoluyla, düzenleyicilere çözüm önerilerinde bulunmak,			Literatür araştırması	Bağımsız denetimde zorunlu rotasyon uygulamalarının dünya genelinde çeşitliliğine vurgu yapılarak, ortak rotasyonu, uluslararası uyum, denetim komitelerinin işlevselliği gibi konularda tavsiyelerde bulunulması.	EVET
Yaşar, (2016)	Ülkelerin kararlarının derece incelenmesi.	zorunlu zorunlu rotasyon ampirik kanıtlarla ne desteklendiğinin incelenmesi.		Literatür araştırması.	Literatürde yer alan çalışmaların önemli kısıtlar barındırması sebebi ile ampirik kanıtların rotasyon uygulamaları hakkında yetersiz bulunması.	EVET
Yaşar ve Yalçın, (2018)	Gönüllü denetim rotasyonunun etkilerinin araştırılması,	denetim firması Türkiye	2011-2016, 710 firma,	OLS	Gönüllü denetim firması rotasyonunun denetim kalitesini genel olarak negatif yönde etkilediği, ancak gönüllü değişikliğin 4 büyükler arasında olması durumunda denetim kalitesinde artış; diğer denetim kuruluşlarından 4 büyüklere olması durumunda ise azalış tespit edilmesi.	EVET

BÖLÜM VI

ZORUNLU BAĞIMSIZ DENETİM FİRMASI ROTASYONUNUN DENETİM KALİTESİ ÜZERİNE ETKİSİ: BORSA İSTANBUL'A KAYITLI ŞİRKETLER ÜZERİNE BİR UYGULAMA

6.1. Giriş

Zorunlu rotasyon uygulamasının, denetçi bağımsızlığını sağlamak suretiyle denetim kalitesini arttıracığı görüşü bağımsız denetim literatüründe yaygın şekilde kabul edilmektedir. Ancak zorunlu rotasyonun denetim firmasına mı, yoksa sorumlu ortak denetçiye mi uygulanması gerektiği ile ilgili literatürdeki ve düzenleyici otoriteler nezdindeki tartışmalar da devam etmektedir. Bu belirsizlik nedeniyle ülkelerin zorunlu rotasyona ilişkin düzenlemelerinde farklı uygulamalar görülmektedir. Özellikle son yıllarda, ABD'de sorumlu ortak denetçi rotasyonu uygulayan işletmeler üzerinde gerçekleştirilen tartışmaların artması ve Avrupa Birliği Komisyonunun AB ülkelerinde hem zorunlu denetim firması hem de sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu uygulanmasına ilişkin 2014 yılındaki direktifi üzerine; ülkelerin zorunlu rotasyon tercihlerinin bağımsız denetim kalitesini artırma yönünden etkili olup olmadığına dair ampirik araştırmalar gündeme gelmiştir (Literatürde yer alan ilgili çalışmalar hakkında beşinci bölümde ayrıntılı olarak bilgi verilmiştir). Diğer taraftan, zorunlu rotasyonu inceleyen literatürde son zamanlarda yer alan bazı çalışmalarda, bugüne kadarki çalışmaların büyük bir çoğunluğunun birtakım kısıtlar içerdiği ifade edilmektedir.

Uluslararası literatürde karşılıklı tartışmalar içeren araştırmalar karşısında, Türkiye'deki zorunlu denetim firması rotasyonu uygulamasının bağımsız denetim kalitesini artırıp arttırmadığı yönünde ampirik bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle, bu tez çalışması ile Türkiye'deki halka açık imalat sanayi şirketlerinde gerçekleşen zorunlu denetim firması rotasyonunun bağımsız denetim kalitesi üzerinde etkili olup olmadığının araştırılması önem taşımaktadır. Bu kapsamda, bu tez çalışmasının, literatürdeki benzer çalışmalarda kısıt oluşturan durumları dikkate alması, bağımsız denetim firması rotasyonunun fiilen uygulandığı bir dönemdeki güncel verileri kullanması ve Türkiye örneğinde yapılmış benzer bir ampirik çalışma bulunmaması nedenleriyle, bağımsız denetim literatüründe bu konudaki önemli bir boşluğu doldurması beklenmektedir. Ayrıca, bu tez çalışmasının, bağımsız denetim firması

rotasyonunun denetim kalitesi üzerindeki etkisini Türkiye örneğinde ortaya koymak suretiyle, gelişmekte olan ülke örneğindeki benzer çalışma sonuçları ile karşılaştırılma yapılmasına ve böylece düzenleyici otoritelerin kararlarının ampirik olarak hangi ölçüde desteklendiği hususunda katkı sağlaması beklenmektedir.

Zorunlu denetim firması rotasyonunun bağımsız denetim kalitesine etkisinin araştırıldığı bu tez çalışması; Borsa İstanbul İmalat Sanayi sektöründe işlem gören, 2010-2016 döneminde zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren deney grubu örneklem ile denetim firması rotasyonu gerçekleştirilmeyen işletmeler; gönüllü denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler ve zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştirmediği tespit edilen işletmelerin rotasyondan hemen önceki yıla ait verilerinden oluşan kontrol grubu örneklemini kapsamaktadır. Bu bölümde öncelikle, çalışmanın araştırma problemi ifade edilerek, bağımsız dış denetim kalitesinin ölçümü ve zorunlu denetim firması rotasyonunun bağımsız dış denetime etkisi üzerine beklentiler açıklanmıştır. Daha sonra, çalışmanın hipotezi açıklanarak, söz konusu hipotezin test edilebilmesi için seçilen araştırma metodu, değişkenler ve araştırma modeli hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak, seçilen araştırma metodları uygulanarak elde edilen analiz sonuçları ortaya konulmuştur.

6.2. Zorunlu Denetim Firması Rotasyonu ve Bağımsız Denetim Kalitesi Arasındaki İlişki

Denetim kalitesi, DeAngelo (1981) çalışmasında, denetimi yapılan şirketin muhasebe sistemindeki bir hata veya hilenin bulunması ve bu hata veya hilenin kamuya açıklanmasının piyasa tarafından belirlenen olasılığına bağlı olduğu şeklinde ifade edilmiştir. PCOAB Daimî Danışma Grubu (Standing Advisory Group- SAG) tarafından 2013 yılında tanımlanan denetim kalitesi; *“Yatırımcıların güvenilir ve bağımsız denetim ihtiyaçlarının karşılanması ve denetim komitesi iletişiminin; iç kontrol hakkında güvence, ilgili açıklamaları da içeren finansal raporlar ve işletmenin sürekliliği uyarıları konularında güçlendirilmesidir.”* olarak ifade edilmiştir.

Zorunlu denetim firması rotasyonu ise, bir işletmenin aynı denetim kuruluşu tarafından uzun süren yıllar boyunca denetlenmesinin önlenmesi amacıyla yasal düzenlemeler ile zorunlu olarak denetim firması değişikliği yaptırılmasıdır. Denetim firmaları ve müşterileri arasında sınırsız bir birliktelik sürecine izin veren düzenlemelerin bağımsızlığa karşı tehdit oluşturacağı ileri sürüldüğü rotasyon

uygulamalarında temel amaç, denetçi bağımsızlığını teminat altına almaktır (Moore vd., 2006; Raiborn vd., 2006; Kaplan ve Mauldin, 2008). Bu nedenle, denetim kalitesinin artırmak için zorunlu rotasyon birçok akademik çalışmada önerilmektedir (Mautz ve Sharaf, 1961; Brody ve Moscove, 1998; Turner, 2002; Jackson vd., 2008; Dopuch vd., 2001; Geiger ve Raghunandan, 2002; Chi ve Huang, 2005; Carey ve Simnett, 2006; Lim ve Tan, 2010).

Literatür incelemesinde ayrıntılı şekilde görüldüğü üzere, denetim kalitesi ile zorunlu denetim firması rotasyonu arasındaki ilişkinin ne yönde olduğunun tek ve kesin bir cevabı bulunmamaktadır. Literatürde yer alan söz konusu çalışmaların; zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesi ile ilişkisi olmadığını ileri süren çalışmalar, zorunlu rotasyonun denetim kalitesini azaltacağını ileri süren çalışmalar ve zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesini artıracığını ileri süren çalışmalardan teşekkül etmesi ve uygulamalardaki farklılıklar zorunlu denetim firması rotasyonu hakkında gelecekte çalışmaların devam edeceği ve tartışmaların süreceğini göstermektedir. Söz konusu çalışmaların denetim kalitesini ölçmek için kullandıkları değişkenler incelendiğinde ise, başta ihtiyari tahakkuklar, denetim ücretleri, denetim saatleri, finansal raporlama süre gecikmeleri, sürekliliğe ilişkin belirsizlik görüşü bildirme olasılığı, denetim görüşünün olumlu görüş dışında verilmesi gibi değişkenlerin yaygın bir şekilde denetim kalitesini temsilen kullanıldıkları gözlenmiştir.

Bu çalışmada, literatürde denetim kalitesinin düzeyini temsil ettiği düşünülen ihtiyari tahakkuklar bağımlı değişken olarak seçilmiş ve bağımlı değişkenin test edilmesine yardımcı olması amacıyla literatürde sıklıkla kullanılan kontrol değişkenleri (*işletme büyüklüğü, finansal kaldıraç, toplam aktiflere duyarlı nakit akışları, denetim firması büyüklüğü, piyasa değeri/defter değeri, büyüme, önceki dönem kâr/zarar*) aracılığıyla, Türkiye’de zorunlu denetim firması rotasyonun denetim kalitesi üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

6.3.Araştırmanın Hipotezi

Zorunlu denetim firması rotasyonunun, bağımsız denetim kalitesine etkisini ölçen mevcut uluslararası literatür incelendiğinde; zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesini artırdığını savunan çalışmalar olduğu kadar, bu görüşü desteklemeyen çalışmalar da olduğu görülmektedir. Zorunlu denetim firması

rotasyonunu savunan çalışmalarda; bir bağımsız denetim firmasının, aynı müşteriyi uzun yıllar boyunca denetlemesinin, denetçinin bağımsızlığına gölge düşüreceği ve uzun süren denetçi- müşteri ilişkisinden dolayı bağımsız denetim kalitesinin zedelenebileceği iddia edilmektedir (Mautz ve Sharaf, 1961, s. 69; Hoyle, 1978, s. 71; Lennox, 2007, s. 94; Chen vd., 2008, s. 415-416; Ewelt- Knauer vd., 2013, s. 6; Lennox, 2014, s. 96). Zorunlu denetim firması rotasyonu savunucuları tarafından, zorunlu rotasyon uygulanması halinde; yeni denetim firması ile denetim işini devralacak olan yeni denetim ekibinin, finansal tabloları yeni ve farklı bir bakış açısı ile denetleyeceği (Hoyle, 1978, s. 71; Raiborn vd., 2006, s. 40; Davis vd., 2009, s. 519, Lennox, 2014, s. 96; Nagy, 2005, s. 51; Davis vd., 2009, s. 519; Burke ve Lee, 2015, s.14-15; Kim vd., 2015, s. 1092); yeni denetim ekibinin, önceki denetim ekibine ait hata ve yanlışlıkların ortaya çıkarılmasında daha gayretli olacağı (Raiborn vd., 2006, s. 40; Lennox, 2007, s. 95) ve denetim firması ile müşteri işletme arasındaki yakınlığın getireceği istenmeyen ekonomik faydaların önlenebileceği savunulmaktadır (Hoyle, 1978, s. 71; Raiborn vd., 2006, s. 40; Ewelt- Knauer vd., 2013, s. 8; Lennox, 2014, s.96). Literatürde zorunlu rotasyona karşı çıkanlar ise; rotasyondan kaynaklı ek maliyetlerin ortaya çıkacağı, bu maliyetlerin de beklenen olumlu ekonomik faydaları aşacağı (Rainborn vd., 2006, s. 43; Davis vd., 2009; Ewelt- Knauer vd., 2013, s. 8) ve denetim firmalarında uzun yıllar boyunca oluşan kurumsal bilgi ve tecrübelerin rotasyon sebebi ile kaybedileceği (Cohen Raporu, 1978, s. 109; Johnson vd., 2002; Chen vd., 2008, s. 440; Ewelt- Knauer vd., 2013, s. 8; Kwon vd., 2014, s. 171; Kim vd., 2015; Mohrmann, 2017) görüşlerini öne sürmektedirler.

Literatürde, zorunlu rotasyonun denetim kalitesi üzerinde olumlu veya olumsuz yönde etkisi olduğunu ileri süren çeşitli çalışmalar incelendiğinde; bu çalışmaların inceleme yaptıkları örneklemelerin içinde bulunduğu rotasyon düzeyi ve şekli konusunda da çeşitlilik görülmektedir. Rotasyonun denetim firması düzeyinde mi yoksa sorumlu ortak baş denetçi düzeyinde mi gerçekleşmesi gerektiği, hangisinin denetim kalitesine daha az maliyet ile daha fazla katkı sağlayacağı yaygın şekilde tartışılmaktadır. Amerika ve İngiltere gibi ülkelerde sorumlu ortak baş denetçi isminin denetim raporunda yer almaması sebebi ile sorumlu ortak baş denetçi değişikliklerinin firma değişikliğinden bağımsız şekilde incelenemediği ülke örneklemelerinde gerçekleştirilen çalışmalar ile literatürde oldukça sık karşılaşılmaktadır. Literatürde sıklıkla karşılaşılan diğer bir durum ise, denetim kuruluşu görev sürelerinin (Tenure) incelendiği araştırmalarda, gönüllü denetim kuruluşu değişikliğini içeren örneklemeler üzerinde gerçekleştirilen

araştırma bulgularının zorunlu rotasyon kapsamında yorumlanmasıdır. Söz konusu çalışmalarda; örneklemelerin seçildiği ülkelerde (örneğin; Avusturya, İspanya ve Kanada) zorunlu denetim kuruluşu rotasyonunun yürürlükte olmaması; araştırmacıların bu ülkelerde gerçekleştirdikleri çalışmalarda denetçi/ denetim firması görev süresini esas alarak elde edilen sonuçlar ile zorunlu rotasyonun denetim kalitesine etkileri hakkında genellemede buldukları görülmektedir (Örneğin; Geiger ve Raghunandan, 2002; Johnson vd., 2002; Myers vd., 2003; Carcello ve Nagy, 2004, 2005; Mansi vd., 2004; Ghosh ve Moon, 2005; Kim ve Yii, 2009; Firth vd., 2012; Lennox, 2014). Dolayısıyla, denetim firmasının görev süresinin uzunluğunu veya gönüllü rotasyonu içeren çalışmaların, zorunlu denetim kuruluşu ile denetim kalitesi arasındaki ilişki hakkında çelişkili kanıtlar ortaya koydukları ve bu nedenle zorunlu rotasyonunun denetim kalitesi üzerindeki etkisinin doğrudan incelenemediği görülmektedir.

Diğer taraftan, zorunlu denetim firması rotasyonunun uygulandığı ülkelerde gerçekleştirilmiş ve zorunlu rotasyonun (sorumlu ortak baş denetçi veya denetim firması) denetim kalitesi üzerindeki etkilerini doğrudan araştıran çalışmalar da bulunmaktadır (Chi vd., 2009; Kim ve Yii, 2009; Kwon vd., 2011; Cameran vd., 2015; Corbella vd., 2015). Söz konusu çalışmalardan, Chi vd. (2009), beş yıllık zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonun geçerli olduğu Tayvan örneğinde gerçekleştirdikleri çalışmada; denetim kalitesi ölçüsü olarak ihtiyari tahakkukların mutlak değerleri kullanılarak zorunlu sorumlu ortak baş denetçi rotasyonu gerçekleşmeden hemen önceki yıl ve hemen sonraki yıla ait ihtiyari tahakkuklar hesaplanmış ve rotasyon sonrası yıla ait ihtiyari tahakkukların rotasyondan hemen önceki yıla oranla daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir. Aynı çalışmada, zorunlu rotasyon sonrasında hesaplanan ihtiyari tahakkuklar gönüllü denetçi değişikliklerinden sonra hesaplanan ihtiyari tahakkuklar ile kıyaslanmış ve zorunlu rotasyonun ihtiyari tahakkukların seviyesini azaltmakta anlamlı bir fark oluşturmadığı, dolayısıyla zorunlu rotasyon şartlarının denetim kalitesini iyileştirdiğine dair kanıt bulamadıkları görülmüştür. Kim ve Yii (2009), ihtiyari tahakkuklar aracılığıyla denetim kalitesi ile zorunlu rotasyon ilişkisini araştırdıkları çalışmada, ihtiyari tahakkukların rotasyon ile gelen denetçilerin dönemlerinde daha düşük seviyelerde tespit edildiği ve bu bulgunun, zorunlu rotasyonun denetim kalitesini olumlu yönde etkilediği şeklinde yorumlanabileceği ifade edilmiştir. Kwon vd. (2011 ve 2014), denetim kalitesini ihtiyari tahakkuklar aracılığıyla ölçtükleri çalışmada, zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim ücret ve saatlerinde anlamlı bir artışa neden olurken, denetim kalitesinde

beklendiği gibi bir artış gerçekleştirmediği sonucuna ulaşmıştır. Cameran vd. (2015), denetçi rotasyonunun 1975 yılından itibaren uygulandığı İtalya örneğinde, zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesi üzerindeki etkisinin ihtiyari tahakkukların yanı sıra denetim ücretleri ve saatleri açısından inceledikleri çalışmada, ücret ve çalışma saatlerindeki artışa karşın denetim kalitesinde artış gözlemlenemediği sonucuna ulaşmıştır. Corbella vd. (2015)'nin, dört büyük denetim firması ile diğer denetim firmalarının ihtiyari tahakkuklarını karşılaştırarak zorunlu rotasyonun denetim kalitesine etkisini inceledikleri çalışmada; dört büyükler tarafından gerçekleştirilen denetimler için zorunlu denetim firması rotasyonunun, denetim ücretlerinde anlamlı bir azalmaya neden olduğu görülürken denetim kalitesinde bir değişiklik oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çerçevede; zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesi üzerindeki etkisi, zorunlu denetim firması rotasyonun yasal olarak 2010 yılından itibaren uygulandığı Türkiye örneğinde araştırılmış olup, zorunlu denetim firması rotasyonun ihtiyari tahakkuklar ile ölçülen denetim kalitesini artırmasının beklendiği bu çalışmanın sıfır (null) biçiminde oluşturulan hipotezi, aşağıdaki gibidir:

H0: Zorunlu denetim firması rotasyonunun bağımsız denetim kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.

6.4. Araştırmanın Yöntemi

Zorunlu denetim firması rotasyonunun, bağımsız denetim kalitesi üzerindeki etkisinin, 2010-2016 döneminde Türkiye örneğinde incelendiği bu tez çalışmasının, yöntem ve aşamaları aşağıda sıralandığı şekilde gerçekleştirilmiştir:

1. Türkiye’de yasal düzenlemeler gereğince, zorunlu rotasyon uygulamasının ilk olarak gerçekleştiği 2010 yılı esas alınarak, 01.01.2003-31.12.2016 yılları arasında sürekli faaliyet gösteren imalat sanayi işletmelerinin tespit edilmesi,
2. 2003- 2016 yılları arasında sürekli faaliyet gösteren imalat sanayi işletmelerinin, 2010 yılından itibaren yasal olarak uygulanmaya başlayan zorunlu denetim firması rotasyonu gereği gerçekleştirdikleri denetim firması değişiklikleri tespit edilerek, araştırmanın deney grubu örnekleminin belirlenmesi,

3. Zorunlu denetim firması rotasyonun denetim kalitesi üzerindeki etkisinin gözlemlenebilmesi için, kontrol grubu olarak; denetim firması rotasyon gerçekleştirmeyen işletmelerin, zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmelerin zorunlu rotasyondan bir önceki yıl verilerinin ve gönüllü denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmelerin belirlenmesi,
4. ABD, AB ve diğer ülkelerde gerçekleştirilen eşdeğer çalışmalarda, zorunlu rotasyonun denetim kalitesine etkisinin ölçülmesinde sıklıkla kullanılan değişkenlerden araştırmada kullanılacak olan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tespit edilmesi,
5. Geliştirilecek modelde kullanılacak değişkenlere ait verilerin (2007-2016 yılları arası), Borsa İstanbul (BIST), Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP), kamuya açıklanan şirket yıllık faaliyet raporları ve bağımsız denetim raporlarının incelenmesi sonucu elde edilmesi,
6. Araştırma modelinin bağımlı değişkeni olan ihtiyari tahakkukların Kothari, Leona ve Wasley Modeli (2005) (Model 1) ile tahmin edilmesi,
7. Tahmin edilen ihtiyari tahakkukların işaretli, mutlak, pozitif ve negatif değerlerinin ayrı ayrı sınıflandırılması,
8. Belirlenen bağımsız değişkenler ve tahmin edilen ihtiyari tahakkukların (işaretli, mutlak, pozitif ve negatif ihtiyari tahakkuklar) yer aldığı çok değişkenli regresyon modelinin (Model 2) oluşturulması,
9. Çok değişkenli regresyon modeli (Model 2)'nin En küçük Kareler Yöntemi ile analiz edilerek araştırma hipotezinin test edilmesi.

6.4.1. Örneklem Seçimi

Çalışmanın hipotezinin test edilmesi amacıyla, Türkiye’de faaliyet gösteren, 2003-2016 yılları arasında Borsa İstanbul’da hisseleri işlem gören ve imalat sanayii sektöründe yer alan şirketler örneklem olarak seçilmiştir. Finansal şirketler, gayrimenkul yatırım ortaklıkları, finansal kiralama şirketleri, bankalar ve sigorta şirketleri, literatürdeki benzer çalışmalarda olduğu gibi, örneklem dışı bırakılmıştır. Finansal şirketlerin, toplam varlık dağılımlarının ağırlıklı olarak nakit ve benzeri varlıklarından oluşması; yine bu şirketlerin finansal tablolarının örneklem grubun finansal tablolarından önemli farklılıklar göstermesi, örnekleme oluşturan işletmelerin

kıyaslanmasına imkân tanımayacağından ve yanıltıcı sonuçlar doğurabileceğinden, söz konusu finansal şirketler, literatürdeki yaygın uygulama gereği, örneklem dışı tutulmuştur (Becker vd., 1998; Nagy, 2005; Carey ve Simmnet, 2006 ; Ruiz- Barbadillo vd., 2009; Kwon vd., 2011; Yaşar, 2011).

Örnekleme yer alan işletmelere ait veriler; BIST, KGK, KAP’da yayımlanan faaliyet raporları, finansal raporları ve mali tablo setlerinin incelenmesi sonucu elde edilmiştir. Türkiye’de zorunlu denetim firması rotasyonunun uygulanmaya başlandığı 2010 yılı esas alındığında, geriye doğru yedi yıllık periyotların incelenebilmesi için, örneklem seçiminde 2003 yılı başlangıç yılı olarak belirlenmiştir. Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ (Seri: X, No: 22) ile 2010 yılından geriye doğru yedi yıla bakılmak suretiyle; üst üste yedi kez aynı bağımsız denetim firması tarafından denetlenmiş şirketlerin sekizinci kez aynı bağımsız denetim firması ile denetim sözleşmesi yapamayacakları şartı getirilmiştir. 2011 yılında yeniden revize edilen Türk Ticaret Kanunu ile içinde bulunulan mali yıldan geriye dönük olarak on yıllık süre zarfında, üst üste olmasına bakılmaksızın yine yedi kez aynı bağımsız denetim firması tarafından denetlendiği anlaşılan şirketlerin, denetim firmalarını zorunlu olarak değiştirmesi şartı getirilmiştir. Bu düzenlemenin uygulanmasına ise 2013 yılında başlanmıştır. Çalışmada, sözü edilen her iki yasal düzenlemeyi içermesi açısından, 2003- 2016 yılları arasında aralıksız olarak faaliyet göstermiş BIST’e kayıtlı imalat sanayii şirketlerin örneklem olarak seçilmesine karar verilmiştir. 2003 -2016 yılları arasında fiilen faaliyet gösteren ve hisseleri BIST’de işlem gören imalat sanayii şirket sayısı Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6

BIST’de Yer Alan İmalat Sanayii Şirketlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Şirket Sayısı	Yıllar	Şirket Sayısı
2003	173	2010	167
2004	175	2011	176
2005	175	2012	171
2006	175	2013	179
2007	175	2014	187
2008	168	2015	188
2009	163	2016	181
		TOPLAM	2453

Kaynak: www.imkb.gov.tr, www.borsaistanbul.gov.tr, www.kap.gov.tr resmi sitelerinden derlenmiştir.

Tablo 6’da gösterilen şirketlerin finansal tabloları ve bağımsız denetim raporları incelenerek; 2003- 2016 yılları arasında aralıksız olarak faaliyetlerine fiilen devam eden 124 şirket olduğu tespit edilmiştir (Örnekleme oluşturan Şirket listesi Ek 1’de sunulmuştur). Nihai olarak 124 İmalat sanayii şirketinden oluşan örneklem, 2003 yılından 2016 yılına kadar gerçekleştirdikleri denetçi değişiklikleri yönünden incelenmiştir. Yapılan incelemede örneklem; zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren şirketler, gönüllü olarak denetim firması rotasyonu gerçekleştiren şirketler ve denetim firması rotasyonu gerçekleştirilmeyen şirketler olarak üç kategoriye ayrılmıştır. Tablo 7’de gösterildiği üzere; 2003-2016 yılları arasında kesintisiz olarak hisseleri BIST’de işlem gören 124 şirket, 2010-2016 yılları arasında denetim firması rotasyonu gerçekleştirme düzeylerine göre sınıflandırılmıştır. Buna göre; zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren 95 şirket-yıl verisi, 120 şirket/yıl gönüllü denetim firması rotasyonu verisi ve 653 şirket/yıl denetim firması rotasyonu gerçekleştirilmeyen şirket verisi olmak üzere araştırmanın nihai örneklemini 868 şirket-yıl verisi oluşturmaktadır. Bununla birlikte, zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesi ile ilişkisini açıklamakta yardımcı olması açısından zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren 95 şirket-yıl verisi deney grubu örneklemin, rotasyondan hemen önceki yıla ait verilerinden oluşan dördüncü bir örneklem (kontrol) grubu oluşturulmuştur. Söz konusu örneklem sınıflandırılırken; 2010-2012 yılları için SPK’nın zorunlu denetim firması rotasyonu hakkındaki düzenlemesi, 2013-2016 yılları için ise KGK’nın ilgili düzenlemesi gözönünde bulundurulmuş olup, ilgili iki düzenleme dışında (örneğin, mahkeme kararları gibi) mücbir nedenlerle gerçekleştirilen denetim firması değişiklikleri kapsam dışında bırakılmıştır (Örnekleme yer alan şirketlerden zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştirenlerin listesi Ek 2’de sunulmuştur).

Çalışmada, geliştirilen hipotezin test edilebilmesi ve geliştirilen modele dâhil edilecek bağımlı ve bağımsız değişkenlerinin analiz edilebilmesi için oluşturulan veri seti; Türkiye’de zorunlu denetim firması rotasyonunun uygulanmaya başladığı 2010 yılından itibaren BIST- İmalat Sanayii sektöründe gerçekleşen rotasyonların tespit edilebilmesi amacıyla 2003 yılından 2016 yılına kadar gerçekleşen tüm denetim firması değişikliklerinin incelenmesi suretiyle elde edilmiştir. İlgili literatürde kullanılan veri setleri incelendiğinde⁴⁰, söz konusu veri seti büyüklüğünün yeterince açıklayıcı olması

⁴⁰ Zorunlu denetim firmasının bağımsız denetim kalitesine etkisini inceleyen çalışmalardan: (Chi (2005), 4 yıl, 1.337 firma yılı gözlem; Nagy (2005), 3 yıl, 12.781 firma yılı gözlem; Jackson vd. (2008), 8 yıl, 1750 firma yılı gözlem; Ruiz-Barbadillo vd. (2009), 9 yıl, 1.326 firma; Kim ve Yii (2009), 9 yıl, 302 firma, 748 firma yılı gözlem; Kwon vd. (2011), 9 yıl, 16.064 firma yılı gözlem; Harris ve Whisenant

ve Türkiye örnekleminde mevcut bulunan imalat sanayii şirketlerinin büyük bir kısmını (%70) kapsamaya sağlanmaya çalışılmış olup, çalışmanın nihai örneklem durumu, Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7

Örneklem Dağılım Tablosu

Panel A	Başlangıç Örneklem							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Toplam
BIST İmalat Sanayii Şirket Sayısı	168	173	185	191	195	193	182	1287
Araştırmaya Konu Şirket Sayısı	124	124	124	124	124	124	124	868
Denetim Kuruluşunu Değiştiren	76	21	16	42	17	15	28	215
Zorunlu	61	4	2	12	4	4	8	95
Gönüllü	15	17	14	30	13	11	20	120
Denetim Kuruluşunu Değiştirmeyen	48	103	108	82	107	109	96	653
Panel B	Nihai Örneklem							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Toplam
Denetim Firması Zorunlu Değişen	61	4	2	12	4	4	8	95
Denetim Firması Gönüllü Değişen	15	17	14	30	13	11	20	120
Denetim Firması Değiştirmeyen	48	103	108	82	107	109	96	653
Toplam	124	124	124	124	124	124	124	868
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Toplam
Denetim firması zorunlu değişimi öncesi yıl verisi	61	4	2	12	4	4	8	95
Nihai toplam	185	128	126	136	128	128	132	963

6.4.2. Araştırmanın Modeli

Zorunlu denetim firması rotasyonunun bağımsız denetim kalitesi üzerine etkisinin araştırıldığı bu çalışmada; geliştirilen hipotezin test edilebilmesi amacıyla öncelikle denetim kalitesi göstergesi kabul edilen ihtiyari tahakkuklar, Kothari, Leona ve Wasley Modeli (2005) (Model 1) ile tahmin edilmiş olup; tahmin edilen ihtiyari tahakkuklar ve literatürde ihtiyari tahakkukları (dolayısıyla denetim kalitesini) etkilediği düşünülen ilave değişkenlerle çok değişkenli regresyon modeli (Model 2) kurulmuştur.

(2012), 20 yıl, 25.455 firma yılı gözlem; Kwon vd. (2014), 9 yıl, 6.710 firma yılı gözlem; Cameran vd. (2015), 14 yıl, 1.583 firma yılı gözlem ile analiz gerçekleştirmişlerdir.

Model (1)

$$\dot{I}HT_{it} = TT_{it}/A_{it-1} - (\alpha_i[1/A_{it-1}] + \beta_{1i}[\Delta SAT_{it} - \Delta ALC_{it}/A_{it-1}] + \beta_{2i}[MDV_{it}/A_{it-1}] + \beta_{3i}[AKO_{it-1}])$$

Model (2)

$$\begin{aligned} IHT_{it} = & \beta_0 + \beta_1 ZDFR_{it} + \beta_2 Ln_AKTF_{it} + \beta_3 FINKAL_{it} + \beta_4 F_NAK_{it} + \beta_5 BÜYDF_4_{it} \\ & + \beta_6 PD/DD_{it} + \beta_7 BYM_{it} + \beta_8 ZRR_{it} + e_{it} \end{aligned}$$

Burada:

- $\dot{I}HT$; Kothari, Leona ve Wasley Modeli (2005) ile elde edilen, normal (işaretli), mutlak, pozitif ve negatif değerlerle ölçülen ihtiyari tahakkuklar;
- $ZDFR$; Zorunlu denetim firması rotasyonunun gerçekleşme durumu,
- Ln_AKTF ; İşletmesinin t yılındaki toplam aktiflerin doğal logaritması ile ölçülmüş işletme büyüklüğü,
- $FINKAL$; Finansal kaldıraç,
- F_NAK ; İşletmesinin t yılındaki toplam aktiflere duyarlı net nakit akışları,
- $BÜYDF_4$; İşletmesinin t yılında denetim firmasının 4 büyüklerden biri olması,
- PD/DD ; İşletmesinin t yılındaki Piyasa değeri/Defter değeri,
- BYM ; İşletmesinin t yılındaki satışlardaki değişimi,
- ZRR ; İşletmesinin t yılında, bir önceki mali yılda zarar durumu,

Araştırma hipotezinin test edilebilmesi için kurulan regresyon modeli, ihtiyari tahakkukların her bir türü (normal (işaretli), mutlak değer, pozitif, negatif) için ayrı ayrı çalıştırılmıştır.

Zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesi üzerindeki etkisinin gözlemlenebilmesi için zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren örnekleme ait regresyon sonuçları, denetim firması rotasyonu gerçekleştirilmeyen örnekleme ait regresyon sonuçlarıyla, zorunlu rotasyon öncesi yıla ait regresyon sonuçlarıyla ve

gönüllü denetim firması rotasyonu örneğine ait regresyon sonuçları ile karşılaştırılmıştır. Literatürde bu kapsamda yer alan çalışmalardan Kim ve Yii (2009) ve Kim, Lee ve Lee (2015); zorunlu rotasyon gerçekleştiren deney grubuna ait tahmin edilen ihtiyari tahakkukların, gönüllü rotasyon sonrası tahmin edilen ihtiyari tahakkuklara oranla daha düşük düzeyde eğilim gösterdikleri dolayısıyla denetim kalitesinde artış gözlemlendiğine dair kanıt bulurken; Chi vd. (2009) ve Kwon vd. (2011 ve 2014), zorunlu rotasyonun gönüllü rotasyon şartlarına karşın denetim kalitesinde anlamlı bir fark oluşturmadığına dair kanıtlar bulmuştur. Sözü edilen çalışmaların karşıt bulgularından yola çıkarak, zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren örneklem ile gönüllü denetim firması rotasyonu gerçekleştiren örneklem karşılaştırılmak suretiyle, denetim kalitesi göstergesi olarak ihtiyari tahakkukların zorunlu denetim firması rotasyonundan etkilenip etkilenmediği test edilmiştir.

Zorunlu rotasyon savunucularının önemli argümanlarından bir olan “topal ördek⁴¹” etkisinin tespiti açısından zorunlu rotasyondan sonra tahmin edilen ihtiyari tahakkukların rotasyondan hemen önceki yılın ihtiyari tahakkukları ile karşılaştırılması, daha önce Jackson vd. (2008), Chi vd. (2009), Harris ve Whisenant (2012) ve Cameran vd. (2015) tarafından zorunlu rotasyonun denetim kalitesi üzerindeki etkisinin test edilmesi amacıyla kullanılmıştır. Söz konusu çalışmalardan Jackson vd. (2008), Chi vd. (2009) ve Cameran vd. (2015) rotasyon öncesi yıl ile rotasyon sonrası yılı karşılaştırdığında, zorunlu rotasyonun ihtiyari tahakkuklar ile ölçülen denetim kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Diğer yandan Harris ve Whisenant (2012) tarafından yapılan çalışmada, zorunlu rotasyondan hemen sonraki yıllara ait tahmin edilen ihtiyari tahakkukların rotasyondan önceki yıla oranla yüksek olduğu ancak bu durumun tek başına denetim kalitesinin düştüğü anlamına gelmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Harris ve Whisenant, zorunlu rotasyonun benimsendiği örneklemelerde ilk yıldan sonraki ölçümlerde kâr yönetiminin azaltıldığı ve denetim kalitesinde artışların gözlemlendiğini ileri sürmüştür. Bu kapsamda, zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleşmeden hemen önceki yıl ile gerçekleştikten hemen sonraki yıl arasında denetim kalitesi karşılaştırılmıştır.

Yukarıda ayrıntılı şekilde açıklandığı üzere, araştırmanın modeli, denetim firması rotasyonunun türleri (zorunlu, gönüllü, rotasyon öncesi yıl ve rotasyon olmayan)

⁴¹Topal ördek: Görevinden ayrılan denetçinin, görev süresinin son bulduğu yılda yüksek kaliteli bir denetim sunma konusunda teşvik bulamaması (Lennox, 2007, s. 97); Zorunlu rotasyonun gerçekleşeceği yıla yaklaştıkça denetçinin denetim faaliyetleri esnasında göstereceği çabanın azalacağı, gerekli özen ve titizliğin gösterilmeyeceği (Ewelt- Knauer vd., 2013, s. 8) durumuna verilen isimdir.

ve ihtiyari tahakkukların değer türleri (normal, mutlak, pozitif ve negatif) açısından ayrı ayrı çalıştırılarak, zorunlu denetim firması rotasyonunun bağımsız denetim kalitesi üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

6.4.2.1. İhtiyari Tahakkukların Tahmin Edilmesi

Bağımsız dış denetimin amacı, ilgili taraflara denetlenen işletmenin finansal durumu hakkında güvenilir bilgi verilmesini sağlamaktır (Güredin, 2014, s. 25). Söz konusu denetim esnasında denetçinin sorumluluğu, denetlenen finansal tabloların önemli ölçüde hata ve hile içermediğine ilişkin makul güvence sağlamaktır (Haftacı, 2014, s. 94). Finansal tabloların denetlenmesi esnasında görülebilecek; kâr kalitesindeki kötüye gidişler, sektör ortalamalarının üzerinde değerler, satış ve kârlılıkta hızlı artışlar, yetersiz öz kaynak yapısı, yüksek borç, finansal sıkıntı, sürekli nakit sıkıntısı, sık denetçi değişikliği, yönetimin bağımsız denetçiler üzerinde baskı kurması, denetçilere gerekli bilgilerin verilmesinde isteksiz davranması gibi durumlar işletme faaliyetlerinin yürütülmesindeki anormallikler olarak tanımlanmıştır (Bozkurt, 2015, s. 132-137). Bağımsız dış denetçinin sorumluluğu, söz konusu anormallik göstergelerini göz önünde bulundurarak denetim faaliyetlerini yerine getirmektir. Genel olarak bağımsız denetimden geçmiş her finansal tablonun, makul güvence içerecek nitelikte olduğu kabul edilir. Ancak, denetimden beklenen kalitenin niteliğini ölçmek birçok yönden zorluklar içermektedir. Bu çerçevede öncelikle, işletmelerin denetim kalitesinin tespit edilebilmesi için, literatürde kabul görmüş olan denetim kalitesi göstergeleri/değişkenleri araştırılmıştır.

Literatürde, denetim kalitesinin göstergesi olarak; denetim firması büyüklüğü (denetim firmasının 4 büyüklerden biri olması), denetim ücretleri, denetim süreleri, hileli finansal raporlama, işletmenin sürekliliği hakkında belirsizlik içeren görüş verilmesi olasılığı (GCO), şeffaflık raporlaması, denetlenen şirketlerin kâr kalitesi gibi göstergelerin kullanıldığı görülmektedir (DeAngelo, 1981; DeFond vd., 2002; Geiger ve Raghunandan, 2002; Johnson vd., 2002; Ghosh ve Moon, 2005; Myers vd., 2003; Arel vd., 2006; Chi vd., 2009; Kim ve Yii, 2009; Kwon vd., 2011; Quick and Wiemann, 2011; Harris ve Whisenant, 2012; Knauer vd., 2013; Corbella vd., 2015; Cameran vd., 2015). Bu kapsamda denetim kalitesini değerlendirmek için literatürde kullanılan göstergelerin, denetçi tarafından verilen görüş türüne dayanan ölçümler ve denetlenen

işletmenin kâr kalitesine dayalı ölçümler olmak üzere iki kategoriye sınıflandırıldığı ve bağımsız denetim kalitesinin en yaygın kullanılan önlemlerinden birinin müşterilerin kâr kalitesi⁴² olduğu görülmektedir (Cameran vd., 2015).

Bir kâr yönetimi yöntemi olarak ihtiyari tahakkuklar, işletme yönetimlerinin finansal raporlama sürecinde takdir yetkisini en etkili kullandıkları hesaplardan biri olarak kabul edilmektedir (Bartov vd., 2002; Myers vd., 2003; Nagy, 2005; Carey ve Simmnet, 2006; Chen vd., 2008; Johnson, 2002; Chi vd., 2009; Kim vd., 2015). Kâr kalitesinin bir göstergesi olarak ihtiyari tahakkuklar; yöneticilerin finansal bilgileri manipüle ederek kişisel çıkar sağlamak için, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri veya yasal mevzuat çerçevesinde izin verilmiş olan muhasebe yöntemleri kullanılarak gelir veya giderlerin olduğundan az ya da çok göstermeleri anlamına gelmektedir (Krishnan, 2007). İhtiyari tahakkuklar yöneticilerin kararlarından doğan, beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan veya bir daha gerçekleşmesi pek de mümkün olmayan tahakkuklar olarak ifade edilebilirler ve şüpheli alacak karşılıkları, değersiz alacaklar, konusu kalmayan karşılıklar, yeniden yapılanma harcamaları gibi kalemler bu tahakkuklara örnek gösterilebilirler. Diğer taraftan, İhtiyari olmayan tahakkuklar, faaliyetlerle ilgili olarak kayıt altına alınmış olan ve yönetici kararlarından bağımsız olan tahakkukları ifade etmektedir (Bartov vd., 2002, s. 196).

Literatürde denetim kalitesini ölçmek için ihtiyari tahakkukları kullanan önceki çalışmalar⁴³ doğrultusunda, bu tez çalışmasında; finansal raporlama kalitesinin ve dolayısıyla da bağımsız denetim kalitesinin göstergesi olarak ihtiyari tahakkuklar bağımlı değişken olarak modelde kullanılmıştır. İhtiyari tahakkukların doğrudan hesaplanmasındaki zorluklar nedeniyle, literatürde olduğu gibi, öncelikle işletmelerin tahakkukları tespit edilmiştir. Muhasebe teorisinde tahakkuk; gelir ile giderler tahsil edildikleri döneme bakılmaksızın gerçekleştikleri dönemin gelir ya da giderleri olarak kaydedilmesidir (Küçüksavaş, 2014, s. 30). Tahakkuk esasında; kâr ya da zararın belirlenmesi, aktif ve pasiflerde ortaya çıkan değişimlerin, gelir ve harcamaların, amortismanların kaydedilmesi gibi işlemlerle tahakkuk muhasebesi gerçekleştirilirken, bir işletmenin performansı da belirlenmiş olmaktadır (Bayırlı, 2006, s. 91-92). Bu kapsamda, işletmenin hesaplanan kârları, nakit akışlarına oranla işletme performansı

⁴²Yüksek kaliteli kâr; işletmelerin gerçek kâr durumlarının finansal tablolarda raporlanmasıdır (Siegel, 1982).

⁴³Bağımsız denetim kalitesi ölçütü olarak ihtiyari tahakkukları kullanan çalışmalardan başlıcaları: Bartov vd., 2002; Chi vd., 2009; Kim ve Yii, 2009; Kwon vd., 2011; Harris ve Whisenant, 2012; Ocak, 2013; Cameran vd., 2015; Kim vd., 2015.

hakkında daha istikrarlı sonuçlar doğurmaktadır. İşletmenin kârı ile kârın nakit kısmı arasında elde ettiği tutar net tahakkuku yani toplam tahakkuku ifade etmektedir. İşletme kârının içinde bulunan nakit kısımları manipüle etmek daha zor olacağından, işletmeler kârın içinde tahakkuk eden kısımlarda manipülasyon imkânı bulmaktadır. Söz konusu toplam tahakkukların, manipüle edilemeyen kısmı ihtiyari olmayan tahakkukları ifade ederken, işletme yöneticilerine manipülasyon imkânı tanıyan kısmına ihtiyari tahakkuklar denilmektedir.

Literatürde toplam tahakkuklar, yöneticilerin kârlar üzerindeki yönlendirmelerinin bir işaretçisi olarak görülmektedir (Jackson vd., 2008, s. 425; Memiş ve Çetenak, 2012, s. 217). Söz konusu toplam tahakkukların hesaplanmasında, bilanço yaklaşımı ve nakit akım tablosu yaklaşımı olmak üzere, yaygın olarak kullanılan iki yöntem ile karşılaşılmaktadır. Hribar ve Collins (2002) çalışmasında; her iki yöntemi de inceleyerek, gelir tablosu yaklaşımına göre toplam tahakkukların daha başarılı sonuçlar verdiğini ifade etmişlerdir (Jackson vd., 2008, s. 429; Yaşar, 2011, s. 185, Önder ve Ağca, 2013, s. 37). Nakit akışlarına; kârlara (hasılata) oranla daha az müdahale edilebildiği, bu nedenle nakit akışlarına göre hesaplanan toplam tahakkukların, bilanço yaklaşımına göre hesaplanan toplam tahakkuklara göre daha güvenilir olduğu kabul edilmektedir (Chan vd., 2006, s. 1046-1047; Memiş ve Çetenak, 2012, s. 217). Ayrıca, bu tez çalışmasında; toplam tahakkukların bilanço yaklaşımına göre hesaplanabilmesi için gerekli değişkenlerden, “uzun vadeli borçların ana para ve faizlerindeki değişim tutarı” gibi bazı hesap kalemlerinin örneklemedeki şirketlerin büyük çoğunluğunun finansal tablolarında bulunmadığı görülmüştür. Dolayısıyla, hem nakit akım tablosu yaklaşımının daha güvenilir sonuçlar vermesi hem de bulunamayan veriler için sık tekrarlanan sıfır değerinin kullanılmasının analiz sonuçlarını yanıltıcı yönde etkileyebileceği nedenleriyle, toplam tahakkukların hesaplanmasında nakit akım tablosu yaklaşımı kullanılmıştır.

Bu çerçevede; toplam tahakkuklar nakit akım tablosu yaklaşımı ile aşağıdaki gibi hesaplanmıştır:

$$TT_t = FK_t - F_NAK_t$$

Burada;

TT ; Toplam tahakkukları

FK ; Faaliyet kârını,

F_NAK; Faaliyetlerden kaynaklanan net nakit akışlarını ifade etmektedir.

Toplam tahakkuklar; hesaplanması için seçilen yöntemin uygulanmasının ardından, iki bileşene ayrılmaktadır:

$$TT = İOT + İHT$$

Burada;

TT ; Toplam tahakkukları,

İHT ; Tahmin edilen ihtiyari tahakkukları,

İOT ; İhtiyari olmayan tahakkukları ifade etmektedir.

Yukarıda görüldüğü üzere, toplam tahakkuklar; ihtiyari ve ihtiyari olmayan tahakkuklar olmak üzere iki bileşenden oluşmaktadır. Toplam tahakkukları oluşturan unsurlardan ihtiyari olmayan tahakkuklar, yasal gerekçelerle ve düzenlemelerle hesaplandığından, manipüle edilmeye imkân tanımamaktadır. Ancak ihtiyari (isteğe bağlı) tahakkuklar; yöneticilerin kontrolünde olması, ilgili yasal düzenlemelerdeki eksiklikler ve hileli finansal raporlama teknikleri gibi sebep ve araçlarla manipüle edilebilmektedir (Bu nedenle; kâr yönetimi üzerine yapılan çalışmalarda, kâr kalitesinin belirlenmesi için, ihtiyari tahakkukların tutarının hesaplanması yaygın olarak kullanılmaktadır). İşletme yöneticileri, muhasebe sistemlerinin esneklik ve eksikliklerini kullanarak birçok şekilde kâr kalitesini düşürücü yönde tahakkuk esaslı yöntemler kullanmaktadır. Tahakkuklar, bir faaliyet yapıldığı anda ilgili gelir ve giderlerin ortaya çıktığını ancak buna ilişkin nakit giriş ve çıkışlarının gerçekleşmediğini ifade etmektedir. Duran varlıklar için; amortisman, itfa ve tükenme paylarının; stoklar için değer düşüklüğü karşılığının ayrılması, alacaklar için karşılık ayrılması veya karşılıkların iptal edilmesi tahakkuklara örnek gösterilmektedir (Ocak, 2013, s. 79).

İhtiyari tahakkukların tahmin edilmesinde geliştirilmiş ve birçok araştırmada kullanılmış veya kullanılmakta olan çeşitli modeller (örneğin: Healy Modeli, 1985; DeAngelo, 1986; Jones Modeli, 1991; Geliştirilmiş Jones Modeli, 1995; Beneish Modeli, 1997; Kothari Modeli, 2005) bulunmaktadır. Healy (1985) Modeli, ihtiyari olmayan tahakkukları modelin test edildiği yıllar boyunca eşit kabul etmesi ve yöneticileri her dönem kesin olarak kâr yönetimine başvuracağı varsayımı nedeniyle eleştirilmiştir. Healy (1985)'e getirilen eleştirilere karşılık geliştirilen DeAngelo (1986)

Modeli de aynı Healy (1985) Modeli gibi, ihtiyari olmayan tahakkukların içinde bulunulan cari yılın ekonomik şartlarından etkilenmediğini varsaymıştır. DeAngelo (1986)'yı Healy (1985) modelinden ayıran fark, ihtiyari olmayan tahakkuklardaki değişimin bir önceki yıl ile sınırlandırılmış olmasıdır. Bu yönüyle DeAngelo (1986), Healy (1985) modelinden çok farklı kabul edilmemiş ve onun bir versiyonu olarak kabul edilmiştir (Dechow vd., 1995, s. 198). Her iki çalışma da, işletmelerin içinde buldukları ekonomik ortamların değişkenlik göstereceği; dolayısıyla toplam tahakkukların ve ihtiyari olmayan tahakkukların miktarının değişiklik göstermesi gerektiği gerekçesi ile eleştirilmişlerdir. Bu iki modelle ilgili eleştirilerin ardından geliştirilen Jones (1991) Modeli, işletmelerin içinde buldukları ekonomik durumların etkisini yansıtabilmek için, satışlardaki değişim ve brüt maddi duran varlık tutarlarını, ihtiyari olmayan tahakkukların tahmini için geliştirilen modele eklemiştir (Dechow vd., 1995, s.199). Jones (1991)'e göre; yöneticilerin kâr yönetimine başvurmaması halinde, ihtiyari olmayan tahakkuklar ile toplam tahakkukların eşit olması beklenmektedir. Jones (1991) Modeli, ihtiyari olmayan tahakkukları satış gelirleri ile değerlendirmiştir. Ancak, kâr yönetiminin en yaygın izlenen tekniklerinden biri de gerçekleşmeyen satış hasılatlarının kayıtlarda gösterilmesidir. Gerçekleşmeyen hasılatların kaydedilmesi, ticari alacakların toplam tutarını ve dolayısıyla toplam tahakkukları artırmaktadır (Yaşar, 2011, s. 157). Bu potansiyel hesaplama yanılığının giderilmesi için ise Dechow vd. (1995) tarafından Jones Modeli geliştirilmiş ve net satış gelirlerinden net ticari alacakları çıkartılarak, Geliştirilmiş Jones Model oluşturulmuş ve 2005 yılına kadar literatürde yaygın olarak kullanılmıştır. 2005 yılında Kothari vd. tarafından Geliştirilmiş Jones Modele, incelenen işletmelerin bir, önceki yıla ait aktif kârlılık oranı eklenerek, ihtiyari olmayan tahakkuklara eşit kabul edilen toplam tahakkukların; satışlar, brüt maddi duran varlıklar ve işletmelerin performans göstergesinden (aktif kârlılık oranı) ne derece etkilendiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Kothari, Leona ve Wasley Modeli (2005), Geliştirilmiş Jones Modeline aktif kârlılık oranının eklenmesiyle; işletmenin performansında meydana gelebilecek aşırı farklılıkların işletmenin ihtiyari olmayan tahakkuklarına etkisinin yönü ve büyüklüğü de hesaplanmıştır (Ocak, 2013, s. 99).

Bu çalışmada, ihtiyari tahakkukların hesaplanmasında; yukarıda sayılan tahmin yöntemlerinden son olarak geliştirilmiş olan ve literatürde son yıllarda ihtiyari tahakkukların tahmin edilmesi üzerine yapılan çalışmalarda (Chang vd. 2006; Jackson vd., 2008; Chi vd. 2009; Kwon vd., 2011; Kim vd., 2015; Ocak 2016) kullanıldığı görülen Kothari, Leona ve Wasley Modeli (2005) kullanılmıştır. Söz konusu Model,

geçmiş yıla göre çok aşırı farklı performans gösteren işletmelerin, Jones Modeli ve Geliştirilmiş Jones Modeline göre tespit edilen isteğe bağlı tahakkuklarının, aslında işletmelerin aşırı farklı performans göstermesinden dolayı oluşan isteğe bağlı olmayan tahakkukları olduğunu ortaya koymuştur. Bu yüzden, Geliştirilmiş Jones Modelinde bir düzeltme yaparak, modele performans göstergesi olarak işletmenin bir önceki yılının aktif getiri oranı (AKO) değişkeni eklenmiştir. Çünkü tahmin modelinde işletme performansının göstergesi olan aktif kârlılık oranının yer alması ile isteğe bağlı olmayan tahakkuklara eşitlenmiş olan toplam tahakkukların, hem satışlardaki değişimden, hem maddi duran varlık toplamından hem de işletmenin performansının göstergesi olan aktif kârlılık oranından ne kadar etkilendiği saptanmıştır. Böylece, belirleme döneminde Jones ve Geliştirilmiş Jones Modelinin işletmenin performansındaki değişimden kaynaklı olması sonucu hatalı bir şekilde isteğe bağlı tahakkuk olarak sınıflandıracağı isteğe bağlı olmayan tahakkuklar, doğru bir şekilde saptanmaktadır (Ocak, 2013, s. 114; Kim vd., 2015).

Ocak (2013) çalışmasında; Kothari, Leona ve Wasley Modeli (2005)'in hesaplaması iki aşamalı olarak açıklanmıştır:

1. Aşama: Tahmin aşaması

İlk aşamada, Geliştirilmiş Jones Modeline işletmenin bir önceki yıla göre aktif getiri oranı dâhil edilmiştir. Bu sayede, işletmenin içinde bulunduğu ekonomik ortamın sebep olduğu değişiklikler ve performansın aşırı farklılaşmasından kaynaklanan, ihtiyari olmayan tahakkuklara eşitlenmiş toplam tahakkuklarda olabilecek değişimler tahmin edilmektedir. Önceki çalışmalarda olduğu gibi değişen varyans probleminin önüne geçmek amacıyla, tüm değişkenler önceki yıl aktif toplamı ile oranlanmıştır.

2. Aşama: Belirleme aşaması

Bu aşamada, ihtiyari olmayan tahakkukları belirlemek amacıyla, hesaplanan parametreler modele dâhil edilmiştir. Gerçekleşen toplam tahakkuklar ile tahmin edilen tahakkuklar arasındaki fark ihtiyari tahakkukları işaret etmektedir. Bu aşamada, satışlardan ticari alacakların çıkartılması sureti ile elde edilen tutarlar modelde kullanılmıştır.

Bu çerçevede; Kothari Modeli (2005)'e göre ihtiyari tahakkukların tahmini aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır:

Model (1)

$$\dot{IHT}_{it} = TT_{it}/A_{it-1} - (\alpha_i[1/A_{it-1}] + \beta_{1i}[\Delta SAT_{it} - \Delta ALC_{it}/A_{it-1}] + \beta_{2i}[MDV_{it}/A_{it-1}] + \beta_{3i}[AKO_{it-1}])$$

Burada;

\dot{IHT}_{it} ⁴⁴ ; i firmasının t yılındaki tahmin edilen ihtiyari tahakkuklarını,

TT_{it} ; i firmasının t yılındaki toplam tahakkuklarını,

A_{it-1} ; i firmasının t-1 yılındaki toplam aktiflerini,

$\alpha_i, \beta_{1i}, \beta_{2i}$; tahmin katsayılarını,

ΔSAT_{it} ; i firmasının t yılındaki net satışlardaki değişimi,

ΔALC_{it} ; i firmasının t yılındaki net ticari alacaklardaki değişimi,

MDV_{it} ; i firmasının t yılındaki maddi duran varlıklarını,

AKO_{it-1} ; i firmasının t-1 yılındaki aktif kârlılık oranını, göstermektedir.

Yukarıda açıklanan yöntem ile tahmin edilen ihtiyari tahakkuklar; kârı artırıcı ve azaltıcı yönde etkilerinin ayrıntılı analiz edebilmesi amacıyla, önceki çalışmalarda (örneğin; Myers ve diğ., 2003; Chen ve diğ., 2008; Chi ve diğ., 2009; Corbella ve diğ., 2015; Cameran ve diğ., 2016; Yaşar ve Yalçın, 2018) olduğu gibi, ihtiyari tahakkukların normal (işaretsiz), mutlak, kârı artırıcı (pozitif) ve kârı azaltıcı (negatif) değerleri sınıflandırılmak suretiyle Model (2)'de bağımlı değişken olarak kullanılmıştır.

6.4.2.2. Çok Değişkenli Test ve Kontrol Değişkenleri

Türkiye'de zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesi üzerinde etkisinin test edilmesi amacıyla, ihtiyari tahakkuklar bağımlı değişkeni ile zorunlu denetim firması rotasyonunu temsil eden kukla değişken ve kontrol değişkenleri ile kurulan Model (2) çok değişkenli regresyon aracılığıyla test edilmiştir.

Model (2)

$$IHT_{it} = \beta_0 + \beta_1 ZDFR_{it} + \beta_2 Ln_TOPAKTF_{it} + \beta_3 FINKAL_{it} + \beta_4 F_NAKAK_{it} + \beta_5 BUYDF_4_{it} + \beta_6 PD/DD_{it} + \beta_7 BYM_{it} + \beta_8 ZRR_{it} + e_{it}$$

⁴⁴Literatürde ihtiyari tahakkuklar için; "Discretionary Accruals" in kısaltması olarak DA kullanılmaktadır, ancak çalışmanın bu kısmından itibaren diğer değişkenlerin ulusal dilde kısaltılmasından dolayı DA yerine IHT tercih edilmiştir.

Model 2’de yer alan değişkenler ve açıklamaları, Tablo 8’de gösterilmiştir:

Tablo 8
Model 2’de Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Değişkenin Açıklaması	Veri Türü	Değişkenin Modeldeki Açıklaması	Değişkenin Türü
ZDFR	Zorunlu denetim firması rotasyonunun gerçekleşme durumu,	Kategorik	Zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler için 1; diğerleri 0,	Bağımlı değişken
Ln_AKTF	i işletmesinin t yılındaki toplam aktiflerin doğal logaritması ile ölçülmüş işletme büyüklüğü,	Sürekli	Toplam aktiflerin doğal logaritması	Bağımsız değişken
FİNKAL	Finansal kaldıraç	Sürekli	Toplam Borç /Toplam Aktif	Bağımsız değişken
F_NAK	i işletmesinin t yılındaki toplam aktiflere duyarlı net nakit akışları	Sürekli	Nakit akışları/ Toplam aktifleri	Bağımsız değişken
PD/DD	i işletmesinin t yılındaki Piyasa değeri/Defter değeri,	Sürekli	Piyasa değeri/ Defter değeri,	Bağımsız değişken
BYM	i işletmesinin t yılındaki satışlardaki değişimi	Sürekli	Cari yıl satışlar- önceki yıl satışlar/ önceki yıl satışlar	Bağımsız değişken
ZRR	i işletmesinin t yılında, bir önceki mali yılda zarar durumu	Kategorik	Bir önceki mali yılda zarar rapor etmişse 1; diğerleri 0,	Bağımsız değişken

Zorunlu denetim firması rotasyonunun ihtiyari tahakkuklar ile ölçülen denetim kalitesi üzerinde etkisini araştıran bu tez çalışmasında; literatürde daha önce ihtiyari tahakkukları etkilediği kanıtlanmış, sıklıkla kullanılan ve Tablo 8’de gösterilen kontrol değişkenleri Model (2)’ye dâhil edilmiştir. Söz konusu modelde yer alan ilk değişken, toplam aktifler ile ölçülen işletme büyüklüğünü ifade eden (Ln_AKTF) değişkenidir. Önceki çalışmalardan Dechow ve Dichev (2002)’e göre, işletme büyüklüğü değişkeni ne kadar büyük değer alırsa ihtiyari tahakkuklarının o derece düşük seviyede olması beklenirken (büyük şirketlerin küçük şirketlere göre daha istikrarlı olmaları sebebiyle); Myers vd. (2003) ve Chi vd. (2009) çalışmalarında ise büyük şirketlerin daha büyük pozitif ihtiyari tahakkuklara ve küçük şirketlerin daha düşük negatif ihtiyari tahakkuklara yöneleceği beklentisi görülmektedir.

Modelde yer alan ikinci kontrol değişkeni, mâli (finansal) sıkıntı göstergesi olarak kabul edilen (Jackson vd., 2008; Kim vd., 2015; Corbella vd., 2015; Yaşar, 2011)

finansal kaldıraç (FİN_KAL) değişkenidir. Corbella vd., (2015) ve Cameran vd., (2016) çalışmaları tarafından yüksek borçluluk seviyesine sahip işletmelerin ihtiyari tahakkukları artırıcı yönde kâr yönetimi uygulayacakları ve dolayısıyla finansal kaldıraçın ihtiyari tahakkuklar üzerinde pozitif etkisi olacağı ileri sürülmüştür. Diğer taraftan, Becker vd., (1998); Francis ve Wang, (2008) çalışmalarında; mâli sıkıntı içinde bulunan şirketlerin ihtiyari tahakkuklarını azaltıcı eğilimde oldukları ifade edilmiştir.

Üçüncü kontrol değişkeni, faaliyetlerden kaynaklı nakit akışlarını ifade eden (F_NAK) değişkeni olup, faaliyetten kaynaklanan nakit akışları ile ihtiyari tahakkuklar arasındaki negatif ilişkinin (Jackson vd., 2008; Chi vd., 2009 ve Cameran vd., 2016) test edilmesi amacıyla kullanılmıştır.

Modelde yer alan dördüncü kontrol değişkeni; denetim firması türünü gösteren (BÜYDF_4) değişkeni olup, büyük denetim firmaları tarafından denetlenen işletmelerin ihtiyari tahakkuklarının kısıtlanacağı (Becker vd., 1998; Myers vd., 2003; Francis ve Yu, 2009; Yaşar, 2011; Yaşar, 2016; Yaşar ve Yalçın, 2018) varsayımıyla modele dahil edilmiştir.

Modelde yer alan beşinci kontrol değişkeni, işletmelerin Piyasa değeri/ Defter değerini gösteren (PD/DD) değişkeni olup, piyasa değerinin şirketin öz sermayesinin kaç katı olduğunu göstermektedir. Söz konusu oranın önceki çalışmalar doğrultusunda, pozitif ihtiyari tahakkukları artırması beklenmektedir (Jackson vd., 2008; Yaşar, 2011; Aslanoğlu vd., 2016).

Bir diğer kontrol değişkeni olarak, işletmelerin büyüme hızını gösteren (BYM) değişkeni kullanılmış olup, bu değişkenin katsayısının yönü ve büyüklüğü söz konusu örneklem kapsamındaki işletmelerde satışlarda gerçekleşen artışların ihtiyari tahakkuklar üzerindeki etkisini test etmek amacıyla modele dahil edilmiştir (Myers vd., 2003; Carey ve Simmnet, 2006; Jackson vd., 2008).

Modelde yer alan son kontrol değişkeni ise, işletmelerin bir önceki mali yıla ait finansal durumunu gösteren (ZRR) değişkenidir. Bu kontrol değişkeninin ihtiyari tahakkuklar ile pozitif ilişkili olması beklenmekte olup, kârı azaltıcı yönde etkilemesi nedeniyle negatif işaretli sonuç vermesi önceki bazı çalışmalarda (Cameran vd., 2016) görülebilmektedir.

Yukarıda yer alan kontrol değişkenlerinin İhtiyari tahakkuklar üzerindeki beklenen etkileri (katsayı işaretlerinin yönü) Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9

Modellerde Yer Alan Değişkenlerin Beklenen Katsayı Değerleri Tablosu

Değişken	İhtiyari tahakkuklar	Referans kaynaklar
Ln_AKTF	-/+	Becker vd., 1998; Francis ve Yu, 2009; Yaşar, 2011; Ocak, 2013; Corbella, 2015; Terzi vd., 2016.
FİNKAL	-/+	DeAngelo vd., 1994; Jackson vd., 2008; Yaşar, 2011; Ocak, 2013; Cameran vd., 2014; Kim vd., 2015; Corbella vd., 2015; Yaşar, 2016.
F_NAK	-	Dechow vd., 1995; Sloan, 1996; Johnsons vd., 2002; Myers, 2003; Jackson vd., 2008; Yaşar, 2011; Ocak, 2013; Cameran vd., 2014.
BÜYDF_4	+	Becker vd., 1998; Myers vd., 2003; Francis ve Yu, 2009; Yaşar, 2011.
PD/DD	+	Zhou ve Elder, 2001; Johnson vd., 2002; Dang 2004; Jackson vd., 2008; Yaşar, 2011; Aslanoğlu vd., 2016.
BYM	-/+	Myers vd., 2003; Carey ve Simmnet, 2006; Jackson vd., 2008.
ZRR	+	Monroe ve Hossain, 2013; Cameran vd., 2014.

Model (1) ile tahmin edilen ihtiyari tahakkuklar, Model (2)'de En Küçük Kareler Yöntemi (OLS) ile regresyona tabi tutulmuş ve elde edilen analiz sonuçlarına takip eden kısımda yer verilmiştir.

6.5. Araştırma Bulguları

Zorunlu denetim firması rotasyonun bağımsız denetim kalitesi üzerindeki etkisinin araştırıldığı bu tez çalışmasının “*Zorunlu denetim firması rotasyonunun bağımsız denetim kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.*” hipotezi, en küçük kareler regresyon yöntemi kullanılarak test edilmiş olup, araştırmanın tanımlayıcı istatistikleri ve çok değişkenli analiz sonuçları aşağıda sunulmuştur.

6.5.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesi üzerindeki etkisinin araştırılması amacıyla kurulan çok değişkenli regresyon modelinde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10
Tanımlayıcı İstatistikler

PANEL A: Zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler (ZDFR, N= 95)						
Değişkenler	N	Ortalama	Medyan	Std. Sapma	Min.	Max.
İHT	95	-0,0157	-0,0248	0,0540	-0,1222	0,1458
İHT	95	0,0455	0,0402	0,0327	0,0003	0,1458
İHT+	37	0,0383	0,0246	0,0382	0,0003	0,1458
İHT-	58	-0,0502	-0,0463	0,0281	-0,1222	-0,0020
Ln_AKTF	95	19,5392	19,5613	1,5709	14,0667	23,3290
FİN_KAL	95	0,4982	0,4407	0,3692	0,0437	2,9908
F_NAK	95	0,4807	0,0511	0,1504	-1,0229	0,3857
BÜYDF_4	95	0,6500	1,0000	0,4790	0,0000	1,0000
PD_DD	95	3,9272	1,4600	12,6767	-12,0100	103,8900
BYM	95	0,1441	0,1556	0,2093	-1,0000	0,7700
ZRR	95	0,3400	0,0000	0,4750	0,0000	1,0000
PANEL B: Denetim firması rotasyonu gerçekleştirilmeyen işletmeler (ROT YOK, N=653)						
Değişkenler	N	Ortalama	Medyan	Std. Sapma	Min.	Max.
İHT	653	0,0023	-0,0022	0,0908	-0,4910	0,8327
İHT	653	0,0553	0,0341	0,0720	0,0001	0,8327
İHT+	309	0,0609	0,0327	0,0855	0,0001	0,8327
İHT-	344	-0,0503	-0,0347	0,0570	-0,4910	-0,0002
Ln_AKTF	653	19,6975	19,5413	1,5748	15,0585	24,1643
FİN_KAL	653	0,5086	0,4543	0,5236	0,0364	8,6743
F_NAK	653	0,0672	0,0572	0,2515	-1,4858	5,4352
BÜYDF_4	653	0,6600	1,0000	0,4740	0,0000	1,0000
PD_DD	653	2,0321	1,3900	4,0244	-22,0000	79,4100
BYM	653	0,3259	0,1004	5,0488	-0,9800	128,8900
ZRR	653	0,2400	0,0000	0,4300	0,0000	1,0000
PANEL C: Zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler (1) önceki yıl (ZDFRÖ, N= 95)						
Değişkenler	N	Ortalama	Medyan	Std. Sapma	Min.	Max.
İHT	95	-0,0015	-0,0059	0,1088	-0,2471	0,3939
İHT	95	0,0789	0,0525	0,0745	0,0019	0,3939
İHT+	45	0,0816	0,0483	0,0854	0,0019	0,3939
İHT-	50	-0,0764	-0,0561	0,0639	-0,2471	-0,0030
Ln_AKTF	95	19,5018	19,4953	1,4844	15,9615	23,1347
FİN_KAL	95	0,5016	0,4077	0,5593	0,0785	5,2625
F_NAK	95	0,1188	0,0625	0,5648	-0,3872	5,4352
BÜYDF_4	95	0,5900	1,0000	0,4950	0,0000	1,0000
PD_DD	95	1,8942	1,2300	5,3775	-13,3400	47,9000
BYM	95	0,0051	-0,0119	0,2993	-0,7200	1,8600
ZRR	95	0,2600	0,0000	0,4430	0,0000	1,0000
PANEL D: Gönüllü denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler (GDFR, N= 120)						
Değişkenler	N	Ortalama	Medyan	Std. Sapma	Min.	Max.
İHT	120	0,0676	0,0384	0,1659	-0,6689	0,9269
İHT	120	0,1069	0,0716	0,1435	0,0012	0,9269
İHT+	87	0,1203	0,0828	0,1501	0,0012	0,9269
İHT-	33	-0,0715	-0,0326	0,1193	-0,6689	-0,0020
Ln_AKTF	120	19,2048	19,2665	1,4607	14,0526	23,3565
FİN_KAL	120	0,5692	0,5317	0,5724	0,0468	5,9750
F_NAK	120	0,0302	0,0429	0,1797	-1,1376	0,4444
BÜYDF_4	120	0,5500	1,0000	0,5000	0,0000	1,0000
PD_DD	120	3,6327	1,4600	12,7202	-6,5400	109,4600
BYM	120	0,1537	0,0889	0,3347	-0,6300	2,7000
ZRR	120	0,2800	0,0000	0,4530	0,0000	1,0000

Tablo 10’da görüldüğü üzere, çalışmanın örneklemini dört kısma (Panel A, B, C, D) ayrılmıştır. Bu kapsamda, zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren şirketler örneklemine ait tanımlayıcı istatistikler Panel A’da; rotasyon gerçekleştirilmeyen örnekleme ait tanımlayıcı istatistikler Panel B’de; zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren örnekleme oluşturan şirketlerin zorunlu rotasyondan hemen önceki yılına ait örneklem için tanımlayıcı istatistikler Panel C’de; gönüllü denetim firması rotasyonu gerçekleştiren örnekleme ait tanımlayıcı istatistikler ise Panel D’de gösterilmiştir.

Tablo 10 Panel A’da yer alan “**zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren**” örneklem için; ihtiyari tahakkukların normal (işaretli) değerini gösteren İHT değişkeninin ortalaması -0,0157 ve medyan değeri -0,0248 olarak gerçekleşmiş olup, örneklem ortalaması negatif ihtiyari tahakkuklar olarak gerçekleşmiştir. Mutlak ihtiyari tahakkukları ifade eden $|İHT|$ değeri 0,0455 olarak gerçekleşmiştir. Kârı artırıcı yöndeki pozitif ihtiyari tahakkuklar (N=37) ile kârı azaltıcı yöndeki negatif tahakkukların (N=58) dağılımına bakıldığında ise; negatif ihtiyari tahakkukların zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren örneklem içinde sayıca daha fazla yer tuttuğu görülmüştür. Pozitif ihtiyari tahakkukların ($İHT^+$) ortalama ve medyan değerleri, sırasıyla, 0,0383 ve 0,0246; negatif ihtiyari tahakkukların ($İHT^-$) ortalama ve medyan değerleri, sırasıyla, -0,0502, -0,0463 olarak gerçekleşmiştir. Panel A’da yer alan kontrol değişkenlerine ait ortalama değerlere bakıldığında; finansal kaldıraç seviyesini ifade eden FIN_KAL değişkeninin ortalama değeri 0,4982 olarak gerçekleşmiş olup, zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmelerin %50’den az (ancak %50’ye çok yakın) bir oranda borçla finanse edildiğini göstermektedir. Faaliyetlerden kaynaklı nakit akışları ifade eden F_NAK değişkeninin ortalama değeri ise 0,4807 olarak gerçekleşmiştir. Panel A’da yer alan işletmeleri denetleyen denetim firmasının türünü ifade eden DÖRT_BYK değişkeninin ortalama değerinin 0,6500 olarak gerçekleşmiş olup, bu durum örneklemdaki işletmelerin %65’inin büyük denetim firmaları tarafından denetlendiğini göstermektedir. İşletmelerin zorunlu rotasyon geçirmeden önceki mali yıla ait mali durum sonucunu gösteren ZRR değişkeninin ortalama değeri, 0,34 olarak gerçekleşmiştir. Panel A’daki bu sonuçlar; örneklemdaki işletmelerin %34’ünün önceki yılda zarar etmiş olduğunu, finansal kaldıraç ile birlikte değerlendirildiğinde deney grubu işletmelerinin %50’nin altında borçla finanse edildiğini göstermektedir.

Panel B’de yer alan “**rotasyon gerçekleştirilmeyen**” örneklem için ihtiyari

tahakkukların normal (işaretli) değerini gösteren İHT değişkeninin ortalaması 0,0023 ve medyan değeri -0,0022 olarak gerçekleşmiş olup, örneklem ortalaması pozitif ihtiyari tahakkukları göstermektedir. Kârı artırıcı yöndeki pozitif ihtiyari tahakkuklar (N=309) ile kârı azaltıcı yöndeki negatif tahakkuklar (N= 344) dengeli dağılım göstermiş ancak zorunlu denetim firması rotasyonu örneklem grubunda olduğu gibi negatif ihtiyari tahakkuklar toplam ihtiyari tahakkuklar içinde sayıca fazla yer almıştır. Pozitif ihtiyari tahakkukların ($\dot{I}HT^+$) ortalama ve medyan değerleri, sırasıyla, 0,0383 ve 0,0327; negatif ihtiyari tahakkukların ($\dot{I}HT^-$) ortalama ve medyan değerleri, sırasıyla, -0,0502 ve -0,0347 olarak gerçekleşmiştir. Panel B’de yer alan kontrol değişkenlerine bakıldığında; finansal kaldıraç seviyesini ifade eden FIN_KAL değişkeninin ortalama değerinin 0,5086 olarak gerçekleşmiş olup, denetim firması rotasyonu gerçekleştirilmeyen işletmelerin %50’den fazla (%50’ye çok yakın) bir oranda borçla finanse edildiğini göstermektedir. Faaliyetlerden kaynaklı nakit akışları ifade eden F_NAK değişkeninin ortalama değeri 0,0672 olarak gerçekleşmiştir. Panel B’de yer alan işletmeleri denetleyen denetim firmasının türünü ifade eden DÖRT_BYK değişkeninin ortalama değeri 0,6600 olarak gerçekleşmiş olup, örneklemdeki işletmelerin %66’sının büyük denetim firmaları tarafından denetlendiğini göstermektedir. İşletmelerin zorunlu rotasyon geçirmeden önceki mali yıla ait mali durum sonucunu gösteren ZRR değişkeninin ortalama değeri 0,2400 olarak gerçekleşmiş olup, bu sonuçlar örneklemdeki işletmelerin %24’ünün önceki yılda zarar etmiş olduğunu göstermektedir.

Panel C’de yer alan **“zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmelerin rotasyondan önceki yılına ait”** örneklem için ihtiyari tahakkukların normal (işaretli) değerini gösteren İHT değişkeninin ortalaması -0,0015 ve medyan değeri -0,0059 olarak gerçekleşmiş olup, örneklem ortalaması negatif ihtiyari tahakkuklar olarak görülmektedir. Kârı artırıcı yöndeki pozitif ihtiyari tahakkuklar (N=45) ile kârı azaltıcı yöndeki negatif tahakkuklar (N=50) dengeli dağılım göstermiş ancak önceki iki örnek grubunda olduğu gibi negatif ihtiyari tahakkuklar toplam ihtiyari tahakkuklar içinde sayıca fazla yer almıştır. Pozitif ihtiyari tahakkukların ($\dot{I}HT^+$) ortalama ve medyan değerleri, 0,0816 ve 0,0483; negatif ihtiyari tahakkukların ($\dot{I}HT^-$) ortalama ve medyan değerleri, -0,0764 ve -0,0561 olarak gerçekleşmiştir. Panel C’de yer alan kontrol değişkenlerine bakıldığında, finansal kaldıraç seviyesini ifade eden FIN_KAL değişkeninin ortalama değeri 0,5016 olarak gerçekleşmiş olup, denetim firması rotasyonu gerçekleştirilmeyen işletmelerin %50’den fazla (%50’ye çok yakın) bir

oranda borçla finanse edildiğini göstermektedir. Faaliyetlerden kaynaklı nakit akışları ifade eden F_NAK değişkeninin ortalama değeri 0,1188 olarak gerçekleşmiştir. Panel C’de yer alan işletmeleri denetleyen denetim firmasının türünü ifade eden DÖRT_BYK değişkeninin ortalama değeri 0,5900 olarak gerçekleşmiş olup, bu durum örneklemdaki işletmelerin %59’unun büyük denetim firmaları tarafından denetlendiğini göstermektedir. İşletmelerin zorunlu rotasyon geçirmeden önceki mali yıla ait mali durum sonucunu gösteren ZRR değişkeninin ortalama değeri 0,2600 olarak gerçekleşmiş olup, bu sonuçlar örneklemdaki işletmelerin %24’ünün önceki yılda zarar etmiş olduğunu göstermektedir.

Panel D’de yer alan **“gönüllü denetim firması rotasyonu gerçekleştiren”** örneklem için ihtiyari tahakkukların normal (işaretli) değerini gösteren İHT değişkeninin ortalaması 0,0676 ve medyan değeri 0,0384 olarak gerçekleşmiş olup, örneklem ortalaması pozitif ihtiyari tahakkuklar olarak görülmektedir. Kârı artırıcı yöndeki pozitif ihtiyari tahakkuklar (N=87) ile kârı azaltıcı yöndeki negatif tahakkukların (N=33) dağılımı incelendiğinde; gönüllü denetim firması rotasyonu gerçekleştiren örneklem içinde yer alan işletmelerin kârı artırıcı ihtiyari tahakkukları daha sık kullandıkları görülmüştür. Pozitif ihtiyari tahakkukların ($\dot{I}HT^+$) ortalama ve medyan değerleri, 0,1203 ve 0,0828; negatif ihtiyari tahakkukların ($\dot{I}HT^-$) ortalama ve medyan değerleri, -0,0715 ve -0,0326 olarak gerçekleşmiştir. Panel D’de yer alan kontrol değişkenlerine bakıldığında, finansal kaldıraç seviyesini ifade eden FIN_KAL değişkeninin ortalama değeri 0,5692 olarak gerçekleşmiş olup, denetim firması rotasyonu gerçekleştirilmeyen işletmelerin %57 oranında borçla finanse edildiğini göstermektedir. Faaliyetlerden kaynaklı nakit akışları ifade eden F_NAK değişkeninin ortalama değeri 0,0302 olarak gerçekleşmiştir. Panel D’de yer alan işletmeleri denetleyen denetim firmasının türünü ifade eden DÖRT_BYK değişkeninin ortalama değeri 0,5500 olarak gerçekleşmiş olup, bu durum örneklemdaki işletmelerin %55’inin 4 büyük denetim firmaları tarafından denetlendiğini göstermektedir. İşletmelerin zorunlu rotasyon geçirmeden önceki mali yıla ait mali durum sonucunu gösteren ZRR değişkeninin ortalama değeri 0,28 olarak gerçekleşmiş olup, bu sonuçlar örneklemdaki işletmelerin %28’inin önceki yılda zarar etmiş olduğunu göstermektedir.

Tüm paneller ihtiyari tahakkukların mutlak değerlerinin ortalamalarına göre sıralandığında; zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren Panel A’nın (0,0455) ile en düşük seviyede, gönüllü denetim firması rotasyonu gerçekleştiren Panel D’nin

(0,1069) ile en yüksek seviyede mutlak ihtiyari tahakkuklara sahip olduğu görülmüştür ($|İHT|$ Panel A $<|İHT|$ Panel B $<|İHT|$ Panel C $<|İHT|$ Panel D). Örneklem gruplarından ilk üç örneklem grubunda kârı artırıcı ve azaltıcı ihtiyari tahakkukların nispeten birbirine yakın dağılım gösterdiği ancak her üç grupta da kârı azaltıcı ihtiyari tahakkukların sayıca daha fazla yer aldığı görülmüştür. Gönüllü denetim firması rotasyonu örneklem grubunda ise kârı artırıcı ihtiyari tahakkukların (N=87) kârı azaltıcı ihtiyari tahakkukların ise (N= 33) olarak gerçekleştiği ve diğer üç örneklem grubundan farklı olarak kârı artırıcı ihtiyari tahakkukların daha fazla yer aldığı görülmüştür. FIN_KAL değişkeni ilk üç panelde yer alan örneklem grupların %50 civarında gerçekleşirken, dördüncü panel olan gönüllü denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmelerin değişken ortalaması %56 seviyesinde gerçekleşmiştir. Tüm örneklem gruplarında yer alan işletmelerin %60'ından fazlasının (DÖRT_BYK; Panel A= %65, Panel B=%66, Panel C= %59, Panel D=%55) dört büyükler olarak adlandırılan büyük denetim şirketi tarafından denetlendiğini göstermektedir.

6.5.2. Çok Değişkenli Analiz Bulguları

Zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesi üzerindeki etkisinin araştırıldığı bu çalışmada, ihtiyari tahakkukları dolayısıyla denetim kalitesini etkileyeceği düşünülen değişkenler dikkate alınmadan gerçekleştirilen tek değişkenli analiz (t testi) sonuçları kontrol edilmiş ve zorunlu denetim firması rotasyonunun ihtiyari tahakkuklar ile ölçülen bağımsız denetim kalitesi üzerinde pozitif etkisi olduğu görülmüştür. Ancak söz konusu sonuçlar zorunlu denetim firması rotasyonu ile bağımsız denetim kalitesi arasındaki ilişkinin açıklanabilmesi için yeterli olmadığından, uluslararası literatürde olduğu gibi (örneğin, Chi vd., 2009; Cameran vd. 2015) ihtiyari tahakkukların işaretini ve seviyesini etkileyebilecek ilave değişkenlerin etkilerinin kontrol edileceği çok değişkenli test yapılmıştır.

Bir bağımlı değişken (bu çalışmada; ihtiyari tahakkuklar) ile bu bağımlı değişkeni etkilemesi muhtemel başka bağımsız değişkenler (bu çalışmada; ZDFR, Ln_AKTF, FİN_KAL, F_NAK, DÖRT_BYK, PD_DD, BYM, ZRR) arasındaki ilişkilerin istatistiki olarak açıklanması regresyon analizleri ile yapılmaktadır. Sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen ampirik çalışmalarda sıklıkla kullanılan regresyon analizinin doğru sonuçlar vermesi ve oluşturulan modelin güvenilirliğinin temini için birtakım

varsayımların sağlanmış olması gerekmektedir. Bu kapsamda, hipotez testinden önce, analizi yapılacak verilerin Doğrusallık (Linearity), Çoklu Doğrusal Bağlantı (Multicollinearity), Normallik (Normality) ve Eşvaryanslılık (Homoscedasticity) varsayımları incelenmiş olup; veri setindeki değişkenler arasındaki ilişkilerin doğrusal olduğu, değişkenler arasında çoklu bağlantı olmadığı, değişkenlere ait verilerin normal dağılım gösterdiği ve veri setinin Eşvaryanslılık varsayımlarını sağladığı görülmüştür⁴⁵.

Zorunlu denetim firması rotasyonu ile denetim kalitesi arasındaki ilişkinin ihtiyari tahakkukların dört değer türü ile (normal, mutlak değer, pozitif ve negatif) incelendiği bu çalışmada, oluşturulan “**Zorunlu denetim firması rotasyonunun bağımsız denetim kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.**” hipotezi; ihtiyari tahakkuklar, zorunlu denetim firması rotasyonu değişkeni ve Tablo 8’de listelenen kontrol değişkenleri ile (önceki çalışmalardan Myers vd., 2003 ve Chi vd., 2009’da olduğu gibi) en küçük kareler regresyon modeli kurularak test edilmiştir.

Zorunlu denetim firması rotasyonun denetim kalitesi ile ilişkisinin daha net ortaya konabilmesi amacıyla, çalışmanın 6.4.1 kısmında (örneklem seçimi) açıklandığı üzere, örneklem; zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren şirketler, denetim firması rotasyonu gerçekleştirilmeyen işletmeler, zorunlu rotasyon gerçekleştiren işletmelerin önceki mali yıla ait verileri ve gönüllü denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler olmak üzere dört kısma ayrılmıştır. Bu ayırım ile zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştikten sonraki ilk yılın ihtiyari tahakkukları ile denetim firması rotasyonu gerçekleştirilmeyen işletmelerin ihtiyari tahakkuklarının, zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmelerin rotasyondan önceki yıla ait ihtiyari tahakkuklarının ve gönüllü denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmelerin ihtiyari tahakkuklarının karşılaştırılması ve dolayısıyla denetim kalitesinin karşılaştırılması sağlanmıştır. Söz konusu karşılaştırma Chi vd. (2009) çalışmasına benzer şekilde karşılaştırma çiftleri oluşturularak (ZOR_ROT / ROT_YOK, ZOR_ROT/ ROT_ÖNC ve ZOR_ROT/ GÖN_ROT), ihtiyari tahakkukların her değer türü için OLS Çoklu Regresyon Modeli uygulanarak gerçekleştirilmiştir.⁴⁶

Elde edilen OLS Regresyon bulguları, aşağıdaki kısımlarda her bir ihtiyari tahakkuk değer türü açısından ayrı ayrı ele alınarak açıklanmıştır.

⁴⁵ Varsayımların sağlanıp sağlanmadığının tespiti kapsamında; Doğrusallık varsayımı için: Toplu serpilme matrisi, Çoklu doğrusal bağlantı varsayımı için: Varyans Artış Faktörleri değerleri, Normallik Varsayımı için: Skewness ve Kurtosis istatistikleri, Eşvaryanslılık varsayımı için: Standardize edilmiş hata terimleri serpilme diyagramı, incelenmiştir.

⁴⁶ Regresyon analizinin gerçekleştirilmesi için SPSS (SPSS Statistics 21) programı kullanılmıştır.

6.5.2.1. İhtiyari Tahakkukların Normal (İşaretli) Değerleri ile Elde Edilen Regresyon Bulguları

İhtiyari tahakkukların normal değerleri ile gerçekleştirilen regresyon sonuçları; zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren örneklem ile denetim firması rotasyonu gerçekleştirilmeyen örnekleme kıyaslayan sütun (I); zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren örneklem ile zorunlu rotasyon gerçekleşmeden önceki yıla ait verileri kıyaslayan sütun (II) ve zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren örneklem ile gönüllü denetim firması rotasyonu gerçekleştiren örnekleme kıyaslayan sütun (III) olmak üzere üç veri sütununda karşılaştırılarak Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11

Normal (işaretli) İhtiyari Tahakkuklar ile Elde Edilmiş Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Beklenen işaret	(I) ZOR_ROT / ROT_YOK	(II) ZOR_ROT/ ROT_ÖNC	(III) ZOR_ROT/ GÖN_ROT
Sabit	?	-0,006 (-0,176)	-0,086 (-1,290)	0,208* (1,955)
ZDFR	?	-0,018** (-2,717)	-0,025** (-2,633)	-0,072*** (-4,693)
Ln_AKTF	?	0,002 (1,313)	0,006* (1,661)	-0,004 (-0,631)
FİN_KAL	?	-0,015 (-1,533)	0,014 (0,792)	-0,074** (-2,511)
F_NAK	-	-0,519*** (-26,547)	-0,555*** (-12,888)	-0,545*** (-8,295)
DÖRT_BYK	?	-0,001 (-0,244)	0,004 (0,419)	-0,007 (-0,447)
PD_DD	+	0,002* (1,749)	0,002 (1,068)	-0,001 (-0,339)
BYM	?	0,045*** (6,080)	0,042** (2,231)	0,016 (0,583)
ZRR	+	-0,018** (-3,063)	-0,015 (-1,273)	-0,033* (-1,748)
Gözlemler (N)		748	190	215
R2		0,517	0,523	0,374
Düzeltilmiş R2		0,512	0,501	0,350
F -test önemlilik düzeyi		0,000	0,000	0,000

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 önemlilik düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Parantez içindeki değerler (t) testi değerlerini göstermektedir.

Tablo 11, (I) no’lu sütunda yer alan regresyon sonuçlarına göre; modelin anlamlılığını gösteren F istatistiği 28,828 ve bu değer anlamlılığını gösteren F önemlilik düzeyi (Sig. =0,000); modelde yer alan bağımsız değişkenlerin, ilgili sütunda yer alan örnekleme oluşturan işletmelerin ihtiyari tahakkuk düzeylerindeki farklılıkları önemli ölçüde açıkladığını ve modelin istatistiksel olarak tümüyle anlamlı olduğunu

göstermektedir. Modelin R^2 değeri ve düzeltilmiş R^2 değeri 0,51 olarak gerçekleşmiş olup, ihtiyari tahakkuk düzeylerindeki farklılığın %51'inin, modelde yer alan değişkenler tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. Düzeltilmiş R^2 açısından elde edilen bu değer, önceki çalışmalar ile karşılaştırıldığında yeterli kabul edilmiştir⁴⁷.

Bağımsız değişkenlerin katsayılarına bakıldığında, ZDFR değişkeninin katsayısı (-0,018) negatif ve istatistiksel olarak anlamlı (%5 anlamlılık düzeyinde) çıkmış olup, bu sonuç, zorunlu denetim firması rotasyonunun ihtiyari tahakkukların işaretli değerleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu dolayısı ile zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler ile denetim firması rotasyonu gerçekleştirmeyen işletmeler arasında denetim kalitesi açısından anlamlı bir farklılık olduğu anlamına gelmektedir. Katsayının işareti (negatif); zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleşmesi halinde ihtiyari tahakkukların seviyesinin azaldığı ve dolayısıyla denetim kalitesinin arttığı şeklinde değerlendirilebilir.

F_NAK değişkeninin katsayısı (-0,519), negatif ve istatistiki olarak anlamlı (%1 anlamlılık düzeyinde) çıkmış olup, katsayı işareti ve anlamlılığı önceki çalışmalarla (Dechow vd., 1995; Johnsons vd., 2002, Myers vd., 2003; Yaşar, 2011 ve Ocak, 2013; Kim vd., 2015) tutarlı olup; Johnsons vd., 2002 (-0,053), Myers vd., 2003 (-0,054); Yaşar, 2011 (-0,548) çalışmalarında elde edilen bulgular ile karşılaştırıldığında eşdeğer ya da daha yüksek olduğu görülmektedir. PD_DD değişkenin katsayı işareti ve anlamlılığı önceki çalışmalar (Johnsons vd., 2002; Yaşar, 2011) doğrultusunda beklendiği üzere (0,002) pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı (%10 anlamlılık düzeyinde) çıkmıştır. PD_DD değişkeni, işletmelerin piyasa değerlerinin defter değerlerinden ne kadar farklı olduğunun anlaşılmasında kullanılmakta olup; söz konusu oranın yüksekliğinin ihtiyari tahakkukların düzeyini artırması beklenmektedir. Söz konusu katsayının (0,002) işaret ve büyüklüğü, örneklem kapsamındaki işletmelerin piyasa değerini yükseltmek için ihtiyari tahakkuklara başvurdukları şeklinde yorumlanabilir. BYM değişkeni katsayısı (0,045), pozitif ve anlamlı (%1 anlamlılık düzeyinde) çıkmış olup, önceki çalışmalardan, Nagy, 2005 (Growth= 0,009) ve Kwon vd., 2011, (Growth=0,005) bulguları ile aynı işaretli gerçekleşmiştir. BYM değişkeni, işletmenin satışlarındaki artışı ifade etmekte olup, değişkenin katsayısının yönü ve büyüklüğü söz konusu örneklem kapsamındaki işletmelerde satışlarda gerçekleşen artışların ihtiyari tahakkuklar üzerindeki etkisini test etmek amacıyla modele dahil

⁴⁷ Adjusted R^2 değeri, Jackson vd., 2008 çalışmasında, % 35; Kwon vd., 2011 çalışmasında, % 30; Aslanoğlu vd., 2016 çalışmasında, % 9 olarak hesaplanmıştır.

edilmiştir. Myers vd. (2003) ve Blouin vd. (2005), BYM ile ihtiyari tahakkuklar arasında anlamlı bir ilişki bulamazken, buradaki bulgular söz konusu değişkenin %99 önemlilik düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Tablo 12, (I) no'lu sütunda yer alan son istatistiki olarak anlamlı değişken ZRR değişkeni olup, değişken katsayısı Monroe ve Hossain, (2013) ve Cameran vd., (2014) çalışmalarının aksine Francis ve Yu (2009) çalışması ile tutarlı olarak (-0,018) negatif ve anlamlı (%5 anlamlılık düzeyinde) çıkmış olup, bu sonuç; zarar eden işletmelerin ihtiyari tahakkuk düzeylerinin daha yüksek düzeyde olacağı varsayımının aksini işaret etmektedir. (I) no'lu sütunda yer alan diğer değişkenler; Ln_AKTF, FİN_KAL ve DÖRT_BYK, istatistiki açıdan anlamlı çıkmamıştır.

Tablo 11, (II) no'lu sütunda yer alan regresyon sonuçlarına göre; modelin anlamlılığını gösteren F istatistiği 24,499 ve bu değer anlamlılığını gösteren F önemlilik düzeyi (Sig. =0,000); modelde yer alan bağımsız değişkenlerin, (II) no'lu sütunda yer alan örnekleme oluşturan işletmelerin ihtiyari tahakkuk düzeylerindeki farklılıkları önemli ölçüde açıkladığını ve modelin istatistiksel olarak tümüyle anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin R^2 değeri 0,523 ve düzeltilmiş R^2 değeri 0,501 olarak gerçekleşmiş olup, ihtiyari tahakkuk düzeylerindeki farklılığın %50'sinin, modelde yer alan değişkenler tarafından açıklanabildiğini göstermektedir.

Modelde yer alan bağımsız değişkenlerin katsayılarına bakıldığında, ZDFR değişkeninin katsayısı (-0,025) negatif ve istatistiksel olarak anlamlı (%5 anlamlılık düzeyinde) çıkmış olup, bu sonuç, zorunlu denetim firması rotasyonunun ihtiyari tahakkukların işaretli değerleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu dolayısı ile zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmelerin, zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleşmeden hemen önceki yıla ait denetim kalitesi düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık olduğu anlamına gelmektedir.

Ln_AKTF değişkeninin katsayısı (0,006), pozitif ve istatistiki açıdan anlamlı (%1 anlamlılık düzeyinde) çıkmıştır. İşletme büyüklüğünü gösteren Ln_AKTF değişkeninin işaretinin hangi yönde olması gerektiği ile ilgili literatürde bazı çelişkili sonuçlar bulunmaktadır. Şöyle ki, Becker vd., 1998; Myers vd. (2003) ve Jackson vd., 2008, gibi çalışmalarda, daha büyük işletmelerin daha düşük ihtiyari tahakkukları olması gerektiği varsayımı (Watts ve Zimmerman, 1986) ile negatif katsayı işareti beklenirken anılan çalışmalarda sonuçlar pozitif işaretli gerçekleşmiş olup, bu sonuçlar, toplam aktifler ile ölçülen büyüklükleri daha yüksek olan işletmelerin daha yüksek ihtiyari tahakkuk düzeyleri olduğunu göstermektedir. F_NAK değişkeninin katsayısı,

beklendiği gibi (-0,555), negatif ve istatistiki olarak anlamlı (%1 anlamlılık düzeyinde) çıkmış olup; *katsayı* işareti ve anlamlılığı önceki çalışmalarla tutarlıdır. BYM değişkeni katsayısı, (0,042) pozitif ve anlamlı (%5 anlamlılık düzeyinde) çıkmış olup, önceki çalışmalar ile aynı işaretli gerçekleşmiştir. (II) no'lu sütunda yer alan diğer değişkenler; FİN_KAL, DÖRT_BYK, PD_DD ve ZRR, istatistiki açıdan anlamlı çıkmamıştır.

Tablo 11, (III) no'lu sütunda yer alan regresyon sonuçlarına göre; modelin anlamlılığını gösteren F istatistiği 15,415 ve bu değer anlamlılığını gösteren F önemlilik düzeyi (Sig. =0,000); modelde yer alan bağımsız değişkenlerin, (III) no'lu sütunda yer alan örnekleme oluşturan işletmelerin ihtiyari tahakkuk düzeylerindeki farklılıkları önemli ölçüde açıkladığını ve modelin istatistiksel olarak tümüyle anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin R^2 değeri 0,374 ve düzeltilmiş R^2 değeri 0,350 olarak gerçekleşmiş olup, ihtiyari tahakkuk düzeylerindeki farklılığın %35'inin, modelde yer alan değişkenler tarafından açıklanabildiğini göstermektedir.

Modelde yer alan bağımsız değişkenlerin katsayılarına bakıldığında, ZDFR değişkeninin katsayısı (-0,072) negatif ve istatistiksel olarak anlamlı (%1 anlamlılık düzeyinde) çıkmış olup, bu sonuç, zorunlu denetim firması rotasyonunun ihtiyari tahakkukların işaretli değerleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu anlamına gelmektedir.

FİN_KAL değişkeninin katsayısı (-0,074) negatif ve istatistiksel olarak anlamlı (%5 anlamlılık düzeyinde) gerçekleşmiştir. Bu değişkenin negatif işareti, finansal sıkıntı içinde bulunan işletmelerin karı azaltıcı yönde ihtiyari tahakkuklara başvurma sıklıklarını ifade eden DeAngelo vd. (1994)'nin iddialarıyla ve literatürde yer alan çalışmalarla (Nagy, 2005; Yaşar, 2011; Cameran vd., 2015) ile tutarlıdır. F_NAK değişkeninin katsayısı beklendiği gibi (-0,545) negatif ve istatistiki olarak anlamlı (%1 anlamlılık düzeyinde) çıkmış olup; *katsayı* işareti ve anlamlılığı önceki çalışmalarla tutarlıdır. ZRR değişkeni katsayısı diğer iki sütunda olduğu gibi (-0,033) negatif ve anlamlı (%10 anlamlılık düzeyinde) gerçekleşmiştir. (III) no'lu sütunda yer alan diğer değişkenler; Ln_AKTF, DÖRT_BYK, PD_DD ve BYM, istatistiki açıdan anlamlı çıkmamıştır.

Özetle, Tablo 11'de yer alan ZDFR değişkeni katsayısı her üç grupta da negatif ve anlamlı (sırasıyla %5, %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde) gerçekleşmiş olup; zorunlu denetim firması rotasyonunun, ihtiyari tahakkukları azaltıcı yönde etkisi olduğu dolayısıyla daha yüksek denetim kalitesinin gerçekleştiği görülmüştür. Regresyon bulgularına göre, üç örneklem grubu arasında en fazla etkinin ZOR-ROT/ GÖN_ROT (-0,072) karşılaştırmasında; en az etkinin ise ZOR_ROT/ ROT_YOK (-0,018)

karşılaştırmasında olduğu da ihtiyari tahakkukların normal değerleri ile elde edilen sonuçlar arasındadır. Diğer bağımsız değişkenlere bakıldığında; her üç grupta da anlamlı çıkan ortak bir değişken bulunmamakla birlikte, F_NAK ve BYM değişkenlerinin (I) ve (II) no'lu sütunlarda yer alan örneklerde ortak anlamlı değer alan değişkenler olarak sayılabilir.

6.5.2.2. İhtiyari Tahakkukların Mutlak Değeri ile Elde Edilen Regresyon Bulguları

Tablo 12, **İhtiyari tahakkukların mutlak değerleri** ile gerçekleştirilen regresyon sonuçlarını göstermekte olup, bir önceki bölümde açıklanan ihtiyari tahakkukların normal değerleriyle gerçekleştirilen analizler ile aynı şekilde hazırlanarak; üç veri sütununda gözlemlenen karşılaştırmalardan oluşmaktadır.

Tablo 12

Mutlak İhtiyari Tahakkuklar ile Elde Edilmiş Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Beklenen işaret	(I) ZOR_ROT / ROT_YOK	(II) ZOR_ROT/ ROT_ÖNC	(III) ZOR_ROT/ GÖN_ROT
Sabit	?	0,186*** (5,665)	0,067 (1,076)	0,303*** (2,974)
ZDFR	?	-0,012* (-1,809)	-0,035*** (-3,948)	-0,051*** (-3,480)
Ln_AKTF	?	-0,007*** (-4,144)	0,001 (0,186)	-0,011** (-1,992)
FİN_KAL	?	0,007 (0,701)	0,023 (1,343)	0,027 (0,950)
F_NAK	-	-0,052** (-2,615)	0,005 (0,129)	-0,153** (-2,438)
DÖRT_BYK	?	-0,005 (-0,851)	-0,012 (-1,219)	-0,013 (-0,835)
PD_DD	+	0,001 (1,192)	-0,001 (-0,512)	0,000 (-0,083)
BYM	?	0,079*** (10,485)	0,020 (1,189)	0,054** (2,024)
ZRR	+	-0,003 (-0,510)	-0,007 (-0,683)	-0,002 (-0,135)
Gözlemler (N)		748	190	215
R2		0,181	0,108	0,182
Düzeltilmiş R2		0,172	0,069	0,151
F -test		0,000	0,007	0,000
önemlilik düzeyi				

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 önemlilik düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Parantez içindeki değerler (t) testi değerlerini göstermektedir.

Tablo 12, (I) no'lu sütunda yer alan regresyon sonuçlarına göre; modelin anlamlılığını gösteren F istatistiği 20,352 ve bu değer anlamlılığını gösteren F

önemlilik düzeyi (Sig. =0,000); modelde yer alan bağımsız değişkenlerin, ilgili sütunda yer alan örnekleme oluşturan işletmelerin ihtiyari tahakkuk düzeylerindeki farklılıkları önemli ölçüde açıkladığını ve modelin istatistiksel olarak tümüyle anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin R^2 değeri 0,181 ve düzeltilmiş R^2 değeri 0,172 olarak gerçekleşmiş olup, ihtiyari tahakkuk düzeylerindeki farklılığın %17'sinin, modelde yer alan değişkenler tarafından açıklanabildiğini göstermektedir.

Bağımsız değişkenlerin katsayılarına bakıldığında, ZDFR değişkeninin katsayısı (-0,012) negatif ve istatistiksel olarak anlamlı (%10 anlamlılık düzeyinde) çıkmış olup, bu sonuç, zorunlu denetim firması rotasyonunun ihtiyari tahakkukların mutlak değerleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu anlamına gelmektedir. Söz konusu sonuç, zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler ile denetim firması rotasyonu gerçekleştirmeyen işletmeler arasında denetim kalitesi açısından fark olmadığını gösteren Chi vd. (2009) çalışma bulgularından farklı bir sonuçtur.

Ln_AKTF değişkeninin katsayısı (-0,007) negatif ve istatistiki açıdan anlamlı (%1 anlamlılık düzeyinde) çıkmıştır. Toplam aktiflerin logaritması alınarak hesaplanan LN_AKTF değişkeninin ihtiyari tahakkukları azaltıcı etki göstermesi varsayımından hareketle, Chi vd. (2009)'da Ln-AKTF değişkeninin katsayısı negatif beklenirken, söz konusu çalışmada ilgili katsayılar pozitif çıkmış ancak bu çalışmadaki sonuçlar Chi vd. (2009)'da beklendiği gibi negatif işaretli gerçekleşmiştir. F_NAK değişkeninin katsayısı beklendiği gibi (-0,052) negatif ve istatistiki olarak anlamlı (%5 anlamlılık düzeyinde) ve Chi vd. (2009) ile tutarlı; BYM değişkeni katsayısı, ihtiyari tahakkukların mutlak değeri ile analiz yapan Myers vd., 2003 ve Chi vd., 2009'un sonuçlarının aksine (0,079) pozitif ve anlamlı (%1 anlamlılık düzeyinde) çıkmıştır (Myers vd. (2003) ve Chi vd. (2009)'da satışlardaki değişimle hesaplanan büyüme değişkeninin ihtiyari tahakkuklar üzerindeki etkisinin her iki yönlü olabileceği ifade edilerek, katsayının yönü konusunda çıkarımda bulunulmamıştır). Tablo 12, (I) no'lu sütunda yer alan diğer değişkenler; FİN_KAL, DÖRT_BYK, PD_DD ve ZRR, istatistiki açıdan anlamlı çıkmamıştır.

Tablo 12, (II) no'lu sütunda yer alan regresyon sonuçlarına göre; modelin anlamlılığını gösteren F istatistiği 2,743 ve bu değer anlamlılığını gösteren F önemlilik düzeyi (Sig. =0,007); modelde yer alan bağımsız değişkenlerin, Tablo 12 (II) no'lu sütunda yer alan örnekleme oluşturan işletmelerin ihtiyari tahakkuk düzeylerindeki farklılıkları önemli ölçüde açıkladığını ve modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin R^2 değeri 0,108 ve düzeltilmiş R^2 değeri 0,069 olarak gerçekleşmiş olup, ihtiyari tahakkuk düzeylerindeki farklılığın %7'sinin, modelde yer

alan değişkenler tarafından açıklanabildiğini göstermektedir.

Modelde yer alan bağımsız değişkenlerin katsayılarına bakıldığında, ZDFR değişkeninin katsayısı (-0,035) negatif ve istatistiksel olarak anlamlı (%1 anlamlılık düzeyinde) çıkmış olup; bu sonuç, Chi ve diğ. (2009) çalışmasında elde edilen (-0,01) değerden daha yüksek seviyede ilişkiyi açıklamaktadır. Bu kapsamda; zorunlu denetim firması rotasyonunun ihtiyari tahakkukların işaretli değerleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu dolayısı ile zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler ile zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleşmeden hemen önceki yıl arasında mutlak ihtiyari tahakkukların düzeyi ve dolayısıyla denetim kalitesi bakımından anlamlı bir farklılık olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 12, (II) no'lu sütunda yer alan zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler ile zorunlu rotasyondan önceki yılın verilerinin karşılaştırıldığı bulgulara göre, mutlak ihtiyari tahakkuklar ile oluşturulan bu modelde, ZDFR değişkeni dışında diğer tüm değişkenler istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır. Modelin düzeltilmiş R^2 değeri ile birlikte değerlendiğinde modelde yer alan değişkenlerin modelin anlamlılığına katkısı ancak %7 düzeyinde çıktığından bu durum beklenen bir sonuç olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 12, (III) no'lu sütunda yer alan regresyon sonuçlarına göre; modelin anlamlılığını gösteren F istatistiği 5,742 ve bu değerin anlamlılığını gösteren F önemlilik düzeyi (Sig. =0,000); modelde yer alan bağımsız değişkenlerin, (III) no'lu sütunda yer alan örnekleme oluşturan işletmelerin ihtiyari tahakkuk düzeylerindeki farklılıkları önemli ölçüde açıkladığını ve modelin istatistiksel olarak tümüyle anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin R^2 değeri 0,182 ve düzeltilmiş R^2 değeri 0,151 olarak gerçekleşmiş olup, ihtiyari tahakkuk düzeylerindeki farklılığın %15'inin, modelde yer alan değişkenler tarafından açıklanabildiğini göstermektedir.

Modelde yer alan bağımsız değişkenlerin katsayılarına bakıldığında, ZDFR değişkeninin katsayısı (-0,051) negatif ve istatistiksel olarak anlamlı (%1 anlamlılık düzeyinde) gerçekleşmiştir. Benzer şekilde araştırma modeline sahip olan Chi vd. (2009) çalışmasının aksine, bu sonuç; zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmelerin, gönüllü denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler ile arasında mutlak ihtiyari tahakkuklar ve bağımsız denetim kalitesi açısından anlamlı bir fark olduğuna işaret etmektedir.

Ln_AKTF değişkeninin katsayısı ihtiyari tahakkukların mutlak değerleri ile analizlere yer veren Chi vd. (2009) çalışmasının aksine (-0,011) negatif ve istatistiki

açından anlamlı (%1 anlamlılık düzeyinde) çıkmıştır. F_NAK değişkeninin katsayısı beklendiği gibi (-0,153) negatif ve istatistiki olarak anlamlı (%5 anlamlılık düzeyinde); BYM değişkeni katsayısı (0,054) pozitif ve istatistiki olarak anlamlı (%5 anlamlılık düzeyinde) çıkmıştır. (III) no'lu sütunda yer alan diğer değişkenler; FİN_KAL, DÖRT_BYK, PD_DD ve ZRR, istatistiki açıdan anlamlı çıkmamıştır.

Özetle, Tablo 12'de yer alan ZDFR değişkeni katsayısı her üç grupta da negatif ve anlamlı (sırasıyla %10, %1 ve %1 anlamlılık düzeyinde) gerçekleşmiş olup; zorunlu denetim firması rotasyonunun, mutlak ihtiyari tahakkukları azaltıcı yönde etkisi olduğu dolayısıyla daha yüksek denetim kalitesinin gerçekleştiği görülmüştür. Tablo 12'de yer alan regresyon bulgularına göre; üç örneklem grubu arasında en fazla etkinin, ihtiyari tahakkukların normal değerleri ile gerçekleştirilen analizleri gösteren Tablo 11'de olduğu gibi, ZOR-ROT/ GÖN_ROT (-0,051) karşılaştırmasında ve yine en az etkinin ise ZOR_ROT/ ROT_YOK (-0,012) karşılaştırmasında olduğu da ihtiyari tahakkukların mutlak normal değerleri ile elde edilen sonuçlar arasındadır.

6.5.2.3. İhtiyari Tahakkukların Pozitif Değeri ile Elde Edilen Regresyon Bulguları

İhtiyari tahakkuklar ile gerçekleştirilen Myers vd. 2003 ve Chi vd. 2009 gibi çalışmalarda görüldüğü üzere, ihtiyari tahakkukların karı artıcı ve azaltıcı etkilerinin test edilebilmesi için ihtiyari tahakkukların normal ve mutlak değerlerinin yanı sıra, pozitif ve negatif ihtiyari tahakkuklarla aynı regresyon modeli tekrar çalıştırılarak Tablo 13 ve Tablo 14'deki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 13, önceki iki regresyon analizinde kullanılan modele, pozitif ihtiyari tahakkukların dâhil edilmesi ile elde edilen bulgulardan ve zorunlu rotasyonu diğer rotasyon durumları ile karşılaştıran üç veri sütunundan oluşmaktadır.

Tablo 13'de yer alan regresyon sonuçlarına göre; modelin anlamlılığını gösteren F istatistiği her bir sütun için sırasıyla 37,471, 7,6756 ve 6,031 (Sütun I, II, III); bu değerlerin anlamlılığını gösteren F önemlilik düzeyi (Sig. =0,000); modelde yer alan bağımsız değişkenlerin, ilgili sütunda yer alan örnekleme oluşturan işletmelerin ihtiyari tahakkuk düzeylerindeki farklılıkları önemli ölçüde açıkladığını ve modelin istatistiksel olarak tümüyle anlamlı olduğunu göstermektedir. Her üç sütunda yer alan Modelin R^2 değerleri sırasıyla 0,471, 0,456 ve 0,296; düzeltilmiş R^2 değerleri 0,458, 0,397 ve 0,247 olarak gerçekleşmiş olup, ihtiyari tahakkuk düzeylerindeki farklılığın her üç model için

sırasıyla %45, %40 ve %25'inin, modelde yer alan değişkenler tarafından açıklanabildiğini göstermektedir.

Tablo 13

Pozitif İhtiyari Tahakkuklar ile Elde Edilmiş Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Beklenen işaret	(I) ZOR_ROT / ROT_YOK	(II) ZOR_ROT/ ROT_ÖNC	(III) ZOR_ROT/ GÖN_ROT
Sabit	?	0,085 (1,651)	-0,093 (-0,884)	0,375** (2,448)
ZDFR	?	-0,024** (-2,270)	-0,045*** (-3,512)	-,082*** (-3,472)
Ln_AKTF	?	-0,001 (-0552)	0,009 (1,608)	-0,011 (-1,418)
FİN_KAL	?	-0,015 (-1,011)	0,025 (0,969)	-0,053 (-1,191)
F_NAK	-	-0,452*** (-13,336)	-0,509*** (-6,159)	-0,421*** (-4,041)
DÖRT_BYK	?	-0,006 (-0,770)	-0,008 -0,576	-0,018 (-0,794)
PD_DD	+	0,001 (1,044)	-0,001 (-0,397)	0,000 (0,092)
BYM	?	0,065*** (7,241)	0,023 (0973)	0,008 (0,218)
ZRR	+	-0,008 (-0,984)	-0,017 (-1,068)	-0,005 (-0,209)
Gözlemler (N)		346	82	124
R2		0,471	0,456	0,296
Düzeltilmiş R2		0,458	0,397	0,247
F -test önemlilik düzeyi		0,000	0,000	0,000

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 önemlilik düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Parantez içindeki değerler (t) testi değerlerini göstermektedir.

Bağımsız değişkenlerin katsayılarına bakıldığında, ZDFR değişkeninin katsayısı bakımından her üç model de (-0,024, 0,045 ve -0,082) negatif ve istatistiksel olarak anlamlı (sırasıyla %5, %1 ve %1 anlamlılık düzeyinde) çıkmış olup, bu sonuçlar, zorunlu denetim firması rotasyonunun pozitif (kârı arttırıcı) ihtiyari tahakkuklar üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu anlamına gelmektedir. Bu bulgular, önceki çalışmalardan Chi vd. (2009) ile tutarlı sonuçlar ortaya koymuştur.

Diğer bağımsız değişkenler açısından ise F_NAK değişkeninin her üç karşılaştırmada beklendiği üzere negatif istatistiki olarak anlamlı (%1 anlamlılık düzeyinde) çıktığı görülmektedir. Sadece (I) nolu sütunda olmak üzere BYM değişkeninin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı (%1 anlamlılık düzeyinde) gerçekleştiği, söz konusu katsayı Myers vd. (2003) ve Chi vd. (2009) çalışmalarında elde edilen katsayılar ile karşıt, ancak bu tez çalışmasının önceki sonuçları ile tutarlı gerçekleşmiştir. Diğer kontrol değişkenleri istatistiki olarak anlamlı sonuçlar ortaya

koymamaktadır.

Özetle, Tablo 13’de yer alan ZDFR değişkeni katsayısı her üç grupta da negatif ve anlamlı (%1 anlamlılık düzeyinde) gerçekleşmiş olup; zorunlu denetim firması rotasyonunun, ihtiyari tahakkukları azaltıcı yönde etkisi olduğu dolayısıyla daha yüksek denetim kalitesinin gerçekleştiği görülmüştür.

6.5.2.4. İhtiyari Tahakkukların Negatif Değeri ile Elde Edilen Regresyon Bulguları

Tablo 14’de **ihtiyari tahakkukların negatif değerleri** ile gerçekleştirilen çoklu regresyon sonuçlarına yer verilmiş olup; kontrol değişkenlerin ihtiyari tahakkukların negatif değeriyle regresyon modeline dahil edilmesi ile elde edilen bulgulardan oluşmaktadır. Tablo 14, önceki üç analizde olduğu gibi üç veri sütunundan oluşmaktadır.

Tablo 14

Negatif İhtiyari Tahakkuklar ile Elde Edilmiş Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Beklenen işaret	(I)	(II)	(III)
		ZOR_ROT / ROT_YOK	ZOR_ROT/ ROT_ÖNC	ZOR_ROT/ GÖN_ROT
Sabit	?	-0,122*** (-4,094)	-0,094 (-1,635)	-0,131 (-1,269)
ZDFR	?	-0,003 -0,472	0,014 (1,556)	0,001 (0,064)
Ln_AKTF	?	0,006*** (3,841)	0,002 (0,763)	0,007 (1,377)
FİN_KAL	?	-0,024** (-2,400)	-0,016 (-0,865)	-0,082** (-2,772)
F_NAK	-	-0,267*** (-11,343)	-0,243*** (-5,242)	-0,220** (-2,607)
DÖRT_BYK	?	0,005 (0,946)	0,014 (1,385)	0,003 (0,165)
PD_DD	+	0,000 (0,184)	0,001 (0,484)	-0,003 (0,965)
BYM	?	-0,051*** -4,939	0,016 (0,882)	-0,029 (-0,891)
ZRR	+	-0,006 (-0,993)	0,007 (0,610)	0,001 (0,035)
Gözlemler (N)		402	108	91
R2		0,370	0,299	0,244
Düzeltilmiş R2		0,357	0,242	0,170
F-test önemlilik düzeyi		0,000	0,000	0,003

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 önemlilik düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Parantez içindeki değerler (t) testi değerlerini göstermektedir.

Tablo 14’de yer alan regresyon sonuçlarına göre; modelin anlamlılığını gösteren F istatistiği her bir sütun için sırasıyla 28,828, 5,270 ve 3,312 (Sütun I, II, III); bu değerlerin anlamlılığını gösteren F önemlilik düzeyi (Sig. =0,000); modelde yer alan bağımsız değişkenlerin, ilgili sütunda yer alan örnekleme oluşturan işletmelerin ihtiyari tahakkuk düzeylerindeki farklılıkları önemli ölçüde açıkladığını ve modelin istatistiksel olarak tümüyle anlamlı olduğunu göstermektedir. Her üç sütunda yer alan Modelin R^2 değerleri sırasıyla 0,370, 0,299 ve 0,244; düzeltilmiş R^2 değerleri 0,357, 0,242 ve 0,170 olarak gerçekleşmiş olup, ihtiyari tahakkuk düzeylerindeki farklılığın her üç model için sırasıyla %36, %24 ve %17’sinin, modelde yer alan değişkenler tarafından açıklanabildiğini göstermektedir.

Bağımsız değişkenlerin katsayılarına bakıldığında, ZDFR değişkeninin katsayısı bakımından, her üç model de istatistiksel olarak anlamsız gerçekleşmiş olup, bu sonuçlar; zorunlu denetim firması rotasyonunun negatif ihtiyari tahakkuklar ile ölçülen denetim kalitesi yönünden anlamlı bir fark oluşturmadığı anlamına gelmektedir. Bu sonuç; Chi vd. (2009), Yaşar ve Yalçın (2018) sonuçları ile tutarlı olup, anılan her iki çalışmada da negatif ihtiyari tahakkuklar denetim kalitesi göstergesi olarak anlamlı bir sonuç göstermemiştir. Bu nedenle, H_0 hipotezi kabul edilerek, ihtiyari tahakkukların negatif değerleri ile yapılan analize göre zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler ile diğer kontrol grupları arasında bağımsız denetim kalitesi yönünden farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo 11, Tablo 12, Tablo 13 ve Tablo 14’te yer alan tüm bulgular birlikte değerlendirildiğinde; zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler ile diğer işletmeler arasında; ihtiyari tahakkukların negatif değerleri hariç, diğer üç değer türü ile ölçülen denetim kalitesi açısından anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Buna göre, zorunlu denetim firması rotasyonu sonrası ilk yılda, negatif ihtiyari tahakkuklar hariç, üç karşılaştırma düzeyinde (ZOR_ROT/ ROT_YOK, ZOR_ROT/ ROT_ÖNC, ZOR_ROT/ GÖN_ROT); zorunlu denetim firması rotasyonunun, ihtiyari tahakkuklar üzerinde kısıtlayıcı etkide bulunarak denetim kalitesinin daha yüksek seviyede gerçekleştiğini göstermektedir.

Bu tez çalışmasında elde edilen ve yukarıda açıklanan bulgular; zorunlu denetim firması rotasyonu ile rotasyon gerçekleştirmeyen işletmeleri, rotasyon öncesi yılı ve gönüllü denetim firması rotasyonu karşılaştıran Nagy (2005), Kim ve Yii (2009), Harris ve Whisenant (2012) ve Kim, Lee ve Lee (2015) çalışmaları ile tutarlı; ancak Myers vd. (2003), Chi vd. (2009), Cameran vd. (2015) ve Mohrmann (2017)’nin sonuçları ile

karşıt olmak üzere, zorunlu rotasyonun, ihtiyari tahakkukların negatif değerleri dışında, anlamlı ve denetim kalitesini artırıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Zorunlu rotasyon gerçekleşmeden hemen önceki yıl ile rotasyon sonrası ilk yılın karşılaştırmalarından elde edilen sonuçlar; zorunlu rotasyon yaklaştıkça denetçilerin, görev süresinin son bulduğu yılda yüksek kaliteli bir denetim sunma konusunda teşvik bulamaması, denetim faaliyetleri esnasında göstereceği çabanın azalacağı, gerekli özen ve titizliğin gösterilmeyeceği şeklinde açıklanan “topal ördek” etkisini destekleyen kanıtlar ortaya koymuştur.

Negatif ihtiyari tahakkuklar ile yapılan analizler hariç diğer üç ihtiyari tahakkuk türü ile yapılan analizlerde, zorunlu rotasyonun ihtiyari tahakkukların seviyesi ile negatif ilişkili olduğu ve kısıtlayıcı etki yaptığı görülmüştür.

Diğer taraftan, zorunlu denetim firması rotasyonu durumu ile gönüllü denetim firması rotasyonu arasında denetim kalitesi açısından istatistiki olarak anlamlı farklılık olduğu görülmüştür.

BÖLÜM VII

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küresel çapta meydana gelen finansal skandallar, denetçilerin denetim faaliyetleri esnasında bağımsızlıklarını koruyamadıkları ve bu durumun denetçi güvenilirliğini zedelediği yönünde yaygın bir görüş oluşturmuştur. 21. yüzyılda, kaliteli bir denetimin teminatı olan denetçi bağımsızlığının sorgulanmaya başlanmasının ardından, denetçilerin zedelenen itibarının tekrar sağlanması, yatırımcıların ve denetimin ilgili taraflarının denetime duydukları güvenin arttırılması amacıyla bağımsız denetimde rotasyon uygulamasının zorunlu hale getirilmesi önerilmiştir. Yaşanan finansal skandalların denetçi bağımsızlığı ve denetim kalitesi konularındaki endişeleri arttırması, denetim firmalarının periyodik bir rotasyonunu gerekli ve zorunlu kılmıştır. ABD'nin SOX Yasası ile yoğun şekilde gündeme getirdiği zorunlu rotasyon, başta AB ülkeleri olmak üzere çeşitli ülkelerde tartışılmaya ve uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu uygulamaların bazılarının sorumlu ortak başdenetçi düzeyinde, bazılarının denetim firması düzeyinde olduğu, hatta bazı ülke uygulamalarında her iki düzeyde rotasyon uygulamasının birlikte geçerli olduğu görülmektedir. Bazı ülkelerde bağımsız denetim raporlarında bağımsız denetçilerin isimlerinin bulunmaması denetçi rotasyonu hakkında yapılan araştırmaları kısıtlamaktadır. Öte yandan denetçi değişikliğinin denetlenen şirket ile denetim firması arasındaki ilişkiyi kesmediğinden, aynı işletmeden elde edilen gelirlerin halen aynı denetim firmasının hasılatına dahil olduğundan, zorunlu rotasyondan beklenen etkinin sağlanması açısından sorumlu ortak başdenetçi değişiklikleri yeterli görülmemektedir.

Zorunlu rotasyon düzenlemesi getirilmeden önce aynı işletmelerin uzun yıllar boyunca aynı denetim firmaları ve hatta aynı denetçi tarafından denetlendikleri görülmektedir. Uzun yıllara yayılan karşılıklı denetçi- müşteri ilişkisi, zaman içinde karşılıklı çıkar ilişkisine dönüşebilmektedir (Örneğin, Arthur Anderson denetim şirketi ile müşterisi Enron arasında 20 yılı aşan ilişkide olduğu gibi). Denetçi, bu şekilde uzun denetim anlaşmalarının içinde bağımsızlığını koruyamayarak, müşterinin baskısı altında kalabilmekte ve finansal tabloları gerektiği gibi denetlemeyebilmektedir. Bu durum, açıklanan denetim raporlarının güvenilirliğini sarsarak, denetim kalitesinin düşmesine neden olmaktadır. Söz konusu denetimin kalitesini etkileyen ve denetim kalitesinin

ölçümünde etkili olan birçok unsur bulunmakla birlikte, bu tez çalışmasında; denetim kalitesi, literatürde denetim kalitesi ölçütü olarak yaygın şekilde kabul gören ve kâr yönetimi uygulamalarından biri olan ihtiyari tahakkuklar aracılığıyla ölçülmüştür.

Bu çalışmada, denetim kalitesi göstergesi olarak ihtiyari tahakkuklar kullanılmak suretiyle, zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim kalitesi ile ilişkili olup olmadığı, ülkemizde zorunlu rotasyonun uygulanmaya başlandığı 2010 yılı itibariyle Borsa İstanbul'da işlem gören 124 imalat sanayii işletmesi örnekleme üzerinde incelenmiştir. Literatürde zorunlu rotasyonun denetim kalitesine etkisinin ölçülmesi amacıyla yapılmış çalışmalar doğrultusunda; seçilen örnekleme zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler belirlendikten sonra aynı dönem aralığında rotasyon gerçekleştirmeyen işletmeler, gönüllü olarak denetim firması değişikliğine gitmiş işletmeler tespit edilerek örnekleme üç ayrı gruba sınıflandırılmıştır. Daha sonra zorunlu rotasyonun etkilerinin gözlemlenebilmesinde önceki çalışmalarda başvurulduğu görülen ve literatürde *topal ördek* etkisi olarak adlandırılan etkinin test edilebilmesi amacıyla; rotasyon yılını rotasyon gerçekleşmeden hemen önceki yıllarla karşılaştırabilmek için, zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmelerin rotasyon öncesi yıla ait ihtiyari tahakkukları ile ölçülmüş analiz bulguları da dahil edilmiştir. Bu kapsamda, denetim kalitesi göstergesi olarak ihtiyari tahakkukların normal değerlerinin yanı sıra, mutlak değerleri, pozitif (karı artırıcı) ve negatif (karı azaltıcı) değerleri ayrı ayrı regresyona tabi tutularak analiz yapılmış ve yukarıda bahsedilen deney grubu ve kontrol grubu örneklemler, her bir ihtiyari tahakkuk türü için ayrı ayrı incelenmiştir.

Modelin regresyon sonuçları; zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler ile diğer işletmeler (rotasyon gerçekleştirmeyen, rotasyon öncesi ve gönüllü rotasyon gerçekleştiren) arasında ihtiyari tahakkuklar ve dolayısıyla denetim kalitesi açısından anlamlı bir fark bulunduğunu göstermiştir. Çok değişkenli regresyon sonuçlarına göre; zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren şirketlerin ilk yılında; rotasyon gerçekleştirmeyen şirketlere, rotasyon öncesi yıla ve gönüllü denetim firması rotasyonu gerçekleştiren şirketlere göre daha düşük ihtiyari tahakkuklarının ve dolayısıyla daha yüksek denetim kalitesinin olduğu görülmüştür. Her üç karşılaştırma grubunda elde edilen bulgular; literatürde zorunlu rotasyonu destekleyen çalışmalarla (örneğin; Nagy, 2005; Kim ve Yii, 2009; Harris ve Whisenant, 2012; Kim, Lee ve Lee, 2015) tutarlı; karşı yöndeki çalışmaları (Myers vd. 2003; Chi vd., 2009; Cameran vd., 2015) ise desteklemeyen sonuçlar ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu tez çalışması,

Türkiye’de halihazırda uygulanmakta olan denetim firması rotasyonunun denetim kalitesi üzerinde olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşmış olup, zorunlu rotasyon literatüründe *zorunlu denetim firması rotasyonunu destekleyenler* grubuna katkı sağlamış bulunmaktadır.

Bu tez çalışması, literatürde yer alan birçok çalışmanın aksine *denetçi görev süresini* dikkate alarak değil, fiilen zorunlu denetim firması rotasyonunun uygulandığı Türkiye örneğinde; BIST İmalat Sanayiinde yer alan işletmelerin, yasal düzenleme uygulanmaya başlandığı günden itibaren gerçekleştirmiş oldukları zorunlu denetim firması rotasyonları üzerinde analiz yapılmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, literatürde yer alan birçok çalışmanın en önemli kısıtı olan, araştırmaların zorunlu rotasyon şartlarında gerçekleştirilmemiş olması ve elde edilen sonuçların zorunlu rotasyon şartlarına genellenerek yorumlanması durumunun dışında kalmaktadır. Ayrıca, zorunlu denetim firması rotasyonu diğer tüm durumlarla (rotasyon olmayan, rotasyon önceki yıl ve gönüllü rotasyon) karşılaştırılarak, zorunlu rotasyon dışındaki tüm alternatiflerin zorunlu rotasyona karşı sonuçları test edilmiştir. Bu çerçevede, çalışmanın **“Zorunlu denetim firması rotasyonunun bağımsız denetim kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.”** hipotezi gerçekleştirilen araştırma ve regresyon analizleri sonucunda reddedilmiş olup, Türkiye örneğinde zorunlu denetim firması rotasyonunun bağımsız denetim kalitesi üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve denetim kalitesini yükseltici bir etkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Zorunlu denetim firması rotasyonunun bağımsız denetim kalitesi üzerinde olumlu etkisi olduğunu gösteren bu çalışmadaki ampirik sonuçlar, Türkiye'deki zorunlu denetim firması uygulaması tercihinin desteklemesi açısından önem taşımaktadır. Ancak, zorunlu denetim firması rotasyonu ile düzenleyici otoritelerin ulaşmak istedikleri amaç açısından, en etkili rotasyon süresinin ne olması gerektiği hususu da ileride tartışılması gereken önemli konular olarak göz önünde bulundurulması gerektiği düşünülmektedir

Her araştırmanın olduğu gibi bu çalışmanın da birtakım kısıtları bulunmaktadır. Araştırmanın sınırlılıkları bölümünde açıklanan kısıtlar göz önüne alınmak suretiyle gelecek çalışmalarda; Türkiye’de zorunlu denetim firması ile birlikte uygulanmakta olan zorunlu sorumlu ortak başdenetçi rotasyonunun incelenmesinin zorunlu rotasyon uygulaması hakkındaki literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Diğer yandan Türkiye denetim piyasasında henüz veri ulaşılabilirliği sınırlılığı bulunan denetim ücretleri ve işletme sürekliliği konusunda belirsizlik içeren denetim

görüşleri bildirilmesi gibi farklı denetim kalitesi göstergeleri kullanılarak konu hakkında analiz yapılmasında fayda bulunmaktadır. Bununla birlikte, imalat sanayi dışında diğer sektörleri de içine alacak bir örneklem üzerinde ölçülecek denetim kalitesi düzeyleri ile zorunlu rotasyon arasındaki ilişki hakkında farklı sonuçlar ortaya çıkması söz konusu olabilir. Diğer taraftan, çalışmanın zorunlu rotasyon uygulamasının aleyhindeki görüşler (3.3.2) bölümünde sıralanan dezavantajlardan özellikle zorunlu rotasyondan kaynaklanacak ek maliyetler hususunda herhangi bir araştırma yapılamadığından, çalışmada elde edilen bu olumlu sonucun, katlanılan maliyetleri aşip aşmayacağı konusunda bir araştırma yapılamamıştır. Gelecekte yapılacak çalışmaların elde edilen fayda bulgularına karşılık maliyetleri de inceleme imkânları olması halinde farklı sonuçlar ortaya çıkabilecektir.

KAYNAKÇA

- AB, 4. Direktif, 78/660/EEC, 25.07.1978,
<http://www.istanbulymmoo.org.tr/Data/Platform/1198.pdf>. Erişim tarihi:
 16/09/2016.
- AB, 7. Direktif, 83/349/EEC 13.06.1983,
<http://www.istanbulymmoo.org.tr/Data/Platform/1198.pdf>. Erişim tarihi: 16/09/2016.
- AB, 8. Direktif, 2006/EEC, 25.04.2006,
<http://www.istanbulymmoo.org.tr/Data/Platform/1198.pdf>. Erişim tarihi:
 16/09/2016.
- Acar, D., Senal, S. ve Usul, H. (2011). Bağımsız denetim kalitesi: Denetim firmaları üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, c.16, s.22, 277-297.
- AICPA, (1992). American Institute Of Certified Public Accountants. SEC Practice Section. (1992). Statement of Position Regarding Mandatory Rotation of Audit Firms of Publicly Held Companies. New York: AICPA.
- AICPA, (2011). Request for public comment: Concept release on auditor independence and audit firm rotation.
https://pcaobus.org/Rulemaking/Docket037/413_AICPA.pdf.
- Al-Khoury, A. F., Ali, A. e., Al-Sharif, M., Hanania, J., Al-Malki, I., & Jallad, M. (2015). Auditor independence and mandatory auditor rotation in Jordan. *International Business Research*, 8(4), 73.
- Altıntaş, N. N. (2011). *Bağımsız denetim ve vergi denetimi dışındaki güvence hizmetleri*. Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Arel, B., Brody, R. & Pany, K. (2006). Findings on the effects of audit firm rotation on the audit process under varying strengths of Corporate governance. *Advances in Accounting*, 22, 1–27.
- Arı, M. (2009). Finansal raporlama skandalları ve mali tabloların güvenilirliği, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:23, Nisan 2009, 410-430.
- Aslanoğlu, S., Cengiz, S., Dinç, Y. ve Dilsiz, M.Ş. (2016). Yaratıcı Muhasebe Uygulamalarının Bağımsız Denetim Kalitesi Üzerine Etkisi. *The Journal of Accounting and Finance*, January, 2016.
- Avrupa Komisyonu Raporu, Regulation (EU) No 537/2014 of the European Parliament

and of the Council of 16 April 2014 on Specific Requirements Regarding Statutory Audit of Public-Interest Entities and repealing commission Decision 2005/909/EC, OJ L158/77- 112, 27 Mayıs 2014, Brüksel.

- Aysan, A.M. (1964). *Muhasebede denetleme ilkeleri ve Türkiye'deki uygulamalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Aytulun, A. (2010). Neden denetim ve AB topluluk müktesebatında denetim düzenlemesi. *Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği*. <http://www.tmud.org.tr/.../File/abmuhasebevedenetim.ppt>. (29.01.2010).
- Balsarı, Ç. (2016). *Denetim kalitesi*, Dayanışma, No. 124, 8-13.
- Bamber, E.M. & Bamber, L.S. (2009). Discussion of mandatory audit partner rotation, audit quality, and market perception: Evidence from Taiwan. *Contemporary Accounting Research Vol. 26 No. 2 (Summer 2009)*, 393–402, doi:10.1506/car.26.2.3.
- Bartov, E., Givolyb, D. & Haync, C. (2000). The rewards to meeting or beating earnings expectations. *Journal of Accounting and Economics* 33, 173–204.
- Bayırlı, R., (2006). *Yaratıcı muhasebe, etik, firma değeri ve örnek bir uygulama*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Bazerman, M., K. Morgan, and G. Lowenstein. (1997). The impossibility of auditor independence. *Sloan Management Review*, 38 (4), 89–94.
- Beasley, M. S., Carcello, J. V. and Hermanson, D. R. (1999). Fraudulent financial reporting 1987-1997: An analysis of U.S. public companies. *Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. Jersey City, NJ: AICPA*.
- Becker, C. L., Defond, M.L., Jiambalvo, J. and Subramanyan, K.R. (1998). The effect of audit quality on earnings management. *Contemporary Accounting Research* 15 (Spring), 1-24.
- Biggs, J. (2002). Testimony given to the U.S. Senate committee on banking, housing and urban affairs. Oversight hearing on accounting and investor protection issues raised by Enron and other public companies. February 27.
- Blau, G. (2003). On assessing the construct validity of two multidimensional constructs occupational commitment and occupational entrenchment. *Human Resource Management Review, Cilt 11*, 279-298.
- Blouin, J., Grein, B.M. & Rountree, B.R. (2007). An analysis of forced auditor change: The case of former Andersen Clients. *The Accounting Review* 82 (3). 621-650.

- Boone, J. P., I. K. Khurana, and K. K. Raman. (2008). Audit firm tenure and the equity risk premium. *Journal of Accounting, Auditing and Finance* 23, 115–140.
- Bowlin, K.O., Hobson, J.L. & Piercey, M.D. (2015) The effects of auditor rotation, professional skepticism, and interactions with managers on audit quality. *The Accounting Review: July 2015, Vol. 90, No. 4*, 1363-1393.
- Bozkurt, N. (2010). *Muhasebe denetimi*. 5.Baskı. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Bozkurt, N. (2015). *İşletmelerin kara deliği hile, çalışan hileleri*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Brody, R.G. & Moscovice, S.A. (1998). Mandatory auditor rotation. *National Public Accountant, March*, 32-35.
- Burke, J.A.& Lee, H. (2015), *Protecting the public interest through mandatory auditor firm rotation: A controversial issue*, in Cheryl R. Lehman (ed.) Sustainability and Governance (Advances in Public Interest Accounting, Volume 18) Emerald Group Publishing Limited, 1 – 55.
- Cameran, M., Francis, J.R., Marra, A., & Pettinicchio, A. (2015). Are there adverse consequences of mandatory auditor rotation? Evidence from the Italian experience, auditing. *A Journal of Practice & Theory American Accounting Association Vol. 34, No. 1*, 1–24, DOI: 10.2308/ajpt-50663.
- Carcello, J.V., Hermanson, R.H. & McGrath, N. T. (1992). Audit quality attributes: The perceptions of partners, preparers, and financial statement users. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* (1992).
- Carcello, J. V., & Nagy, A. L. (2004). Audit firm tenure and fraudulent financial reporting. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 23(2), 55–69.
- Carey, P & Simnett, R. (2006). Audit partner tenure and audit quality. *The Accounting Review*, 81 (3), 653-676.
- Carrera, N., Gomez-Aguilar, N., Humphrey, C. & Ruiz-, E. (2007). Mandatory audit firm rotation in Spain: A policy that was never applied. *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 20(5), 671-701.
- Casterella J, Knechel, W.R. and Walker, P.L (2002). *The relationships of audit failures and auditor tenure*. Working Paper, University of Florida.
- Casterella, J.R. & Johnston, D. (2013). Can the academic literature contribute to the debate over mandatory audit firm rotation? *Research in Accounting Regulation* 25, 108–116.
- Chapple, L and Hossain, S. (2011). Mandatory auditor rotation – Australian evidence.

- Australian Journal of Corporate Law*, 25 (5), 303-317, ABDC rank A.
<http://www.lexisnexis.com/au/legal/results/tocBrowsetoQuickSearch.doi>.
- Chadegani, A.A. (2011). Review of studies on audit quality. *2011 International Conference on Humanities, Society and Culture IPEDR Vol.20 (2011) © (2011) IACSIT Press, Singapore*, 312-319.
- Catanach, A.H. & Walker, P.L. (1999). The international debate over mandatory auditor rotation: A conceptual research framework. *Journal of International Accounting Auditing and Taxation* 8(1) · December 1999, 43-66.
- Chan, K., Chan, L. K. C., Jegadeesh, N., & Lakonishok, J. (2006). Earnings quality and stock returns. *Journal of Business*, 79 (3), 1041-1082.
<http://dx.doi.org/10.1086/500669>.
- Chen, C., Lin, C. & Lin, Y. (2008). Audit partner tenure, audit firm tenure, and discretionary accruals: Does long-term auditor tenure impair earnings quality? *Contemporary Accounting Research*, 25(2), 415 – 445.
- Chi, W. and Huang, H. (2005). Discretionary accruals, audit firm tenure and audit partner tenure: Empirical evidence from Taiwan. *Journal of Contemporary Accounting and Economics* 1(1), 1-65.
- Chi, W., Huang H., Liao Y. & Xie H. (2009). Mandatory audit partner rotation, audit quality, and market perception: Evidence from Taiwan. *Contemporary Accounting Research Vol. 26 No. 2 (Summer 2009)*, 359–91.
- Chi, W., Ling Lei, L. & Mikhail, P. (2011). Is enhanced audit quality associated with greater real earnings management? *Accounting Horizons*, 25(2), 315–335.
- Choi, J., Lim, H. & Mali, D. (2017). Mandatory audit firm rotation and Big4 effect on audit quality: Evidence from South Korea. *Asian Academy of Management Journal of Accounting & Finance*. 2017, Vol. 13 Issue 1, 1-40.
- Cohen Report. *Commission on Auditors' Responsibilities Cohen Commission. (1978). Report, Conclusions and Recommendations.*
http://3197d6d14b5f19f2f4405e13d29c4c016cf96cbbfd197c579b45.r81.cf1.rackcdn.com/collection/papers/1970/1978_0101_CohenAuditors.pdf. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- Collins, D. W. & Hribar, P. (2002). Errors in estimating accruals: Implications for empirical Research. *Journal of Accounting Research*, 40(1), 105-134.
- Copeland, J. (2002). *Deloitte CEO Jim Copeland to Retire.*
<https://www.accountingweb.com/aa/auditing/deloitte-ceo-jim-copeland-to-retire>.

- Corbellaa, Florioa, C., Gottib, G. & MAstrolia S.A. (2015). Audit firm rotation, audit fees and audit quality: The experience of Italian public Companies. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation* 25, 46–66.
- COSO Report, *The COSO Financial Controls Framework: 1992 version*, <http://www.sox-online.com/coso-cobit-center/original-coso-framework/>. Erişim tarihi: 08/06/2016.
- Crabtree, A. D., Brandon, D. M., & Maher, J. J. (2006). The impact of auditor tenure on initial bond ratings. *Advances in Accounting*, 22, 97–121.
- Craswell, A.T. (1988). the association between qualified opinions and auditor switches. *Accounting and Business Research* 19(73), 23-31.
- Çıtak, N. (2009). Yaratıcı muhasebe hileli finansal raporlama mıdır ? *Mali Çözüm Dergisi, Sayı, 91*, 81-113.
- Daniels, B. W., & Booker, Q. (2011). The effects of audit firm rotation on perceived auditor independence and audit quality. *Research in Accounting Regulation*, 23(1), 78–82.
- Dao, M. & Pham, T. (2014). Audit tenure, auditor specialization and audit report lag. *Managerial Auditing Journal*, Vol. 29 Issue: 6, 490-512, <https://doi.org/10.1108/MAJ-07-2013-0906>
- Davis, E. and Ashton, R. (2000). Threshold adjustment in judgment and choice: The case of auditors' substantial doubt thresholds. *Working Paper, Baylor University and Duke University*.
- Davis, L. R., Soo, B. S. & Trompeter, G. M. (2009). Auditor tenure and the ability to meet or beat earnings forecasts. *Contemporary Accounting Research*, 26 (2), 517–548.
- DeAngelo L. E. (1981). Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics* 3(1), 167- 175.
- Dechow, P. M. & Dichev, I.A. (2002). The quality of accruals and earnings: The role of accrual estimation errors. *The Accounting Review*; 2002, 77.
- Dechow, P. M., Sloan, R. G., & Sweeney, A. P. (1995). Detecting earnings management. *Accounting Review*, 70 (2), 193-225.
- DeFond, M. and Subramanyam, K. R. (1998). Auditor changes and discretionary accruals. *Journal of Accounting and Economics*, vol. 25, issue 1, 35-67.
- DeFond, M., Raghunandan, K. & Subramanyam, K.R. (2002). Do non-audit service fees impair auditor independence? Evidence from going concern and audit opinion.

Journal of Accounting Research 40 (4), 1247 – 1274.

- Dopuch N., King R. And Schwartz, R. (2001). An experimental investigation of retention and rotation requirements. *Journal of Accounting Research*, 39 (1), 93-117.
- Durukan, M.B. ve İkiz, A.K. (2007). Denetim Kalitesi, kalite ve hizmet kalitesine ilişkin modeller: Kavramsal çerçeve. *Mali Çözüm, Sayı, 82*, 29-55.
- Doğan, A. (2016). Bağımsız denetimde zorunlu rotasyon. *Muhasebe ve Denetim Dünyası, Yıl, 1, Sayı,1, Haziran 2016*, 1-22.
- Ebimobowei A. & Keretu, O.J. (2011). Mandatory rotation of auditors on audit quality, costs and independence in South-South, Nigeria. *International Business Management*, 5, 166-172.
- Ebrahim. A. (2001). *Auditing quality, auditor tenure, client importance, and earnings management: An additional evidence.*
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/citations?doi=10.1.1.504.2504>.
- Elder, R.J, Lowensohn, S.& Reck J.L. (2015). Audit firm rotation, auditor specialization, and audit quality in the municipal audit context. *Journal of Governmental & Nonprofit Accounting, Vol.4*, 73-100.
- Erdoğan, M. (2002). Muhasebe, denetim ve bağımsız denetimin gerekliliği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 2002, (5)*, 51-63.
- Eroğlu, B. (2017). Tüm zamanların en büyük 10 finansal skandalı. <https://ekonomist.co/ekonomist/finansal-skandallar-10837/>Erişim tarihi: 10/08/2017.
- Ertikin, K. (2017). Bağımsız denetimde bir dönüm noktası: Enron olayı ve Sarbanes-Oxley Yasası. *Mali Çözüm Dergisi, Mayıs- Haziran*, 101-119.
- Ewelt- Knauer, C., Gold, A. & Pott, C. (2013). Mandatory audit firm rotation: A review of stakeholder perspectives and prior research. *Accounting in Europe, 2013 Vol. 10, No. 1*, 27–41, <http://dx.doi.org/10.1080/17449480.2013.77>.
- Firth, M., Rui, O.M & Xi Wu (2012). How do various forms of auditor rotation affect audit quality? Evidence from China. *The International Journal of Accounting*, 47, 109–138.
- Francis, J.R., Edward L. M. and Charles H. S. (1999). The role of big 6 auditors in the credible reporting of accruals. *AUDITING: A Journal of Practice & Theory: September 1999, Vol. 18, No. 2*, 17-34.
- Francis, J. and Wang, D., (2008). The joint effect of investor protection and Big 4 audits

- on earnings quality around the World. *Contemporary Accounting Research*, 25, (1), 157-191.
- Francis, J.R. & Yu, M.D. (2009) Big 4 office size and audit quality. *The Accounting Review: September 2009, Vol. 84, No. 5*, 1521-1552.
- FRC, Discussion Paper: Promoting Audit Quality (2006). <https://www.frc.org.uk/getattachment/87498b3e-0aec-417c-b804-8b0c461174c8/Discussion-Paper-Promoting-Audit-Quality-Nov-2006.pdf>.
- Ganesan Y., Haron, H. & Ismail, I. (2017) *The Services Quality Influence the Satisfaction of SMEs and fees Paid on Non-Audit Services Provided by Small and Medium Practitioners (SMPS)*. In: Proceedings of the FGIC 1st Conference on Governance & Integrity, 3-4 April 2017 ,Yayasan Pahang, Kuantan, Malaysia. pp. 269-284.. ISBN 978-967-2054-37-5
- Gramling, A.A.& Stone, D.N.(2001). Audit firm industry expertise: A review and synthesis of the archival literature. *Journal of Accounting Literature* 20(1), 1-29.
- Geiger, M.A., Raghunandan, K. & Rama, D.V. (1998). Costs associated with Going-concern modified audit opinions: An analysis of auditor changes, subsequent Opinions, and Client Failures. *Advances in Accounting* 16, 117-139.
- Geiger, M. A.& Raghunandan, K. (2002) Auditor tenure and audit reporting failures. *AUDITING: A Journal of Practice & Theory: March 2002, Vol. 21, No. 1*, 67-78.
- George, N. (2004). Auditor rotation and the quality of audits. *The CPA Journal*, 74(12), 22-26.
- Ghosh, A. and Moon, D.C. (2005). Audit tenure and perceptions of audit quality. *The Accounting Review*, 80(2), 585- 612.
- Government Accountability Office (GAO), (2003), *Public Accounting Firms: Required Study on Potential Effects of Mandatory Audit Firm Rotation*, US General Accounting Office, Washington, DC. November, 2003.
- Gönen, S. ve Rasgen, M. (2016). Bağımsız denetimde zorunlu denetçi rotasyonu. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (7), 1809-1822. DOI: 10.15869/itobiad.259229.
- Gul, F.A., Fung, S.Y.K. & Jaggi, B. (2009). Earnings quality: Some evidence on the role of auditor tenure and auditors' industry expertise. *Journal of Accounting and Economics Forthcoming*.
- Gücenme, Ü. (2004). *Muhasebe denetimi*. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.

- Güredin, E. (2014). *Denetim ve güvence hizmetleri-SMMM ve YMM'lere yönelik ilkeler ve teknikler*. 14.Baskı. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Hallak, R. T. P., & Silva, A. L. C. (2012). Determinantes das despesas com serviços de auditoria e consultoria prestados pelo auditor independente on Brasil. *Revista Contabilidade & Finanças* 23(60), 223-231.
- Haftacı, V. (2014). *Muhasebe denetimi*. Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Harris, K. and Whisenant, S. (2012). Mandatory audit rotation: An international investigation. *Working paper, Houston TX: Bauer College of Business, The University of Houston*.
- Healy, P.M. and Wahlen, J.M. (1999) A review of the earnings management literature and its implications for standard setting. *Accounting Horizons*, 13, 365-383. <http://dx.doi.org/10.2308/acch.1999.13.4.365>.
- Hills, R. M. 2002. Oversight Hearing on "Accounting and Investor Protection Issues Raised by Enron and Other Public Companies." *Senate Committee on Banking, Housing, and Urban Affairs*. 107th Cong., 2nd sess. 12 February.
- Hoag, M., Myring, M. & Schroeder, J. (2017). Has Sarbanes-Oxley Standardized Audit Quality? *American Journal of Business*, Vol. 32 Issue: 1, 2-23, <https://doi.org/10.1108/AJB-05-2015-0016>.
- Hohenfels, D. (2016). Auditor tenure and perceived earnings quality. *International Journal of Auditing*, Volume20, Issue3, November 2016, 224-238.
- Holmes, A.W. & Overmyer W.S. (1975). *Muhasebe Denetimi - Auditing Standartları ve Yöntemleri I*. Ankara: Bilimsel Yayınlar Derneği.
- Hoyle, J. (1978). Mandatory auditor rotation: The arguments and alternative. *Journal of Accountancy*, 145(5). 69- 78.
- Hudaib, M. & Cooke, T.E.(2005). The impact of managing director changes and financial distress on audit qualification and auditor switching. *Journal of Business Finance & Accounting*, 2005, vol. 32, issue 9-10, 1703-1739.
- İstanbul YMM Odası Avrupa Birliği Şirketler Hukuku 8. Direktifi Raporu, <http://www.istanbulymmoo.org.tr/Data/Platform/1198.pdf>. Erişim tarihi: 05/08/2016.
- Jackson, A.B., Moldrich, M. & Roebuck, P. (2008). Mandatory audit firm rotation and audit quality. *Managerial Auditing Journal*, Vol. 23 Issue: 5, 420-437, <https://doi.org/10.1108/02686900810875271>.
- Jeong, S.W. (1999). The Comparison of the results of audit report review between big-6

- and non-big-6 auditors. *Accounting and Auditing Research.*, 35, 193-217.
- Jenkins, D. S., & Velury, U. (2008). Does auditor tenure influence the reporting of conservative earnings? *Journal of Accounting & Public Policy*, 27 (2), 115–132.
- Jenkins, D.S & Vermeer, T.E (2013). Audit firm rotation and audit quality: Evidence From academic research. *Accounting Research Journal*, 26 (1), 75 – 84.
- Jennings, M. M., Pany, K. J., & Reckers, P. M. J. (2006). Strong corporate governance and audit firm rotation: Effects on judges' independence perceptions and litigation judgments. *Accounting Horizons*, 20 (3), 253–270.
- Johnson V.E., Khurana, I.K. & Reymolds J.K. (2002). Audit-Firm tenure and the quality of financial reports. *Contemporary Accounting Research Vol.19, No. 4*, 637-660.
- Kandemir, T. ve Akbulut, H. (2013). Bağımsız denetimin etkinliğinde denetimden sorumlu komitenin rolü: Türkiye'deki bağımsız denetim firmalarına yönelik bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 9, Sayı 20, 2013*, 37-56.
- Kaplan, S. E., & Mauldin, E. G. (2008). Auditor rotation and the appearance of independence: Evidence from non-professional investors. *Journal of Accounting & Public Policy*, 27 (2), 177–192.
- Kavut, L. (2002). Ulusal ve uluslararası bağımsız denetim firmalarında çalışan denetçilerin bağımsız denetim hizmetinin kalitesine ilişkin tutumları. *Yönetim*, 13 (41), 7-2.
- Kealey, B. T., Lee, H. Y., & Stein, M. T. (2007). The Association between audit-firm tenure and audit fees paid to successor auditors: Evidence from Arthur Andersen. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 26 (2), 95–116.
- Kida, T. 1980. An investigation into auditors continuity and related qualification Judgments. *Journal of Accounting Research* 18(2), 506-523.
- Kim, J.B. & Yii C.H. (2009). Does auditor designation by the regulatory authority improve audit quality? Evidence from Korea. *Journal of Accounting and Public Policy*, 28 (3), 207-230.
- Kim, H., Lee, H. & Lee J.E. (2015). Mandatory audit firm rotation and audit quality. *The Journal of Applied Business Research – May/June 2015 Volume 31, Number 3*, 1089-2008.
- Knechel, W.R. and Vanstraelen, A. (2007) The Relationship between Auditor Tenure and Audit Quality Implied by Going Concern Opinions. *AUDITING: A Journal*

- of Practice & Theory: May 2007, Vol. 26, No. 1*, 113-131.
- Kothari, S. P., Leone, A. J. A. & Wasley, C. E. (2005). Performance matched discretionary accrual measures. *Journal of Accounting and Economics Vol. 39*, 163–197.
- Krishnan, J., & J. Krishnan. (1996). The Role of Economic Trade-offs in the Audit Opinion Decision: An Empirical Analysis. *Journal of Accounting, Auditing and Finance 11 (4)*, 565–586.
- Krishnan, G.V. (2003). Audit quality and the pricing of discretionary accruals. *AUDITING: A Journal of Practice & Theory: March 2003, Vol. 22, No. 1*, 109-126.
- Krishnan, G.V. (2007). Did earnings conservatism increase for former Andersen clients? *Journal of Accounting, Auditing & Finance, Vol 22, Issue 2, 200*, 141-163.
- Küçükşavaş, N. (2014). *Finansal muhasebe*. Kuş: İstanbul.
- Kwon, S. Y., Lim, Y., & Simnett, R. (2011). Mandatory audit firm rotation and audit quality: Evidence from the Korean audit market. *Working Paper, Kessington, NSW: University of New South Wales, SSRN eLibrary*.
- Kwon, S. Y., Lim, Y., & Simnett, R. (2014), The effect of mandatory audit firm rotation on audit quality and audit fees: Empirical Evidence from the Korean audit market. *Auditing: A Journal of Practise & Theory, 26 (1)*, 113-131.
- Lantau, M. & Ertman, P. (2012). *Could mandatory audit firm rotation improve audit quality?* Lund University School of Economics and Management, May 2012, Business and Management Thesis.
- Lee, H. & Mande, V. (2005). The relationship of audit committee characteristics with endogenously determined audit and non-audit fees. *Quarterly Journal of Business and Economics 44(3)*, 93-112 .
- Lennox, C. (1999). Audit quality and auditor size: An evaluation of reputation and deep pockets hypotheses. *Journal of Business Finance & Accounting, Volume 26, Issue 7-8*, 779-805.
- Lennox, C. (2007). *Auditor tenure and rotation, Template: Royal a Font*. Date: 10/06/2014; 3B2 version: 9.1.406/W Unicode (May 24 2007) (APS_OT), Dir: //integrafs1/kgc/2agination/TandF/ROCA_RAPS/ApplicationFils/9780415633635.3d.
- Lennox, C.S., Wu, X. Ve Zhang, T. (2014). Does mandatory rotation of audit partners

- improve audit quality? *The Accounting Review American Accounting Association Vol. 89, No. 5 DOI: 10.2308/accr-50800 2014.* 1775–1803.
- Levitan, A.S. & Knoblet, S.A. (1985). Indicators of exceptions to the going concern assumption. *Auditing: A Journal of Practise and Theory*, 5 (1), 26-39.
- Li, D. (2010). Does auditor tenure affect accounting conservatism? Further evidence. *Journal of Accounting and Public Policy*, 29, 226–241.
- Lim, C. Y. & Tan, H.T. (2010). Does auditor tenure improve audit quality? Moderating effects of industry specialization and fee dependence. *Contemporary Accounting Research Vol. 27 No. 3 (Fall 2010).* 923–957.
- Lowensohn, S. H., Reck, J., Casterella, J. R., & Lewis, B. (2011) *An empirical investigation of auditor rotation requirements.* Working paper. SSRN eLibrary.
- Mansi, S. A., Maxwell, W. F. & Miller, D. P. (2004). Does auditor quality and tenure matter to investors? Evidence from the bond market. *Journal of Accounting Research*, 42(4), 755–793.
- McLean, B.& Elkind, P. (2005). *Gümüş Kurşun: Enron'un inanılmaz yükselişi ve önlenemeyen çöküşü.* (Çeviren: Canan Feyyat). Scala Yayıncılık.
- Manry, D.L., Mock, T.J. & Turner, J.L. (2008). Does increased audit partner tenure reduce audit quality? *Journal of Accounting, Auditing & Finance, Vol 23, Issue 4*, 553 – 572.
- Mautz, R.K and H.A. Sharaf (1961). *The Philosophy of Auditing.* American Accounting Association, Monograph No 6 Sarasota Fl.
- Memiş M.Ü. ve Çetenak, E.H. (2012). Earnings management audit quality and legal enviroment: An international comparison. *International Journal of Economics and financial Issues, Vol, 2, No, 4, 2012*, 460-469.
- Menon, K. & Schwartz, K.B. (1987). An empirical investigation of audit qualification decisions in the presence of going concern uncertainties. *Contemporary Accounting Research* 3(2), 302 – 315.
- Monroe G. & Hossain S. (2013). Does audit quality improve after the implementation of mandatory audit partner rotation? Australia. *Accounting and Management Information Systems Vol. 12, No. 2*, 263–279.
- Moore, D., P. Tetlock, L. Tanlu & M. Bazerman. (2006). Conflicts of interest and the case of auditor independence: Moral seduction and strategic issue cycling. *Academy of Management Review* 31 (1), 10–29.
- Mohammed, D.M. & Habib, M.H. (2010). Auditor independence, audit quality and the

- mandatory auditor rotation in Egypt. *Education Business and Society Contemporary Middle Eastern Issues* 6(2).
- Muhamad Sori, Z., Abdul Hamid, M.A., Mohd S.S. Saad & Evans, J.G. (2007). Audit committee authority and effectiveness: The perceptions of Malaysian senior managers. *International Research Journal of Finance and Economics*, 8, 41-56.
- Mohrmann, U. (2017). What are the drivers of audit quality after an auditor change? Evidence from voluntary and mandatory auditor switches. (August 16, 2017). Available at, SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2589486> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2589486>. Date of access: 18/04/2018.
- Myers, J. N., Myers, L. A. & Omer, T. C. (2003): Exploring the term of the auditor-client relationship and the quality of earnings: A case for mandatory auditor rotation. *The Accounting Review* 78 (3), 779– 799.
- Nagy, A. (2005). Mandatory Audit firm turnover, financial reporting quality and client bargaining power: The case of Arthur Anderson. *Accounting Horizons* 19, 51-68.
- Nashwa, G. (2004). Auditor rotation and the quality of audits. *The CPA Journal*, 74(12), 22-26.
- Nicolăescu, E. (2014). The effects of audit firm rotation on earnings quality. *Economics, Management, and Financial Markets Volume 9(1), 2014*, 148–153, ISSN 1842-3191.
- Odia J.O. (2015). Auditor tenure, auditor rotation and audit quality: A review. *European Journal of Accounting, Auditing and Finance Research Vol.3, No.10*, 76-96, October 2015, Published by European Centre for Research Training and Development UK.
- Ocak, M. (2016). Kâr yönetimi bağımsız denetim görüşü ve denetim firması değişimi arasındaki ilişkiler: Borsa İstanbul İmalat Sektörüne Yönelik Bir Araştırma. *Business and Economics Research Journal*, 7,3.
- Oktay, S. (2013). Bağımsız denetim etkinliğinin artırılmasında, denetim hizmetinde kalite ve kalite kontrol: ABD düzenlemeleri. *Maliye ve Finans Yazıları, Arşiv, Cilt 1, Sayı 100*, s. 42-93.
- Okur, M. (2007). Bağımsız denetimin denetimi. *SPK Yayını, Yayın No: 985*, <http://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/YayinGoster/985>.
- Önder, Türkan. 2001. *Batan bankalar, bağımsız denetim ve meslek ahlakı*. İstanbul: Beta Yayını.

- Önder, Ş. ve Ağca, A. (2013). Toplam Tahakkuk Modelleri ile Türkiye’de Kar Yönetiminin Ölçülmesi: İMKB’de Yer Alan İşletmeler Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*
- Palmrose, V.Z. (1988). An analysis of auditor litigation and audit service quality. *The Accounting Review*. 63(1), 55-73.
- Pamukçu, F. ve Pamukçu, N. (2009). Bilanço tarihinden sonraki olaylar (TMS-10) ve finansal tablolara etkiler. *Mali Çözüm Dergisi, Sayı:91*, 67-80.
- Park, J., Lee, M., and Won, J. (1999). Audit quality analysis using discretionary accruals. *Accounting and Auditing Research*. 35, 289-319.
- Paton, W. A. And Dixon, R. L., (1964), *Muhasebenin Temelleri (Essentials Of Accounting)*, İstanbul, İÜ. İşletme Fakültesi Yayını.
- PCOAB. (2011) *Protecting the Public Interest Through Audit Oversight: 2011 Annual Report Public Company Accounting Oversight Board*. <https://pcaobus.org/About/Administration/Documents/Annual%20Reports/2011.pdf>.
- Piot, C., Ganin, R. (2005). *Audit quality and earnings management in France*. Working Paper.
- Raiborn, C., Schorg, C.A. and Massoud, M. (2006). Should auditor rotation be mandatory? *The Journal of Corporate Accounting and Finance, May/June*, 37-49.
- Ryken, K., Radich, R. and Fargher, N. (2007). Audit partner rotation: evidence of changes in audit partner tenure as the result of mandatory regulation in Australia. *Current Issues in Auditing, Vol. 1*, A28-A3.
- Report of the Committee on Basic Auditing Concepts, American Association Accounting, 1969-1971. *The Accounting Review, Vol. 47, Committee Reports: Supplement to Volume XLVII of The Accounting Review (1972)*, 15-74.
- Rezae, Z. (2002). *Financial statement fraud: prevention and detection*. John Wiley & Sons Publishing.
- Rong, Q. (2017). Mandatory audit firm and audit partner rotation. *Honors Theses and Capstones*. 351. <https://scholars.unh.edu/honors/351>.
- Ruiz-Barbadillo, E., Gómez-Aguilar, N., & Carrera, N. (2009). Does mandatory audit firm rotation enhance auditor independence? Evidence from Spain. *Auditing*, 28(1), 113–135.

- Quick, R. & Wiemann, D. (2011). Zum Einfluss der Mandatsdauer des Abschlussprüfers auf die Prüfungsqualität. *Journal of Business Economics (ZfB-Zeitschrift für Betriebswirtschaft)*, Vol. 81 No. 9, 915-943.
- Sağlar, J. ve Yüce, D. (2015). Bağımsız denetimde kamu gözetimi kurumunun rolü ve kurumdan beklentilerin tespitine yönelik bir araştırma. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3), 45-57.
- Shafie, Rohami, Wan Nordin, Wan Hussin, Mohd, 'Atef, Md. Yusof and Md. Hairi, Md. Hussin (2009). Audit firm tenure and auditor reporting Quality: Evidence in Malaysia. *International Business Research*, Vol. 2 No. 2, 99-109.
- Said, K.M. & Khasharmeh H. A. (2014). Mandatory audit firm rotation and audit costs: A survey of auditing firms in Bahrain. *Journal and Finance and Accounting*, 2014,2 (6), 116-128.
- Sakin, T. (2015). *Denetçi rotasyonu ve Türkiye uygulaması: Muhasebe enstitüsü seçmeler 2015*, İstanbul Üniversitesi Yayınları: İstanbul. <http://muhasabe.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/Se%C3%A7meler-015.pdf>.
- Samelson, D., Lowensohn, S. & Johnson, L.E.(2006). The determinants of perceived audit quality and auditee satisfaction in local government. *Journal of Public Budgeting* 18(2), 139-166.
- Sanlı N., Özbirecikli M. (2012). Türkiye’de denetim mesleğinin gelişim süreci: Geçmişten geleceğe bir araştırma. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 1-22.
- Sarbanes Oxley Act (25.07.2002, H.R. 3763). www.soxlaw.com. Erişim tarihi: 01.06.2015
- Saygılı, A.T. (2007). Bağımsız denetim firmalarında kalite yönetimi. *Mevzuat Dergisi*, Yıl:10, sayı 110, Şubat, 2007. <https://www.mevzuatdergisi.com/2007/02a/02.htm#>. Erişim tarihi: 5/12/2016.
- Sayyar, H, Basiruddin, R., Rasid, S. Z., Abdul, E. & Mohamed A. (2015). The impact of audit quality on firm performance: Evidence from Malaysia, *International Business School, University Teknology Malaysia, June*, (1-19).
- Schauer, P.C. (2002). The effects of industry specialization on audit quality: An examination using bid-ask spreads the effects of industry specialization on audit quality: an examination using bid-ask spreads. *Research Journal of Finance and Accounting* 10(1), January.
- Schipper, K. (1989). Commentary on earnings management. *Accounting Horizons* 3,

91-102.

- Selimoğlu, S. K. ve Yeşilçelebi, G. (2014), Mesleki aidiyetin bağımsız denetim kalitesi üzerine etkisi: Bağımsız denetçiler üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ekim/2014*, 27-51.
- Selimoğlu, S. K., Özbirecikli, M., Uzay, Ş., Kurt, G., Alagöz, A. ve Yanık, S. (2014). *Muhasebe denetimi*. (Editorler, Seval K.S., Şaban U.) Ankara: Gazi.
- Sharma, P., Kong, T.T.C., Kingshott, R.P.J. (2016). Internal service quality as a driver of employee satisfaction, commitment and performance: Exploring the focal role of employee well-being. *Journal of Service Management, 27(5)*, 773-797. <https://doi.org/10.1108/JOSM-10-2015-0294>.
- Siegel, J. G., (1982). The quality of earnings concept –A survey. *Financial Analysts Journal, Mar.-Apr.1982*.
- SPK, Seri X, No: 1. (1987). Sermaye Piyasasında Bağımsız Dış Denetleme Hakkında Yönetmelik Hükümlerine Göre Sürekli Denetlemeye Tabi Ortaklık ve Kuruluşların Belirlenmesi Hakkında Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- SPK, Seri X, No: 2. (1988). Bağımsız Denetleme Kuruluşlarının Kamuya Duyurulması Hakkında Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- SPK, Seri X, No: 3. (1988). Bağımsız Denetleme Kuruluşları ve Denetçilerine İlişkin Genel Esaslar. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- SPK, Seri X, No: 4 . (1988).Bağımsız Denetleme Çalışması ve Raporlamasının İlke ve Kuralları. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- SPK, Seri X, No: 5. (1988). Bağımsız Denetleme Kuruluşlarının Kamuya Duyurulması Hakkında Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- SPK, Seri X, No: 6. (1988). Sermaye Piyasasında Bağımsız Dış Denetleme Hakkında Yönetmelik Hükümlerine Göre Sürekli Denetlemeye Tabi Ortaklık ve Kuruluşların Belirlenmesi Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- SPK, Seri X, No: 7. (1988).Sermaye Piyasasında Bağımsız Dış Denetleme Hakkında Yönetmelik Hükümlerine Göre Özel Denetlemeye Tabi Ortaklıkların Belirlenmesi Hakkında Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- SPK, Seri X, No:8 (1988). Bağımsız Denetleme Kuruluşlarının Kamuya Duyurulması Hakkında Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.

- SPK, Seri X, No: 9. (1989). Bağımsız Özel Denetleme Çalışması ve Raporlamasının İlke ve Kuralları. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- SPK, Seri X, No: 10. (1989). Bağımsız Dış Denetleme Kuruluşlarının Kamuya Duyurulması Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- SPK, Seri X, No: 11. (1990). Bağımsız Denetleme Kuruluşlarının Kamuya Duyurulması Hakkında Seri: X, No: 10 Sayılı Tebliğe Ek Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- SPK, Seri X, No: 12. (1992). Sermaye Piyasasında Bağımsız Dış Denetleme Hakkında Yönetmelik Hükümlerine Göre Sürekli ve Sınırlı Denetlemeye Tabi Ortaklık ve Kuruluşların Belirlenmesi Hakkında Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- SPK, Seri X, No: 13. (1992). Sermaye Piyasasında Bağımsız Dış Denetleme Hakkında Yönetmelik Hükümlerine Göre Özel Denetlemeye Tabi Ortaklıkların Belirlenmesi Hakkında Tebliğ'de Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- SPK, Seri X, No: 14. (1992). Bağımsız Sınırlı Denetlemeye İlişkin İlke ve Kurallar Hakkında Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- SPK, Seri X, No: 15. (1994). Bağımsız Denetleme Kuruluşlarının Kamuya Duyurulması Hakkında Tebliğ www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- SPK, Seri X, No: 16. (1996). Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- SPK, Seri X, No: 17. (1997). Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- SPK, Seri X, No: 18. (2002). Sermaye Piyasasında Bağımsız Dış Denetleme Hakkında Yönetmelik Hükümlerine Göre Sürekli ve Sınırlı Denetlemeye Tabi Ortaklıklar ve Kuruluşların Belirlenmesi Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- SPK, Seri X, No: 19. (2002). Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.
- SPK, Seri X, No: 20. (2003). Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim

tarihi: 07/09/2015.

SPK, Seri X, No: 21. (2003). Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.

SPK, Seri X, No: 22. (2006). Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.

SPK, Seri X, No: 23. (2006). Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.

SPK, Seri X, No: 24. (2008). Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.

SPK, Seri X, No: 25. (2009). Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.

SPK, Seri X, No: 26. (2011). Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.

SPK, Seri X, No: 27. (2011). Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.

SPK, Seri X, No: 28. (2013). Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ. www.mevzuat.spk.gov.tr. Erişim tarihi: 07/09/2015.

Solak, B. (2016). Bağımsız denetçilerin iş yükü performansı ve denetim kalitesi, Ankara: Gazi.

Stanley, J.D. and DeZoort, F.T. (2007). Audit firm tenure and financial restatements: An analysis of industry specialization and fee Effects. *Journal of Accounting and Public Policy*, 2007, vol. 26, issue 2, 131-159.

Stewart, J.G. & Kent, P. (2006). The relation between external audit fees, audit committee characteristics and internal audit. *Bond Business School Publications, Accounting and Finance*, 46(3), 387-404.

Stewart, J., & Munro, L. (2007). The Impact of audit committee existence and audit committee meeting frequency on the external audit: Perceptions of Australian

- auditors. *International Journal of Auditing*, 11(1), 51–69.
- Stolowly H. & Breaton, G. (2003). Accountants manipulation: A literature review. *The Review of Accounting and Finance*, 3, 5-66.
- Sun, J. & Liu, G. (2011). Industry specialist auditors, outsider directors, and financial analysts. *Journal of Accounting Public Policy*, 30, 367-382.
- Şavlı, T. (2016). Türkiye’de bağımsız denetimde rotasyon: düzenlemeler, uygulamalar ve öneriler. *Mali Çözüm Dergisi, Mart- Nisan 2016*, 37-57.
- Şenyiğit B. ve Zeytinoglu, E. (2014). Zorunlu denetçi rotasyonunun denetim kalitesi üzerindeki etkileri: literatür araştırması. *İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi, Yıl : 25 Sayı : 77 Aralık 2014*, 79-98.
- Tandiontong, M. (2013). The influence of professional commitment of accountants, organization commitment of public accountant firms to job satisfaction of auditor’s and implementation of independent audit on financial statetments and its implication to audit quality. *The 2013 IBEA, International Conference on Business, Economics, and Accounting, Bangkok, Thailand: CAAL*.
- Tepalagul, N. & Lin, L. (2015). Auditor independence and audit quality: A literature review. *Journal of Accounting, Auditing & Finance. 2015, Vol. 30(1)*, 101–121.
- T.C. Resmi Gazete (13/12/1987. Sayı: 19663). Sermaye Piyasasında Bağımsız Dış Denetleme Hakkındaki Yönetmelik, www.remigazete.gov.tr. Erişim tarihi: 27/03/2016.
- T.C. Resmi Gazete (05/07/2001. Sayı: 24453). Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. www.resmigazete.gov.tr. Erişim tarihi: 29/11/2015.
- T.C. Resmi Gazete. (08/09/2003. Sayı: 25223). Sigortacılık Bağımsız Denetim İlkelerine İlişkin Yönetmelik. www.resmigazete.gov.tr. Erişim tarihi: 29/11/2015.
- T.C. Resmi Gazete. (17/10/2003. Sayı: 25262). Enerji Piyasasında Faaliyet Gösteren Gerçek ve Tüzel Kişilerin Bağımsız Denetim Kuruluşlarınca Denetlenmesi Hakkında Tebliğ. Seri No: 1. www.resmigazete.gov.tr. Erişim tarihi: 29/11/2015.
- T.C. Resmi Gazete. (12/07/2008. Sayı: 26934). Sigorta ve Reasürans ile Emeklilik Şirketlerinde Bağımsız Denetim Yapılmasına İlişkin Yönetmelik. www.resmigazete.gov.tr. Erişim tarihi: 29/11/2015.
- T.C. Resmi Gazete (14/06/2007. Sayı: 26552). Sigortacılık Kanunu.

www.resmigazete.gov.tr. Erişim tarihi: 29/11/2015.

- T.C. Resmi Gazete.(14/02/2011. Sayı: 27846). Türk Ticaret Kanunu.
<http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#>. Erişim tarihi: 27/06/2016
- T.C. Resmi Gazete (26/12/2012. Sayı: 28509). Bağımsız Denetim Yönetmeliği.
<http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v1/BDY/BDYGuncel22Aralik2015.pdf>. Erişim tarihi: 20/10/2016.
- T.C. Resmi Gazete (13/10./2013, Sayı: 28794). Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Bağımsız Denetçinin Genel Amaçları ve Bağımsız Denetimin Bağımsız Denetim Standartlarına Uygun Olarak Yürütülmesi (BDS 200) Hakkında Tebliğ Türkiye Denetim Standartları Tebliği.
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131013.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131013.html>. Erişim tarihi: 25/10/2016.
- T.C. Resmi Gazete (01/06/1989, Sayı: 20194). Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu.
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/07/20080726-2.htm>. Erişim tarihi: 25/05/2015.
- T.C. Resmi Gazete (14/06/2013, Sayı: 28677). Bağımsız Denetime Tabi Olacak Tarım Satış Kooperatif Birliklerinin Belirlenmesine Dair Tebliğ.
www.resmigazete.gov.tr. Erişim tarihi: 29/11/2015.
- T.C. Resmi Gazete (02/10/2013, Sayı: 28783). KKS 1 Finansal Tabloların Bağımsız Denetim ve Sınırlı Bağımsız Denetimleri ile Diğer Güvence Denetimleri ve İlgili Hizmetleri Yürüten Bağımsız Denetim Kuruluşları ve Bağımsız Denetçiler İçin Kalite Kontrol Standardı. www.resmigazete.gov.tr. Erişim tarihi: 25/08/2016.
- T.C. Resmi Gazete (14/11/2013, Sayı: 28821 Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Kalite Kontrol (BDS 220). www.resmigazete.gov.tr. Erişim tarihi: 15/09/2016.
- T.C. Resmi Gazete. (14/11/2013, Sayı: 28821). Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Kalite Kontrol (UDS 220) Hakkında Tebliğ Türkiye Denetim Standartları Tebliği.
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/11/20131114.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/11/20131114.htm>.
- T.C. Resmi Gazete. (25/03/2015, Sayı: 29306). Enerji Piyasasında Faaliyet Gösteren

- Gerçek ve Tüzel Kişilerin Bağımsız Denetim Kuruluşlarınca Denetlenmesi Hakkında Tebliğin (Seri No: 6) Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Tebliğ. www.resmigazete.gov.tr. Erişim tarihi: 29/11/2015.
- T.C. Resmi Gazete (06/06/2018, Sayı: 30443(M)). KKS 1 Finansal Tabloların Bağımsız Denetim ve Sınırlı Bağımsız Denetimleri ile Diğer Güvence Denetimleri ve İlgili Hizmetleri Yürüten Bağımsız Denetim Kuruluşları ve Bağımsız Denetçiler İçin Kalite Kontrol Standardı. www.resmigazete.gov.tr. Erişim tarihi: 25/08/2018.
- Tokaç, A. (2006). *Uygulamacı gözüyle işletmelerde muhasebe organizasyonu ve denetimi*. İstanbul: Tunca Yayınları.
- Treadway Report, *Report of the National Commission on Fraudulent Financial Reporting*, <https://www.coso.org/Documents/NCFFR.pdf>. Erişim tarihi: 08/04/2016
- Tuan, K. (2015). Bağımsız denetimde rotasyon uygulaması: Sistemin artıları-eksileri üzerine tartışmalar. *The Journal of Academic Social Science*, Vol.3, 291-309.
- Turner, Jerry L., Mock, Theodore J. & Srivastava, Rajendra P., A. (2002) Conceptual framework and case studies on audit planning and evaluation given the potential for fraud. *Business papers*. Paper 58. http://epublications.bond.edu.au/business_pubs/58.
- Usul, H. (2013). Türkiye finansal raporlama standartları uygulamalı bağımsız denetim, Ankara: Detay.
- Uzay Ş. (2003). İşletmelerde denetimin etkinliğini sağlamada denetim komitesinin (Audit Committee) rolü ve Türkiye’de uygulanabilirliği. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 71-82.
- Uzay, Ş., Tanç, A. ve Erciyes M. (2008). Türkiye’de muhasebe denetimi: Geçmişten geleceğe, *20-24 Temmuz 2008, 12. Dünya Muhasebe Tarihçileri Kongresi*.
- Vafeas, N. & Waagelein J.F. (2007). The association between audit committees, compensation incentives, and corporate audit fees. *Review of Quantitative Finance and Accounting* 28(3), 241-255
- Vanstraelen, A. (2000). Impact of Renewable long-term audit mandates on audit quality, *The European Accounting Review*, 9, 419-442.
- Velury, U. (2003). The association between auditor industry specialization and earnings management. *Research in Accounting Regulation*, 16, 171–184.
- Wang, K. J., & Tuttle, B. M. (2009). The impact of auditor rotation on auditor–client negotiation. *Accounting, Organizations & Society*, 34(2), 222–243.

- Watts, R.L.& Zimmerman, J.L. (1986). Positive accounting theory. Prentice-Hall Inc., 1986, Posted: 6 Sep 2006. <https://ssrn.com/abstract=928677>.
- Yardımcıoğlu, M. ve Ada, Ş. (2016). Kronolojik bir sırayla muhasebe ve finansal raporlamada usulsüzlük ve skandallar. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Arşiv, Cilt 3, Sayı 1*, 43 – 55.
- Yaşar, A. (2011). *Bağımsız dış denetim kalitesinin kâr yönetimi üzerine etkisi: İMKB’de kayıtlı işletmeler üzerine bir uygulama*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Adana: 2018.
- Yaşar, A. (2016). *Bağımsız denetim kuruluşu değişikliklerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi üzerine bir araştırma*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Yaşar, A. (2017). İşletmenin Sürekliliğinde Ortaya Çıkan Belirsizliğin Bağımsız Denetim Raporlarındaki Denetçi Görüşleri Açısından İncelenmesi: BİST de İşlem Gören Sınai Şirketlerine Yönelik Bir Araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 19*, 58-86.
- Yaşar A. ve Yalçın N. (2018). Gönüllü Denetim Kuruluşu Değişikliğinin Denetim Kalitesine Etkisi. *15.Uluslararası Muhasebe Konferansı. 13-15 Eylül 2018, Nevşehir Hacı Bektaş-ı Veli Üniversitesi*.
- Yükçü, S. ve Koçakoğlu, Ö. (2017). Bağımsız denetimde denetim kalitesi genel çerçevesi ve göstergeleri. İzmir: Kitapana.
- Zeff, Stephen A. (2003). Du Ponts early policy on the rotation of audit firms. *Journal of Accounting and Public Policy* 22, 1–18.
- Zhou, J.& Elder, R.J. (2001). Audit firm size, industry specialization and earnings management by initial public offering firms. *Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=321041*.

Web kaynakları:

www.kgk.gov.tr

www.kap.gov.tr

www.gao.gov.tr.

<http://www.borsaistanbul.com/>

<https://www.gao.gov/new.items/d04216.pdf>

<http://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v1/Mevzuat/GEREKCE.pdf>

<https://www.ifac.org/about-ifac/structure-governance/piob>

<http://www.ipiob.org/index.php/about-piob>.

<Http://www.tusiad.org.tr>.

EKLER**EK-1****Örnekleme işletmeler listesi**

S.NO	ŞİRKET İSMİ/ UNVANI
1	ADANA ÇİMENTO SANAYİİ T. A.Ş.
2	ADEL KALEMCİLİK TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
3	AFYON ÇİMENTO SANAYİ T.A.Ş.
4	AKÇANSA ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
5	AKIN TEKSTİL A.Ş.
6	AKSA AKRİLİK KİMYA SANAYİİ A.Ş.
7	ALARKO CARRIER SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
8	ALKİM KAĞIT SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
9	ALKİM ALKALİ KİMYA A.Ş.
10	ALTINYAĞ KOMBİNALARI A.Ş.
11	ANADOLU CAM SANAYİİ A.Ş.
12	ANADOLU EFES BİRACILIK VE MALT SANAYİİ A.Ş.
13	ANADOLU ISUZU OTOMOTİV SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
14	ARÇELİK A.Ş.
15	ARSAN TEKSTİL TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
16	ASLAN ÇİMENTO A.Ş.
17	AYGAZ A.Ş.
18	BAGFAŞ BANDIRMA GÜBRE FABRİKALARI A.Ş.
19	BAK AMBALAJ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
20	BANVİT BANDIRMA VİTAMİNLİ YEM SANAYİİ A.Ş.
21	BATIÇİM BATI ANADOLU ÇİMENTO SANAYİİ A.Ş.
22	BATISÖKE SÖKE ÇİMENTO SANAYİİ T.A.Ş.
23	BİRLİK MENSUCAT TİCARET VE SANAYİ İŞLETMESİ A.Ş.
24	BİSAS TEKSTİL SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
25	BOLU ÇİMENTO SANAYİİ A.Ş.
26	BORUSAN YATIRIM VE PAZARLAMA A.Ş.
27	BOSCH FREN SİSTEMLERİ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
28	BOSSA TİCARET VE SANAYİ İŞLETMELERİ T.A.Ş.
29	BRİSA BRIDGESTONE SABANCI LASTİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
30	BURÇELİK VANA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
31	BURSA ÇİMENTO FABRİKASI A.Ş.
32	COMPONENTA DÖKÜMCÜLÜK TİC. VE SAN. A.Ş.
33	ÇELİK HALAT VE TEL SANAYİİ A.Ş.
34	ÇEMTAŞ ÇELİK MAKİNA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
35	ÇİMBETON HAZIRBETON VE PREF. YAPI ELEM. SAN. VE TİC. A.Ş.
36	ÇİMENTAŞ İZMİR ÇİMENTO FABRİKASI T.A.Ş.
37	ÇİMSA ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
38	DARDANEL ÖNENTAŞ GIDA SANAYİ A.Ş.
39	DEMİSAŞ DÖKÜM EMAYE MAMÜLLERİ SANAYİ A.Ş.

40	DENİZLİ CAM SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
41	DERİMOD KONFEKSİYON AYAKKABI DERİ SAN. VE TİC. A.Ş.
42	DİTAŞ DOĞAN YEDEK PARÇA İMALAT VE TEKNİK A.Ş.
43	DOĞAN BURDA DERGİ YAYINCILIK VE PAZARLAMA A.Ş.
44	DOĞUSAN BORU SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
45	DOĞAN GAZETE A.Ş.
46	DOĞTAŞ KELEBEK MOBİLYA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
47	DURAN DOĞAN BASIM VE AMBALAJ SANAYİ A.Ş.
48	DYO BOYA FABRİKALARI SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
49	EİS ECZACIBAŞI İLAÇ, SİNAİ VE FİN.YAT.SAN. VE TİC.A.Ş.
50	EGE ENDÜSTRİ VE TİCARET A.Ş.
51	EGE GÜBRE SANAYİİ A.Ş.
52	EGE PROFİL TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
53	EGE SERAMİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
54	EGEPLAST EGE PLASTİK TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
55	EMEK ELEKTRİK ENDÜSTRİSİ A.Ş.
56	EMİNİŞ AMBALAJ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
57	ERBOSAN ERCİYAS BORU SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
58	EREĞLİ DEMİR VE ÇELİK FABRİKALARI T.A.Ş.
59	ERSU MEYVE VE GIDA SANAYİ A.Ş.
60	ESEM SPOR GİYİM SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
61	FEDERAL-MOGUL İZMİT PİSTON VE PİM ÜRETİM TESİSLERİ A.Ş.
62	FORD OTOMOTİV SANAYİ A.Ş.
63	FRİGO-PAK GIDA MADDELERİ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
64	GENTAŞ GENEL METAL SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
65	GERSAN ELEKTRİK TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
66	GOODYEAR LASTİKLERİ T.A.Ş.
67	GÖLTAŞ GÖLLER BÖLGESİ ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
68	GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.
69	HEKTAŞ TİCARET T.A.Ş.
70	HÜRRİYET GAZETECİLİK VE MATBAACILIK A.Ş.
71	IZOCAM A.Ş.
72	İHLAS EV ALETLERİ İML.SAN.TİC.A.Ş.
73	İZMİR DEMİR ÇELİK SANAYİ A.Ş.
74	KAPLAMİN AMBALAJ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
75	KARDEMİR KARABÜK DEMİR ÇELİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
76	KARSAN OTOMOTİV SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
77	KARSU TEKSTİL SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
78	KARTONSAN KARTON SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
79	KENT GIDA MADDELERİ SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
80	KEREVİTAŞ GIDA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
81	KLİMASAN KLİMA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
82	KONFRUT GIDA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
83	KONYA ÇİMENTO SANAYİİ A.Ş.
84	KORDSA TEKNİK TEKSTİL A.Ş.

85	KRİSTAL KOLA VE MEŞRUBAT SANAYİ TİCARET A.Ş.
86	KÜTAHYA PORSELEN SANAYİ A.Ş.
87	LÜKS KADİFE TİCARET VE SANAYİİ A.Ş.
88	MAKİNA TAKIM ENDÜSTRİSİ A.Ş.
89	MARDİN ÇİMENTO SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
90	MARSHALL BOYA VE VERNİK SANAYİİ A.Ş.
91	MENDERES TEKSTİL SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
92	MERKO GIDA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
93	NUH ÇİMENTO SANAYİ A.Ş.
94	OLMUKSAN INTERNATIONAL PAPER AMBALAJ SAN. VE TİC. A.Ş.
95	OTOKAR OTOMOTİV VE SAVUNMA SANAYİ A.Ş.
96	PARSAN MAKİNA PARÇALARI SANAYİİ A.Ş.
97	PENGUEN GIDA SANAYİ A.Ş.
98	PETKİM PETROKİMYA HOLDİNG A.Ş.
99	PINAR ENTEGRE ET VE UN SANAYİİ A.Ş.
100	PINAR SU SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
101	PINAR SÜT MAMULLERİ SANAYİİ A.Ş.
102	PİMAŞ A.Ş.
103	SARUYSAN ELEKTROLİTİK BAKIR SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
104	SASA POLYESTER SANAYİ A.Ş.
105	SELÇUK GIDA ENDÜSTRİ İHRACAT İTHALAT A.Ş.
106	SERVE KIRTASIYE SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
107	SODA SANAYİİ A.Ş.
108	SÖKTAŞ TEKSTİL SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
109	SÖNMEZ PAMUKLU SANAYİİ A.Ş.
110	TÜRK TUBORG BİRA VE MALT SANAYİİ A.Ş.
111	TAT GIDA SANAYİ A.Ş.
112	MONDİ TİRE KUTSAN KAĞIT VE AMBALAJ SANAYİ A.Ş.
113	TOFAŞ TÜRK OTOMOBİL FABRİKASI A.Ş.
114	TRAKYA CAM SANAYİİ A.Ş.
115	TUKAŞ GIDA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
116	TÜRK PRYSMIAN KABLO VE SİSTEMLERİ A.Ş.
117	TÜPRAŞ-TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ş.
118	UŞAK SERAMİK SANAYİİ A.Ş.
119	ÜLKER BİSKÜVİ SANAYİ A.Ş.
120	ÜNYE ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
121	VESTEL ELEKTRONİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
122	VİKİNG KAĞIT VE SELÜLOZ A.Ş.
123	YATAŞ YATAK VE YORGAN SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
124	YUNSA YÜNLÜ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

EK-2

2010-2016 yılları arasında zorunlu denetim firması rotasyonu gerçekleştiren işletmeler listesi

S.NO	ŞİRKET İSMİ/ UNVANI
1	ADANA ÇİMENTO SANAYİİ T. A.Ş.
2	AFYON ÇİMENTO SANAYİ T.A.Ş.
3	AKÇANSA ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
4	AKIN TEKSTİL A.Ş.
5	AKSA AKRİLİK KİMYA SANAYİİ A.Ş.
6	ALARKO CARRIER SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
7	ALKİM KAĞIT SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
8	ALKİM ALKALİ KİMYA A.Ş.
9	ANADOLU CAM SANAYİİ A.Ş.
10	ANADOLU EFES BİRACILIK VE MALT SANAYİİ A.Ş.
11	ARÇELİK A.Ş.
12	ASLAN ÇİMENTO A.Ş.
13	AYGAZ A.Ş.
14	BAGFAŞ BANDIRMA GÜBRE FABRİKALARI A.Ş.
15	BAK AMBALAJ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
16	BANVİT BANDIRMA VİTAMİNLİ YEM SANAYİİ A.Ş.
17	BATIÇİM BATI ANADOLU ÇİMENTO SANAYİİ A.Ş.
18	BATISÖKE SÖKE ÇİMENTO SANAYİİ T.A.Ş.
19	BİRLİK MENSUCAT TİCARET VE SANAYİ İŞLETMESİ A.Ş.
20	BİSAS TEKSTİL SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
21	BOLU ÇİMENTO SANAYİİ A.Ş.
22	BORUSAN YATIRIM VE PAZARLAMA A.Ş.
23	BOSCH FREN SİSTEMLERİ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
24	BOSSA TİCARET VE SANAYİ İŞLETMELERİ T.A.Ş.
25	BRİSA BRIDGESTONE SABANCI LASTİK SANAYİ VE TİC. A.Ş.
26	BURÇELİK VANA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
27	COMPONENTA DÖKÜMCÜLÜK TİC. VE SAN. A.Ş.
28	ÇELİK HALAT VE TEL SANAYİİ A.Ş.
29	ÇİMBETON HAZIRBETON VE PREF.YAPI ELEM. SAN.TİC.A.Ş.
30	ÇİMENTAŞ İZMİR ÇİMENTO FABRİKASI T.A.Ş.
31	DARDANEL ÖNENTAŞ GIDA SANAYİ A.Ş.
32	DENİZLİ CAM SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
33	DERİMOD KONF. AYAKKABI DERİ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
34	DİTAŞ DOĞAN YEDEK PARÇA İMALAT VE TEKNİK A.Ş.
35	DOĞAN BURDA DERGİ YAYINCILIK VE PAZARLAMA A.Ş.
36	DOĞUSAN BORU SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
37	DOĞAN GAZETE A.Ş.
38	DURAN DOĞAN BASIM VE AMBALAJ SANAYİ A.Ş.
39	DYO BOYA FABRİKALARI SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
40	EİS ECZACIBAŞI İLAÇ, SİNAİ VE FİN.YAT.R SAN. TİC. A.Ş.
41	EGE GÜBRE SANAYİİ A.Ş.
42	EGE PROFİL TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
43	EGE SERAMİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

44	EGEPLAST EGE PLASTİK TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
45	EMEK ELEKTRİK ENDÜSTRİSİ A.Ş.
46	EREĞLİ DEMİR VE ÇELİK FABRİKALARI T.A.Ş.
47	FORD OTOMOTİV SANAYİ A.Ş.
48	FRİGO-PAK GIDA MADDELERİ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
49	GENTAŞ GENEL METAL SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
50	GERSAN ELEKTRİK TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
51	GOODYEAR LASTİKLERİ T.A.Ş.
52	GÖLTAŞ GÖLLER BÖLGESİ ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
53	GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.
54	HEKTAŞ TİCARET T.A.Ş.
55	HÜRRİYET GAZETECİLİK VE MATBAACILIK A.Ş.
56	IZOCAM A.Ş.
57	İHLAS EV ALETLERİ İML.SAN.TİC. A.Ş.
58	İZMİR DEMİR ÇELİK SANAYİ A.Ş.
59	KAPLAMIN AMBALAJ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
60	KARSAN OTOMOTİV SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
61	KARSU TEKSTİL SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
62	KARTONSAN KARTON SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
63	KENT GIDA MADDELERİ SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
64	KEREVİTAŞ GIDA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
65	KONYA ÇİMENTO SANAYİİ A.Ş.
66	KORDSA TEKNİK TEKSTİL A.Ş.
67	KRİSTAL KOLA VE MEŞRUBAT SANAYİ TİCARET A.Ş.
68	LÜKS KADİFE TİCARET VE SANAYİİ A.Ş.
69	MAKİNA TAKİM ENDÜSTRİSİ A.Ş.
70	MARDİN ÇİMENTO SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
71	MENDERES TEKSTİL SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
72	NUH ÇİMENTO SANAYİ A.Ş.
73	OLMUKSAN INTERNATIONAL PAPER AMBALAJ SAN.VE TİC.A.Ş.
74	OTOKAR OTOMOTİV VE SAVUNMA SANAYİ A.Ş.
75	PENGUEN GIDA SANAYİ A.Ş.
76	PINAR ENTEGRE ET VE UN SANAYİİ A.Ş.
77	PINAR SU SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
78	PINAR SÜT MAMULLERİ SANAYİİ A.Ş.
79	PİMAŞ A.Ş.
80	SARKUYSAN ELEKTROLİTİK BAKIR SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
81	SASA POLYESTER SANAYİ A.Ş.
82	SERVE KIRTASIYE SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
83	SODA SANAYİİ A.Ş.
84	SÖKTAŞ TEKSTİL SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
85	SÖNMEZ PAMUKLU SANAYİİ A.Ş.
86	TÜRK TUBORG BİRA VE MALT SANAYİİ A.Ş.
87	TAT GIDA SANAYİ A.Ş.
88	TOFAŞ TÜRK OTOMOBİL FABRİKASI A.Ş.
89	TRAKYA CAM SANAYİİ A.Ş.
90	TÜRK PRYSMIAN KABLO VE SİSTEMLERİ A.Ş.
91	ÜLKER BİSKÜVİ SANAYİ A.Ş.

92	ÜNİYE ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
93	VESTEL ELEKTRONİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
94	VİKİNG KAĞIT VE SELÜLOZ A.Ş.
95	YATAŞ YATAK VE YORGAN SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLERİ

Adı ve Soyadı : Neriman YALÇIN
Doğum yeri / tarihi : Osmaniye/ 1984
Medeni Durumu : Evli
İletişim : nerimanyalcin@osmaniye.edu.tr
nerimanyalcin@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Doktora : Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe Finansman Bilim Dalı, 2014-2018

Yüksek Lisans : Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe Finansman Bilim Dalı, 2005-2008

Lisans : Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, 2002-2005.

İŞ DENEYİMİ

2008-2016 : Polis Memuru/ EGM/ İçişleri Bakanlığı
2016- : Öğretim Görevlisi/ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: .../11/2018

Tez Başlığı / Konusu: ZORUNLU DENETİM FİRMAŐ ROTASYONUNUN BAĞIMSIZ DENETİM KALİTESİNE ETKİŐİ:
BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalıŐmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 203 sayfalık kısmına ilişkin, 21/11/2018 tarihinde Őahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme tiplerinden biri uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 25 'tir.

Filtreleme Tip 1 (maksimum %30)

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça dâhil,
- 3- Alıntılar dâhil.

Filtreleme Tip 2 (maksimum %10)

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç,
- 3- Alıntılar dâhil,
- 4- 5 Kelimeden daha az  rtuŐme içeren metin kısımları hariç.

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez alıŐması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalıŐmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

X/ Yalçın
05.../11/2018

Adı Soyadı: NERİMAN YALÇIN

Öğrenci No: 14DRISL3102

Anabilim Dalı: İŞLETME

Programı: MUHASEBE - FİNANSMAN

Statüsü: Y.Lisans Doktora

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Alpaslan Yaşar

Doç. Dr. Alpaslan YAŞAR

ENSTİTÜ ONAYI

UYGUNDUR.

ArŐ. G z  rdem K RKL 

ArŐ. G z  rdem K rkl 